Hz. PEYGAMBERİN SAVAŞLARI

MUHAMMED HAMİDULLAH

Prof. Dr.
MUHAMMAD HAMİDULLAH
İstanbul Üniversitesi ve
CNRS (Paris) sâbık üyelerinden

Hz. Peygamberin Savaşları ve Savaş Meydanları

«İslâm harp tarihine dâir bir tetkik»

Çeviren :
Prof. Dr. SALİH TUĞ

YAĞMUR YAYINEVİ
İstanbul — 1981

(Gözden geçirilmiş ve ilâveli)
ÜÇÜNCÜ BASKI

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından okullara tavsiye edilmiştir.
(1770 sayılı Tebliğler Dergisi)

Y A Ğ M U R Y A Y I N E V İ

Cağaloğlu, Bâbıâli Cad. No. 50, kat 3, İstanbul ★ P.K. 72 / İstanbul ★ Tel: 27 64 40 ★ Yayın Sıra No: 10, Tarihi Eserler: 1/II ★ Kapak düzeni: Fikret Akgün ★ Harita ve krokiler: A. Deliorman ★ Dizgi ve baskı: ÖZAL Matbaası ★ Kapak baskısı: Kuşak Ofset ★ Klişeler: Güven Klişe Atölyesi ★ Yayım Hakkı: Yağmur Yayınevi (The Battlefields of the Prophet Muhammad, Haydarabad - Deccan, 1392 H. 1973) ★ İstanbul 1981

1. baskı: 1962
2. baskı: 1972
3. baskı: 1981

(Bu yayımda 45 resim, 9 kroki ve 1 harita bulunmaktadır)

Prof. Dr.
MUHAMMAD HAMİDULLAH
İstanbul Üniversitesi ve
CNRS (Paris) sâbık üyelerinden

Hz. Peygamberin Savaşları ve Savaş Meydanları

«İslâm harp tarihine dâir bir tetkik»

Çeviren :
Prof. Dr. SALİH TUĞ

YAĞMUR YAYINEVİ
İstanbul — 1981

İTHAF

Kroki çıkarmak ve harita yapmak hususunda beni yetiştiren ve bu kitaptaki mesâiye teşebbüs fikrini veren, aynı zamanda benim de vaktiyle mensubu bulunduğum «Babur Shahi Headquarters Rover Scouts Troop» un Scout Master'i Haydarabadlı sayın Ali Mûsâ Rızâ Muhâcir'e en derin hürmetlerimle ithâf ederim.

M. H.

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UHUD SAVAŞI

(Hicrî 3. yıl, 7 Şevvâl / M. 624, 24 Aralık, pazartesi)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HENDEK SAVAŞI

(Hicrî 5. yıl, 8 - 29 Şevvâl / M. 3 - 24 Ocak 627)

BEŞİNCİ BÖLÜM

MEKKE'NİN FETHİ

(Hicrî 8. yıl, Ramazan / M. 14 Aralık, 628, çarşamba)

ALTINCI BÖLÜM

HUNEYN VE TÂ'İF SAVAŞLARI

(Hicrî 8. yıl, Şevvâl / M. Aralık 629)

TÂ'İF KUŞATMASI

YEDİNCİ BÖLÜM

YAHUDİLERLE YAPILAN SAVAŞLAR

(Medine'den Yahudi kabilelerinin sürülmesi)

HAYBER'İN FETHİ

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Hz. PEYGAMBER DEVRİNDE İSTİHBARAT
(Haber Alma ve Casusluk)

DOKUZUNCU BÖLÜM

Hz. MUHAMMED ZAMANINDA
DENİZLERDE YAPILAN SAVAŞLAR

ONUNCU B LÜM

Hz. PEYGAMBER ZAMANINDA
DEVLETİN ASKERLİK TEŞKİLÂTI

(Birinci Yayın İçin)

ÖNSÖZ

Elinizdeki bu kitap, ilk olarak Londra yakınındaki Woking şehrinde, her ay çıkmakta olan Islamic Review adlı mecmuanın 1952 yılı Eylül - Aralık ve 1953 yılı Haziran, Temmuz, Eylül ve Ekim sayılarında tefrika halinde neşredilmiştir. 1953 yılında, bazı resim ve haritalarında değişiklikler yapılarak yeniden yayınlanmıştır. On yıllık bir fasıladan sonra, şimdiki bu neşredilişinde birçok düzeltmeler, ilâveler yapılmış bulunmaktadır. Bu arada, 1959 senesinde, Hz. Peygamberin hayatını inceleyen «Le Prophète de l'Islam, sa vie et son oeuvre» (İki cilt halinde), adlı şümûllü bir kitap neşrettim (*). Bu eserde, münasebet düştükçe Hz. Peygamberin savaşlarına da temas edilmiş ve bunların teknik ve askerî yönlerden görünüşleri aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Müellif, hakikaten birçok bakımlardan büyük bir saadet içindedir: Birçok ilim adamları gönül rahatlığı içinde bu kitabımı, müracaat kitabı olarak almışlar ve kendi ilmî eserlerinde buna atıflarda bulunmaktan çekinmemişlerdir. Bu kitabın aynı konuda yazılan akraba eserlere de ilham veren durumda olduğu kabul ve tasdik edilmiş bulunmaktadır. Mısır Orduları Kurmay Dairesinde (Sağ Erkân Harb) yüzbaşı Muhammed Abd'ul-Fettâh İbrahim'in Kahire'de 1954'de arapça kaleme aldığı «Muhammed el-Kaa'id» = Başkumandan Muhammed adlı eser ile Pâkistan ordusunda vazifeli General Muhammed Ekber Han'ın Karaçi'de 1954 yılında urduca te'lif ettiği «Hadîs Difâ'» adlı eser, buna misal olarak gösterilebilir. Aynı zamanda, bu kitap muhtelif dillere tercüme edilmek şerefine de nail olmuştur: Seyyid Gulâm Rıdâ Sa'îdî'nin Tahran'da 1376 H / 1956 yılında «Resûl Ekrem der

---

(*) Fransızcada (Paris 1979) ve türkçede dördüncü yayımı yapılmış bulunmaktadır: İslâm Peygamberi, İstanbul 1981.

Meydanı Ceng» adı altında farsçaya, Bağdatlı Sertâvî tarafından arapçaya ve nihayet Salih Tuğ tarafından türkçeye çevrilmiş bulunmaktadır.

Şimdi neşredilmiş olan bu kitapla ben, aynı zamanda birçok okuyucum tarafından sorulmuş suallere cevap vermek fırsatını da elde etmiş olmaktayım. Bütün bu zahit ve iyi niyetli Müslüman kardeşlerim Onun «mukaddes vazife»si hakkındaki bu yazılarımda hiç Hz. Peygamberin mucizelerinden bahsetmeyişimden dolayı şaşkınlıklarını gizlememektedirler. Acizâne benim cevabım şudur: Ben bu kitapta tam ve şumüllü bir tarzda Hz. Peygamberin hayatının bütün cepheleriyle meşgul olmamaktayım; yine bu kitap sırf bu mucizeler konusunu kendisine mevzu edinmemiştir. Kur'an, onun gösterdiği mucizelerin en mârûfu ve en başta gelenidir. O muvaffakiyete sadece mucizelerle ulaşmış olsaydı, onun hayatı «en üstün, en güzel örnek = usve hasene» yani «cemiyete mensup fertlerin takip edecekleri, Kur'ana muvafık amelî, fiilî örnek» olamazdı. Fertlere Hz. Peygamberin insanî görünüşü izah edilmedikçe, Onun hattı hareketini değerli ve taklid edilmeye lâyık bir örnek olarak, bilhassa mucizeye inanmayan, inanamayan fertlere izah kabil olmaz.

İslâm Peygamberi tarafından gösterilmiş mucizeler hakkında, bunların ilmî imkânları, felsefî esasları hususunda daha fazla malûmat isteyen kimseler için Urdu lisanında Şiblî ve Süleyman Nedvî tarafından kaleme alınan «Siret'ün-Nebî» adlı eseri tavsiye edebilirim. Bu eser, baştan başa bu mucizeler bahsine hasrü tahsis edilmiş bulunmaktadır. Benim, bütün gayretim burada, Hz. Peygamberin ulvî hayatının amelî ve insanî görünüşünü aydınlatmaya hizmet eden malûmatı toplamak, bir araya getirmektir. Ona salât ve selâmlar olsun.

M. HAMİDULLAH
Paris — İstanbul

(İkinci Yayın İçin)

ÖNSÖZ

Elinizdeki bu kitap, dokuz yıllık bir fâsıladan sonra türkçedeki bu ikinci neşredilişinde birçok düzeltmeler, konunun takdiminde bazı değişiklikler ve mevcut fasıllar arasına bir takım ilâveler yapılmak suretiyle sizlere yeniden arzedilmiş bulunuyor. Bu zaman zarfında Hicaz bölgesine kısa süren bir seyahatta da bulunduk ve 1966'da birinci cildi ve 1969'da ikinci cildi türkçe olarak neşredilmiş olan ve Hz. Peygamberin hayatı ve faaliyetlerini tetkik maksadını taşıyan «İslâm Peygamberi» (*) adlı türkçe kitabımızın muayyen bazı bölümlerinde, onun savaşlarının teknik askerî yönünden ziyâde, bunların sebeb ve sâikleri ve bu arada siyâsî ve diğer neticeleri, keza Devlet idaresindeki askerî teşkilât üzerinde durmak imkânını elde ettik.

Müellif hakikaten bazı bakımlardan büyük bir saâdet içindedir: Birçok ilim adamları gönül rahatlığı içinde bu kitabımı mürâcaat kitabı olarak ele almışlar ve kendi ilmî eserlerinde buna atıflarda bulunmaktan çekinmemişlerdir. Bu kitabın aynı konuda yazılan akrabâ eserlere ilham veren durumda olduğu da anlaşılmış bulunmaktadır. Mısır Genel Kurmay Dâiresi'nde vazifeli Yüzbaşı Muhamemd Abdü'l-Fettâh İbrâhim'in 1954'de Kahire'de arapça kaleme aldığı «Muhammed el-Qâid» (= Başkumandan Muhammed) adlı eser ile Pakistan Ordusunda vazifeli General Muhammed Ekber Han'ın 1954'de Karachi'de urduca telif ettiği «Hadîs Difâ'» adlı eser buna misâl olarak gösterilebilir. Elinizdeki bu kitap, bu arada muhtelif dillere tercüme edilmek şerefine de mazhar olmuş bulunuyor Seyyid Gulâm Rıdâ Sa'îdî'nin Tahran'da 1376 / 1956 yılında «Resûl Ekrem der Meydânı Ceng» adı altında fars dilinde ve Sertâvî tarafından Bağdat'ta arap dilindeki neşirleri gibi.

Askerlik mesleğinden olmayan benim bu gayretimin böylece diğer dillerde de değerlendirilmiş olmasına rağmen, esas tasavvurlarımı hâlâ gerçekleştirememenin elemi içinde bulunmakta-

---

(*) **Türkçede dördüncü yayımı yapılmış bulunmaktadır: İslâm Peygamberi, İstanbul 1981.**

yım: Tarihçiler Hz. Peygamberin bizzat kumandayı elinde bulundurduğu yirmi beş kadar savaştan söz ederler ki, belki bir o kadarı da kendisinin şahsen iştirak etmediği o devirdeki harpler, seriyyelerdir. İşte benim tasavvurum, bütün bu savaşların cereyan etmiş olduğu bölge veya meydanları bizzat ziyâret ile klâsik tarih kitaplarında toplanmış olan malzemeyi kendi yerlerinde yeni baştan değerlendirme şeklinde hülâsa edilebilir. Ümid ediyorum ki, bir gün, gerekli âlet ve edevâtla teçhiz edilmiş bir subaylar ekibi aynı işi yüklenecek ve bölgede araştırmalara girişecektir. Böyle bir çalışma, tarihçilerin de yardımı alınırsa daha da değerli bir eser meydana gelmesinde yapıcı rol oynayacaktır.

Şimdi neşredilmiş olan bu kitapla ben, aynı zamanda birçok okuyucum tarafından sorulmuş suallere cevap vermek fırsatını da elde etmiş olmaktayım. Bütün bu zâhit ve iyi niyetli müslüman kardeşlerim, Onun «mukaddes vazifesi» hakkındaki bu yazılarımda Hz. Peygamberin mûcizelerinden bahsetmeyişimden dolayı şaşkınlıklarını gizlememektedirler. Acizâne benim cevabım şudur Ben bu kitapda tam ve şumüllü bir tarzda Hz. Peygamberin hayatının bütün cepheleriyle meşgul olmamaktayım; yine bu kitap sırf bu mûcizeler konusunu kendisine mevzû edinmemiştir. Kur'an, onun gösterdiği mûcizelerin en mârûfu ve en başta gelenidir. O muvaffakiyete sadece mûcizelerle ulaşmış olsaydı, onun hayatı «en üstün, en güzel örnek = usve hasene» yani «cemiyete mensup fertlerin takip edecekleri, Kur'ana muvafık amelî, fiilî örnek» olamazdı. Hz. Peygamberin insanî görünüşü izah edilmedikçe, Onun hattı hareketinin değeri ve taklîd edilmeye lâyık bir örnek olması, bilhassa mûcizeye inanmayan, inanamayan fertlere izah edilemez.

İslâm Peygamberi tarafından gösterilmiş mûcizeler hakkında, bunların ilmî imkânları, felsefî esasları hususunda daha fazla malûmat isteyen kimseler için Urdu lisânında Şiblî ve Süleyman Nedvî tarafından kaleme alınan «Sîret'ün-Nebî» adlı eseri tavsiye edebilirim. Bu eser, baştan başa bu mûcizeler bahsine hasrü tahsis edilmiş bulunmaktadır. Benim, bütün gayretim burada, Hz. Peygamberin ulvî hayatının amelî ve insanî görünüşünü aydınlatmaya hizmet eden mâlûmatı toplamak, bir araya getirmektir: Ona salât ve selâmlar olsun.

M. HAMİDULLAH
Paris — İstanbul
1972

(Üçüncü Yayın İçin)

ÖNSÖZ

Bir kitabın her yeni baskı ve yayını, şâyet hâlâ hayattaysa yazarına, eserini gözden geçirme ve günün şart ve durumlarına uygun bir hâle getirme fırsatını verir.

Elinizdeki bu kitabın bir evvelki yayınında, ben de gerçek olduklarına, gönülden inanmakla beraber, Resûlullah'ın savaşlarıyla ilgili mûcizelerden niçin ayrı ayrı ve tafsilâtlı bir biçimde söz etmediğime dair okuyuculardan gelen suallere cevap vermeye çalışmıştım.

Bu arada sık sık günümüzdeki gayrımüslimler tarafından ortaya konan bir mesele de vardır; her halde bu da aydınlığa kavuşturulmaya değer bir konudur: :«Peygamberlik ile savaş pek yanyana durmamaktadır». Bununla onlar, 'mâdem ki Resûlullah savaşlara girmiş ve bunları Başkumandan sıfatıyla idâre etmiştir, o halde o, (hâşâ) bir Resûl olamaz' demek istemektedirler.

Elimizdeki Tevratta bize nakledilen eski peygamberlerin giriştiği savaşları ve bu arada yine elde mevcut İncillerde (meselâ Tesniye 20/16, I. Samuel 15/2-3, Matta 10/34, Luka 19/27 ve mukayese ediniz: I. Korentliler 15/25, Markos 12/1-9 ve mukayese ediniz: Luka 20/9-16, v.s.) geçen İsâ Mesih'in konuyla ilgili sözleri bir kenara bırakılarak bu mesele soğuk kanlılıkla ve hislerimizden uzak bir biçimde ele alınmalıdır. Zîra, birinin yanlış bir iş yapması, bizim de aynı yanlışı işlememize dayanak teşkil etmez:

a. Savaş, hiç de arzu edilen bir şey olmamakla beraber en sonunda günümüzde bile kaçınılması mümkün olmayan bir olay mahiyetindedir. Bu gerçek karşısında, zâlim diktatörler ile doğru ve yanlışı birbirinden ayıramayan yırtıcı kurt tabiatlı insanlara savaşma tekelini bırakıp normal hayatta harp san'atı ile uğraşan kimselere takip edecekleri bir örnek, bir emsâl sağlayıp onların gözleri önüne sermeyecek miyiz? Amansız vahşî hayvanlar bile bu şekil başı boş zâlimlerin savaşlarda gösterdiği kötü davranışlardan ürperti duyar. Ancak ve ancak vahiy alan ve insan denen varlığın saadet ve iyiliğini dilemekten başka bir şey düşünmeyen bir peygamberdir ki, Allah yolunda savaşan ve sulh ü selâmet uğruna harbe giren bir askere tâkip edeceği en güzel, en seçkin bir örneği sağlayıp onun gözü önüne serebilirdi.

b. Allahın vazifelendirip gönderdiği «Son Resûl» vasfında bir peygamber, sadece harplerin şiddetini azaltmak ve savaşları insâni bir çerçeve içine sokmak için değil ve fakat, hayatın her alanında geçerli ve izinden gidilmeye değer en güzel örneği bize vermekle yükümlüdür. Buna mukabil, Kıyâmet Günü'ne kadar gelecek bütün «Zamanlar»da ve insan hayatının bütün görünüşlerinde geçerli kaideleri insanlara bildirmekle görevlendirilmemiş ve fakat, geçici bir zaman için ve belirli bir insan zümresinin sınırlı hayat meselelerini çözüp açıklamak üzere vazifelendirilmiş bir Nebî'nin insanlara savaşlarla ilgili bir «örnek» bırakamamış olması mümkündür.

c. Şöyle bir atasözü vardır:

«Denenecek en son çâre dağlamak, en son devâ kılıçtır»

hikmet yüklü bu söze göre, «kimseye saldırıp tecâvüz etmek gerekmez ve fakat bir kimsenin, kendi öz haklarını hiçbir prensip tanımayan acımasız zâlimlere karşı savunabilmek maksadıyla bizzat insan tabiatı, «savaş» yoluna başvurmayı icâbettirir. Allah Resûlu ise, hiç de aşırı gitmeksizin bu çeşit uğraş ve savaşlarda tam bir doğruluk ve insaf içinde insanlara yol gösterip önderlik eder.

d. Diğer bir çok seçkin hadis yazarlarından başka, Müslim ve Ahmed'ubn Hanbel'in de eserlerinde Resûlullah'tan nakletikleri şu hadis vardır:

«Ben rahmet peygamberiyim, ben harp peygamberiyim».

Her şey yerli yerinde ve lüzum ettiğinde kullanılmalıdır: Ne zehirli yılanlara ve yırtıcı kurtlara ve ne de insan kanı döken sefih

kimselere acımak ve merhametli davranmak gerekir. Yukardaki hadisde geçen her iki sıfat ve niteliğin de aynı yüksek otoritede birleşmesi sağlanmıştır; böylece, hangi olayda hangisinin kullanılması gerektiğine onun karar vermesi istenmiştir. Bu durum, vahiy ve ilhâma dayanan kehânetlerin insanı hayrette bırakan şu gerçekleşmiş özlerinde de görülmektedir: Etrafındaki talebe ve bağlılarına, kendileri ölüm döşeklerinde oldukları bir sırada hem Zarathustra (Zoroastır, Zerdüşt) ve hem de Budda'nın şu sözleri naklettikleri nakledilir:

«Dinimizi ve öğretilerimizi tamâma erdirip ikmâl edemedik; adı, "Âlemlere Rahmet" olan bir başkası gelip bunu kemâle ve tamâma erdirecektir».

Hindû'ların mukaddes kitabı olan Purâna:

«Allahın en son tenâsuh'u (avatâr) bir savaşçı şeklinde görülecektir».

demektedir. Aynı şekilde İsâ Mesîh de üzüm bağı ile ilgili meşhur meselinde (Matta 21/33-41, Markos 12/1-9, Luka 20/9-16)

«Rabbin birbiri arkasına hizmetçilerini ve nihâyet kendi öz oğlunu göndereceğini, fakat zamanla mülkü elinde bulunduran kiracılar ve bağcılar gitgide haylaz ve işe yaramaz bir hâle geldiklerinde nihâyet Rabbin bir Ordu ile çıkageleceğini ve hepsini kendine bağlayıp itâat ettireceğini»

beyan etmektedir. Diğer bir deyişle, Allahın İlâhî Tebliğini getiren en sonuncu Elçisi, hem Âlemlere Rahmet olacak, ve hem de Allahın asker'ini temsil edecektir.

Türk okuyucularının ilme ve Resûlullahın hareket ve tatbikatını öğrenip bilme yolunda taşıdıkları dinmek bilmez susamışlık, her gün yenilenip sayıları artan okuyucu kitlelerinin istifâdesine elinizdeki bu kitabın yeniden basılmasında teşvik edici bir rol oynamış bulunmaktadır; böylece biz de bu mütevâzi kitabın metnini yeniden gözden geçirme fırsatını elde etmiş olduk.

Allah hepimizi, O'nun râzı olduğu yolda bulundursun, âmin!

MUHAMMAD HAMİDULLAH
Paris, Ramazan, 1401

Not: Kitap metninin icab eden yerlerinde « ق » harfi mukabili, Q, q kullanılmıştır (Mütercim).

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ BİLGİLERİ

Uzun seneler evvel, 1939'da Sorbon Üniversitesinde «Hz. Peygamberin zamanında cereyan etmiş muharebe meydanları» mevzuunda, benim tarafımdan, kısa bir konferans verilmişti. Bu konferansta, Hz. Peygamber devri muharebelerinin haritaları izah edilmiş ve projeksiyonla da gösterilmişti. Aynı konferans, yine o yıl, Paris'de çıkan «Revue des Etudes Islamiques» adlı mecmuada neşredilmiş ve nihayet bir müddet sonra da, yeniden tabı cihetine gidilmiştir. Urdu lisânında da aynı konu, genişletilmiş olarak Hindistan'ın Dekkan Eyaletinin Haydarabad şehrinde neşredilmekte olan «Research Journal of the Osmania University» adlı dergide yayınlanmıştır. Bu sonuncusu, yeniden gözden geçirilmiş ve haritaları zenginleştirilmiş, kroki ve resimlerle süslü olarak 1945'de efkârı umûmiyeye arzedilmiştir. Da-

ha sonra, ben mevzû bahis araziyi yeniden ziyâret etmek fırsatını elde ettim.

Bu ziyâretim ve buna muvâzi olarak tetkik ettiğim birçok tarihî kaynak, bir miktar düzeltme ve ilâvelere, bilhassa Hendek kuşatması ve 1964 deki son ziyâretimden sonra Hayber bahsinde, sebep olmuş bulunmaktadır. Türk dilinde ikinci defâ yayınlanması vesilesiyle de biz, elde ettiğimiz bu yeni ve faydalı mâlûmatın kitabın metnine dâhil edilmesi fırsatını elde etmiş olduk. Bugün, hâlâ Hayber ve havalisini daha uzun bir süreyle yeniden ziyâret etmek ümîdini beslemekteyim. Bununla beraber, en derin minnet ve teşekkürlerimi Amerikalı mühendis ve seyyah Mr. K. S. Twitchell'e arzetme fırsatını kaçırmak istemem. Kendisi, 1942 de ziyaret ettiği Hayber arazisinin kroki-haritasını bana sırf hâfızasına dayanarak çıkarmak nezâketinde bulunmuş ve kezâ bu işle ilgili sair yardımlarını kitabın ilk neşri esnasında esirgememiştir. Bütün bunları aşağıda Hayber Bölümünde değerlendirilmiş bulacaksınız.

* * *

1. Yirminci Asırda, ilmin inkişafına muvazi olarak, harp esas ve usulleri de değişmiş bulunmaktadır. Kendi devirlerinde efsanevî hâtıralar taşıyan bu neviden eski harplere şimdi, çocuk oyuncağı nazariyle bakılmaktadır. Bugünün milyonluk ordularını teşkil eden büyük kuvvetlerin bir kalem darbesiyle, herhangi bir yere nakledildiklerini söylemek mübalağa sayılmamaktadır. Askerlikteki kıymet hükümleri o kadar değişti ki, bizim gençlik yıllarımızda en gizli addedilen öldürücü silâhlar bugün harp meydan-

larından ziyade müzeler için daha istifadeli birer malzeme sayılmaktadırlar. Harp idaresi sahasında, muhâbere, istihbârât, nakliye meseleleri kemmiyet ve sürat bakımından o kadar değişikliğe mâruz kaldı ki, evvelce aylar alan bu işler şimdi birkaç saat hattâ dakikada tamamlanır oldular.

2. Herhangi bir kimse, geçmiş savaşların yeniden ele alınıp izah edilmesinin değişen bu durumlar karşısında askerî bakımdan tatbîkî bir değeri olmadığını ileri sürebilir. Fakat hakikat böyle değildir; İngiltere'de hâlâ, mektebe yeni kaydolmuş askerî okul talebelerine ilk ders olarak şu öğretilmektedir:

«Bütün subay namzetleri tarafından şurası bilinmelidir ki, sizlerin ferdî çalışmalarınızın en mühim tarafı, bizzat kendi kendinize yapacağınız çalışmalardır... Böyle bir çalışmada «harp tarihi» şüphesiz en mühim sahayı işgal eder. Bu tarz bir çalışma harp prensipleri ve onların tatbikatını öğrenmenin en iyi yoludur. Bütün bu tarihî vâkı'larda **insan tabiatının** bâriz hususiyetlerini görmek mümkündür... Askerlik tarihi, subayların öğreniminde büyük bir önemi haizdir. Bu sebepten dolayı bir tek savaş veya bir tek savaşın seçilmiş bir safhası her sene program için intihab edilmiş bulunmaktadır:

«Askerlik tarihi çalışmalarında gaye, eski savaşlara ait bu mâlûmattan bugünkü harplere kabili tatbik dersler çıkarabilmektir. Tarihi, sadece tarihî hâdiselere dair bilgi edinmek gayesiyle okursak, bu pek az değer taşır. Modern orduların büyüklük ve azameti, onların donanımı ve muhâbere imkânları, mâziden alınacak derslerin gayrı kabili tatbik olduğunu bize gösterir. Fakat, **insan tabiatı ve harbin temel**

prensibleri değişmemektedir; bu sebepten BİRÇOK DEĞERLİ DERSLER EN ESKİ SAVAŞLARDAN BİLE ÇIKARILABİLİR.»[1]

Askerî bir tabiyeci ve taktikci için
Hz. Peygamber'in (S.A.) savaşlarının önemi:

3. Şurası bedîhîdir ki, eski devirlerde cereyan etmiş olan savaşlar üzerinde çalışma, ancak dikkatle araştırıldığı ve savaşı idâre edenlerin esas kaideleri nasıl tatbik ettikleri ve neticelerinin neler olduğu gibi hususlar meydana çıkarıldığı zaman tatbîkî bir kıymet kazanmaktadır. İşte İslâm Elçisi Hz. Muhammed'in (Sallallâhü aleyh ve sellem)* idare ettiği savaşlar, gelmiş geçmiş ve günümüzün birçok diğer savaşları arasında en göze batanı ve en tepede duran savaşları olarak insanoğlunun özellik ve karakteristiğini taşımaktadırlar. Ekseriya bizzat kendisinin tertib ve teşkîl ettiği asker adedinden üç, hattâ on defa fazla adedde düşmana karşı savaşmış ve neticede, bu harplerin hepsinden fiilen muzaffer çıkmıştır. Onun «İmparatorluğu», küçük bir Şehir - Devletin bazı dar sokaklarından ibaret olarak başlamış, günde ortalama bir hesapla 274 mil karelik bir sür'atle genişlemiştir. On sene süren fiilî bir siyasî faaliyetten sonra son nefesini verdiği sırada O, iki milyon kilometre kareye yaklaşan bir sahada kurulu bir Devlet idare etmekteydi. Rusya hariç, Avrupa büyüklüğünde ve üzerinde o zaman milyonlarca halkın yaşadığı bu geniş saha, harp meydanlarında düşman

---

Harp Dairesi Öğretim Talimatnâmesi: «**War Office Training Regulations**», s. 23 ve müt., London 1934).

* Kur'anda İslâm Peygamberi üzerine bu şekliyle salât ve selâm getirilmesi emredilir. (K., 33/56). Biz bunu ilerki satırlardan itibâren (S.A.) olarak kısaltacağız (Nâşir).

ordu saflarında maktul düşen, takriben 250 insana mukabil fethedilmiştir[2]. On senelik bu zaman neticesinde Müslümanların kaybı ise ortalama ayda bir şehit olarak hesaplanabilir. İnsan kanına verilen bu değer ve hürmetin bir eşine daha, insanlık tarihinde rastlanamaz. Bundan başka fütûhâtın sür'ati, fethedilen yerlerde yaşayan insanların tam mânasiyle bu yeni kültür ve imana intibak etmeleri ve bu arada, Hz. Peygamberin vefatından sonra, onbeş yıl gibi kısa bir zaman zarfında BELLUM OMNIUM CONTRA OMNES (tam bir karışıklık halin)'den PAX ISLAMI-

---

2. Bunun nasıl hesaplandığının tafsilâtı şöyledir: İbn Hişâm'a göre Hz. Peygamber, Medîne'den olmak üzere 27 sefere (gazve'ye) bizzat çıkmış ve fakat bunlardan sadece 9'unda savaş vukû bulmuştur. Birçoğu askerî maksatlarla olmasa bile sahâbe'nin kumandası altında Medîne'den çıkılan sefer yahut gönderilen askerî birliklerin adedi ise aynı kaynağa nazaran 38'dir. Bazı sefer ve gazvelerdeki zayiat hakkında malûmat bulunmaması dolayısiyle aşağıya dercedilen kayıp listesi tam ve kat'î sayılamaz; bununla beraber o devrin «savaşları» hakkında bize kabaca bir fikir verme niteliğindedir:

Sefer •	Düşman Ordusu mevcudu:	Düşman zayıatı:	İslâm Ordu mevcudu:	Şehid sayısı:
Bedir	950	70	313	14
Uhud	3000	22	700	70
Mustalıq	200 (?)	10	30 (?)	1
Hendek	12000	8	3000	6
Hayber	20000	93	1500	15
Mu'ta	100000	?	3000	13
Mekke Fethi	?	13	10000	3
Huneyn	?	?	12000	4
Ta'if Muhasarası	?	?	12000	12
	Toplam	216	Toplam	138

Yukarıda verilen rakkamlara, Raci' ve Bi'r Ma'ûna'da haince katledilen ve sayıları 44 kadar olan İslâm mübelliği dahil değildir.

CA (İslâm sulh ve selâmeti)'ya ulaşmak şerefini ihrâz ve Medine başşehir olmak üzere, üç kıt'ada[3] hükümfermâ olmuş ordulara kumanda eden bir subaylar kadrosunun yetiştirilmiş olması gibi insanı hayretler içinde bırakan ve bunun yanında birçok câlibi dikkat hususlar bizi, Hz. Peygamberin sağlığında cereyan etmiş olan meydan muharebeleri vesâir harpleri tetkik etme yoluna sevketmiş bulunmaktadır. İsim hususundaki benzerlik müstesnâ, Hz. Peygam-

Kezâ, Benû Qurayza ile yapılan harpte esir düşen düşman askerlerine savaştan sonra kendi seçtikleri bir hakem tarafından Tevrat hükümlerine göre (Tesniye, XX/13-14) verilen hüküm neticesi tatbik edilen ölüm cezası dolayısiyle hasıl olan düşman zayiatı hariç tutulmuştur. (bk. 206. paragraf). Ben şahsen, bütün bu savaşlarda her iki tarafın zayiatına dair tam malûmatı elde etsek bile, Müslüman şehitlerin 150'yi ve düşman birliklerindeki zayiatın ise 250'yi aşmayacağını tahmin etmekteyim. Bu tahmini, 30 000 mevcutla İslâm Ordusunun çıktığı ve görünüşte bir çatışma vuku bulmamakla beraber Eyle bölgesi ile Filistin'in cenup kısımlarının Bizanslılardan alınıp İslâm topraklarına katıldığı Tebuk seferini de nazarı itibara alarak yapmış bulunuyorum.

3. Bunlar Asya, Afrika ve Avrupa'dır. Taberî'ye nazaran (**et-Te'rîh**, C. I, s. 2817), üçüncü İslâm Halifesi Osman devrinde, Müslüman orduları, Hicrî 27'nci yılda Endülüs'e ayak basmışlar ve burada, arkadan takviye edilmemelerine ve ana vatandan yardımın tamamen kesilmesine rağmen, yerleşip kalmışlardır. Târık, burayı istilâ için, ancak 65 yıl sonra yeniden harekete geçmiş ve İspanya'ya ayak basmıştır. Aynı vakayı Gibbon dahi (**Declin and Fall of the Roman Empire**, C. V, s. 555) adlı eserinde müphem bir şekilde tebarüz ettirmektedir. Bu konu ile ilgili olarak **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi** (İstanbul), VII/1-2 (1978), s. 221-226'da «Feth'ul-Endulus fî Hilâfeti Seyyidinâ Osmân sene 27 H.» adlı arapça bir makale yayınladım. Mısır ve Nubia'dan Fas'a kadar olan bütün Kuzey Afrika ve Arab Yarımadasından Horasan'a kadar uzayan sahaların ele geçmiş olması, Halîfe Osmân devrinde İslâm ülkesinin vüs'ati hakkında bize bir fikir verir.

berin giriştiği bütün harplerin zamanımızda cereyan eden harplerle hiçbir kıyâsî tarafı yoktur. Biz onun

Arab Yarımadası'nın haritası.

harplerinde, bizzat kendisi tarafından söylenmiş olan şu sözün canlı bir ifadesini bulabilmekteyiz:

«Ben rahmet Peygamberiyim, ben harp Peygamberiyim»[4].

---

4. Ahmed'übn Hanbel, **Musned**, IV/395.

Bu eser kaleme alınırken karşılaşılan güçlükler:

4. Kaideten «çalışma» kolay değildir. Esas kaynakların lisanı olan arapçadan ayrı, hemen hemen her mütemeddin lisânda, bir âyette belirtildiği veçhile «âlemlere rahmet» olan insan hakkında uzun veya kısa hattâ düşmanca veya dostça bir şekilde hayat hikyesi (Sîre) kaleme alınmıştır. Onun idare ettiği harpler mevzuunda da birçok eserler vardır[4/1]. Tarih noktai nazarından değil, fakat askerlik ilmi zaviyesinden onun harpleri hakkında bir eser okumak veya bir şey işitmiş olmak hemen hemen imkânsızdır. 1300 küsur sene evvel cereyan etmiş olan bu harpler hakkında bir yazı yazmak için askerlik bilgisi ile olduğu kadar tarihî malûmat ile de mücehhez olunması lüzumlûdur. Ben, bir tarih tetkikçisi değilim ve askerlik hayatı sürmek fırsatını da elde edemedim. Çünkü, askerî mektebe müracaat ettiğimde, bünyevî sebeplerle reddedilmiştim. Bununla beraber, her iki sahada ihtisas kesbetmiş birinin ortaya çıkmasını ve onun mevzu üzerinde mesaî sarfetmesini beklemek de epey bir zaman kaybı olacaktı. Yazılı kaynakları tetebbû neticesi toplamış olduğum malûmat, mevzûbahis mahal ve bölgeleri iki defâ ziyâretten sonra bile çekingenlik ve tereddütle neşredilmiş bulunuyor. Bu malûmat, başkaları için değil, sırf askerî ihtisas sahibi kimseler için, onların alâkalarını çekmek ve onları tahrîk ve teşvîk gayesiyle bu kitapta bir araya getirildi. Bu okuyucular, bunları gözden

---

4/1. Ben elinizdeki bu kitabı 1939'da yazdıktan sonra aynı konuda bir türkçe, Pakistan'da yayınlanan bir ingilizce ve bir de arapça eserle karşılaştım; fakat bunlar, savaşların geçtiği meydanlarda dolaşılarak, yerinde tetkiklerde bulunularak yazılmamıştı. Türkçe olam ise, Birinci Dünya Savaşı öncesi yazılmıştı.

geçirsinler ve neticeleri daha sâlih ve isâbetli bir hale soksunlar. Şu son otuz yıl zarfında tarafımdan devam ettirilmiş tarihî araştırmaların yanında, bu bölgelerden çoğuna iki ayrı ziyarette bulunma bahtiyarlığına da eriştim. Bunlardan birinde Hayber'e de kısa bir seyahatim oldu. Bu seyahatlarım neşredilmiş olan metni esaslı surete yeniden ele almamda âmil olmuştur. Havâliyi üçüncü ziyâretimin neticeleri İngilizce ilk neşre katılmıştı. Dördüncü son ziyaretimden elde ettiğim yeni mâlûmatı ise, ilk defa olmak üzere türkçe ikinci neşire ithâl etmiş bulunuyorum. Bütün bunlar yine de, askerlik ilmi sahasında mütehassıs olan müstakbel bir araştırıcı için ilk ve ham malzemeyi teşkil ederler. Ben sadece üzerime düşen vazifeyi yerine getirdim; kalan diğerlerine aittir.

UMUMÎ MALÛMAT

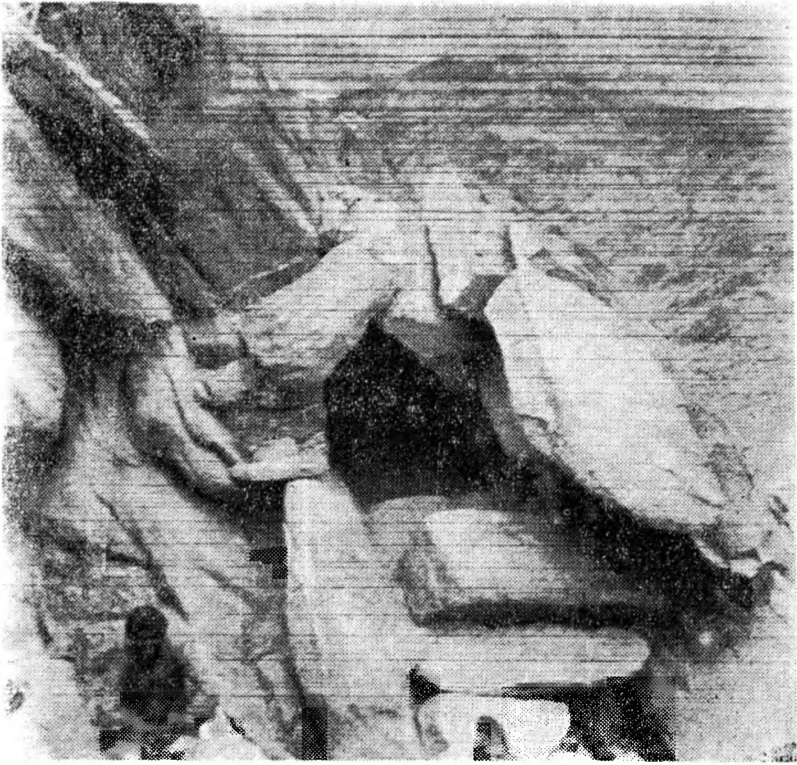
Mekke ve Tâiflilerin Hz. Peygamberin Allahın birliğine dâvet hususunda gösterdiği gayrete karşı koymaları :

5. Herkes tarafından bilinmektedir ki, İslâmın Resûlü (Sallâllahü aleyhi ve sellem), Mekke şehrinde Hicretten evvel 13, Milâdî 610 senelerinde, ilk defa Allah'ın birliğini teblîğ etmekle İslâm dinini öğretmeye başlamıştır[5]. Bu hususta O, Hirâ Mağarasın-

5. Mekke'nin bu devirdeki siyasî - içtimaî hayatı hakkında bak. **«Islamic Culture»**, Haydarabad/Deccan, Hindistan 1938, «City-State of Mecca» adlı makalem ve bunun gözden geçirilmiş bir metni için, **«İslâm Peygamberi»** adlı kitabımın II. cildi (İstanbul 1981), muhtelif yerlerde.

da nâzil olan ilâhî bir vahiy ile bu işe çağırıldığını söylüyordu. Bu dâvet, bir taraftan atalarından gelen putlara tapma inancını terk, diğer taraftan Hz. Peygamberi, yani gelen vahyi nakledeni kendilerine başkan olarak tanımalarını istemekten ibaretti. Bu sonuncu istediği şey yâni site şefliğinin mâdûn bir aileye intikali, sadece diğerlerini değil Hz. Peygamberin de mensup olduğu Benû Hâşim ailesi yaşlılarını pek ziyade muğber etmişti. Mekke şehrinde, idârî bir mevkî işgâl eden ve iktisadi yönden en nüfuzlu bu aileler, onun bu taleplerine muhâlif bir tavır takındığı vakit, diğer şehir ahâlisi yani avâm tabakası, her yerde olduğu gibi, kuvvetli bir rüzgâr karşısında çerçöp veya samanların sürüklenmesi benzeri, aynı muhalefeti göstermeye zorlandılar.

6. Hz. Peygamber, bütün zamanını gayret ve imkânlarını bu reform hareketini inkişaf ettirme mevzuunda teksif etmiş bulunuyordu. Sekiz-on yıl geçmiş olmasına rağmen hâlâ Hz. Peygamberin doğduğu şehir olan Mekke bile islâh edilememişti. Aksine, Resûlun kendi öz hayatı bile mukavemetin şiddeti karşısında tehlikeye düşmüş bulunuyordu. Sâdık zevcesi Hatîce, amcası (ayni zamanda hâmisi, yani kendisine emân hakkı tanımış olan kimsesi) Ebû Tâlib, ikisi de birbiri peşinden vefât ettiler. Bu iki kayıb, kendisi için beklenmiyen müşkilât tevlit etti. Çünkü kabilenin yeni reisi, yine amcalarından Ebû Leheb olmuştu ki kendisi, tâ baştanberi Hz. Peygamberin getirdiği harekete muârızdı. Peygamberi takbîh etmeğe başladı ve neticede onu cemiyet dışı (afaroz) ederek kanun hârici ilân etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, şehri terk ile yeni hâmiler aramaya koyuldu. Da-

İlk vahy'in nâzil olduğu Hirâ mağarasının girişi.

yıları Benû Abd Yelîl[6] Tâif'te yaşıyorlardı. Bazı tarihçilere göre, onun genç amcası ve mahrem dostu Abbâs sarraflık mesleğinden dolayı burada çok büyük bir nüfûza sahibdi. Bundan başka Mekke - Tâif arası fazla bir mesâfe olmayıp, takrîben 80 km. tutmakta-

6. Bak. Ebû Nu'aym, «**Delâil'ün-Nubüvve**, bölüm 20 yahut aynı müellifin **al-Muntaqâ**» paragraf 20, bende mevcut bir el yazması.

dır. Ben, 1939 senesinde buraya olan seyahatimde bir merkep ile, öğleden sonra, saat 5'de hareket ile gece yarısı Kara' Dağı eteklerine vardım; ertesi sabah yolculuğa koyularak öğleden evvel Tâ'if'e ulaştım. Deve kervanları Ca'irrâna yolunu takip ederek, aynı mesâfeyi iki günde almaktadırlar. Yeni yapılan, takrîben 120 km.'lik otomobil yolu ise, daha uzun bir mesâfeden geçmektedir. Dönüşte bindiğim bir posta otomobili ile, bir hayli konaklar verdikten sonra takrîben 4 saatta bu mesâfeyi almıştım. Şarka has yaz mevsimlerinin arattığı yayla yerleri gibi, o günlerde dahi Mekkeliler için aynı alâka ve cazibeye sahip olan Tâ'if, muhakkak ki Hz. Peygamberi tamamen farklı sebeblerden dolayı kendine çekmekteydi. Kendisi buraları azadlı kölesi olan ve o sırada ailesinin hizmetlerine bakan Zeyd bin Hârise ile beraber dolaşmıştır. Büyük bir ümit ile dolu olmamasına rağmen bu, kendisi için teşebbüse değer bir mahiyetteydi. Bununla beraber akrabâları, yabancılardan daha da kötü olduklarını göstermişlerdir. Ahâli, Mekkelilerden daha maddeciydi. Mekke şehri, Tâif'in istihsal ettiği mahsuller için bir satış pazarı mevkiindeydi. Tâif ise, sıcak mevsimlerde bir hayli Mekkeli zengin turisti yaylaklarına çekmek suretiyle büyük istifâdeler sağlayan bir şehirdi. Belki, bu sebeplerden dolayı Tâif, Mekkelileri tahrîk edici bir harekete girişmek istemez ve neticede Allahın birliğine dair bir dini tebliğ eden bir Peygamber, Tâif'te dahi Mekke'deki müşkülâta mâruz kalacaktır: Mahallî reisler de zaten bu meselede, doğrudan doğruya kendi nüfûz ve itibarlarına, kuvvet ve kudretlerine karşı bir hareket vasfı olduğunu gördüler. Gerçi Hz. Peygamber orada dayılarına, gönderildiği ilâhî vazife hakkında kimseye bir haber verilmemesini boş yere yalvardı durdu.

7. Tâif bugün bile Peygamberin ziyâret hâtıralarıyle ilgili mahal ve bahçeleri aynen muhafaza etmektedir. Muzır sokak çocukları tarafından, kendisi ve kölesi Zeyd'in yaralanıp kanlar akıncaya kadar insafsızca kovlanarak taşlandığı zaman sığındığı bahçe oradadır. Rivayet edilir ki, bahçenin yumuşak kalbli sahibi, ona sığınılacak bir yer vermiş ve Addâs isimli Hıristiyan kölesi vasıtasiyle üzüm salkımlarından müteşekkil bir de ziyafet çekmiştir[7]. Bugün, bu tarla ve bahçeler şehir surları haricinde, şehrin güneybatı tarafından Vacc vadisindeki nehir yatağı boyunca uzanıp gitmektedir. 1939 da benim gördüğüm bu havali, minik camilerle yadedilmiş durumdaydı; bugün ise bunlar daha çok tamire muhtaç bir halde olsalar gerektir.

Mekke yakınında her sene kurulan panayırlarda halk Peygamberin (S.A.) vaazlarına karşı omuz çeviriyor:

8. Tâif'e yaptığı yolculuğun çok beyhûde olduğu belli olduktan sonra, her ne kadar kanun harici edilse bile, Mekke'ye dönmek, Hazreti Peygambere (S.A.) daha tercîhe şayan gözüktü. Mekke civarına varınca, Müslüman olmayan ve o mahalden birinin himâyesini elde edebilmek için birkaç teşebbüs yaptı. Umumiyetle Araplar hayatları bahasına da olsa, böyle bir teklifi reddetmezlerdi; ahvâl ve şerâit, böyle bir talebi kabul edebilmek için o kimsenin asil bir karakter sahibi olmasını gerektiriyordu. Nihayet üçüncü teşebbüste Mut'im'ubn Adiyy ve oğulları onun emniyetini ilk defa üzerlerine aldılar ve ibâdet borcunu ye-

7. Bk. İbn Hişâm, Sîre (Göttingen 1858 neşri), s. 251.

rine getirebilmesi için Kâbe'ye ve sonra da kendi evine gidebilmesi için kendisine refâkat ettiler[8]. Öyle anlaşılıyor ki, Hz. Peygamber, (S.A.) bundan sonra artık Mekke'de umuma hitaben tebliğ'de bulunmamaya söz vermiştir. Böylece, bu şartlar altında on yıl kadar geçmiş oldu.

9. Onun şehir haricinde faaliyette bulunmasına ise hiç bir tahdîd konulmamıştı. İslâmdan evvelki Hac müessesesi de Mekke'de ifa edilmekteydi. Hattâ senelik Ukâz ve Mecenne, Zu'l-Mecâz v.s. panayırları buradan pek uzakta değildi. Mekke şehrinin merkezinden üç-beş kilometre doğuda bulunan Minâ'da Hacıların toplantıları vukû bulurdu. Bütün buralar, hiç bir zorlukla karşılaşmadan onun icraı faaliyet edebileceği serbest sahalardı. Böylece Tâif'den döndükten birkaç ay sonra Hicretten evvel 3 üncü senede Zilhicce ayı esnasında biz, Hz. Peygamberi (S.A.), Arabistan'ın dört bir tarafından gelmiş, onbeş kadar kabile temsilcisi durumunda birçok hacı namzedine kendini tanıtmaya çalıştığını görüyoruz[9]. Hz. Peygamber (S.A.) onlara evvel emirde vazifesinin ana hatlarını ve gâyelerini izâh etti. Bir diğerinde onlardan, kendini himâyelerine almalarını ve memleketlerine götürmelerini talep etti ki, orada faaliyetlerine devam edeceğini söylüyordu. Nihayet onlara, kendini takip edenlere pek yakında Kayzer (Bizans) ve Kisrâların (İran) hazinelerinin ayaklarına serileceğini vaadediyordu[10]. Bütün bunlar o devirde onlara o kadar gü-

---

8. İbn Hişâm, s. 251.
9. Muk. et. İbn Hişâm, s. 282-83; İbn Sa'd, I/1, s. 145; Abu Nu'aym, **al-Muntaqâ**, vr. 105-117, bende mevcut el yazması nüsha; **Dalâ'il'un-Nubüvve**, s. 100-104.
10. İbn Hişâm, s. 278.

lünç geliyordu ki... Şayet bu gruplardan biri müstehziyâne hareket ederse, bir diğeri çekinmeksizin onu azarlıyordu; bununla beraber nezâketle hareket edip kabileleri mensuplarının, Mekkeli Kureyşlilerle düşmanlık etmeye kalkışamıyacağını söyleyerek reddedenler de vardı. Ne kadar sabırlıydı o... Birbiri arkasından, on beş kabilenin temsilcileri durumunda olan grupları dolaştı. Her defasında onu mutaassıp, gerçekte öz amcası Ebû Leheb'den başkası olmayan bir Kureyşli takip ediyor ve bu hacı zümrelerini «mecnûn bir sihirbazı» dinlemenin beyhûdeliğine dâir îkaz etmeye çalışıyordu. Onlara göre bu «sihirbaz», ayni zamanda Mekkelilere meydan okumaktaydı[11].

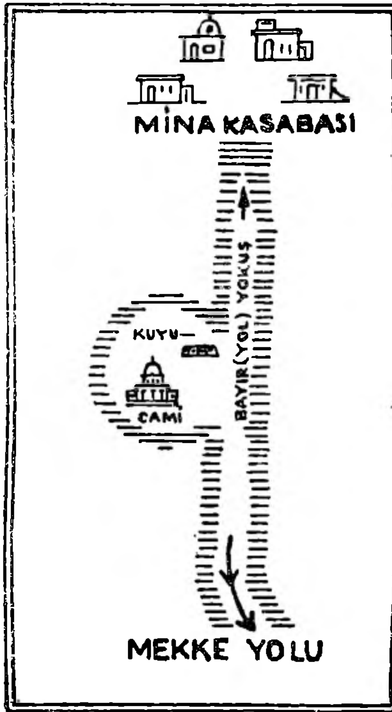
Akabe havâlisi ve Akabe Bîatları :

10. Mekke'den Minâ düzlüğüne kadar yolun her iki yanında tepeler, bir duvar gibi zincirleme uzayıp gider. Mekke'den yola çıkılırsa Minâ'ya varmadan evvel, bu tepelerden müteşekkil duvarın sol cenahında bir kavis müşahede ederiz ki, bu bir kemer veya bir yarım dâire şeklinde olup, Delhi Cuma Mescidini veya İstanbul'da Sultanahmet Cami'sini içine alacak kadar genişliktedir. Buraya Akabe derler ki, esasında Akabe Kıyısı demek daha doğru olurdu. Çünkü «Akabe», kelime mânası olarak «iki muvazi dağ arasında kalan geçid» anlamındadır. Bu yüzden, eski tarihçiler[12] buraya (İnde'l-Akabe) demişlerdir.

11. Akabe dediğimiz bu kavisi teşkil eden düzlükte büyük bir kuyu ve ekime elverişli yer de vardır.

---

11. İbn Hişâm, s. 282.
12. Meselâ el-Fâsî; ayrıca aşağıdaki sayfalara bakınız.

Akaba bölgesini gösteren kroki: Ortadaki boşluk meşhur Akaba Bî'atı'nın akdedildiği yerdir ve burada Mescid'ul-Akaba, olayı yâdetmek üzere sonradan inşâ olunmuştur.

Hazreti Peygamber (S.A.) tarafından Akabe Bîatının yapılmış olduğu bu yerde, eski zamanlarda orta büyüklükte bir câmi yapılarak hâtırası yaşatılmıştır. Bu caminin, çok eskiden yapılmış olduğu hususu, kûfî birçok yazıların hâlâ duvarlarında mevcut oluşundan istihraç olunabilir[12/1]. Ayakta duran dört duvarı müstesnâ, 1947 de benim ziyâretim esnasında, üstün-

12/1. Bu kitâbelerden bazıları, Muhammed el-Fer' tarafından Risâlet'ul-Mescid (Mekke) adlı dergide (I/2, 1979), «el-Hatt'ul-Arabî» adlı makalede çözülüp incelenmiştir.

de dam bile yoktu. Cami hâlen mahalli halk tarafından Mescid'ül-Aşere (Onlar Mescidi) diye anılmaktadır. Mamâfih şüphe yok ki bu, Akabe Bîatları camisidir. Çünkü, Mekke tarihi üzerinde ihtisasiyle tanınmış Taqî'ud-Dîn el-Fâsî bu mukaddes şehrin tarihine âit **Tahsîl'ül-Merâm fî Ahbâr Beldet'il-Harâm** (el yazması, Karaviyyîn, Fas) adlı eserinde şöyle yazıyor:

«Biat camiine gelince... Bu cami Minâ dağ geçidindeki (Akabe) içerlek yerde bulunmaktadır. Onunla, yâni cami ile Akabe arasında bir taş atımı yahut biraz daha fazla bir mesâfe bulunmaktadır. Bu yer, Mekke'den Minâ'ya giden bir yolcunun sol tarafında kalmaktadır. Bu cami, ilk defa 144 H. yılında el-Mansûr tarafından inşâ edildi ve 629 yılında Abbâsî Halîfesi el-Mustansır tarafından yeniden binâ edildi.»

12. Kısaca bu yer, 20 ilâ 50 kişi bir araya gelse yoldan gelen geçenlerin nazarı dikkatini çekmeyecek kadar büyüklüktedir. Buradadır ki Hazreti Peygamber (S.A.), Medine'ye gelen altı kadar kimseye mülâki olmuştur. Tarihen bunlar acaba burada bir kamp mı tesis etmişlerdi, yoksa sırf tebliğini dinlemek için mi Hz. Peygamber (S.A.) ile burada buluşmuşlardı? Burası sâbit değildir. Bu insanlar, İslâma ve Allahın birliğine imân etme dâvetini alâka ile dinlediler ve diğerlerinden ayrı olarak, bütün bunların imân edilecek kıymet taşıdığını kabul ve Hz. Peygamberle teşriki mesâi etmeyi kararlaştırdılar[13].

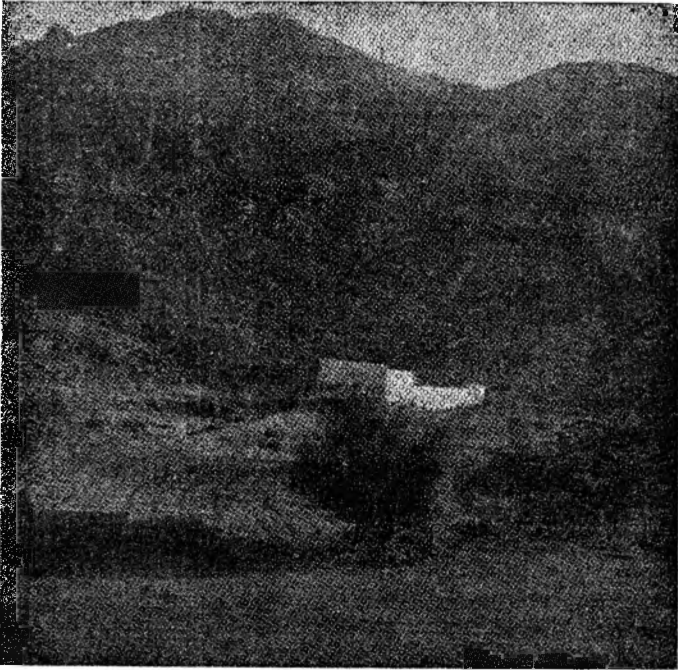
13. Onların bu müzâharet temayüllerinin ve diğer Araplardan farklı bir zihniyet taşımalarının se-

13. İbn Hişâm, s. 286 ve müt.

bebi ne olabilirdi? Onlar, Hz. Peygamberin (S.A.) büyük annesinin mensup olduğu Hazrec kabilesine mensup Medinelilerdi[14]. Annesi Âmine ise, Hz. Peygamber (S.A.) henüz bir çocukken bu kabileye misâfir gitmiş ve orada çocuğu «Benû'n-Neccâr'ın yüzmeye müsait geniş kuyusunda iyice yüzmeyi öğrenecek kadar...» ikamet etmişti (**Sîre-i Şe'miyye**). Bundan başka Hz. Peygamberin (S.A.) genç amcası Abbâs dahi ticaretle alâkalı olarak Suriye'ye her gidişinde ve buradan dönüşünde, Medine'de bu kabile ahâlisi ile sohbet için, birçok günler kalmayı îtiyat haline getirmişti[15]. Bütün bunlar, aradaki münâsebetleri gayet hareketli kılmıştır. Ayrıca Medineliler, bu mahaldeki bazı Yahudi kabileleriyle itifak halinde ve bazılariyle de düşmanlık ahvâli içinde bulunuyorlardı. Onlar evelden beri dâima Yahudilerin bir Peygamber beklediklerini işitmekteydiler. Buna nazaran Yahudiler, ona tabî olacaklar ve onun başkanlığı altında bütün düşmanlarına karşı galip duruma geçeceklerdi[16]. Bunun için neden bu beklenen Peygambere tabî olmamalı ve doğacak şereflerde ve beklenen zaferlerde öncelik hakkı elde etmemeli idi? Hz. Peygamberin (S.A.) büyük babası Abd'ül-Muttalib ile bunun amcası Nevfel arasında Mekke'de evvelce zuhûr eden şiddetli mücâdedelede Medineli Hazreciler, Abd'ül-Muttalib'in tarafına askerî yardımda bulunmuşlardı[17]. Mümkündür ki Hazrecîler şimdi, kendi yeğenlerine yani Medineli Evsîlere karşı Hz. Peygamber Muhammed'in (S.A.) kabilesinin yardımını ümit etmişlerdir.

---

14. İbn Hişâm, s. 107.
15. İbn Hişâm, s. 294.
16. İbn Hişâm, s. 286.
17. Te'rih'ut-Taberî, s. 1084-86.

Akaba Bî'atının akdedildiği dağ arasını ve burada sonradan inşâ edilmiş Mescid'ul-Aşere'yi gösteren resim.

14. Esas sebepler ne olursa olsun, Allahın lûtfu ve kendilerine has sâ:ik ve mantıkî düşüncelerle bir an evvel İslâmı kabul etme endişesine sürüklenmişlerdi.

15. Medineli Arap kabileleri, yani Evsîler ve Hazrecîler arasında mevcut kan dâvaları eski nesillerde pek çok kan dökülmesine sebep olmuş ve şimdi ise her iki taraf bîtap düşmüştü. Bu kabilelerin aklı başında mensupları, aralarındaki düşmanlığa son

vermeye ve her şeye rağmen münasebetlerini düzeltmeye hazırlanıyorlardı[18]. Bunların karşılıklı haset, rekabet ve izzeti nefis kayguları karşısında, Medineli olmayan bitaraf bir şef, açıkça bütün bu müşkülleri halledip yoluna koyma ve müşterek bir üstün reis olmada çok daha müsâit imkânlara malikdi.

İslâmın yayılmaya başlayışı ve İslâmî siyasetin temelinin atılması:

16. Akabe'de Müslümanlığı kabul eden bu altı kişi, memleketleri olan Medine'ye döndükleri ve hemen dini neşre başladıkları zaman, çok geçmeden diğer bazı kimseler, bunlara iltihak ettiler. Ertesi yıl Hac mevsiminde geçen senekilere katılanlardan beş kişi ile birlikte, Hazrec ve Evs kabilelerini temsil eden on iki kadar şahıs aynı Akabe mevkiinde Hz. Peygamber (S.A.) ile Hac mevsiminin mehtaplı geceleri devamınca buluşup konuştular. Bunlar, Hz. Peygambere (S.A.) aynı zamanda ailelerinin de sadakat ve biatlarını getirmiş kimselerdi. Hz. Peygamber (S.A.) onlara: «Allahın mutlak birliğine inanç beslemelerini, ahlâkî istikamete yönelmelerini ve her iyi işte (mâruf) Peygambere (S.A.) itaat etmelerini» tenbih etti[19].

17. Hz. Peygamber (S.A.) bir nevi sosyal mukavele ile bu Medineli on iki âilenin reisi ve âmiri olmuştu. Bunların bizzat talep ve ricaları üzerine, Mekkeli bir Müslüman muallim'e onlarla buluşmasını, bir misyoner gibi faaliyette bulunduğu kadar bu yeni imanlarının dinî icraatına müteallik teferrüatında bu

---

18. İbn Hişâm, s. 287.
19. İbn Hişâm, s. 289, 305; İbn Hanbel, Kahire 1313, III/441.

muhtedîleri aydınlatmasını emretti[20]. Bu misyoner, sadece İslâma dâvette değil, aynı zamanda kendine has bir taktikle yeni Müslümanların birbirleri arasında hulûsu kalble teşriki mesâi etmeleri hususunda muvaffakiyet kazanmış, Hazrec ve Evs kabilelerine mensup kimselerin Müslüman sancağı altında toplanmalarında baş rolü oynamıştır.

18. Bir yıl daha geçti ve Hicretten evvel birinci yılda Medineli 500 kadar müşrik Hac yolcusuna kadınlı erkekli 73 Müslüman katılmıştı. Bu 73 kişi bizzat başlarında muallimleri olduğu halde, hürmet ve tâzimlerini arzetmek ve sevgili Peygamberlerini kendi vahalarına hicret etmeye dâvet için gelmişlerdi. O sıralar, İslâm Medine'de ekalliyetin diniydi. Medine'de çoğunluğu teşkil eden müşriklerden Hac için gelenler ise, Mekke Kureyşîlerinin şefleri ile askerî bir ittifak yapmak istiyorlardı. Buna mukabil Medineli Müslümanlar yine mehtaplı bir gecede geç vakit, Mübarek Akabe mevkinde bir meclis akdetmek üzere birbiri peşi sıra sökün edip gizlice toplandılar. Aynı saatte, Hz. Peygamber de refâkatinde dünya işlerini iyi bilen amcası Abbâs olduğu halde belli saatte orada hazırdı. Hz. Peygamber, onlara ilâhî vazifesinin nelerden ibaret olduğunu ve onların şehâdet ettikleri îmânın ne manaya geldiğini ve ilâhî vazifesinin gerçekliğini anlatıp tasdîk etti. Bundan sonra Medineli Müslümanlar, Onu ve Mekkeli diğer mü'minleri Medine'ye hicrete dâvet ettiler[21] ve şayet böyle yaparsa «âilelerini nasıl himâye ediyorlarsa onları da öylece himâye edeceklerini» hususunda teminat verdiler.

---

20. İbn Hişâm, s. 289.
21. **Tefsîr'ut-Taberî**, IX, 163.

Hz. Peygamber (S.A.) böyle yaparsa, bunun bütün âlemle harp haline gelmek demek olacağını kendilerine söylemesine rağmen, onlar hâlâ kendilerinin söylediği gibi bu davetlerini kabûl için çok ısrar ettiler ve verdikleri sözden aslâ geri dönmeyeceklerini bildirdiler. Hz. Peygamber (S.A.) ayrı ayrı onlarla anlaşmış olarak el sıkıştı ve «Şu andan itibaren ben de sizdenim; sizin kanınız benim kanım ve sizin affınız benim affımdır»[22] dedi[23]. Sonra, onlardan zümre reislerini (naqîb) seçmelerini istedi ve neticede onlar tarafından teklif edilmiş on iki kişiyi, on iki zümrenin temsilcisi ve reisi olarak tasvip ve tasdîk etti[24] ve bu Müslümanlardan birini «Başkanların Başı = Naqîb'ün-Nuqabâ» tayin etti[25].

19. İşte gizlice akdedilen meşhur Akabe Bîatı budur. Bununla kat'î olarak insanları, arazisi ve teşkilâtı ile İslâm Devletinin temeli atılmış oldu. Kureyşîler, bu sözleşmeden malûmattar oldukları vakit şüphesiz buna çok kızdılar ve bunun, kendilerine karşı açık bir meydan okuma ve mürettep bir hareket olduğunu söylediler. Gerçekte mezkûr yetmiş üç Medineli Müslümandan ayrı, cereyan eden bîatlardan habersiz Medineli müşrik hacılar ise onları teskin ettiler ve böyle bir sözleşmenin ademi mevcudiyeti hususunda onları temin ettiler.

---

22. Yani «Sizin düşmanınızla düşman, dostunuzla dost olacağım» mânasına, tam ve kat'î anlaşmayı ifâde eden teamülî bir formüldür (Mütercimin notu).

23. İbn Hişâm, s. 297.

24. İbn Hişâm, s. 297.

25. Belâzurî, **Ensâb, Kahire**, I, 254, § Es'ad'übn Zürâre.

İslâmın kuvvet ve kudretinin artması Mekke Kureyşîlerini hiddetlendiriyor:

20. Mekeli Müslümanlar, açık veya kapalı, ana vatanlarından hicret etmeye ve Kureyşlilerin kendilerini mâruz bıraktığı mezâlimden kaçmağa başladıkları vakit, Kureyşlilerin hiddet ve gazabı her geçen gün biraz daha arttı.

21. Eşhur'ul-Hurum mevsimi[26], Mekkeli Müslümanlar tarafından gönülleri ferah olduğu halde endişesiz, ocak ve yurtlarını terk etmede kullandıkları bir devre idi. Kureyşliler, Müslüman halkın Mekke'den hicret edip Medine'de Kureyşlilerin ana ticaret

---

26. Musâlemet ayları (Eşhur'ul-Hurum), Zu'l-kde, Zu'l-Hicce, Muharrem ve Receb'dir. Malûmumuzdur ki Mekkeliler, kendi Kamerî Yıllarını Güneş Yılına müsavi yapabilmek için kaideten her üç senede bir, bir aylık bir ilâvede bulunurlardı (nesî'). Yine bildiğimize göre bu «ilâve ay», 13. ay olarak o senenin 12. ayı ile yeni yılın 1. ayı yani Zu'l-Hicce ve Muharrem arasına yerleştirilirdi. Tarihî malzemenin bize bildirdiğine göre, bu şekilde son ameliye yani son nesî', Hz. Peygamberin bu usûlü lâğvetmesinden önce Hicrî 9. yılın sonunda yapılmış bulunuyor. Bu duruma göre Hicret sırasında, nesî yapılmış takvim ile nesî'siz takvim arasında dört aylık bir fark vardı. Benim şahsen yaptığım hesaplara göre, 1. Hicrî yılın 1 Muharrem günü, 21 Mart 622 Milâdî tarihine uygun düşmektedir. (Daha fazla tafsilât için bk: Pakistan Historical Society, Karachi, October 1968, Vol. XVI, p. 213-219; gözden geçirilmiş ve genişletilmiş metni için bk. «The Nasi', the Higra, Calendar and the Need of Preparing a New Concordance for the Hijra and Gregorian Eras», Islamic Review, Woking, LVII/2 (1969), s. 6-12). Bu arada hatırlanmalıdır ki Hz. Peygamber bizzat kendisi, 3. ayda (yani Rebî'ul-Evvelde) Mekke'yi Hicret maksadıyla terketmesine rağmen İslâmî Hicrî takvim, Muharrem ayından itibaren başlatılır. Öyle anlaşılıyor ki, ilk müslümanlar Hicretin ilk yılını muhtelif şekillerde hesaplamaktaydılar. Bunlardan bazıları Peygamberin Mekke'yi terket-

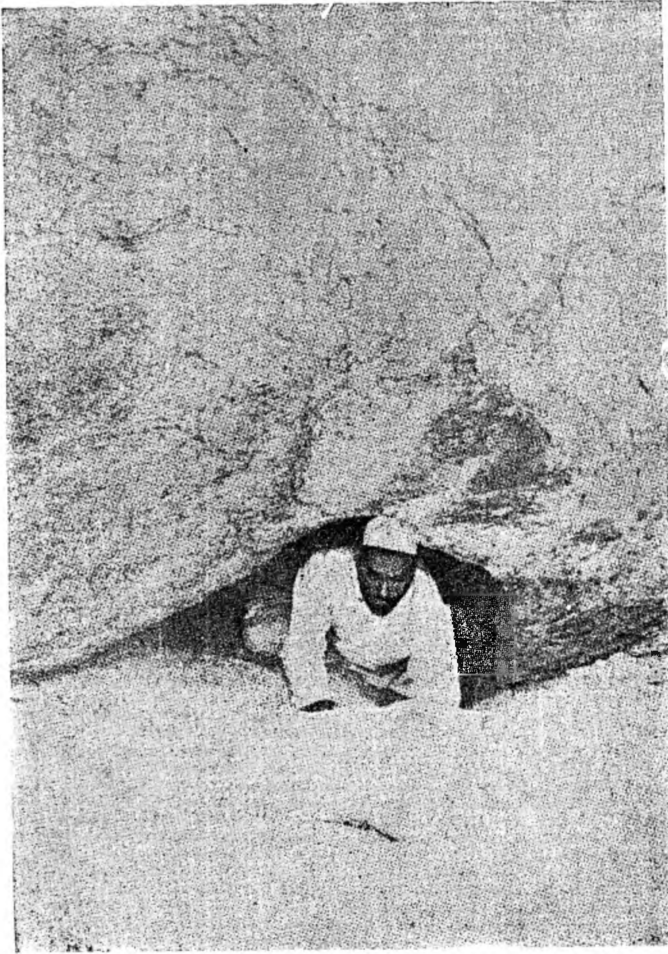
yolu üzerinde temerküz etmelerini ciddiyetle nazarı itibara aldılar. Buna mukabil, Hz. Peygamberin (S.A.) âilesinden birçok zevât «sâdık Mekkeliler» olup şehri kendi haline bırakmamışlar, aksine şehir meclisinde esas mevkileri ele geçirmişlerdi. Mukaddes Zemzem kuyusunun idârecisi olan Abbâs ve İslâmın birinci düşmanı Ebû Leheb gibi... Bir müddet sonra, Kureyşliler, Hazreti Peygamber'e (S.A.) karşı bir suikast tertip ettiler. Aşikârdır ki bu, bütün Müslümanlar için müsamaha ve barışın sonu ve aynı zamanda İslâmlığa karşı gizlice girişilmiş bir harp olacaktı.

22. Hz. Peygamber (S.A.) evinden dışarı çıktığı vakit onu öldürmeye niyet ettiklerini alenen itiraf edenler tarafından iyice etrafının sarıldığını müşahede edince, evini terkedip Mekke'den uzaklaşmaya muvaffak oldu[27] ve Sevr dağındaki malûm mağarada üç gece geçirdi. Bu arada şehirde heyecan yatışmıştı ve nihayet, Rebî'ül-Evvel ayının başlarında, herkesin kullanmadığı bir yoldan Medine'ye doğru yola koyuldu. Bu seyahat, takriben on iki gece sürmüştür. Onun «kaybolduğuna» dair haberler, Medine'ye ondan ev-

---

mesini Hicretin ilk yılı içinde göstermektedir (ki mâmûlunbih olan da budur), bazıları Hicretin ikinci yılına ve diğer bazıları da Hicretten evvel ilk yıla isabet ettiğini hesaplamaktadırlar. Aynı vak'anın değişik rivâyetlerde değişik tarihlere oturtulması okuyucuyu şaşırtabilir; bu hususta Hendek Savaşı bahsinde daha fazla bilgi verilecektir. Ayrıca «İslâm Peygamberi» (1981) ve «Hicrî ve Milâdî Takvimler» adlı türkçe kitaplarıma da müracaat ediniz.

27. İbn Hişâm, s. 323 ve müt.; ayrıca İbn Hanbel (I, 86 ve 644) ve diğerlerine göre yanında Alî olduğu halde Hz. Peygamber doğruca Ka'beye gitmiş ve onun çatısında bulunan baş putu yıkıp tahrip etmişti.

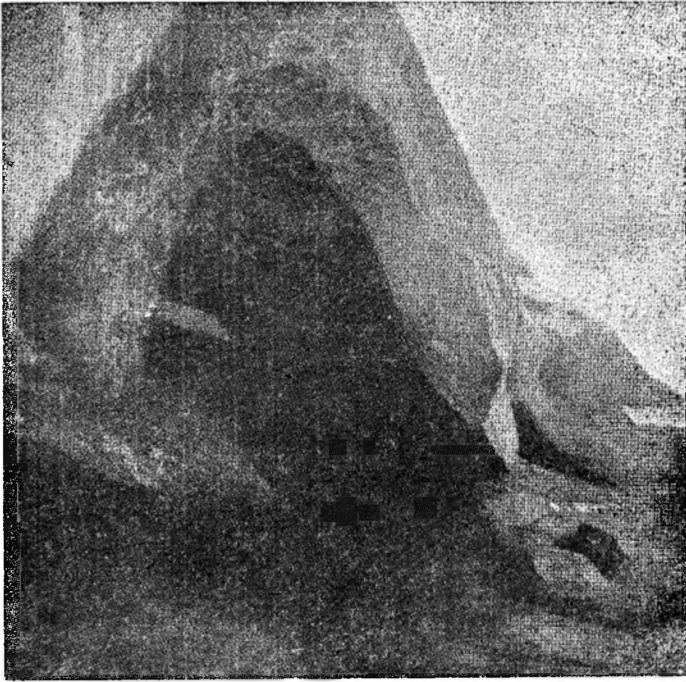
Resûlullah'ın Ebû Bekr es-Sıddîk ile birlik çıktıkları Hicret yolculuğunun başında takipçilerden kurtulmak üzere bir kaç gün müddetle sığındıkları Sevr dağındaki mağara. Takipçiler bu mağara önüne geldiklerinde ağzının örümcek ağları ile kaplı olduğunu görerek onların burada olmadıkları fikrine kapılıp geri dönmüşlerdir.

vel ulaşmış bulunuyordu. Pek tabiîdir ki halk onun yolda olduğunu umuyordu. Heyecanlı ve üzüntülü geçen bekleyiş günlerinden sonra, Medine'nin cenubundaki Qubâ köyü ahalisi, bir gün uzaktan iki develik bir kervanın kızgın güneş altında kendi köylerine doğru yaklaştığını gördüler. Evet, yanılmıyorlardı; bunlar Hz. Peygamber, kölesi ve Ebû Bekir olup tuttukları bir rehber ile beraber gelmekteydiler. Resulûllahın şu muvasalatında, halkın din ve devletlerinin reisine karşı gösterdikleri mesut heyecan ve tezâhüratı tavsif etmeğe kelimeler pek kâfi gelmez. Genç olsun, ihtiyar olsun, erkek ve kadınlar, en kıymetli zînetlerini takınmış ve silâhlarını kuşanmış olarak Medine şehrinin cenubuna düşen ve bugün hâlâ Seniyyetü'l-Vedâ namiyle yadedilen meşhur tepe üzerinde onu, insanlık tarihinin kaydetmediği ve kimseye nasip olmamış bir samimiyet içinde karşılamak, hoş geldin demek ve onu görmek için toplandılar. Kızlar, çocuklarla birlikte kasîdeler okuyorlar, tambur çalıyorlar ve aşağıdaki şu hoş geldin şarkısını terennüm ediyorlardı:

«Seniyyet'ül-Vedâ'dan yükselen dolunay üzerimizi kapladı,
Allaha ibadet edildiği müddetçe minnet şükürleri bize vâcib oldu,
Ey Allah tarafından bize gönderilen,
Tam itat edilecek bir emri bize ulaştırdın»[28].

23. Bazı Arap tarihçileri Hz. Peygamber Medine'ye doğru yola çıktığı vakit yanına Bureydet'ül-Eslemî ve onunla birlikte arkadaşlarından on iki kişi

28. Halebî, Sîre, Mısır, C. II, s. 58 (Matbaai Âmire, İstanbul 1292, C. II, s. 71).

Resûlullah'ın sâdık arkadaşı Ebû Bekr ile birlikte Medine'ye Hicret yolculuğuna çıktıklarında takipçilerden kurtulmak üzere sığındıkları Mekke yakınındaki Sevr dağındaki mağaranın dinamitle atıldıktan sonraki hâli.

kadar bir topluluğu beraber aldığını zikretmektedirler. Bunlar, yolda sancaklar açmış oldukları halde, ona refâkat etiler ve onu bir muhafız hassa alayı gibi her tehlikeden korudular[29]. Câlibi dikkattir ki, yu-

29. **Sîret'üş-Şe'miyye**; Maqrizî, **İmtâ'**, I, 42-43; İbn Kesîr, **Bidâye**, VIII, 216-17.

karda belirttiğimiz gibi Medine civârında Qubâ'ya varıldığı vakit, aynı muhafızlardan hiç bir bahis yoktur. O halde, Hz. Peygamberin (S.A.) hareketinden bir müddet sonra, kendisine refakat edenlerin geri dönmelerine müsaade etmiş olması gerekmektedir.

24. Mekkeli Kureyşîler, tabiatiyle Hz. Peygamberin (S.A.) bu muvaffakiyetli hicreti üzerine, ziyadesiyle hiddetlendiler ve tepki olarak da, Hz. Peygamberin (S.A.) ve diğer muhacirlerin geride bıraktıkları mal ve mülkü müsâdere etiler[30]. Mekke'de kalmış olan birkaç mazlûm Müslüman üzerinde takibat ve tazyiklerini de arttırdılar.

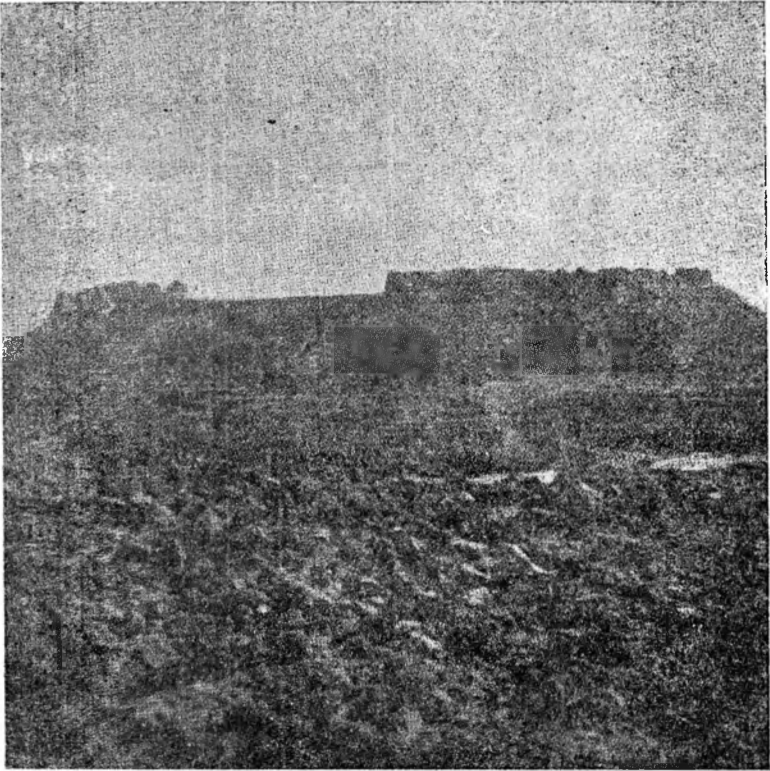
Hz. Peygamberin (S.A.) Muhacirler meselesine dair bulduğu hal şekli ve dünyada ilk yazılı devlet anayasasına dair bazı malûmat:

25. Esas mücadele şimdi başlıyordu.

26. Hz. Peygamber (S.A.) ilk olarak, Mekkeli Muhacirler ile Medineli Evs ve Hazrec kabilesinden olan ve Ensâr diye anılan yerliler arasında kardeşlik bağları tesis etti[31]. Bununla, yerlerinden olmuş, dünyada bir dayanağı kalmamış kimselerin nasıl tekrar eski hal ve vaziyetlerine dönecekleri dâvasını halletmiştir. Bu kardeşlik meselesinin esası, bir arazî veya mülke iki «rızaî kardeş»in birlikte sahib olmalarından ibâretti ve bu ikisinin çalışmasından hâsıl olan kâr da müşterek bir sermayede toplanıyordu. Hattâ birbirlerinden miras dahi alarak örf ve âdeta göre mi-

---

30. Buharî, 64/84, No. 3; İbn Hişâm, s. 321-22, 339; Serahsî, **Mebsût,** Cilt X, s. 52.
31. İbn Hişâm, s. 344.

Medine'nin güneyinde Kubâ köyündeki Seniyyet'ul-Vedâ tepesi.

rasçı olması gerekli diğer kimseleri hariçte bırakmaya başladılar[32]. Hükûmet dahi bu vâkıayı nazarı itibara alarak, bir askerî sefer için gönüllüler arasında bir ayırma yaparken, bu rızaî kardeşlerden sadece birini seçip diğerini geride kalan iki aileye de mu-

32. **Tefsîr'ut-Taberî**, K. 8/75 in tefsîr bahsı.

kayyet olması için, liste harici etmekte pek dikkatli davranıyordu.

27. Bundan başka, idare eden ve edilenin vazife ve selâhiyetlerini gösteren ve Medine ovasında (Cevf) «federal ve hattâ konfederal bir Şehir - Devleti» tesis ve teşkil eden sarih ve kat'î yazılı vesîka da ilân edildi. Bu vesikada, içtimaî sigorta, adlî - kazaî idare, yabancılarla münasebetler, devletin müdafaası ve merkezî idârenin diğer çeşitli vazife ve selâhiyetleri gösterilmiştir. Keza fertler arasında zuhur eden ihtilâflarda Hz. Peygamberin (S.A.) kat'î ve nihaî karar hakkı olduğu esas bu yazıda yer almıştı[33]. Bu anayasayı, Medine'de ikamet eden Yahudilerin de bir taraf olarak, bu teşrii harekete, yani bu Şehir - Devletine katıldıklarını gösteren bir mukavele takip etmekteydi. Yahudilerle yapılan bu anlaşma bilhassa siyasî ve askerî duruma ait meseleleri hal ve faslediyordu. Bundan başka, Yahudiler anlaşmada sarahaten zikredildiği gibi Hz. Peygamber Muhammedi (S.A.), üstün şef ve müşterek başkan olarak kabul etmeye iknâ edilmişlerdi. Araplar gibi Yahudiler de bu mıntakada, birbirlerine hasım gruplara ayrılmışlardı. Şehirde, sulh ve nizâmı yeniden kuran ve tarafsız bir adalet mekanizmasını idare edebilen üçüncü bir bîtaraf şahsiyetin mevcudiyeti muhakkak ki onlardan hiçbiri için nâhoş bir mevzu teşkil etmiyordu. Şurası kayda değerdir ki Yahudi zümreler, bu vesîkada: «filân ve

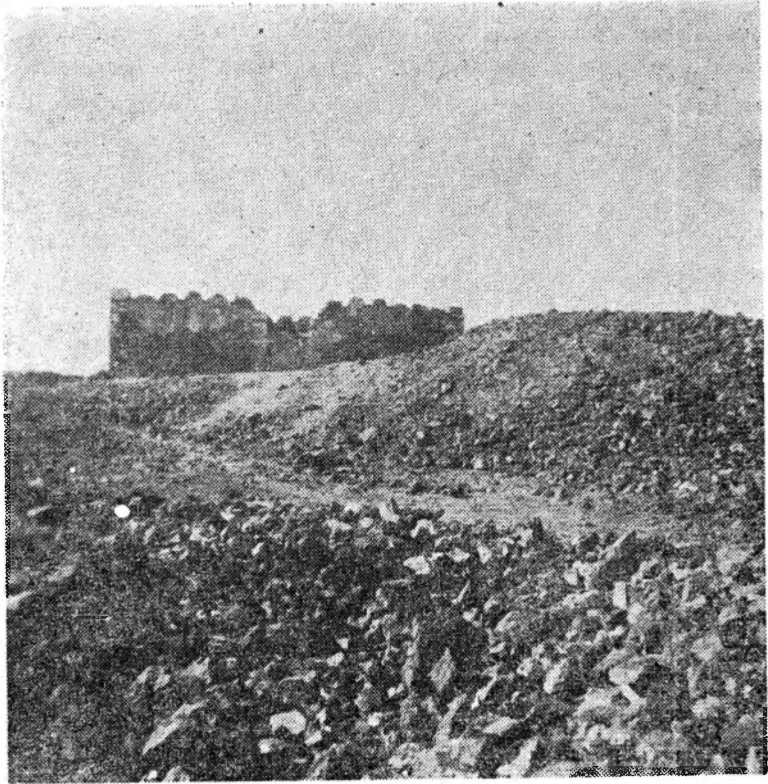
---

33. İbn Hişâm, s. 341-44; Ebû Ubeyde, **Kitab'ül-Emvâl**, No. 517; **The Islamic Review**, Ağustos - Kasım 1941; kezâ bk. M. Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, İstanbul 1981, C. I, s. 204-229; ayrıca son olarak Salih Tuğ tarafından telif edilen **İslâm Ülkelerinde Anayasa Hareketleri**, İstanbul 1969, s. 31-40 ve Hamidullah, M., **İslâmın Hukuk İlmine Yardımları**, İstanbul 1962 s. 20-30'a bakınız.

filân Arab kabîlesinin Yahudileri» şeklinde anılmaktadırlar. Bu hâle göre bu Yahudiler Medine'de müstakil ve yine kendilerinden müteşekkil bir varlığa sahip değilerdi. Aksine onlar burada muhtelif Arap kabîlelerinin müsamaha ve himâyeleri altında yaşamaktaydılar. Yahudilerle yapılan bu mukavelenâme ve Medineli Müslümanlara ait yasa, bir tek basit «sahîfe»de toplanmıştır. Welhausen'in tâbiriyle «Gemeindeordnung von Medine» olan bu «sahife», malûm anarşi içinde yaşayan bu şehirde bir devlet tesis ve teşkil ediyordu. Ne kadar büyük bir talih eseridir ki bu vesika, dünyada bir devletin ilk yazılı anayasası, müverrihler tarafından zamanımıza kadar «verbatum» ve «in toto» olarak saklanmış ve bize kadar sahih bir şekilde ulaştırılabilmiştir. Mukaddes yani «harâm arazî» mefhumunu getirmesi, mahfuz ve muayyen toprak bütünlüğü anlayışı yaratması ve sayesindedir ki bu anayasa, Medine'nin birliğini temin etmiş ve Hz. Peygamberin (S.A.) hayatının sonunda bütün Arabistan'ı kucaklayan vâsi bir İmparatorluğun başşehri olduğu zaman bile ortaya çıkan birçok ihtiyaçlara kâfi derecede hizmet edecek elâstikiyette bir yasaya sahip Medine şehir devletini tesis edip meydana çıkarmıştır[34].

---

34. Yeryüzünün bu ilk yazılı anayasası hakkında, daha fazla malûmat için bak. M. Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, İstanbul 1981 (Dördüncü yayın), C. I, s. 204-229; aynı müellifin **«İslâmın Hukuk İlmine Yardımları»**, İstanbul 1962 (Makaleler külliyatı, 1'inci makale); aynı müellif, **The First Written-Constitution in the World**, Üçüncü yayın, Lahore 1975; L. Caetani, **Annali dell Islam** (Hüseyin Cahit tercümesi) İstanbul 1924, C. III, s. 118-157; Arapça metin için bak. İbn Hişâm, «Sîre», (Wüstenfeld), s. 341-344 ve (Kahire 1936), C. II, s. 147-150; Salih Tuğ, İslâm Ülkelerinde Anayasa Hareketleri, İstanbul 1969, s. 31-35.

Kubâ'daki Seniyyet'ül-Vedâ'dan bir başka görünüş.

Anayasadaki «haram» mefhumunun işâret ettiği mâna :

28. Muhakkak ki «harâm» kelimesi bazı izahlara ihtiyaç göstermektedir. Bu tâbir, yarı siyasî ve yarı dinî bir mâna taşımaktadır. Bu mefhuma İslâmdan evvelki devirlerde, sadece Arabistan'ın çeşitli bölge-

lerinde değil, aynı zamanda Filistin, Yunanistan ve diğer yerlerde de raslıyoruz. **Dinî** noktai nazardan, işaret ettiği arazî hudutları dahilinde kalan ve mukaddes addolunan her bir şey harâm mânasına gelir. Bu hudutlar dahilinde, kuşlar veya vahşî hayvanlar avlanamaz, ağaçlar kesilemez, kan dökülmesine müsaade edilemez, buraya sığınan kimseler canî bile olsalar, aslâ tecavüze mâruz kalamazlar. **Siyasî** cepheden bakılırsa harâm, bir şehir devletinin arazî hudutlarını tayin ve tesbiti mânasına gelmektedir[35]. Mekke'nin harâm hudutlarını tayin için dikilmiş olan sütunlar Hz. İbrahim'in zamanı hakkında bize malûmat ulaştırmaktadır. Bunlar, İslâmdan evvelki devirlerde dahi mevcut idi. Hicretten sonra, 8. Hicrî yılda Mekke'nin fethi üzerine bu işaret yapılarını Hz. Peygamber (S.A.) yeniden inşa etti[36]. İhtiyaç zuhur ettikçe, bunlar daima tamir edilmiş olup günümüzde de hâlâ mevcuttur.

29. Görüldüğü gibi, Medine Şehir-Devleti anayasasında Medine, bir «harâm mıntaka» ilân edilmiştir. Hicrî, 9. yılda Tâ'if şehri teslim olunca, bu şehir de harâm hudutları içine alındı. Bu husus, o sırada Hz. Peygamber (S.A.) ile Tâ'if şehri halkı arasında yapılan anlaşmada tasrih edilmiş bulunmaktadır[37] ve keza Hz. Peygamberin (S.A.) yasa-

---

35. 1938 senesinde üç ayda bir neşredilen **Islamic Culture** adlı mecmuada, Mekke Şehir-Devletinin, Cahiliye devrinde sahip olduğu siyasi sisteme dair bir makalem çıkmıştır; kezâ **İslâm Peygamberi**, İstanbul 1966-69, muhtelif bahislere bk.; ayrıca yukarda 5. paragrafa müracaat ediniz.
36. İbn Sa'd, II/1, s. 99; Azrakî, s. 357.
37. Ebû Ubeyd, **K. ül-Emvâl**, No. 506.

ya karşı bir tecavüz halinde sahip olduğu müeyyidelere dair beyanlar mevcuttur[38].

30. Acaba Medine civârına da bu işâret sütunlarından dikilmiş midir? Sadece Buharî'de olmak üzere Hz. Peygamberin (S.A.) eshâbından birinin Medine şehri hudutlarına bu taşlardan dikmesi için gönderildiği zikredilmektedir. Umumî tarih ve diğer Hadîs kitapları bu meseleye ve Medine'nin harâm hudutlarını Laba yahut Harra ve diğer taraftan Sevr ile Eyr mıntakaları arasında kalan arazî teşkil ettiğini söylerler. Şimdi Laba kelimesi, lâv kelimesinin eski Arapçada kullanılan karşılığıdır ve volkanik lâvların yayılmasıyla meydana gelmiş bir ova mânasını taşır; diğer yandan Harra, etrafa yayılmış lâvların sıcaklığı ile yanmış taş veya topraklar mânasına gelmektedir. Hakikaten, şimal ve cenup istikametlerinde uzayan ve Medine şehrinin ikisi arasına kurulmuş olduğu böyle iki ova mevcuttur. Bu iki ovayı bura ahalisi tefrik etmeksizin ve lâkayıt bir tarzda doğu ve batı Laba yahut Harra diye adlandırılmaktadır. Sevr, şehrin kuzeyinde ve Uhud dağının batısında küçük bir dağdır. Eyr ise, şehrin güneyinde daha büyükçe bir dağdır.

31. Hicrî 8. asır ortalarında vefat eden al-Matarî, Medine tarihi hakkında pek ehemmiyetli bir kitap yazdı: **«at-Ta'rîf bimâ ensat'ül-Hucra min ma'âlim dâr'il-Hicre»** ismini taşıyan bu el yazması esere (Medine, Şeyhül-İslâm Kütüphanesi), muahhar müellifler

---

38. Bu iki hükme dair metinler için, şu iki kaynağa müracaat ediniz: Benim **«el-Vasâiq'us-Siyâsiyye»** adlı kitabımın No. 160 ve 161, 180, 181, 182; **İslâm Peygamberi**, İstanbul 1981, C. I, s. 204 ve müt. ve keza **Kenz'ul-Ummâl**, Cilt II, No. 2132.

bol bol atıflarda bulunmuşlardır. O, «Harâm» konusunda aşağıdaki şu geniş malûmatı verir:

«Kâ'b'ubn Mâlik'in şöyle dediği rivâyet edilir: «Hz. Peygamber (S.A.), beni Medine'nin mukaddes topraklarının (harâm mıntıka) belirli yerlerine sütunlar dikmek üzere gönderdi ben de Zât'ül-Ceyş'e, Müşeyrib'e, Mehîd'e, el-Hufeyye'ye, Zu'l-Uşeyre'ye ve Teym kesimlerine sütunlar diktim.»

«Zât'ül-Ceyş'e gelince, burası el-Hufeyye tepesinin dağ yoludur ve Mekke - Medine yolu üzerinde bulunur. Muşeyrib ise Zât'ül-Ceyş'in soluna düşen bir dağdır ve onunla Haleyk ovası arasında az-Zabûeh bulunur. Mehîd kesimi ve Mehid dağı Suriye yolu üzerinde bulunurlar. Hufeyye, Medine'nin kuzeyinde el-Ğâbe (orman)'nin içinde bir yerdir. Zu'l-Üşeyre ise el-Hufeyye'de bir keçi yolundan ibarettir. Teym, Medine'nin doğusunda bulunan bir dağdır.»

«Bu malûmat gösteriyor ki, bu hudutlar boyunca enine veya boyuna seyahat bir gün kadar sürebilir...

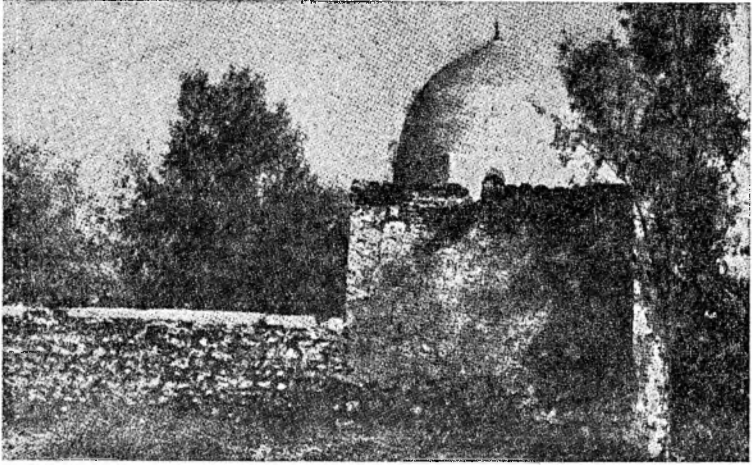
«Zât'ül-Ceyş, el-Beydâ'nın ortasına düşmektedir. El-Beydâ ise hac elbisesini (ihram) Hacılar Zul-Huleyfe'de giydikten sonra onları karşılayan ve batı tarafına doğru uzanan bir mıntakadır.»

32. Medine'de Şeyhülislâm Kütüphanesinde memurluk yapan ve Medine'yi karış karış bilen merhum İbrahim Hamdi Harputlu, bana 1939'da bu sütunların artıklarına hâlâ Medine'nin doğusunda rastlanabileceğini ve bunların topraktan yükseklikleri 15 santim ilâ 30 santim arasında değişmekte olduğunu söylemişti. Hiçbir kaynakta bunların yeniden inşa edildikleri zikredilmediğine göre, bu mukaddes harabelerin Hz. Peygamberin (S.A.) yaşadığı o mübarek zama-

na ait olması kuvvetli bir ihtimal olarak gözükmektedir.

Hz. Peygamber Muhammed (S.A.) tarafından Medine Şehir-Devletinin Takviye Edilmesi:

33. Bu fâsıladan sonra, tekrar esas konumuza dönüyoruz. Hicret hareketinden sonra Medine'de Hz. Peygamberin (S.A.) giriştiği ilk iş, Medine şehir dev-

Medine yakınındaki Kubâ köyünde Cuma Mescidi; bu mescidde Resûlullah Hicretten sonra Medine'de ilk cumâ namazını kıldırmış ve meşhur hutbesini îrâd etmiştir.

letinin temellerini atmak olmuştur. Diğer işlerden serbest kalır kalmaz hemen dikkatini araziyi tesbit ve tahdit işine çevirmişti. Arabistan haritasına bir nazar atfedildiği takdirde görülür ki, Mekekliler Su-

riye veya Mısır'a gitmek istedikleri takdirde, Medine yakınlarından geçmek mecburiyetindedirler. Şayet Medine ile Kızıl Deniz kıyısında bulunan Yanbû limanı arasındaki arazide meskûn kabileler bu yeni birliğe ithal edilecek olurlarsa, Mekke kervanlarının bu ana yolu (tamamen kapatılmasa bile) kullanmaları tehlikeli bir hale getirilebilirdi. Bu kabilelerin bir kısmı, İslâmdan evvelki Medineli Araplar (Ensâr) ile müttefik, bir kısmı değildi. Neticede Hz. Peygamber (S.A.), kâh yeni anlaşmalar ve kâh eskilere yeniden hayat vererek bu kabilelerin çoğu ile itifak haline geldi ve bu ittifak muahedelerine askerî yardıma dair maddeler ilâve etti[39].

34. Teşkilâtlanma ve hazırlık için birçok aylar geçti. Nihayet Medine'den Kureyşlilere ait kervanlara zarar vermek, onları müşkülâta uğratmak üzere askerî müfrezeler gönderilmeye başlandı[40] ve bununla bu araziyi aşmanın ancak İslâm nüfuz ve hâkimiyetini tanımakla kabil olabileceğini karşı tarafa anlatmak ve bu geçişin ancak Medine Hâkimi Hz. Peygamber Muhammedin (S.A.) lütûf ve keremini istihsâl ile mümkün olabileceğini kabul ettirmek istiyorlardı. Bunun, Kureyşliler üzerinde uyandırdığı ilk tepki, kuvvet kullanarak yolu açık tutmak isteyişleri olmuştur. Bu mücadele, kanlı harpler şekline bürünmekte gecikmedi. Aşağıdaki sayfalarda anlatacağımız şeyler, işte bu harpler, bu şiddetli muharebelerin cereyan ettiği sahalar ve onların çeşitli bakımlardan görünüşleridir.

---

39. Bu ittifak anlaşmaları için bak: M. Hamidullah, **el-Vasâiq'us-Siyâsiyye**, No. 140-145, 159-162; **İslâm Peygamberi**, İstanbul 1966-69, muhtelif bahisler.

40. İbn Sa'd, II/1, s. 2-7

İKİNCİ BÖLÜM

BEDR SAVAŞI

(2. Hicrî yıl, 17 Ramazan/M. 623, 18 Kasım, Cuma)

Vaziyet:

35. Hicaz kadar batı Arabistan da umumiyetle arızalı bir toprak parçasıdır; ancak vâdiler ve dağ geçitleri yol ve ulaştırma hatlarını teşkil ederler; geniş vâdîler ise kervanlar tarafından kendilerine yol olarak intihap olunmuşlardır. Dağ geçitlerini aşmak daha zordur; bunun için kervanlar zaruret halinde bu yolları kullanmakta, diğer hallerde vâdî yollarını tercih etmektedirler. Diğer bir deyişle, iki mahal arasında çeşitli ve kestirme yollar vardır. İşte Bedr de bunlardan birini teşkil eder. Hz. Peygamber (S.A.) zamanında kullanılan Mekke, Bedr ve Medine arası yollar, değişen şartlarla birlikte şimdi tamamen tâdilâta uğramış bir haldedir. İslâm yayılıp, sınırlar genişlediği zaman, Hac mevsimi boyunca Kâbe'ye hacca gidenlerin adedi yüzbinleri buldu. İlk Dünya Harbinden evvel içindeki deve sayısı on ilâ on beş bin arasında değişen kervanların kendilerine mahsus mutat ihtiyaçları vardı. Tabiatiyle konak sahaları, içme-

ye elverişli su ve diğer benzeri maddelere olan ihtiyaçlar, tavakkuf mahallinin seçiminde ağır basıyordu. Bu yüzden Türklerin idaresi devrinden **Tarîki Sultaniye** vücut buldu. Her ne kadar bugünkü hacılar tarafından pek ender kullanılıyorsa da develer hâlâ

Bedr'deki bir su kaynağı.

bu yoldan işlemektedirler. Saudî inkılâbiyle birlikte, Hicaz dahilinde motorlu vasıtalar fiilen hac seyrüseferini inhisarlarına aldılar. Bunların arzu ve ihtiyaçları ise tamamen değiştir. Hz. Peygamberin (S.A.) en meşhur Hac yolculuklarında kullanmış olduğu el-Hudeybiye yolu, muhakkak ki Mekke'nin zabtı sırasın-

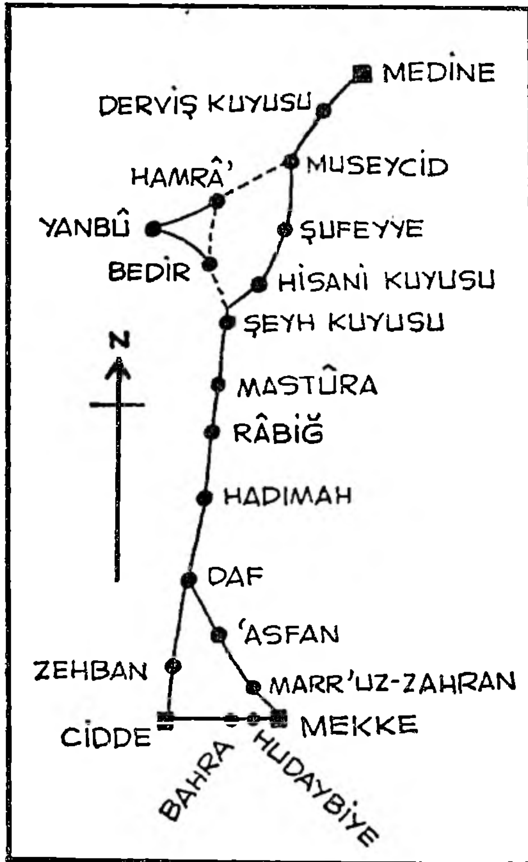
da onları gafil avlamak gayesiyle takip ettiği yoldan bambaşka bir yoldur. Keza, 140.000 mü'minden müteşekkil bir topluluğa hitap ettiği Vedâ Haccında da kullanmış olduğu tarîk değişiktir. İbn Hişâm ve diğer müellifler bu değişik yolda kullanılan tavakkuf mahallerini bir bir zikrederler.

36. Türk idaresi devrindekinin aksine Saudî iktidarı, ilk yıllarda Vahhâbîliğe has doğmatik inançları sebebiyle Hacıların Bedr mevkiine uğramalarına müsaade etmiyordu. Fakat bu bölgede asfalt yol geçer geçmez durumda ânî bir değişiklik olmuş ve şimdi isteyen herkes Bedr düzlüğünden geçerken arabasını durdurup buradaki tarihî mahalleri ziyâret eder olmuştur. Eskiden bu otomobil yolu mevcut değilken, birçok yerlerde mânia teşkil eden bilhassa otomobil yolcularını bıktıran kum yığınları bu havalide mevcuttu. Yeni yapılan otomobil yolu deve kervanlarının ekiden katettikleri güzergâhı, bir-iki kısım müstesnâ, takip eder (haritaya bakınız). Ben yol arkadaşlarımla birlikte Cidde'den hareketle Medine'ye doğru yola çıktığımda güzergâh mesâfesini şu şekilde tesbit ettim

Dehbân	50	Km.
Tavval	120	Km.
Râbiğ	150	Km.
Mastura	190	Km.
Bedr	274	Km.
Museycid	330	Km.
Bi'r'ur-Râhe	350	Km.
Fureyş	377	Km.

37. Bugün Bedr'e gitmek isteyen birinin mezkûr **Tarîki Sultaniye** güzergâhını takiben Medine'den yo-

la çıkıp Museycid'de Bedr'e doğru sapması lâzım gelmektedir. Birçok seneler evvel, Hindistan'ın Haydarabad şehrine mensup Müslümanlar, bu mühim kavşak

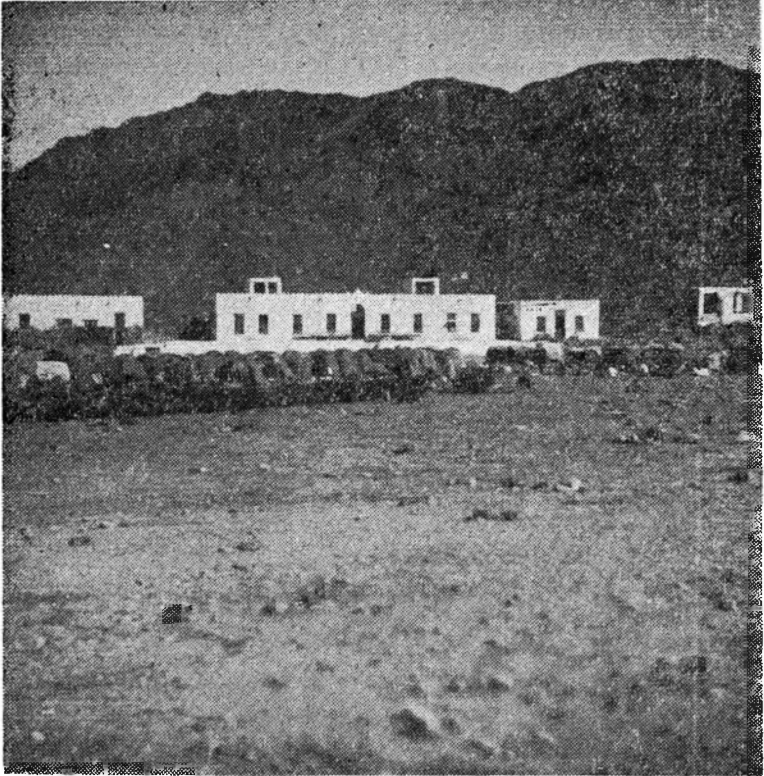

Sultaniyye yolu üzerindeki konak yerleri.

yolu üzerinde barınak evleri inşa edilmesi için kâfi miktarda teberrûda bulunmuşlardı. Bugün yapılan bu beyaz konaklar, manzaranın hususiyetini teşkil etmektedirler. Bu evlerden bazıları 1946'da polis tarafından, bazıları barınak ve bazıları da ilk mektep yapılmak gayesiyle işgal olununca, birçok hacı, geceyi samandan kulübelerde geçirmeğe mecbur olmuşlardır. Museycid'den sonra, Hayf'ın yanından geçilir. Burası, şimdi büyük bir köydür. Fakat, büyük camii ve daha birçok âbideleri onun vaktiyle büyük bir şehir olduğuna işaret etmektedir. Bundan sonra, küçük bir köy olan el-Hamrâ'da durulur. Sonra el-Haskefiyye' den geçilerek ertesi gün Bedr'e varılır. Mekke'den gelinmek istenirse Bi'r üş-Şeyh'den biraz sonra, Dâr-ül Azra'da Tarîki Sultaniyye terkedilir. (Bi'r üş-Şeyh için haritaya bak.); deve ile on saatlik bir seyahattan sonra Bedr'e varılır. Bedr ile Medine arası yol çok hoştur. Arazî münbittir. Kilometreler boyunca hurma ağaçları uzanır. Bilhassa Bedr ile el-Hamrâ arasında el-Is denilen bir orman vardır ki bu yer Hz. Peygamber (S.A.) devri seyahatlerinde sık sık zikredilmektedir. Aynı zamanda tatlı birçok su kaynağı ve büyük deve, koyun, keçi sürüleri için meralar mevcuttur.

Asrî Bedr şehri:

38. Biz, Bedr şehrinin tarihçesi ile meşgûl olacak değiliz. Bugün orası büyük bir kasabadır. Taştan yapılmış ve bura halkınca Kasr denilen binlerce ev vardır. İki camii vardır: Biri günlük namazlar için olup küçük bir minaresi (Me'zene) vardır ve tamire muhtaç bulunmaktadır. Diğeri el-Gammâme Camii yahut el-Ariş Camii adını taşımaktadır. Cuma namaz-

Museycid mıntakasında Haydarabad (Dekkan)'lı Nizamat-Jung'un kervansarayı.

ları için halkın toplandığı merkezî ibadethânedir. Tarihî bir âbidedir. Çünkü, Hz. Peygamber Muhammedin (S.A.) Bedr harbi sırasında kendisi için yaptırdığı gözetleme kulübesinin bulunduğu mahalde tesis

edilmiştir*. Bu kulübenin üzerinde inşa edildiği tepecik, aşağıdaki ovaya hâkim bir durumdadır ki, işte bu ovada meşhur Bedr savaşı verilmiştir. Maamafih bugün, hurma ağaçlarının yaprakları vesair nebatlar bu istikamette görüşe mâni olmaktadır. Menbâlardan ağır ağır çıkan sular, bir su yolu ile bahçeler arasından geçip onları suladıktan sonra, mezkûr iki camiin arasından geçmekte ve abdest suyu olarak da kullanılmaktadır. Hurma ağaçları kilometrelerle uzanmakta, bu arada sebze dahi yetiştirilmektedir. Her hafta Cuma günleri burada hareketli bir de pazar kurulmaktadır. Bedevîler uzak mesafelerden gelip buralarda toplanmakta, memleketlerinin imalâtını satmakta veya değiş tokuş yapmaktadırlar. Tereyağ, debbağlanmış deriler, mürver ağacı (balzan) yağı, çeşitli hayvanlar, deve, koyun, keçi ve bazan da öküz, yün battaniyeler, çizgili paltolar (abâ) v.s. İslâmdan evelki zamanlarda, her yıl burada büyük bir panayır kurulurdu[1]. Ve Zu'l-Ka'de ayının ilk gününden sekizinci gününe kadar devam ederdi[2]. Kuvvetli bir ihtimalle burada da putperestler için bir mâbet bulunuyordu. Bugün, tabiatiyle bunun izlerine rastlanamamaktadır. Sadece Bi'r'uş-Şeyh istikametinden gelirken Bedr'e bir buçuk kilometre kala oturan bir deve manzarasında, calibi dikkat bir kaya vardır. Ca-

---

Elinizdeki bu kitabın 1953'deki ingilizce neşrini müteakip, eski el-Ariş Câmii yıkılmış ve tepenin alt yanında, doksan metre kadar ötede daha geniş bir câmi inşâ edilmiştir. Elektrikle aydınlatılan yeni kasaba ise, haritada kale harâbesi olarak işâret edilmiş olan mahalde kurulmuş bulunuyor. Kale tarafına isâbet eden kısımda ben, bir okul binası müşâhede etmiştim.

1. Taberî, I, s. 1307, 1460.
2. İbn Sa'd, Cilt II/1, s. 42.

Geride görülen kalesiyle birlikte eski Bedr kasabası (1939)

hiliyyet devrinde herhangi bir şey kolaylıkla bir put veya fetiş olabiliyordu. İşte bir zamanlar halkın bu kayaya tapmış olması mümkündür.

Coğrafî ve topografik bazı bilgiler:

39. Bedr, beyzî şekilde, sekiz - dokuz kilometre boyunda ve altı buçuk kilometre eninde bir ovadır ve etrafı yüksek dağlarla çevrilmiştir. Bu ova, Vâdî

Safrâ' yakınına kadar uzanır. Medine, Mekke ve Suriye'ye giden yollar, bu ovada birleşmektedir. Bu sahanın ortasına isabet eden yere Türklerin idaresinde iken, idarecilerden Şerîf Abdü'l-Muttalip, kuvvetli bir kale yaptırmıştır. Fakat 1939 senesinde harap bir haldeydi; az evvelki notta işâret ettiğimiz gibi sonradan

Bedr yakınında deve başına benzeyen kaya.

burada yeni bir okul binası inşâ edilmiştir. Arazî taş ve çakıl ile kaplıdır. Fakat cenubu garbisinde ise toprak yumuşaktır. Bazı yerlerdeki hareketli kumlar Hz. Peygamber (S.A.) devrinde bile aynen müterakim bir haldeydi. Tarihçiler kaydediyor ki Bedr muhare-

besi günü yağmur yağmış ve neticede Kureyşîlerin ordugâhının bulunduğu saha bataklık haline gelmiştir. Buna mukabil her an tozu dumana katan Müslümanların tarafındaki arazî yağmur sebebiyle pekleşmiş ve sertleşmiş, onların lehine çok müsait bir duruma gelmiştir. Aynı yumuşak toprak şimdi münbit bir vahadır.

40. Bedr ovası civarındaki dağlar muhteilf isimler alırlar. Bunlardan ovanın her iki başında kısır, kumluk, beyaz tepelere sahip olanları Kur'ân-ı Kerîm'in vahyolduğu günlerdeki gibi, hâlâ «al-Udvat'üd-Dünyâ» ve «al-Udvat'ül-Kusvâ» diye isimlendirilmektedir[3]. Bu ikisi arasında yüksek bir dağ vardır ki, şimdi Cebel Esfel diye adlandırılmaktadır. Daha sonra göreceğimiz gibi, Ebû Süfyan'ın idaresindeki Kureyşlilere ait kervan Bedr'den geçmeksizin bu dağın arkasında durmuş (Kur'ün, 8/42: «... kervan ise (sizin) daha aşağı(nız)da») ve Kızıl Deniz sahilini takiben yoluna devam etmiş ve bu arada Hz. Peygamber (S.A.) tarafından pusuya yatırılmış olan müfrezeden de kaçmağa muvaffak olmuşlardır. Vâkıdî diyor ki[4]: «Bedr, sahilden bir günün bir kısmında katedilebilecek bir mesafededir.» Cebeli Esfel'e çıkan biri, Kızıl Denizi kolaylıkla görebilir; bu mesafe onbeş-yirmi kilometre kadardır. Şurası muhakakktır ki, deve yürüyüşü ile oraya bir gün içinde varılamaz. O halde ya deniz çekilmiştir veya müverrih Vâkıdî hataya düşmüştür.

Harbin evveliyatı ve bu harbi doğuran sebepler:

41. Evvelemirde yeni İslâm dinini kabul ettikleri için Mekkeliler hemşehrilerini merhametsizce taz-

---

3. Kur'ân, 8/42.
4. **el-Mağâzî**, British Museum'deki bir el yazması, vr. 30b.

yikleri altında tuttular ve onları hicret etmeye zorladılar; yukarıda da zikredildiği gibi, Mekke'yi terkedenlerin geride bıraktıkları mal ve mülklerini zaptettiler ve bu muhacirlerin sığındıkları memleketlerin, yani önce Habeşistan ve sonra Medine idarecilerine, bunların nüfuzlu insanlarına boş yere de olsa siyasî baskı icrâ ettiler[5]. Bütün gayeleri mücrim addettikleri bu insanların iâdesi ve onların tekrar memleketlerine dönmeleri idi. Diğer yandan Müslümanlar Medine'ye hicret ettikten sonra onları iktisadî baskı altına almak ve kendi kontrol veya nüfuzu altında tuttukları Medine havâlisinden Kureyşlilere ait kervanların geçmesini yasak etmek suretiyle mukabelei bilmisilde bulunuyorlardı. Bütün bunlar Kureyşliler tarafından tecavüzî bir harbin başlatılması için kâfi sebeplerdi.

42. Kureyşlilere ait kervanlara yapılan hücumların basit bir çapulculuk olarak mülâhaza edilmemesi icap eder. Çünkü ne Kureyşliler mâsum ve ne de hücum edenler sırf bu iş için teşkil edilmiş bir çete idiler. Sadece, iki Şehir-Devleti arasında mevcut bir harp mevzuu bahisti; bir harp durumu ise muhârip tarafların birbirlerine gerek can ve gerek mal ve gerekse düşmanın diğer menfaatlarına karşı zarar verme hakkını verir.

43. Bu sebeple ben, Kureyşlilerin kervanlarını yağma edip onlara zarar vermek gayesiyle tertip edilmiş bu seferlerin mevcudiyetini inkâr için deliller ara-

5. **Tarih'üt-Taberî**, s. 1603; İbn Hişâm, s. 217 ve müt; İbn Hanbel, **Müsned**, C. IV, s. 198; İbn Habîb, **Muhabbar**, s. 271-73.

yan bazı çekingen İslâm müdâfileri ile hemfikir değilim. Hz. Peygamberin (A.S.) hayatı üzerindeki tetkikleriyle tanınmış hintli yazar profesör Şiblî, o devre ait en iyi bir isbât vesikası olan Kur'âna müracaat edip Bedr savaşına dâir mülâhazaları aydınlatmaya çalışmıştır. Filhakika Kur'ânın 8/6. âyetinde şöyle denir: «... sanki gözleri göre göre ölüme sürülüyorlarmış gibi...» Kezâ, Hz. Peygamberin (S.A.) mü'minleri ticâret kervanı üzerine bırakmayıp aksine Kureyşlilerin silâhlı kuvvetlerine karşı koymağa sevkedişi dahi esas bir delildir. Aynı şekilde Kur'ânın aynı sûre ve bir sonraki âyetinde (8/7) deniyor ki:

«Hani Allah size iki tâifeden birinin muhakkak sizin olduğunu vadediyordu, siz ise kuvvetli ve silâhı bulunmayanın kendinizin olmasını arzu ediyordunuz...» Bu âyet, o zaman Müslümanların kervana mı, yoksa düşman silâhlı kuvvetlerine karşı mı savaşmaları lâzım geldiğini pek kestirememiş olduklarını sarâhaten gösteren kâfi bir delildir. Her iki vaziyet de müsâvi idi. Kervan bin deveden müteşekkil ve getirdiği mallar, yarım milyon dirhem kıymetindeydi[6]. Evvelce kervan idarecilerinin yaptıkları istihbârat, kendileri daha hariçte iken bile Müslümanlar tarafından takip edildikleri merkezindeydi[7]. Müslümanlar şundan emindi ki, Mekkeliler, bu kervanı himâye için ellerinden gelen her şeyi yapacaklar, gerek kendi ve gerekse müttefiki bulundukları kabilelerden toplıyacakları gönüllüler ile bu himâyeyi başarmaya çalışacaklardı. Bu yüzden Müslümanlardan bir kısmı Medine'den uzaklara, Mekke iştikametinde gitmeyi «Ölü-

6. İbn Sa'd, II/1, s. 25; el-Vâqıdî'nin el-Mağâzî adlı eseri, vr. 8a.

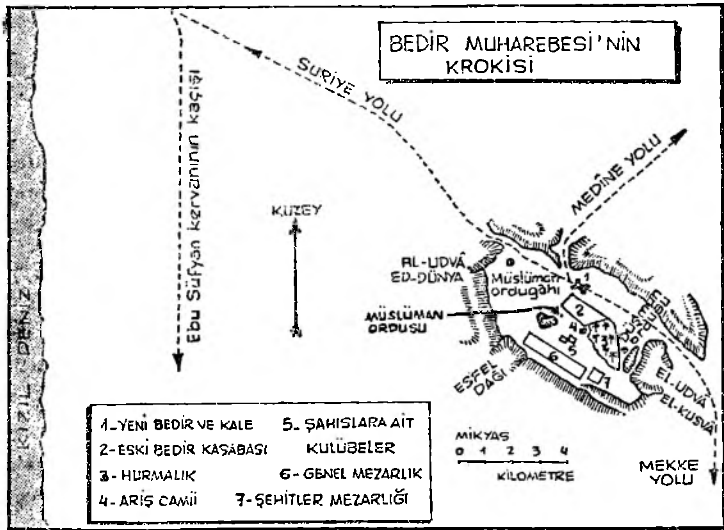
7. Aynı eser, vr. 8b.

mün ağzına girmek» olacağını düşünüyorlardı. Onlar ölümden korkmuyorlardı. Hz. Peygamber (S.A.) yaşça çok küçük Umeyr isimli bir gönüllünün teşkil edilen orduya gönüllü olarak katılmaktan menedilmesi neticesi, bu çocuğun canhıraş feryat ve ağlamalar içinde kalması ve sonunda Hz. Peygamberin (S.A.) bu küçük gönüllüyü kabule mecbur oluşu, diğer Müslüman askerlerini heyecan içinde bırakmıştı. Çocuğun sevinci hudutsuz bir haldeydi; o kadar küçüktü ki, büyük kardeşi Sa'd'ubn Ebî Vaqqâs, onun harp teçhizatını giymesi için kendisine yardım etmeye mecbur olmuştur[8].

44. Suriye'den gelen kervan, Müslümanlar tarafından batı kesiminde veya Medine'nin şimalinde durdurulabilirdi. Hz. Peygamber (S.A.) tarafından hususî surete Suriye'ye gönderilmiş casuslar vasıtasiyle kervanın bu seyahatından dönerken takip ettiği yol ve geçtiği mıntıkalar hakkında Medine'ye tam malûmat verilebilmiştir.[9] Öyle ki, bu devirde ne telgraf ve ne de sür'atli ulaştırma vasıtaları vardı; bir deve kervanı hakkında istihbârat gene deve vasıtasiyle yapılabiliyordu. Bu yüzden bir haberci kıt'ası, doğruca batıdaki sahil bölgesinden dolaşsa bile, hareketi, dolaşıp haber araştırması ve bunu Medine'ye ulaştırması takriben iki gün veya daha fazla bir zaman alıyordu. Muhakkak ki, büyük bir kervan böyle bir işle vazifelendirilmiş bir askerî müfrezeden daha az hareket kabiliyetine sahiptir. Bununla beraber, kervan kılavuzları iki durak arasındaki yollarını rastgele değiştiriyorlardı. Neticede, Suriye'den gelen ve hâ-

8. Kenz'ul-Ummâl, C. V, No. 5375.
9. İbn Sa'd, C. II/1, s. 6.

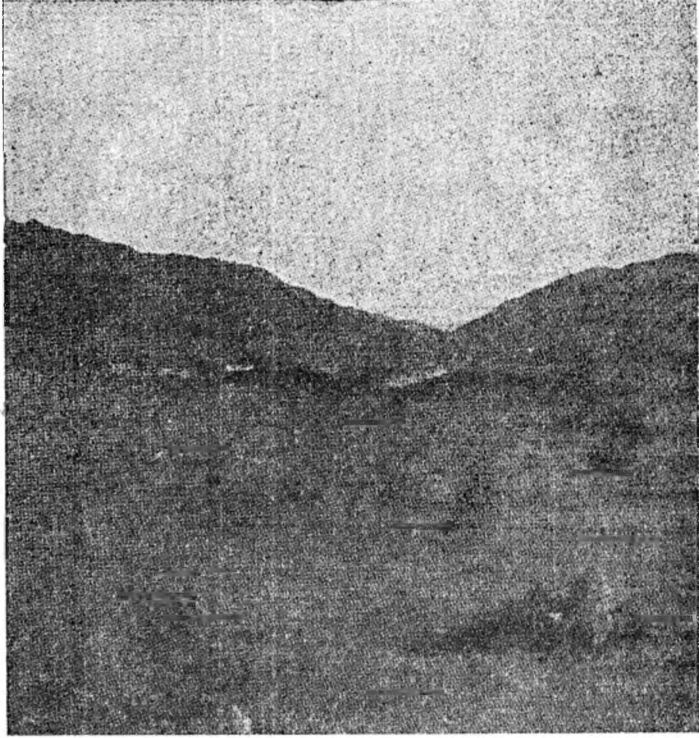
len şimalde olan bu kervanı güneye doğru inip Mekke istikametinde durdurmanın daha emniyetli olduğuna karar verdiler. Bunda, diğer mülâhazalar da tesirli olmuş olabilir: Güney bölgesinde yaşayan halk, Müslümanların dostu ve müttefikiydi; halbuki kuzeydekiler böyle değildi. Bu sebepten güney halkı ker-

Bedr savaşının krokisi.

vanı durdurma işinde bir mâni yerine bir yardımcı vazifesini görebilirdi. Bâhusus büyük bir kervanın bir yerde mola verişinin mahallî halk için büyük bir gelir kaynağı teşkil etiğini düşünmek lâzımdır. Kezâ Bedr havâlisi gerek gizlenmek ve gerekse bir pusu kurmak için elverişli imkânlara sahip bir yerdi.

45. Zaman, oruç ayı olan Ramazan ayına rastlamaktadır ve o gün, tam mânasıyla çok kızgın bir güneş altında geçiyordu. Bir iki günlük yürüyüşten

Bedr meydanından Medine'ye doğru açılan dağ geçidi.

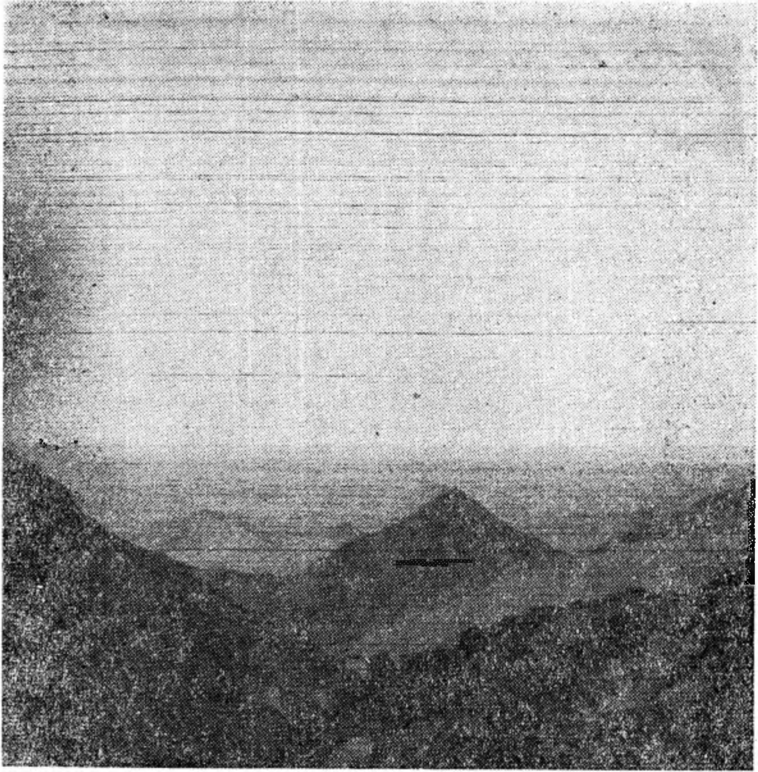
sonra Hz. Peygamber (S.A.), teşkil ettiği askerî birliğe sefer boyunca orucu bırakmalarını emretti ve Medine'den ayrılırken resmî işleri tertip ve tanzim etmek üzere bir vekil tayin etti. Orduda çeşitli mu-

hitlerden gelen gönüllüler, evvelki kendi bayrakları altında toplandı ve Ensârîlerden Kays'ül-Mezînî mühim bir vazife olan muhafız kıt'ası kumandanlığına getirildi[10]. Bir hâdise vardır ki askerî ehemmiyeti dolayısiyle kayda değer bulunmaktadır: Bedr'e doğru yolda gelirken (kezâ Mekke'nin fethi için de yürüyüşe geçildiği zaman da) Hz. Peygamber (S.A.), develerin boyunlarına v.s. yerlerine asılmış olan çıngırak ve çanların, hareket halinde olan ordunun gece yürüyüşünü ihtiyaten gizlemek gayesiyle, çıkarılmasını emretmiştir[11].

46. Bedr, Kızıl Deniz sahiline oldukça yakın bir yerdedir. Mühim ve büyük bir konak yeridir; kervanlar umumiyetle buradan geçerler. Burası Suriye'ye, Mekke'ye, Medine'ye giden yolların birleştiği bir kavşak noktasıdır. Bu noktanın ehemmiyeti dolayısiyle Hz. Peygamber (S.A.), gelmesi beklenen kervandan birkaç saat evvel Bedr'e vardı.

47. Hz. Peygamberin (S.A.) buraya gelirken mutadı veçhile, tanınmayan ayrı bir yolu kullanmış olması mümkündür. Yolda mütemadiyen keşif kıt'aları çıkarıyor[12] ve bazan da bu vazifeyi bizzat îfa ediyordu. Veyahut da Ashâbdan birkaç kişi ile birlikte ordudan ayrılıp vâdiler arasında, düşman hakkında malûmat topluyordu. Bazan yeni bir haberle dönse bile, bazan hiç bir haber elde etmeksizin döndüğü de vâkiydi. Bu çıkışlarından birinde O, Demre bedevilerinden düşman hakkında bazı mühim haberler

10. Taberî, C. I, s. 1299.
11. Maqrîzî, İmtâ', Cilt I, s. 38.
12. Taberî, C. I, s. 1299, 1303.

Bedr'deki Cebel Esfel üzerinden Kızıl Deniz'in görünüşü.

elde etti[13]. Keşif kıtaları develere binmiş olarak Bedr civârındaki köylere varıncaya kadar nüfûz ediyorlar ve gayelerini gizliyerek gûyâ buralardaki kuyulardan su içmek için durmuş gibi yapıyorlardı[13/1]. Bir

13. İbn Keşîr, C. III, s. 364; İbn Hişâm, s. 435; Taberî, C. I, s. 1302.

13/1. Taberî, C. I, s. 1305; İbn Sa'd, C. II/1, s. 16.

defasında bu kuyulardan birinin başına gelmiş iki kızın, «kervanın, pek yakında geleceğini, artık onların hizmetinde bazı işlerde bulunup elde edeceği kazançla kendine olan borcunu ödeyeceğine» dâir aralarındaki konuşmaları tesadüfen işittiler; bu kadarı kâfi idi. Derhal ordugâha dönerek haberi bildirdiler. Hemen Bedr'de pusu kurup kervan Bedr ovasına kuzeydeki dar olan dağ geçidinden duhûl ettiği zaman hücuma kalkmayı kararlaştırdılar.

48. Gördüğümüz gibi kervan, bu seyahati boyunca Müslümanlar tarafından bıkıp usanılmadan uzaktan ve yakından takip edildiğini kervan idarecileri de öğrenmiş bulunuyorlardı. Hattâ kendilerinden evvel altı yedi kervanın da böylece takip edildiklerini bilmekteydiler. Bilhassa, Müslümanların nüfuz ve tesir sahaları olan bu bölgede endişe içinde idiler. Sırası gelmişken söyliyelim ki, İslâmdan evvelki günlerde Gifâr kabilesi, yağmayı itiyat hâline getirmiş olmasıyla mâruftu; hattâ bunu, hac mevsiminde harâm olduğu halde hacılara karşı da icra ederlerdi ve bunlar da Bedr civarında otururlardı[14]. Genç yaşında Mekke'de İslâmiyeti kabul eden Ebû Zer el-Gifârî, Hz. Peygamber (S.A.) tarafından bu havâlide Müslümanlığı yaymak için vazifelendirilmişti[15]. Düşünülebilir ki bu kabileye mensub olan bazı yeni Müslüman olmuş kimselerin enerjileri, bu sefer yeni dinin düşmanlarına yâni Kureyş kabilesi kervanlarına karşı zarar vermek üzere yöneltilmiştir. Tabiî olarak gelen kervanın reisi Ebû Sufyân dahi endişeli ve müteyakkız idi. Bu

---

14. Muk. ed: «Ebû Zer Ğifârî», Menâzir Ahsen Gîlânî tarafından yazılmıştır, 2'nci tabı, Karaçi, s. 18, İbn Hacer'in bir rivayetine göredir.

15. Aynı eser, s. 75-84, Müslim v.s. nin rivayetlerine göredir.

yüzden Bedr - Huneyn sapağında bir durak verdi[16] ve Bedr düzlüğünün mola için kalma veya geçip gitme bakımından emniyetli bir yer olup olmadığını görmek üzere bizzat kendisi keşfe çıktı. Mevsimin çok sıcak bir gününde bulunulduğunu evvelce söylemiştik; bu yüzden develerle geceleri seyahat ediliyor, gündüzleri ise mola veriliyordu. Ebû Süfyân herhalde, sabahleyin çok erken Bedr'e varmış olmalıdır ve o sırada muhakkak ki, kuyu başında birçok yerli toplanmış birbirleriyle konuşuyorlardı. Ebû Süfyân mühim bir şahsiyetti; ihtimal ki onun gelişini işiten Cuheynîlerin başkanı Mecdî ibn Amr, çadırından çıkıp gelmiş ve ona hoş geldin demek istemiştir[17]. Mecdî, Yanbû yakınında yaşıyordu. Onun burada bulunuşu, buradan geçecek bu büyük kervana ne kadar ehemmiyet atfettiğini gösterir. Her nasılsa Bedr yerli halkı, Müslüman ordusu hakkında hiç bir şey bilmiyordu. Mecdî, kuyudan su almak üzere biraz evvel gelmiş olan iki develi süvârî müstesna, hiç bir şey görmediğini ve bilmediğini söyledi. Ebû Süfyân, Müslüman süvarilerin çıkıp geldikleri cihete acele koştu ve ayak izlerini takip ederek, henüz yeni edilmiş deve pisliği bulunan bir yere geldi; eline bir parça alarak onu ezdi, parçaladı ve içinde hurma çekirdeklerini görür görmez «— Aman Allahım! Bura ahalisinin develerine verdikleri yem bu olamıyacağına göre, bunlar Medinelilere ait develerdir ve eminim ki bunlar Muhammedin (S.A.) askerlerinin develeridir.» diye haykırdı. Buradan acele olarak kervanın beklediği yere döndü ve süratli bir hecin devesi ile Mekke'ye bir imdat çağrısı gönderdi, kervanın yolunu değiştirdi,

---

16. Eş-Şe'mî, «Sîre».
17. İbn Kesîr, C. III, s. 265.

Bedr'e uğrama yerine, Kızıl Deniz sahil yolundan yürüyüşüne devam etti ve iki gece hiç duraklama yapmaksızın devamlı yürüyüş yaptı ve böylece kervan, Müslümanların hücumundan kurtulmuş oldu ve Mekke'ye vardı[18]. Yoldayken, ikinci bir haberci ile, artık Mekkelilerin yardımına ihtiyacı kalmadığını bildirmişti.

49. Ebû Süfyân'ın gönderdiği ilk haberci, Mekke'ye varıp âdet veçhile çırılçıplak bir vaziyette* yüksek bir yere çıkıp haberi bildirince, bu, infiâl ve iğbirâra sebep oldu. Çünkü Mekke'de herhangi bir aile yoktu ki, bu kervanda bir malı olması suretiyle yahut başka bir sebepten menfaatı olmamış olsun. Durum çok acele idi; uzun uzun hazırlık yapmaya vakitleri yoktu; müttefiklerinin yardımlarını, hattâ Ehâbişlerin yardımlarını bile bekleyemezlerdi (sonradan buna pişman olmuşlardır). Bin kadar gönüllü ve yüz kadar da süvârî ile Bedr'e doğru hemen yola koyuldular. Yolda, Ebû Süfyân'ın ikinci habercisi ile mülâkî olmalarına ve bunun kervanın emniyet haberini kendilerine ulaştırmasına rağmen, plânlarında bir değişiklik yapmadılar. Müşriklere âit bu iki kafilenin yarı yolda karşılaşmadığına bakılacak olursa, kaçan kervanın ve Mekkeli kuvvetlerin aynı güzergâh üzerinde olmadıkları sonucuna varabiliriz. Mekkelilerin nàlâ Bedr'e doğru yürüyüşlerinin, evvelden beri devam eden Medinelilerin tehdit ve tehlikelerine bir son vermek maksadına mâtuf olması muhtemeldir.

50. Mekkeli bu kuvvetlerin Bedr'e ulaşabilmesi

18. İbn Hişâm, s. 437.
* Bu âdet için daha fazla bilgi, «M. Mamidullah, **İslâm Peygamberi**, İstanbul 1981, C. II, s. 900'de mevcuttur.

için bir haftalık bir zaman lâzım gelmektedir. Şimdi şu sual sorulabilir: Hz. Peygamber (S.A.) kervanı kaçırdıktan sonra niçin bu kadar müddet bekledi de kendi üssü ve müstahkem mevkii olan Medine'ye avdet etmedi? Düşünülebilir ki bu seferinden bilistifade, mahallî kabileler ile temas etmek ve mümkün ise dostluk muahedeleri ve ittifaklar akdetmek istemiştir. Tabiî bu muahedelerle kendi nüfûz ve tesir sahası genişleyerek Mekkeli kervanların Suriye'ye giderken ve gelirken geçtikleri yolları tamamen kontrolu altına alabilecekti. Hicrî 1 inci yılda Cuheynîlerin bir kolu ile zâten ittifak etmişti ve tarihî malûmat gösteriyor ki[19] hicretten sonra ikinci yılda Benû Demre, Benû Müdlic, Benû Zur'a ve Benû Rab'a kabileleri ile ittifak muahedeleri yaptı; bunlardan bazılarını işte bu sırada akdetmiş olması muhtemeldir. Bütün bu kabileler, Kızıl Deniz ile Bedr arasında oturmaktadırlar; işaret ettiğimiz gibi, bu havaliden Mekke - Suriye yolu geçmektedir.

51. Şu ihtimal dahi vârittir: Hz. Peygamber (S.A.) kervanı çevirmek üzere ovanın kuzey geçidi civarında bir yerde ordugâhını kurmuştu ve muhtemeldir ki sonradan dahi bu kesimde kalmıştı. Fakat, Mekkelilerin büyük sayıda bir kuvvetle üzerlerine geldiğini haber alınca, onlara karşı koymağa karar verdi; kumandanlarından bazıları araziyi çok müsait buluyorlardı. Onların tavsiyesi üzerine Hz. Peygamber (S.A.), güneye hareket etti ve su ikmâl yeri olan kuyuyu zaptetti; gayesi, düşmanı bundan mahrum bırakmaktı[20].

---

19. Muk. ed. «el-Vesâiq'us-Siyâsiyye».
20. İbn Hişâm, s. 439.

52. Mekkeli Kureyşîler, musikî âletleri çalarak geldiler; onlar muzaffer bir edâ taşıyorlardı. Müslümanlar ise her şeyden, hattâ ulaştırma imkânlarından bile mahrum idiler. Bir deveyi iki veya üç kişi kullanıyordu. Mâneviyat durumları ise şu hâdiseden kolaylıkla çıkarılabilir: Huzeyfet'übn'ül-Yemân adlı bir Yemenli anlatıyor: «Benim Bedr muharebesine iştirak edemeyişime şu hâdise sebep olmuştur: Ben ve babam İslâm dinini kabul ettikten sonra, yolumuz Mekke'ye düştü. Bizi Mekkeli Kureyşîler yakaladılar ve dediler ki, siz Hz. Peygambere (S.A.) ulaşmak istiyorsunuz; reddedip böyle bir arzumuz olmadığını, sadece Medine'ye gittiğimizi söyledik. Onlar Medine'ye gitmemize müsaade ettiler ve fakat Hz. Peygamberin (S.A.) safında harbe iştirak etmeyeceğimize dair bizden söz alıp yemin ettirdiler; biz de Hz. Peygambere (S.A.) geldik, durumu izah ettik, o da Medine'ye gitmemizi ve onlara verdiğimiz sözü tutmamızı söyledikten sonra ilâve etti Allah bize Kureyşlilere karşı yardım edecektir.»[21]

53. Hz. Peygamber (S.A.) Bedr'e vâsıl olunca subaylarından bazılarını da yanına alarak ovada keşfe çıktı ve onlara düşman ordusunun ne taraftan gayet kolaylıkla imhâ edilebileceğini gösterdi[22]. Mûcize göstermesini bir tarafa bırakacak olursak görürüz ki Hz. Peygamber (S.A.), müteaddit düşman birliklerinin çeşitli yön ve mevkilerden kabiliyet, istidat ve iktidarlarını harpten evvel mütalâa etmiş, ihtimalleri hesaplamış ve kendi müdâfaasını da bu tahminlere göre tayin ve tanzim etmiştir. Tarihî malûmat, Hz.

---

21. Kenz'ül-Ummâl, C. V, No. 5348.
22. Taberî, C. I, s. 1288; İbn Hişâm, s. 435 ve müt.

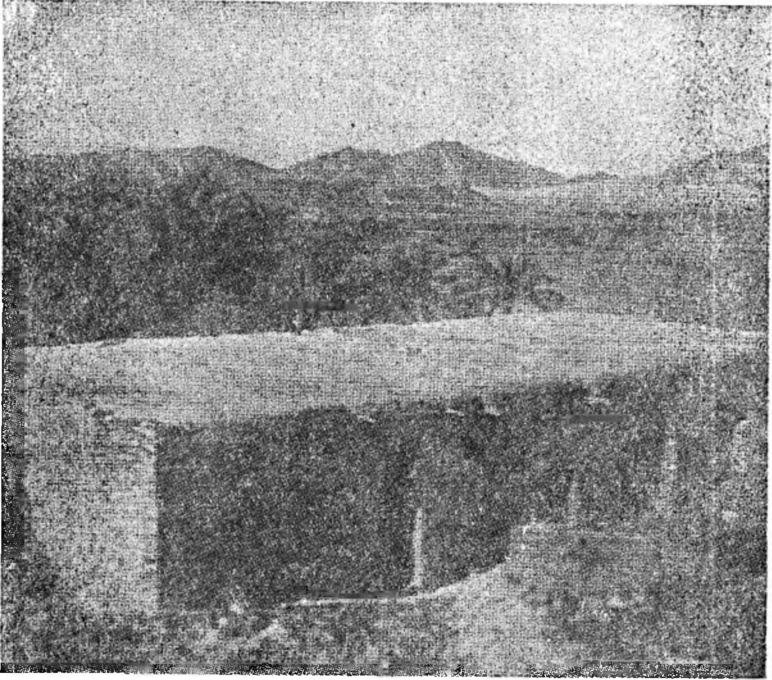
Peygamberin (S.A.) düşman kuvvetleriyle birlikte gelmekte olan mâruf kumandanların kim olduklarını öğrenmek için hususî bir gayret ve mesaî sarfettiğini göstermektedir[23].

54. Meydan muharebeleri umumiyetle sabah erken başladığından, Hz. Peygamber (S.A.) kuvvetlerini öyle bir yerde toplamıştı ki, düşman ilerlediği vakit yükselen güneşin ışıkları kendi askerlerinin gözlerini asla kamaştırmayacaktı[24].

55. Eski tarihçilerin Bedr arazisinin yapısı ve vasıfları hakkında verdikleri malûmat umumiyetle vazıh değildir. Bin üç yüz küsûr senenin geçmesiyle tabiî durumlarında bazı değişiklikler olması mümkündür (meselâ bu tarihçilerin bahsettikleri su mecrâları gibi). Mamâfih, burada bugün bir nevi yeraltı su mecrâsı olan bir su kemeri vardır ki, akıntısı şehirden başlar, Ariş Tepesine doğru gider ve oradan hurmalıklara doğru akar. Ariş Camiinden takrîben dokuz metre mesafede tedricen ufkîleşerek nihayet yer yüzüne çıkar. el-Ariş Camii, tepe üzerinde olduğu için bu su mecrasından abdest almakta faydalanabilmek için tabiatiyle bazı kazı ameliyelerine ihtiyaç vardır.

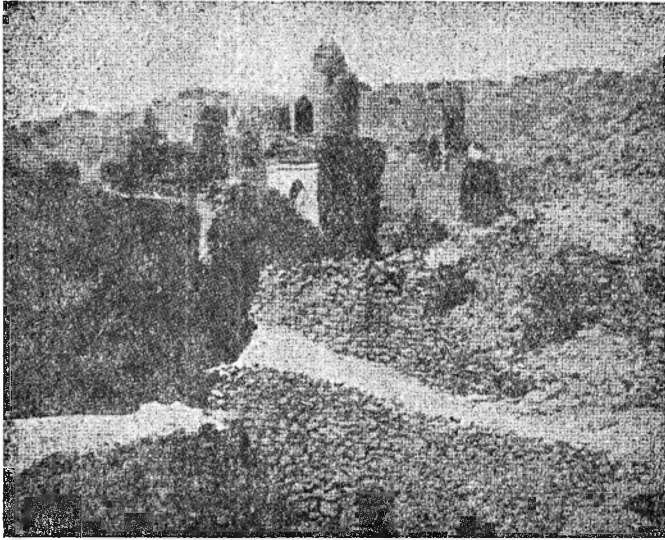
56. Muhtemeldir ki, düşmanın gelmesi üzerine Hz. Peygamber (S.A.), vâdinin el-Udvet'üd-Dünyâ tarafından hareket ederek, el-Ariş tepesine yakın bir yerde ordugâhını tesis etmiştir. Gayesi vadinin el-Udvet'ul-Kusvâ tarafına, daha uzağa konaklamış olan

23. Taberî, C. I, s. 1304.
24. Vâqıdî, Mağâzî, vr. 15a.

Ariş Mescidinin 1939'daki görünüşü.

düşmanın su ile alâkasını kesmekti; birçok büyük hendek kazılarak suyun akışı bu kanallara çevrildi. Bu suretle, suyun sadece düşman tarafına akması önlenmiş olmadı, aynı zamanda onu bir yerde biriktirerek Müslümanların faydasına emre âmade tutmak da mümkün oldu. Kaynaklar naklediyor ki, Hz.

Bedr yakınında Hayf köyünden bir görünüş.

Peygamber (S.A.) Bedr harbi sırasında kırmızı bir çadırda kalmıştır[25].

Savaş Nasıl Oldu?

57. Müslüman gönüllülerinin adedi 300 kadar vardı, ayrıca, iki (muhtemelen üç) atları vardı[26]. Devriyeler tarafından esir edilen düşman su nakliyecile-

---

25. **Kenz'ül-Ummâl**, C. V, No. 5256; Umumiyetle Emel Esin Hanımefendinin şu makalesine bakınız: «al-Qubbah al-Turkiyyah», **Atti del III. Congresso di Studi Arabi e Islamici**, Ravello 1966, Napoli 1967, s. 281-313 (bu makale ile birlikte birçok da resim bulunmaktadır).

26. İbn Sa'd, C. II/1, s. 6-7, 12, 15; Taberî, C. I, s. 1298, 1304.

rinden Müslüman istihbâratının öğrendiğine göre, düşman 1000 veya 900 askerden müteşekkildi[27]. Bunlara ilâve olarak aynı tarihçi, yüz kadar atlı süvarinin mevcudiyetini iddia etmektedir[28]. İyi tertibat alınmaksızın ve yüksek sevkülceyş gösterilmeksizin bu gayri müsâvî mücadelenin aleyhte çok kısa süreceği pek tabiî idi. et-Tirmizî'ye nazaran[29], İslâm kuvvetlerinin arazi üzerinde kol nizamından harp nizamına açılması işi, harbe takaddüm eden gece tamamlanmış bulunuyordu. Sabahleyin çok erken Hz. Peygamber (S.A.), kendi küçük ordusunun muntazam sıra ve muayyen hatlarını dikkatle teftiş etti ve onların «bir ok gibi» cevval ve kuvvetli olduklarını bir kere daha yakından gördü. Hz. Peygamber (S.A.), bu teftiş esnasında, elinde bir âsâ taşıyor ve bununla kendi hattının ilerisinde veya gerisinde kalmış gönüllülerin hakikî yerlerini işaret ediyordu[30]. Bu işi bitirdikten sonra, her mevzi için bir kumandan tayin etti. Vâqıdî'ye nazaran[31], Hz. Ebû Bekr sağ kanadın idaresine getirilmişti. Bu biraz şüphelidir, çünkü diğer bazı tarihçiler, Hz. Ebû Bekr'in harp boyunca Hz. Peygamberin (S.A.) yanında, yani gözetleme kulesinde kalmış olduğunu iddia etmektedirler. Hakikaten Hz. Ali'ye isnad edilen bir rivâyette, Hz. Peygamberin (S.A.) etrafında daimî bir muhafız kıtası mevcuttu. Çünkü kendisi harpte, bahadırlığı sebebiyle bazı ataklar yaptığından, mutlaka himâyeye muhtaç oluyordu[32]. Müs-

---

27. İbn Sa'd, C. II/1, s. 9; Taberî, C. I, s. 1304.
28. İbn Sa'd, II/1, s. 15.
29. Bak. Ebvâb'ül-Cihâd.
30. Taberî, C. I, s. 1319; İbn Hişâm, s. 444.
31. Mağâzî, vr. 15b.
32. Muslim, Sahih, 32/79.

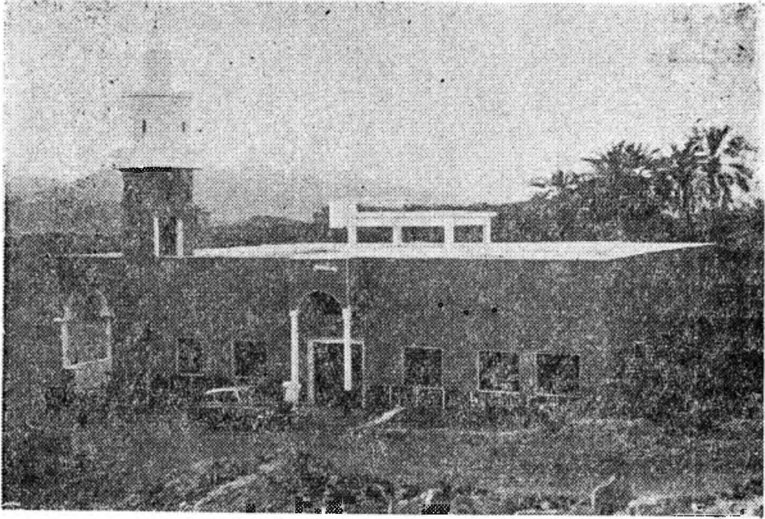
lüman kuvvetleri, üç esas zümreye ayrılmıştı: 1. Mekkeli Muhâcirler, 2. Evsîler, 3. Hazrecîler. Bunlardan herbiri, açtıkları kendi sancakları altında toplanmışlardı[33]. Bugüne mahsus üç ayrı parola dahi tesbit edilmişti[34]. Fakat bu üç ayrı kısmın sayıları birbirine müsavî olmadığı gibi, ihtimal, bazı bölgelere başka kabilelerden kuvvetler dahi yerleştirilmişti.

Hz. Peygamber (S.A.) tarafından orduya verilen talimat:

58. Mevzileri ve harp hatlarını tanzim ettikten sonra Hz. Peygamber (S.A.), o günlerin Allahsız ve putperest camiası içinde, tek Allaha inananlar dünyasının bu en son kafilesini teşkil eden adamlarına bazı mühim talimatta da bulunmuştur. Keza Hz. Peygamber (S.A.), o günkü namazlarında bizzat: «Ey Kadiri Mutlak Allahım, Sen mü'minlere yardım et! Şayet onlar tamamen mahvolacak olurlarsa sana artık ileride ibâdet edecek kim kalır.»[35] şeklinde, bu durumu belirten bir dua etmiş ve neticede bu methiyeleri işiten, gayelerine sonsuz derecede bağlı Müslümanların heyecanları son haddini bulmuştur. Hz. Peygamberin (S.A.) orduya hitâbesi şudur: «Hatlarınızı bırakıp ayrılmayınız, hiçbir yere kımıldamayıp yerlerinizde kalınız. Ben emir vermedikçe savaşa başlamayınız. Oklarınızı düşman size yaklaşmadan kullanıp israf etmeyiniz, düşman kalkanını açtığı zaman okunuzu atınız. Düşman iyice yaklaşınca elinizle taş

33. Taberî, C. I, s. 1297.
34. Belâzurî, Ensâb, I, 293, İbn Kesir, C. III, s. 274.
35. İbn Hişâm, s. 444.

atınız. Daha da yaklaşırsa mızrak ve kargılarınızı kullanınız. Kılıç en sonra, düşman ile göğüs göğüse gelindiği vakit kullanılacaktır.»[36] Herbir Müslüman bulunduğu yere taş yığınakları yapmıştı; bunlar, o günün el bombaları olarak addolunabilir. Sadece müdafaa harbi yapacak olan Müslümanlar için bunlar çok elverişli ve işe yarar şeylerdi. Düşman ise taarruz harbine giriştiğinden, isteseler bile, muharebe hattından hücuma geçtiklerinde beraberlerinde bir veya iki taştan fazlasını atmalarına imkân yoktu.

Eski Ariş Mescidinin yerine Saûdi Devleti tarafından inşâ olunan yeni Mescid.

---

36. İbn Hişâm, s. 443; Mişkât'de zikredildiğine göre, Buhârî, Ebû Dâvut v.s. de mukayyettir. Kez Kenz'ul-Umml, V, No. 5350 de bu talimat hakkında teferruatlı bilgi mevcuttur.

59. Hz. Peygamberin (S.A.) ahlâkî ve bediî meşhur bir sözü vardır: «Allah her hususta güzellik ve iyilikle hareket etmenizi emretmektedir. O halde öldürürken bile en iyi ve en güzel tarzda öldürünüz.»[37] Hz. Peygamberin (S.A.) taraflardan birine kumanda ettiği bu ilk savaşta yukarıki mezkûr esas emir ve tenbîhin îfa edilmiş olması muhtemeldir. Öldürmenin zâlimane ve lüzumsuz olanı sarahaten menedilmiştir. Meselâ, zaruret yokken kadınları, çocukları, fiilen savaşa iştirak etmemiş ahçı, uşak ve benzeri kimseleri öldürmek gibi....

60. Kur'ân, Bedr savaşı münasebetiyle çok calibi dikkat bir savaş usulü vazetmiştir: (8/12) ve onların herbir mafsalına vurunuz.» Bu tarz savaş düşmanın kat'î bir ölüme sürüklenmesinden ziyade, onun uzun müddet rahatça savaşmasını önleyici bir tesir yapar; aynı zamanda göğüs göğüse yapılan çarpışmalarda, bu husus harbin maksat ve gayesine halel getirmeksizin mümkün olduğu kadar az kan dökülmesini temin eder.

61. O zamanki Müslüman askerlerin tek tip elbiseleri (üniformaları) yoktu. Karşı tarafta Gayrimüslimler arasında ise, kıyâfet birliğine daha da az rastlanıyordu. Bunun için Müslümanlar, kendi kardeşlerini hasımlarından göğüs göğüse çarpışma esnasında evvelden tesbit ettikleri parolaları bağırmak suretiyle tefrîk ediyorlardı. el-Vâkıdî'ye göre[38], bu parola umumiyetle **«Yâ Mansûr emit»** (yani, Ey yardım edip zafer veren, öldür) idi. İbn Kesîr'e nazaran[39],

---

37. Müslim, **Sahih**, 34/57.
38. **Mağâzî**, vr. 6a.
39. C. III s. 274.

«Ahad, Ahad» (yani, Allah birdir, Allah birdir) şeklinde olan parola diğerlerinden daha fazla kullanılmıştır. Diğer parolalar ise şunlardır: süvariler için; «Ey Allahın süvarisi», Mekkeli Muhacirler için; «Ey Benû Abdurrahmân», Hazreciler için; «Ey Benû Abdullah» ve Evsiler için; «Ey Benû Ubeydullah». Sadece gece nöbeti esnasında değil, gündüz çarpışmaları esnasında da, kendilerini düşman askerlerinden ayırmak maksadıyla bu parolaları (şi'âr) kullandıklarından bunların gizli tutulmaya da lüzûmu yoktu. Asıl mühim olan, harbin en kızgın olduğu bir sırada muhariplerin birbirlerini nasıl bulup tefrik ettiklerini ortaya çıkarmaktır. Mamâfih, evvelden beri Müslümanların tek tip kılık taşıdıklarına dair bir kanaat mevcuttur. Kur'ânda Bedr savaşıyla ilgili âyetlerde «işaretli melekler»[40]'e atıflar vardır. Bu âyeti açıklayan Taberî, Tefsîr adlı eserinde bu harp münasebetiyle Hz. Peygamberin (S.A.) şu tenbihte bulunduğunu söylüyor: «Ey Müslümanlar! Allahın sizlere yardımcı olarak gönderdiği melekler işâretler taşımaktadırlar; o halde sizler de işâretler edinin». Ve müellif ilâve ediyor: «temin edebilenler, derhal başlık ve miğferleri üzerine yünden ibik şeklinde parçalar ilâve ettiler.»[41]

62. Düşmanın tertîb ve teşkîli hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz. el-Vâqıdî'ye göre[42] sağ ve sol olmak üzere iki cenâh halinde harp sahasında toplanmışlardı. Aynı kaynağa göre, onlar sadece üç san-

---

40. K. 3/125.
41. **Tefsîr'üt-Taberî**, K. 3/125 in tefsîri ve **Kenz'ül-Ummâl**, C. V, No. 5349, v.s.
42. **Mağâzî**, vr. 15b.

cak taşıyorlardı. Tam ilerledikleri sırada, bir müddet tevakkuf ettiler ve o zamanların âdeti veçhiyle, önce her iki taraftan birer ferdi teke tek döğüştürdüler[43] (Mubâreze).

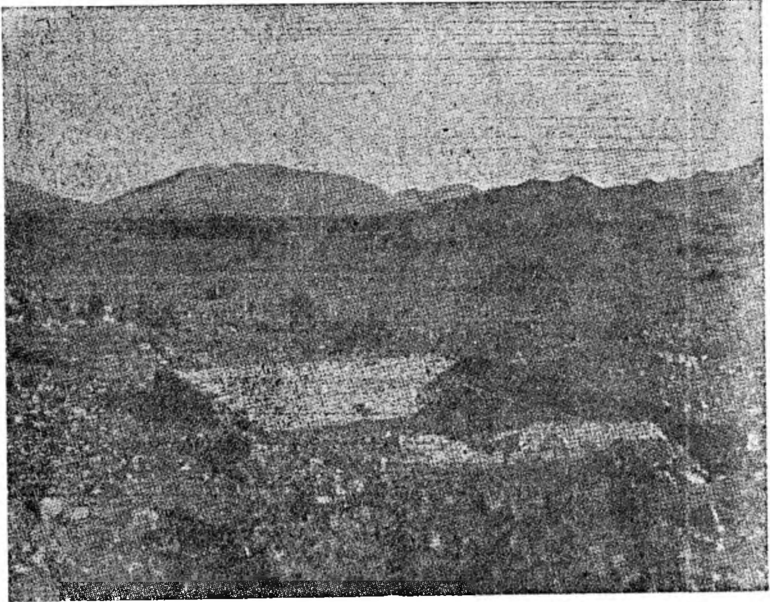
63. Hz. Peygamber (S.A.), harbe tekaddüm eden bütün bir geceyi Allaha ibadet ve dua ile geçirmişti. Şimdi, artık küçük ordusunun tertip ve teşkilinden memnun ve emîn bir halde «erkânı harbiyesi» ile birlikte harp meydanına hâkim ve bütün ovayı görüşü altında tutan tepeye çıktı. Burada onun emriyle bir tarassut (gözetleme) kulesi (Ariş) inşâ edilmişti. Bu yapı, aynı zamanda bir yandan kızgın güneş ve diğer yandan da düşman tarafından gelebilecek olan serseri oklara karşı bir sığınak vazifesini görecekti. Bu mevkide icabı halde kullanılmak üzere birkaç sür'atli hecin devesi bulundurulmaktaydı[44]. Muhakkak ki bu muhârebe idare yerinde bulunan kumandanlar, kendi emri altındaki birliklere emirlerini bu develerle ulaştırmışlardır. Keza, bu süratli hayvanlar, harp hiç beklenmeyen bir tarzda sona ererse, yüksek kumanda heyetinin ric'atini de kolaylıkla sağlayabilirdi. Esasen bu tarassut kulesi ile Medine yolu arası tamamen açık bir halde bulunuyordu. Taberî'ye göre[45], burada yani Ariş isimli mezkûr muharebe idare yerinde, seçme muhafızlardan müteşekkli bir müfreze de vazifelendirilmişti. İşte Ariş tepesi, ismini bu tarassut kulesinin o zamanki isminden almaktadır.

---

43. İbn Hişâm, s. 443 ve müt.
44. İbn Hişâm, s. 439-40.
45. C. I, s. 1322.

Ariş ve Şehitliği ziyaret:

64. Sonraki devirlerde, Hz. Peygamberin (S.A.) bu muharebe idare yeri, orada bir cami inşa edilmekle yâd edilmiştir. 1939'da ise, benim gördüğüm tam tepe üzerinde oldukça büyük bir cami inşaatının

Bedr savaş meydanında şehit düşenlerin medfûn bulunduğu kabristan.

mevcudiyeti idi. İçinde üç ayrı yere yazılmış, üç ayrı yazıya rastladım ki, biri minberin üzerine isabet eden duvarda, ikincisi mihrabın üzerinde, üçüncüsü ise zeminde mihraba yakın bir taşın üzerinde bulunmaktaydı. Bu son yazının hal ve vaziyeti, bize bura-

da muhtemelen sonradan yapılmış bazı tamir ve restorasyonlar hakkında malûmat vermektedir. Duvarlar ise çamurla sıvalı olduğundan içinde tuğla yahut taş olup olmadığını anlıyamadım. Mamafih temeller taştan örülmüştür.

65. Minberin üzerindeki yazı, Memlûk hânedanından Mısırlı Türk subaylarından Hoşkadem'in ismini ihtiva etmektedir. Her satırda, bir veya daha ziyade imlâ hataları bulunmaktadır. O halde bu yazılar, Arap olmayan mezkûr aynı kimselerin elinden çıkmış olabilir. «Ahd Nebevî ki Meydan Ceng» adlı kitabımda evvelce bunların tam metnilerini vermiş olduğumdan, şimdi sadece tercümeleriyle iktifa ediyorum.

1'inci satır: Bismillâhirrahmânirrahîm.

2'nci satır: Bu mukaddes yerde, bu mahalli bina etmeye teşebbüs eden.

3'üncü satır: Mısır devletinin subayı (onbaşı) ve devlet yapıları inşaatçısı Hoşkademdir.

4'üncü satır: Bu hayırlı yapının tamamlanması 906 yılının Rebi'ül-Evvel ayının 21'inci gününe isabet etmektedir.

Eski caminin yıkılmasından sonra, bu gerçekten tarihî kitâbelerin şimdi ne olduklarına dair bir bilgi sâhibi olamadım.

66. O halde bu cami, Hicretin onuncu asrı iptidalarından kalmadır. Mihrâbın üzerindeki diğer yazıya gelince, bu, tuğra üslûbunda yazılmıştır. Bunu çözmeye teşebbüs ettimse de mümkün olamadı; ışık da kâfi olmadığından, resmini dahi çekemedim. Bu yazı, takrîben 20 cm. karelik bir mermer üzerine hâkkedilmiştir. Üçüncü yazı, küçük bir taş üzerine hâkkedilmiştir. İmlâ bakımından daha doğru ise de çok

bozuk bir şekilde yazılmıştır. Bu son yazıda görülen «Kâne el-Ferâğ» lâfzının delâletiyle kitâbenin sonradan yapılan tamirlere işaret ettiği anlaşılmaktadır.

67. Şehit kabirleri, hususî bir mezarlık içinde toplanmıştır. Osmanlı idaresi sırasında onun fevkalâde güzel bir yapı olmasını sağlayan mermer sütunlar ve elde işlenmiş nefis yazılarla tezyin edilmişti. Şimdi ise, bu mahalde kırılmamış hiç bir taş ve mermer kalmamıştır; bu parçalar, orada burada sürüklenmektedir. Bütün bunlar, insanı müteessir eden bir manzara teşkil etmektedir. Kezâ kıyıda bulunan kayalık üzerinde bazı eski kitâbeler (yazılar) okunabilir vaziyettedirler.

68. Buradaki rehberlerin de söylediği gibi savaş, bilhassa bugünkü şehidliğin bulunduğu mahalde en şiddetli bir şekilde cereyan etmiştir. Hz. Peygamberin (S.A.) şu meşhur hadîsine bakacak olursak, bu iddianın doğru olması icap etmektedir. «Şehitleri, düşüp kaldıkları yere gömünüz.»

69. Harbin neticeleri gayet iyi bilinmektedir. Bir kere savaş, birkaç saat içinde sona ermiş, ondört Müslüman asker şehit düşmüştür. Fakat, bunlar hayatlarını kaybetmeden evvel en az, toplam yetmiş düşman öldürmüş ve bir o kadarını da esir etmiş bulunmaktadır[46]. Bu esirlere, misal teşkil edecek tarzda muamele tatbik edilmiş, az evvel aralarında bir harp cereyan etmesine rağmen Müslümanlar, bu esirlere karşı lütufkâr davranmışlardır. Hz. Peygamber (S.A.), bu esirleri en emîn bir tarzda göz altında bulundurmak

---

46. İbn Hişâm, s. 506-513.

için bunları kendi askerleri arasında taksim etmiş ve onlara iyi davranmalarını askerlerine tenbih etmiştir[47]. Bu emir îcabsız kalmadı: Bu esirlerden elbisesi olmayanlara elbise temin edildi, Müslümanlarla müsâvî surette iâşe edildi. Bazı Müslümanlar, bunlara ekmeklerini verip sade hurma ile yetindiler; gayeleri, sadece verilen emirden dışarı çıkmamak ve bu emre itaat idi[48]. Kur'âna göre (76/8-9) esirlerin iâşesi esasen meccanî yapılır.

70. İslâmdan evvelki Arap Yarımadasında harp esirlerine müteallik hususî ve muayyen bir muamele tarzı yoktu: Bazan öldürülürler, bazan köle haline getirilirler (bilhassa kadın ve çocuklar), bazan fidyei necât alınarak ve bazan hiçbir karşılık alınmaksızın serbest bırakılır ve nihâyet bazan da karşı tarafın elinde bulunan esirlerle mübâdele edilirlerdi. Fidye-i necât usûlü Bedr savaşından evvel pek revaçta olan bir muâmele tarzı idi. Medine'ye doğru bir iki günlük bir yürüyüşten sonra İslâm arazisine girildiğinde, Hz. Peygamber (S.A.) bir meclis topladı ve bütün bu esirleri öldürmeye hak veren birçok sebepler bulunmasına rağmen, fidye-i necât mukabili hepsinin serbest bırakılmasına karar verildi. Herbir esire kıymet olarak 4.000 dirhem biçildi[49]. Hz. Peygamberin (S.A.) akrabaları bile bundan özellikle muâf tutulmamışlardı. Hz. Peygamberin (S.A.) Amcası Abbâs ki çoktan bu muafiyete hak kazanmıştı, çünkü o, Mekke'de İslâmın gizli bir ajanı olarak hizmette bulunmuş ve oraya ait haberleri mütemadiyen

47. Buhârî, 56/42.
48. Taberî, C. I, s. 1337; İbn Hişâm, s. 459-60.
49. İbn Hişâm, s. 462.

Hz. Peygambere (S.A.) ulaştırmıştı, o bile, bu fidyeyi ödemiştir. Yine bir silâh tüccarı olan ve Hz. Peygamberin (S.A.) yeğeni Nevfel'übn'ül-Hâris'ibn 'Abd'il-Muttalib'den fidye-i necât olarak bin aded mızrak ödemesi istendi[50]. Diğer bir hadîsin naklettiğine göre Arap menşeli esirler, takriben 1 kilo 134,5 gram ağırlığında gümüş vermekle mükellef tutulmuşlardır. Arab menşeinden olmayan esirler (siyahîler) sadece bunun yarısını vermeye mecbur edildiler[51]. Bütün bu hâdiseler arasında şunu da öğrenmek insana sürûr vermektedir: Hz. Peygamber (S.A.), esirler arasında okuyup yazma bilenleri arayıp bulmuş ve herbiri ayrı ayrı şayet on Müslüman çocuğuna okuyup yazma öğretirse, bunun fidye-i necât olarak kabul edileceğini söylemişti[52]. Esirlerden bazılarından fakirlikleri sebebiyle, ilerdeki harplerde Müslümanlara karşı çıkmayacağına dâir sadece söz alınarak serbest bırakılmışlardı[53]. Ganîmet çoktu[54]. Bu yüzden esirler, dört günlük Medine yolunu yayan yürümeye bırakılmadılar.

71. Müslüman olsun, düşman olsun, bütün ölüler gömülmüş ve düşman ölülerine her türlü tecâvüz, parçalama hareketleri şiddetle yasak edilmişti.

72. Hz. Peygamber (S.A.) hemen Medine'ye iki haberci göndermiş, biri şehrin «Âliye», diğeri «Sâfile» mıntakasına vararak bu muhteşem zaferin habe-

---

50. İbn Hacer, İsâbe, No. 8336.
51. Kenz'ül-Ummâl, C. V, No. 5367.
52. İbn Sa'd, C. II/1, s. 14, 17; İbn Hanbel, C. I, s. 246.
53. Taberî, C. I, s. 1342-54; İbn Hişâm, s. 471.
54. İbn Sa'd, C. II/1, s. 13.

rini ulaştırmışlardır[55]. Hakîkaten bunun gerçekleşmiş olması, birçok kimseler için inanılmayacak bir haber teşkil ediyordu.

73. Biz, şimdi burada muzaffer ordunun şehre girişini nakletmekle meşgûl olacak değiliz. Şenlik ve şölen muhakkak ki çok ağır başlı, o nisbette de muazzam olmuştur.

74. Hâdiselerin milletlerarası tepkisi olmamış değildir. Rivâyet edilir ki, Müslümanların zafer hâvadisi bazı seyyahlar vasıtasiyle Habeşistan kralı Necâşî'ye varınca çok sevinmiştir. Onun Hz. Peygamberle (S.A.) olan münasebetleri, evvelce Habeşistan'a iltica etmiş ve orada İslâm Devletinin ve yeni îmânın temsilcileri olan Müslümanların tavr u hareketleri sebebiyle çok dostâne idi[56]. Muhtemeldir ki bu rivaye,t eş-Şe'mî tarafından «Sîre» adlı eserinin Bedr bölümünde verilen mâlûmatın bir kısmıdır: eş-Şe'mî naklediyor ki Mekkeliler, Bedr mağlûbiyetinden sonra Habeşistan'a iki hususî memur göndererek Necaşî'den memleketine iltica etmiş olan «Müslüman mücrimlerin» (!) iâdesini talep ettiler. Bu teşebbüsü muhtemelen Mekke'deki bir casusu vasıtasiyle öğrenen Hz. Peygamber (S.A.) de buna mukabil, Demre kabilesinden, henüz Müslüman olmamış olan Amr b. Umeyye'yi Kureyşlilerin düşmanca bir hareketine karşı tedbîri ihtiyatî olarak Habeşistan'a gönderdi. Şurası gayet iyi biliniyor ki Necâşî, Müslümanların iadesine dâir Mekkelilerin taleplerini reddetmiştir[57].

---

55. İbn Hişâm, s. 457.
56. İbn Kesîr, C. III, s. 307.
57. İbn Hişâm, s. 716 ve müt.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UHUD SAVAŞI

(Hicrî 3. yıl, 7 Şevval / M. 624, 24 Aralık, pazartesi) *

Mekkeli Kureyşîlerin Bedr mağlûbiyetinden sonra, Medine üzerine tekrar yürümek için hazırlığa girişmeleri :

75. Mekkeli Kureyşîlerin Bedr'de ilk hezimetlerinden sonra terketmek mecburiyetinde kaldıkları kendilerini Suriye ve Mısır'a ve birçok diyarlara bağlıyan malûm yolun değer ve önemi çok büyüktü. Bunun için mukabil bir sefer hazırlıklarına yardım olmak üzere bir araya getirdikleri çeyrek milyon dirhemlik serveti hiç de israf telâkki etmiyorlardı[1]. Bedr'de Müslümanlar tarafından esir edilmiş arkadaşlarından altmışına fidyei necât olarak aynı miktar bir

* Maqrîzî'ye göre bu savaşın cereyan tarihi 3. Hicrî yılın Şevval ayının 7 veya 11 yahut 15. günlerine isâbet eden bir cumartesi günüdür. Bunlardan sadece 11 Şevval bir cumartesi'ye isabet eder ki bu Milâdi 1 Aralık 624 ü karşılar; mezkûr 7 ve 15 Şevval günleri ise cumartesiye isâbet etmez.

1. Şe'mî'nin Sîre adlı kitabı, Uhud bahsi.

para harcadılar. Her esirin vasatî olarak dört bin dirhem fidyei necât parası ödemesi lâzımdı. İbn Hişâm (s. 555), eş-Şe'mî (Uhud bahsi) ve diğerlerinin verdikleri malûmata nazaran Kureyşîler, sadece mahallî gönüllü askerler hattâ ebedî müttefikleri Ehâbîş kabilesi askerleriyle[2] iktifâ etmediler; Amr'ubn'ul-As, Abdullah'ibn'iz-Zibâ'râ, Hubeyret'ubn Vehb, Musâfi'-ubn Abd Menâf, Ebû Azze Amr'ubn Abdillah el-Cumahî gibi bazı mühim şahsiyetleri, bütün Arabistan yarımadasını dolaşarak kabilelere İslâmiyetin arzettiği yeni tehlikeyi haber vermeye ve izah etmeye gönderdiler ve onlardan bütün kuvvetlerini «Police Action = Önleyici Hareket» halinde Medine'ye karşı birleştirmelerini istediler. Heyet muvaffak olmuştu: Bedevîler, gürûhlar halinde bu iş etrafında toplandılar.

76. Hz. Peygamberin (S.A.) Mekke'deki gizli ajanı amcası Abbâs, diğer Mekkelilerle birlikte Bedr'-de esir alındığı zaman, onun da fidyei necât ile mükellef tutulmuş bulunmasına rağmen o, Mekke'ye döndükten sonra Gıfâr kabilesinden bir haberci vasıtasiyle Mekke'de zamanla inkişaf eden en son durumlardan Hz. Peygamberi (S.A.) haberdar etmiştir[3]. Düşman, Hicretin 3'üncü yılında (Milâdî 624, Kasım), Şevvâl ayında Medine üzerine yürüdüğü zaman esasen Medineliler hazır vaziyetteydiler. Kureyşliler ve müttefikleri Uhud Dağı yakınında Medine şehrinin kuzeyinde karargâh kurdular.

---

2. Bunlar ücretli idi.
3. İbn Sa'd, C. II/1, s. 25; eş-Şe'mi, Uhud bahsi.

Uhud Dağı :

77. Uhud dağı, Medine'nin tam kuzeyine düşmekte ve şehrin merkezinden itibaren beş kilometre kadar bir mesafede bulunmaktadır. Kureyşliler, (haritada) herkesçe görüleceği gibi, Medine'inin güneyinde uzak bir mesafede bulunan Mekke'den gelmişlerdi. Mekkeli müstevlilerin güneyden geldikleri halde, nasıl olup da Medine'nin güneyine isabet eden bir yerde durmadıkları ve Medine'yi atlayıp, çok daha ötelere gidip şehrin kuzeyinde karargâh kurdukları hususu beni uzun müddet şaşırtmış ve merâkımı çekmişti. Çünkü Medineliler, bu suretle onların ricat ve takviye yollarını kolaylıkla kesebilecek şekilde güneyde serbest bırakılmış olmaktaydılar. Gerek mahallî ve gerekse yabancı birçok mütehassıs bilgine, bu meseleyi sordum, kimse beni iknâ eden bir cevap veremeyince mütereddit bir şekilde de olsa bugünkü Uhud diye anılan yerin, meşhur muharebenin cereyan ettiği gerçek Uhud olmaması lâzım geldiği hususunda nazarî bir fikre sahip olmuştum. Vaktiyle sahip olduğum bu görüşüme göre, günümüzde artık unutulmuş olan hakikî Uhud'un, Kubâ yakınlarında bir yer olması gerekmekteydi. Yeni tarihçi ve coğrafyacılar olduğu kadar, eskilerin de ittifakla temin etmeleri, hattâ Uhud'un unutulmaz ve en hürmete şayan şehidi Hz. Hamza'nın türbesinin bulunduğu yer bile, vardığım bu neticeden dönmemde kâfi delil teşkil etmemişti.

78. Filhakika, mezkûr mahalli ziyaret ve araziyi tetkik fırsatını ele geçirdikten sonra anladım ki, ömrüm boyunca sayfalarını çevirdiğim kitaplar, çok yüksek malûmata sahip âlimlerle görüşmelerim ve-

ya mektuplaşmalarım, gerçek durumu bana tam mânasiyle izah etmekten uzak kalmışlardır*.

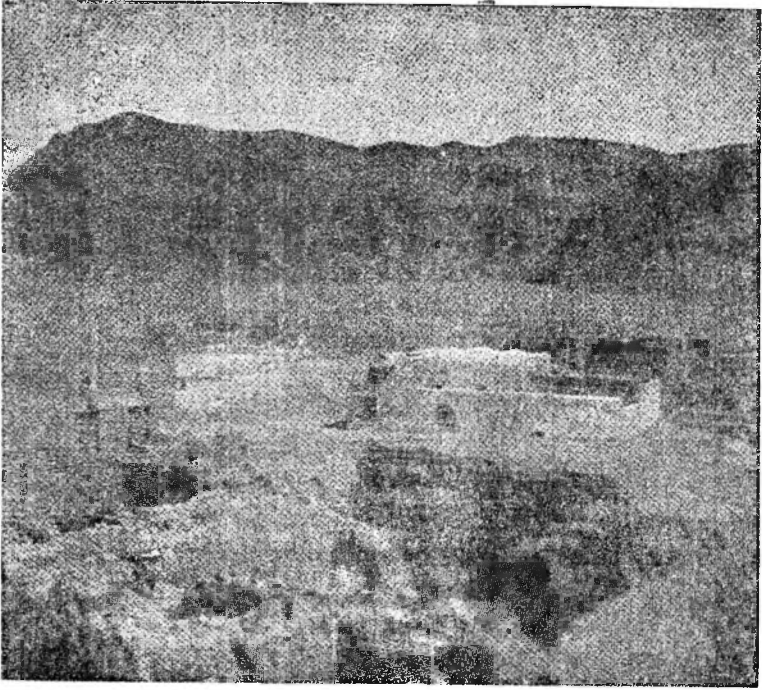
Medine'nin mahallî durumu ve Hz. Peygamber (S.A.) zamanında arzettiği manzara:

79. Hakikaten Medine, yapısı lâv olan, eni ve boyu takriben onbeş kilometrelik bir ova üzerinde kurulmuştur. Esasında bu ova Cevf'ül-Medine diye adlanır; sonradan Hz. Peygamber (S.A.) tarafından «Harâm», yani mukaddes, tecavüzden mâsun yer olarak isimlendirilmiştir. Bu ova her taraftan zincirleme uzanan yüksek dağlarla çevrilidir. Ulaştırma, bu dağların aralarında kalan dar vadiler arasından yapılır. Eski müelliflerin «Eyr» ve «Sevr arası» dedikleri bu ova, aynı zamanda, bu iki dağın arasında muhteşem Sal' dağına ve diğer stratejik kıymete sahip küçük tepelere de sahiptir.

80. Hz. Peygamber (S.A.) devrinde Medine, günümüzde olduğu gibi kalabalık cadde ve iskân mıntakalarına sahib değildi; o günlerde Medine'de birçok Arab ve Yahudi kabileleri vardı ve her kabilenin köyü yahut mahallesi, birbirinden tamamen ayrı mıntakalarda bulunuyordu; aralarındaki mesafe iki yüz metre, dört yüz metre veya daha fazla idi. Bu karyelerin teşkil ettikleri zincir böylece, Eyr dağından

---

* Bu kitabın ikinci basılışı vesilesiyle müellif M. Hamidullah ile aynı konu üzerinde görüştüğümüzde bize, hassaten araziyi yerinde tetkik sonunda zikri geçen evvelki görüşünü tamamen terkettiğini ifade etiler. Daha açık bir ifadeyle, müellif, Uhud Dağının güneydeki Kubâ mevkii civarında olmayıp bugünkü Medine'nin kuzeyinde yer aldığı şeklindeki umumî kanaati açıkça teyit etmektedir (Mütercim).

Uhud düzlüğünden Uhud dağının görünüşü.

Sevr dağına doğru uzanıyordu. (Aşağıda Dördüncü Bölüm'deki haritaya bakınız).

81. Bu kabile köylerinden her biri, bir veya birkaç kuyuya sahipti ve hepsinde taştan yapılmış çift katlı evler de bulunuyordu. Bütün köylerde «Utum» veya «Ucum» denilen sağlam yapıda birçok burç ve hisarlar yapılmıştı. Bir harp vukuunda kadınlar, çocuklar ve mevâşi ve diğer menkul eşyâ, emniyet ga-

yesiyle buralara nakledilirlerdi. Bir zamanlar, bu nevi kulelerden şehirde yüz kadar mevcut bulunuyordu. Sadece Benû Zeyd kabilesinin 14 hisara sahip olduğunu söylersek, durum, kendiliğinden îzah edilmiş olur[4]. Hattâ bunlardan bazıları çok büyüktü[5]. Uheyhat'ubn'ul-Culah'a ait «Utum'ud-Dihyan» bunlardandır; bu sonuncu üç katlı olup temeli siyah lâv taşlarıyla örülmüştü. Burcun iki katı da «nabara» denen gümüş gibi beyaz taştan yapılmıştı ve bu hisar o kadar yüksekti ki, deve ile bir günlük mesafeden göze çarpardı. Bu kulenin harabelerine Kubâ denen köy civarında 1947 senesinde tarafımdan rastlanmıştır. Mahfuz kalan zemin kat, harabî bir halde bile olsa, bize İslâmdan evvel Medine şehrinin askerî yapı ve mimârisi hakkında fikir edinmek imkânını vermektedir. Medine'deki bu hisarların ekserisinde, uzayan muhasara durumlarına karşı, burç sakinlerini içme suyundan mahrum etmemek için kuyular açılmıştır.

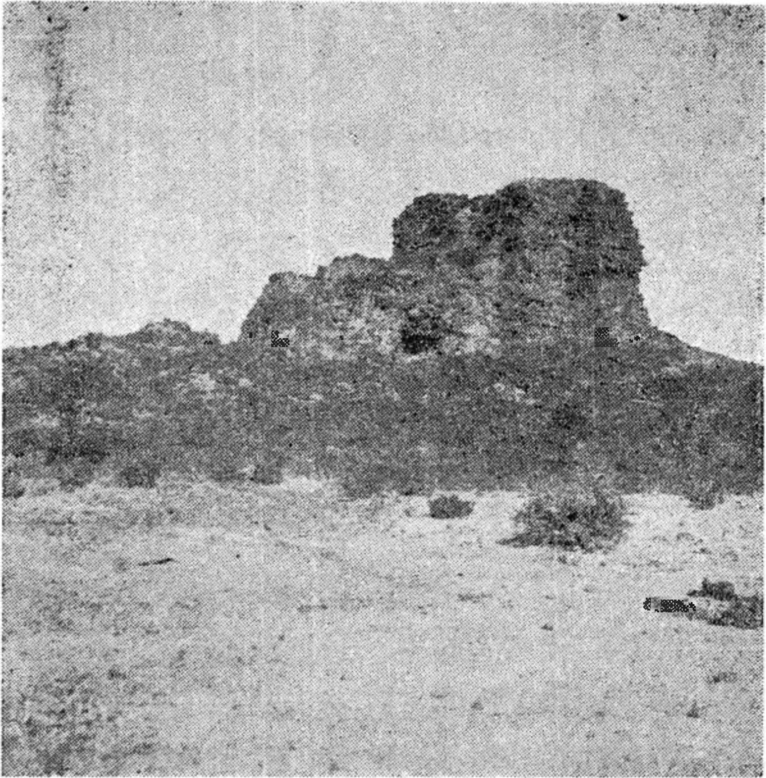
82. Bu yaygın ve birbirlerinden aralıklarla ayrılmış köyler bir yana, her bir kabilenin fertlerine ait birçok bahçe ve tarlalar da mevcuttu. Bunları birbirlerinden ayıran müşterek duvarlar ise keza taştan yapılmıştı. Bütün bu tarla ve bahçeler Medine'nin her istikametinde yaygın olarak bu şehri kuşatıyordu.

83. Kabilelerin ikamet ettikleri bu mahallelerden birinin adı «Yesrib» idi; suyun çok bol olduğu Uhud dağının güney batısında, vaktiyle kurulu bulunduğu yeri bana müphem bir şekilde göstermişlerdi. Muhtemeldir ki burası İslâmdan evvel bu bölgenin

---

4. Qays'ubn'ul-Hatîm'in **Dîvânı**, neşr. Kowalski, s. XVIII.
5. **Kitâb'ül-Eğânî**, XIII, 124.

ya ilk ikametgâhlarının tesis edildiği veya en mâmur ve müreffeh veyahutta en mühim ikamet bölgesini teşkil ediyordu. Her nasılsa, şurası gerçektir ki bu mahal, bu bölgenin bir kısmını teşkil ettiği halde, bütün bölgenin isimlendirilmesinde kullanılmıştır. Aynı duruma diğer çeşitli memleketlerdeki mahal isimlerinde de rastlanmaktadır. Sonraları, sadece

Medine'nin güney dışarlak'larında İslâm Öncesinden kalma Utum'ud-Dihyân harabelikleri.

«Medine» olarak anılan «Medinet'ün-Nebî», bölgenin merkezine isâbet eden bir yerdedir.

84. Mekkeli Kureyşilerin Medine ahalisinin topuna karşı hususî bir garezleri yoktu. Onlar, sadece bir tek kişiye karşı kızgındılar; o da, Medine'ye sığınmış durumdaki kendi hemşehrileri Hz. Peygamberdi (S.A.). Şehrin dışından «Medinet'ün-Nebî»ye varabilmek için, birçok bahçelerde mevcut sık ağaç kümelerini aşmak zarureti vardı. Bunun için, her iki tarafta da binlerce askerin bulunduğu orduların rahatça meydan muharebesi verebileceği hiç bir yer mevcut değildi. İkinci asır müellifi Samhûdî'nin[6] İbn İshâq'dan naklettiğine nazaran «Medine dışarıya bir cihetten açıktı, diğer taraflar, bir düşmanın geçit bulamayacağı binâlar, hurma koruluklar gibi mânialarla himâye edilmekteydi» demektedir.

Medine civarının arazi durumu:

85. Medine havalisinin topografik durumu tetkik edilirse görülür ki, güney doğuda Kubâ ve Avali mıntakasında nüfus kesafeti hayli yüksektir. Güneybatı ve güneyde lâv yapısında ve son derece ârızalı tepelerin birbirini kovaladığı arazi yer alır ki, gerek süvari ve gerekse piyadelerin döğüşmesine hiç de müsait olmayan bir mıntakadır. Doğuda Kubâ'dan Uhud dağına kadar Yahudi köyleri uzanmaktadır. Batı kesiminde, çok kesif bir tarzda kümelenmemekle beraber, bahçeler ve ağaçlıklar yer almaktadır. Arazi tam mânasiyle münbit olmayıp, şartlar o günlerde bile çok iyi olamazdı. Bugünkü kalenin kuzey

---

6. **Vefâ'ül-Vefâ** adlı eserinin Hendek bahsinde.

surları üzerinde tam Şam kapısının batısında Benû Sâide kabilesinin toplantı odası* bulunmaktaydı ki bu, Benû Sâide kabilesinin burada yaşadığını gösterir. Kuzey batıda Mecidî kapısı haricinde çok eski bahçeler vardır ki, Hz. Peygamber (S.A.) zamanına ait birçok hâtırayı nefsinde taşımaktadır. Kuzeye doğru bir düzine kadar kuyu burada yapılan bir umumî hastahane inşaatı sırasında, temel kazılırken keşfedilmiştir. Buradan biraz doğu istikametinde doğrulacak olursak, Sal' dağının tam tepesinde Benû Harâm kabilesinden zamanımıza kadar kalan mezarlıkları görürüz; bu da açıkça gösteriyor ki bu kabile, bu istikamette ikamet etmekteydi. Medine'nin tamamen batısında Vadî el-Aqîq'in nehir yatağı boyunca bilhassa kuzey batı tarafında ve aynı zamanda tarihî bir kuyu olan Bi'ru Ru'ma'nın altına düşen yerde ve Kıbleteyn Camiinin en güneyinde birçok bahçe ve bostanlar yer almaktadır. Bi'ru Ru'ma ve bununla sulanan etrafdaki arazî esasında bir şahsa aitti. Sonradan üçüncü Halife olan Hz. Osman, Hz. Peygamber (S.A.) in ısrarlı talebi üzerine burayı satın almış ve gayet iyi bilindiği gibi, burayı umumun istifadesine olmak üzere terk etmiş (hubus), yani vakıf haline getirmişti.

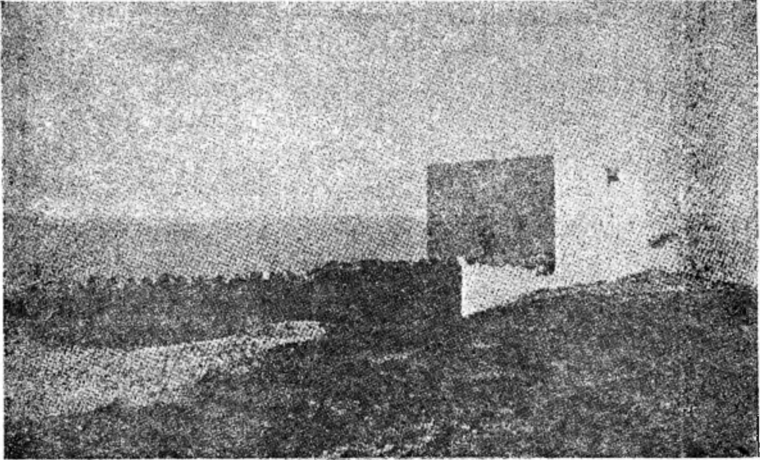
86. Şimdi görüyoruz ki, kuzey ciheti, tam bir açık arazi manzarasındadır. Beyaz renkli, tuzlu bir arazî olan bu kısım bugün bile her ne çeşit olursa olsun, hiçbir ziraat çeşidine elverişli değildir. Medi-

---

Elinizdeki bu kitabın 1953'deki ingilizce yayımından sonraki yıllarda, trafik zaruretleriyle bütün şehir surları yıktırılmış olduklarından tabiatıyla, Benû Sâ'ide'den kalma bu tarihî yapı da ortadan kalkmış bulunuyor.

ne şehri, diğer kesimlere nazaran bu mıntakadan daha çok zarar görebilirdi.

87. Yukarıda da zikrettiğimiz gibi, Medine'nin güneyi tepelik ve lâv kütleleri ile kaplı idi; münakalât derin vâdiler ve boğazlar vasıtasile yapılıyordu.

İçinde cemâatla namaz kılındığı bir sırada kıblenin Kudüs'ten Kâ'be'ye değiştirildiğine dair bir âyet (K. 2/142-4) indiğinin haberinin gelmesi üzerine cemâatla beraber imamın kuzey yönünden Mekke'ye doğru güneye dönüp namaza devam ettikleri Kıbleteyn Mescidi.

Bu istikametten gelip Kubâ yakınından geçerek şehre giren yolun büyük kervanlar tarafından istimal edildiği, kullanılmasının arzettiği müşkülât dolayısiyle hiç rivâyet edilmemiştir. Bazı kimseler bu yolu ancak bazı kat'î ve âcil ihtiyaçlar vukuunda kullanmışlardır. Gördüğümüz gibi, Hz. Peygamber (S.A.)

de hicreti sırasında emniyet sâikiyle bu yoldan geçmiştir; önce Kubâ'ya uğramış ve sonra Medine'ye girmiştir. Fakat, büyük bir orduya ait atlar vesair nakliye hayvanları için bu yol kullanılamazdı. Bundan başka Uhud harbi sırasında, kızgın bir güneş ortalığı kavuruyor ve sıcak sebebiyle kızgın hale gelen lâv tabakaları, yolcular ve hayvanlar için sıkıntıyı büsbütün arttırıyordu. Ayrıca develer, asla kayalık araziden hoşlanmazlar. Lâv tabakalariyle kaplı ova Medine'yi üç cihetten, doğudan, güneyden ve batıdan çevirmektedir. Sadece kuzey arazisi, bu yapıda değildir. Anlaşıldığına göre emniyet mülâhazasiyle evler, lâvlı arazide inşa edilmişti. Bu bölgelerde de hiç bir nebat yetiştirmek mümkün olmuyordu. Bir ordu karargâh kuracağı yerde evvelâ mer'a arar; bu da arzettiğimiz kesimde mevcut değildi. Herhangi bir ordunun böyle bir lâvlık arazîden geçtiğini düşünsek bile, onu savaş alanı olarak seçeceği akla bile getirilemez. Şurası düşünülmelidir ki, Enbâriye kapısı ve buraya güneyden ulaşan yol, nisbeten yeni bir yoldur; ancak üç yüz senelik bir maziye sahiptir. Eminiz ki, eski devirlerde güneyden gelen kervanlar, Zu'l-Huleyfe'de tevakkuf ediyorlar ve sonra Vadîy'ül-Aqîq'a girip Medine'yi sağda bırakarak kuzeye doğru çıkıyorlar, Zağabe'nin iltisak noktasında dönüp Medine'ye iniyorlardı. Mezkûr vadide nehir yatağının yumuşak kumlarla kaplı yüzü develerin sevdiği bir şeydir.

88. İşte, Mekke ordusunu Medine'den öte ve hasımlarından emniyetçe uzak bir mesafede karargâh kurmaya zorlayan arazinin tabiî mânia ve ârızaları bunlardan ibarettir. Mekkeliler, yirmi günlük hızlı ve devamlı bir yürüyüşten sonra, ölü denecek de-

recede yorgun bir halde gelmişlerdi. Gerek asker ve gerekse hayvanlarının yorgunluklarını almaya çalışıyırlardı. Zağâbe denen yerde hem su, hem de bir mer'a vardır. Mekkeliler zaferden o kadar emindiler ki, dönüş yollarını emniyete almayı akıllarına bile getiremediler.

Uhud Dağı arazisinin tayin ve tavsifi :

89. Evvelce de arzedildiği gibi, Uhud Dağı Medine'nin kuzeyinde olup, doğu - batı istikametinde düz bir hat üzerinde 4-5 kilometre kadar bir mesafeye uzanmaktadır. Bu uzunluğun tam ortasında şehrin karşısına isabet eden yerde, yarım daire şeklinde ve at nalı biçiminde tabiî bir girinti, içerleklik vardı. Binlerce kişiyi istiap edecek kadar genişliktedir. Bu yerin daha içlerinde dar bir boğazla girilen içerlek, daha küçük bir mahal vardı. Uhud'un güneyinde Vadiy'ül-Qanât suyu akmaktadır. Bu suyun da güneyinde Ayneyn tepesi yahut Cebel'ür-Rummât (Okçular Tepesi) bulunmaktadır; bu tepe, Uhud harbi sırasında Hz. Peygamber (S.A.) tarafından okçuların burada vazifelendirilmesi sebebiyle bu ismi almıştır. Vadiy'ül-Qanât'ın kuzeyinde geniş girintinin ilersinde iki su menbaı vardır ki, muhtemelen Ayneyn (İki kaynak) tepesi, ismini bunlardan almıştır*.

Müslümanların hazırlığı düşmanın çıkardığı 3000 askere mukabil, sadece 700 erden ibaretti :

90. Kureyş ordusu Zu'l-Huleyfe mevkiine gelin-

* Elinizdeki bu kitabın ingilizcedeki 1953 yayınından sonraki yıllarda, moto-pomplar takılmış olduklarından, su kaynağının müşâhede edildiği kısımlar yer değiştirmiş ve geriye sadece eski kuru su haznesi kalmıştır.

ce, Müslüman casuslar yürüyüş halindeki askerler arasına katıldılar ve ancak düşman Uhud'un Batısında Zağâbe'de durup karargâh kurdukları vakit dönüp Hz. Peygambere (S.A.) gördüklerini anlattılar[7] Hz. Peygamber (S.A.) şahsen şehri bizzat içinden müdafaa etmeye, «onu sokaklarında çarpışarak korumaya» karar vermişti. Bir celse akdedildi ve genç subaylarının velvele ve ısrarlı talepleri üzerine, kendi kararını değiştirerek şehirden çıkıp muharebeyi açık arazide kabul etmeye karar verdi[8] Gönüllülerin, Uhud'un güney batısında «Şeyheyn» denilen çifte hisarlar[9] önünde toplanmalarını emretti. Burada toplanan askerlerini her zaman olduğu gibi teftiş etti ve çok genç yaşta olanlar ile işe yaramazları ayırdı[10]. Bu arada, önemli miktarda kadın gönüllülerin de mevcut olduğunu görüyoruz. Buharî'nin uzun uzadıya anlattığı gibi (56 65-67), Hz. Peygamberin (S.A.) en genç zevcesi Ümm'ül-Mü'minin Hz. Âyşe, gönüllü olarak çalışıp yaralılara hastabakıcılık etmiş, susamış olanlara su taşımış ve çeşitli diğer hizmetlerde bulunmuştur. Ez-Zuhrî'nin naklettiğine göre, Medineli Müslümanlar Hz. Peygambere (S.A.), Yahudi kabilelerini acaba şehrin müdafaasında yardıma çağırıp çağırmayacağını sorduklarında Hz. Peygamber (S.A.), «Bu yardıma katiyyen muhtaç değiliz» diye cevap vermiştir[11]. Diğer rivâyetlere göre, başlarında

---

7. **İsti'âb**, Enes ibn Fudala maddesi; Vâqıdi'nin **Mağâzî** adlı eseri, vr. 49b.

8. İbn Hişâm, s. 558.

9. Şimdi, bu yerde «Şeyheyn Camii» bulunmaktadır ki, bu mukaddes havalinin yegâne çifte kubbeli camiini teşkil eder.

10. Şe'mînin **Sîre** adlı eseri, Hendek bahsi; Taberî, I., 1390.

11. Te'rih ibn Kesîr, C. IV, s. 14.

meşhur münafık İbn Ubeyy olduğu halde Benû Qaynuqâ kabilesine mensup altı yüz kadar Yahudi, Hz. Peygambere (S.A.) yardım etmek üzere geldiler; fakat Hz. Peygamber (S.A.) dedi ki: «Biz onlara asla muhtaç değiliz; biz inanmayanları inanmayanlara karşı yardımcı olarak kabul etmeyiz»[12]. Burada biraz tuhaflık vardır; çünkü Benû Qaynuqâ Yahudi kabilesi daha önceleri şehirden tardedilmişlerdi; her neyse, bu mevzua ilerde tekrar temas edeceğiz. Yuvarlak bir hesapla Müslüman gönüllüler bin kadar olmuşlardı. Sonradan mezkûr İbn Ubeyy'in tesirinde kalarak üç yüz kadar münafık, harp sahasından son dakikada firar etmişler, bunun için de boş ve asılsız bir bahane ileri sürmüşlerdi. Görüldüğü gibi, geriye Hz. Peygamberin (S.A.) idaresinde yedi yüz kadar erden müteşekikl bir kuvvet kalıyordu; İslâm ordusu, kendinden dört misli bir ordu ile çarpışmaya çıkmıştı. Bu yedi yüz kadar askerden, sadece yüz kadarında zırhlı elbiseler vardı (Şe'mî, aynı yerde). Bir rivayete nazaran, İslâm ordusunda yalnız iki at vardı, biri Hz. Peygambere (S.A.) ve diğeri Ebû Burde'ye aitti[13]. Şu husus pek sarih değildir Halid ibn Velîd kumandasındaki düşman süvari birliklerine at üstünde karşı koyan ez-Zübeyr'ubn'ul-Avvâm, acaba Hz. Peygamberin (S.A.) atına veya kendi mâlik olduğu ata mı binmiştir veyahut da, acaba önce Müslümanların çıkarmadıkları, şehirde bıraktıkları fakat düşmanın kuvvetli bir süvari birliğine sahip olduğunu gördükleri zaman getirdikleri veyahut da düşmandan zaptettikleri ve kendi kumandasına verdikleri atlarla mı döğüşmüş-

---

12. İbn Sâ'd, C. II/1, s. 27, 34; İbn Kesîr, C. IV, s. 22.
13. İbn Sâ'd, C. II/1, s. 27.

tür? Bu durum kaynaklarda sarih olarak gösterilmemiştir[14].

91. Düşmana gelince: Kureyşliler topladıkları çeyrek milyon dirhemi boş yere sarfetmemişlerdi. Orduda «paraları peşin ödenmiş ücretli askerler» vardı ki, diğer bedevî kabîlelerden sağlanan mühim bir miktardan ayrı bunun iki bini sadece Ehâbîş'lerden temin edilmişti[14/1]. Kureyşlilerin topladıkları muhâriblerin yekûnu cem'an 3000'i buluyordu; bunun 700'ü zırhlı elbiseler takınmış ve 200'ü süvâri kuvveti idi[15]. Süvâriler ikiye ayrılarak sağ ve sol kanatlarda vazifelendirilmiş ve bu iki kuvvete de ayrı ayrı kumandanlar tayin edilmişti ki bunlar, Hâlid ve İkrime'dir (Zikri geçen eser, aynı yerde).

Hz. Peygamber (S.A.) harp vaziyeti alıyor:

92. Düşmanın müvâsalat ettiği günün gecesi, Hz. Peygamber (S.A.) hâlâ şehirden henüz çıkmadığı sırada, şehir ve bilhassa Hz. Peygamberin (S.A.) evi bütün gece devriyelerle muhafaza ve emniyet altında bulunduruldu[16]. O gün Şeyheynin çifte hisarları yanında içtimâ ve teftişten sonra Hz. Peygamber (S.A.) geceyi açık arazide, yani karargâhta geçirdi. Elli kadar muhafız askeri, başlarında Muhammed'ubn Mesleme olduğu halde, bütün gece karargâh civarında devriye vazifesinde bulunarak mahalli emniyet al-

14. Taberî, s. 1394 ve müt.
14/1. Kerâmet Ali'nin Sire'si, s. 245.
15. İbn Hişâm, s. 561.
16. İbn Sâ'd, II/1, s. 26.

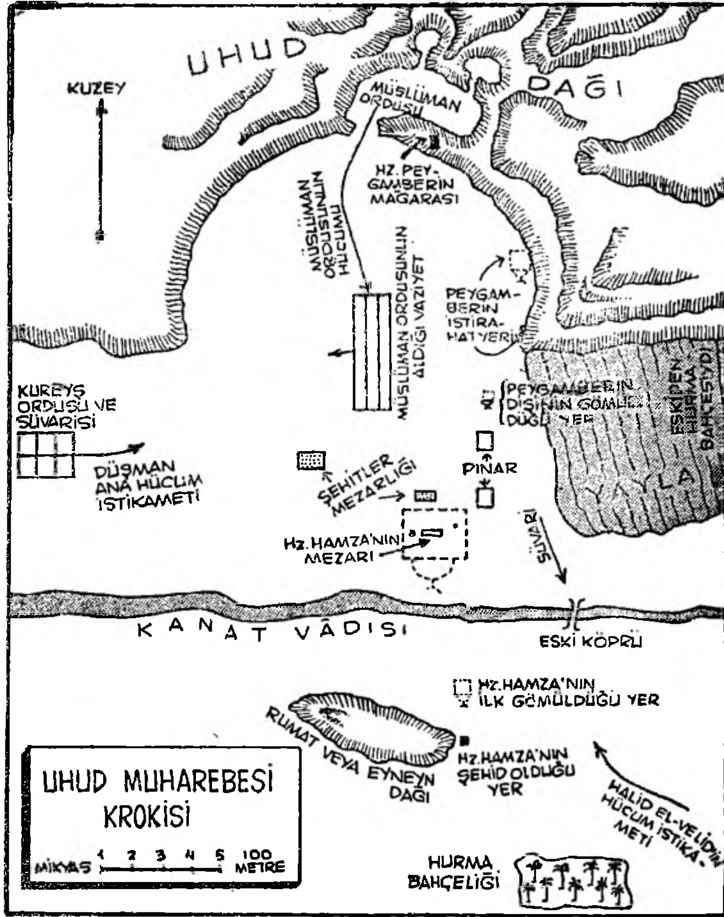
tında bulundurdular[17] Ertesi sabah Hz. Peygamber (S.A.) Uhud dağındaki mezkûr içerlekliğe yürüdü ve burada harp vaziyetine geçti; karargâhını bir boğazla girilen mezkûr ikinci içerleklikte kurdu. Harbi geniş olan dış içerleklikte kabul etmeye karar vermişti, hazırlık ve tavırlarını buna göre ayarladı. Abdullah'ibn Cubeyr'in kumandası altında elli muharipten müteşekkil bir okçu müfrezesini Ayneyn tepesinde vaziyet almak üzere gönderdi; bunlar ez-Zübeyr'in reisliğinde küçük bir süvâri birliği ile teşriki mesâi edecekler, beraberce, yani bu küçük süvari birliği ve okçular, Uhud ile Ayneyn tepesi arasındaki geçiti bu suretle koruyacaklar, düşmanın buradan İslâm ordusunun arkasına sızmasına mâni olacaklardı[18].

93. İslâm ordusu düşmanın ilerlemekte olduğu batı cihetine cephe vererek harp nizamında dizilmişti. Okçular yerlerinden sadece düşmanın gerilere sarkmamasını değil, aynı zamanda şehre geçip girmemesini de teminat altında bulunduruyorlardı. Bu durum, bize Hz. Peygamberin (S.A.) Ayneyn okçularına verdiği «akbabalar Müslümanların cesedleri üzerine konsalar bile yeni ve kat'î bir emir almadıkça yerlerini terketmemeleri» emrindeki fevkalâde sertliği izah etmektedir.

94. Hz. Muhammed (S.A.), at üzerinde yaptığı son teftişi de bitirdikten sonra attan indi ve bizzat yürüyerek o küçük ordusunun sıra ve saflarını teş-

---

17. İbn Kesir, C. IV, s. 27.
18. İbn Hişâm, s. 560.

Uhud savaş meydanının bir krokisi.

kil etti. Sağ ve sol kanadı tertip ve tanzim etti[19]. Kaynaklarda nakledildiğine göre kendisi çift kat zırh-

19. İbn Sâ'd, II/1, s. 27.

lı elbise giyinmişti[20]. Diğer bir rivâyete göre, kendi zırhlı elbisesini Ka'b'ubn Mâlik'inki ile değiştirmiştir[21]; gayesi, anlaşılan, tebdili kıyafet etmek ve harp esnasında kendisini emniyete almaktı.

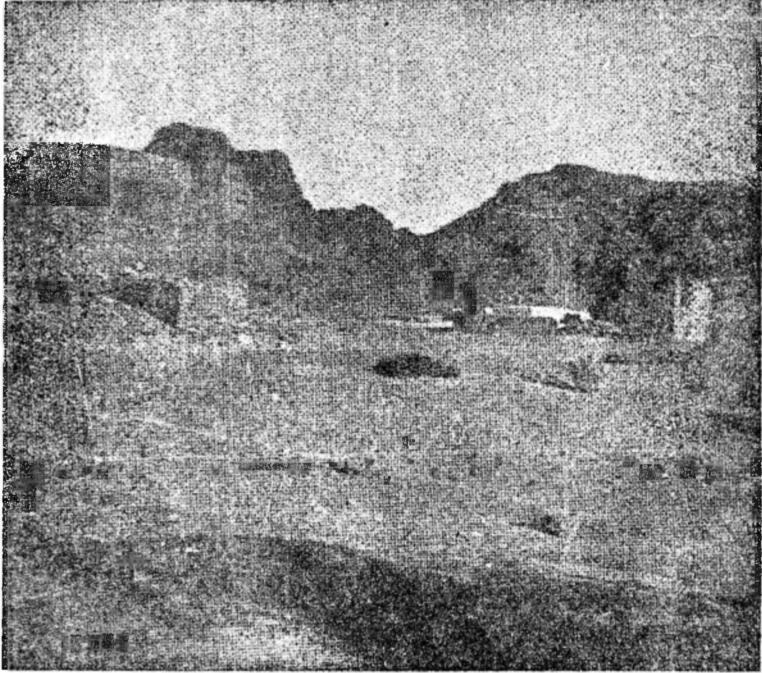
95. Kureyşîler de bir gece hücumundan korkarak İqrime'nin reisliğinde bir muhafız kuvveti ile karargâhlarını bütün bir gece devriyelerin murakabesi altına aldılar[22]. Savaş sabahı ana kuvvetleri ile ve İkrime'nin kumandasında yüz binekli süvâri kuvvetlerinin yarısı ile Hz. Peygambere (S.A.) doğru yürüyüşe kalktılar. Düşman ordusu kumandanı Ebû Süfyân idi. Kadınlar tanburinlerle onları harbe teşvik ediyorlar ve bu arada intikam türküleri söylüyorlardı. Süvâri kuvvetlerinin diğer yarısı Hâlid' ubn Velîd kumandasında arkadan dolaşıp İslâm ordusunun gerilerine sarkmak üzere, harekete geçmişti.

Ayneyn tepesinin o zamanki tabiî teşekkülü hakkında bir tahmin:

96. Ayneyn tepesi ile Uhud dağı arası o kadar geniştir ki, buradan bir süvari kıtası kolaylıkla Ayneyn'deki okçulardan hiç bir isabet almadan geçip gidebilir. Aynı zamanda İslâm süvari birlikleri o kadar azlıktılar ki, bu geçitte düşmanı durdurmaktan pek uzak idiler. İşte, bu müşkülât şimdi bir tahmin ile bertaraf edilebilir. Uhud'un altına isabet eden yerdeki bayırın diklik ve meyli, herhalde o zaman şim-

20. Aynı eser, aynı yer; Taberî, I, 1393; İbn Hişâm, s. 576; Mişkât'da Ebû Davut'dan «Cihat bahsi 75»; İbn Mâce'den «No. 2806» ve el-Bezzâz'dan rivâyetle.
21. İstî'âb, No. 916.
22. İbn Kesir, C. IV, s. 27.

diki gibi alçak değildi; çünkü on dört asırdan beri Vadiy'ül-Qanât suyunun devamlı surette taşmasiyle bir mânia teşkil eden bu bayır, eski dikliğinden kaybetmiş olabilir. Hattâ bu su basmaları bir defasında Hz. Hamza'nın mezarına kadar gelmiş ve bu tehlike

Okçular tepesi (Cebel'ur-Rummât yahut Cebel Ayneyn) denen yerin 1939'daki görünüşü.

üzerine esas yeri değiştirilerek bugünkü mahalline nakledilmişti. Keza bu bölge taşları yapılar için alınmıştır. Tâif'den itibaren başlayan Vadîy'ül-Vac'cın bir devamı olan Vadiy'ül-Qanât, büyük tabiî değişiklik-

lere mâruz kalmış olsa gerekir. 1939 yılında bu suyun üzerinde Ayneyn tepesi batısında herhangi bir köprüye raslamadım; halbuki, 1947'den evvelki senelerde vuku bulan su baskınlarıyla, üzerinde kaplı kumların sürüklenip götürülmesi neticesi, ortaya çok eski yapıda bir köprü çıkmıştı. Binalara gelince, Türklerin buraları terketmelerinden sonra yerle bir edilmiş olan büyük cami ve Hz. Hamza'nın mezarı, Ayneyn tepesi üzerindeki müteaddit evler, polis için bir düzine resmî hükûmet dairesi ve memur aileleri için evler ve harp sahası civarında kurulmuş olan sair çeşitli binalar epey miktar taş ve toprağa ihtiyaç göstermişlerdir. İşte, tahminimize göre, eski devirlerde Ayneyn tepesi ve Uhud arasındaki bayır, süvarilerin geçmelerine mâni teşkil edecek kadar dik idi. Bu yüzden, düşman Ayneyn tepesine yakın geçmeye mecbur olmuş ve bu suretle de burada yerleşmiş olan okçulara hedef teşkil etmişlerdir. Yumuşak topraktan çıkan iki kaynak sebebiyle, o zamanlar buralarda bulunan bahçeler ve hurma koruluklarının ve mutad üzere bu bahçeleri birbirinden ayıran ara duvarlarının şimdi açık olan bu arazide vaktiyle ayrı bir mânia teşkil etmiş olması da mümkündür. Harpte cereyan ettiği nakledilen bazı durumlar bu fikrimizi teyid etmektedir. Ebû Ducâne'nin kahramanı olduğu vak'a, herkes tarafından bilinir: Hz. Peygamberin (S.A.) kendi kılıcını en iyi muharibe verilmek üzere ortaya koyması, Hz. Ömer ve ez-Zübeyr de dahil, birçok kimsenin bu şerefi reddetmeleri ve Ebû Ducâne'nin «onunla ölene kadar çarpışması» vaadinde bulunarak nasıl kılıcı aldığı, bunlar hep bilinir.

97. Tarihçilerden bazıları[23], Ebû Ducâne'nin ir-

---

23. İbn Hişâm, s. 563; Taberî, s. 1425-1426.

ticalen söylemiş olduğu bu vak'a ile ilgili bir şiirini naklederler; sevinç ve iftiharla söylediği bu şiirinden bir çift mısraın tercümesi şudur:

«Ben, sevgili Peygamberi ile ahde girmiş bir
kimseyim,
Hurma koruluklan yakınında, tepenin eteğinde
olduğumuz zaman»

Bu mıradaki «Hurma korulukları» kelimelerine dikkat edilmesi gerekmektedir.

Harp harekâtı: karşılıklı tabiyeler ve harbin ilk safhasında düşmanın mağlûbiyeti:

98. Kureyş'liler, bütün kuvvetleriyle Zağâbe'deki karargâhlarından hareketle Uhud'a gelince, bugünkü batı tarafında bulunan şehitliğin yakınında Müslüman ordusu ile karşılaştılar. Fakat, Hâlid'in kumandasındaki düşman süvari kıtasının acaba Ayneyn tepesi doğusundan Müslüman ordusu arkasına sarkması nasıl oldu? Acaba harp sahasına iki yüz metre kalaya kadar gelip, sonra onlardan ayrılıp hemen çark ederek Ayneyn tepesinin öbür tarafına mı dolaştılar? Her ne ise, fakat bu kuvvetin burada gözükmesi, kuvvetlerinden bir kısmını tehlikeyi önlemek için buraya çevirmeye kadir olan Müslümanlar için bir şaşkınlık vesilesi teşkil etmedi. Bazı kimseler Uhud dağının arkasından bir geçit olduğunu ve bunun doğruca, Hz. Peygamberin (S.A.) karargâhını kurduğu harp sahasının hemen bitişiğinde dar bir boğazla girilen iç mahfuz girintiye açıldığını ileri sürmüşlerdir. 1932 ve tekrar 1939'da ayrı ayrı olmak üzere günlerce ve saatlerce bu araziyi dolaştım, ka-

yalara tırmandım, şuna emniyet getirdim ki, bir süvari kıtasının bu cihetten geçip gitmesine imkân yoktur. 1946-47'de bütün bu dağ mıntakasını ihtivâ eden muhiti tekrar tetkik ettim, kendi kendime yeniden kanaat getirdim ki, Uhud'un kuzeyi değil bir atın, bir insanın bile geçmesine müsaade etmeyecek kadar dik, yalçın kayalarla kaplı bir havalidir ve geçit olabilecek bir yola sahip değildir. Şimdi, bir tek imkân kalıyor ki, o da Hâlid'in bir süvari kıtası için fazla sayılmayacak on kilometrelik bir mesâfeyi, karargâhlarından hemen kuzeye saparak, Uhud dağının arkasını dört nala aşıp öte taraftan Ayneyn tepesi doğusundan Müslüman ordusu gerilerine sarkması ihtimalidir. Şayet Hâlid Mekkeli esas kuvvetlerle beraber gelmişse, onun Uhud'un kuzeyinden dolanıp kendi ordusuna nisbetle takriben dört kilometre kadar fazla bir mesâfe katetmesi icap etmektedir. Bu işi başarma, bu derece mühim bir vazife ile yüklenmiş bir süvari birliği için güç bir şey değildir. Aksi halde, Ayneyn tepesine «okçular tepesi» denmesi izahsız kalır ve biz hemen «niçin iç girintinin dar boğazına rastlayan veya Uhud'un herhangi bir diğer tepesine bu isim verilmedi» diye bir sual sorabiliriz.

99. Harbin ilk safhası Kureyşlilerin ana kuvvetlerinin veya öncülerinin mağlûbiyeti ile sona erdi. Hâlid'in süvarileri ise, muhtelif hücumlar yaptılar ve her defasında da Müslüman atlılar ile Ayneyn'deki okçuların işbirliği neticesi muvaffakiyetle püskürtüldüler. İşte o sırada herkes ganâimden ne kapabilirse onu yağma ile meşgul olmaya başladı[24]. Müslüman okçular vazifeli bulundukları yerleri boş

24. Taberî, I, s. 1401.

bıraktıkları zaman, harp henüz sona ermemişti. Kumandanlarının herhangi bir yağma ve ganîmet toplama hareketine katılmamalarına dair sert ve kat'î ihtarına rağmen harbin sona erdiğini zannederek yağmaya başlamışlardı. Okçuların kumandanı, yedi veya sekiz askerle birlikte mevkilerinde kalmışlardı ki, bu sırada Hâlid tekrar hücuma teşebbüs etti. Bu defasında kolay bir zafer kazanarak harp sahasına, yani Müslüman ordusunun arkasına sarkmış oldu[25]

100. Buradaki Müslümanlar bu darbeyi beklemiyorlardı. Bu sefer düşman atlılarının müthiş yüklenişlerine karşı koyabilmek için durup geri döndüler. Bu sırada harp sahasından çekilmekte olan Kureyşliler, ana kuvvetin artık takip edilmediğini görerek onlar da durdular ve yeniden tertîp ve nizâma girdiler. Müslümanlar iki taraftan da geri çekilmişlerdi, ne zaman ki düşman okçularından biri, «Hz. Peygamberi (S.A.) vurup öldürdüğünü» haykırması (öyle anlaşılıyor ki, Hz. Peygamberin (S.A.) evvelce de söylediğimiz gibi zırhlı elbisesini başkasınınki ile değiş tokuş etmesi bu okçuyu yanıltmış olacak) ve bu haberin de ordu içinde yayılmasından sonra, Müslüman askerler ümitsizliğe kapıldılar ve her bir istikamette dağılıp kaçıştılar[26].

101. Yetmiş Müslüman şehid düştü; buna mukabil, düşmandan yirmi üç silâhlı öldürülmüştü[27] ki, anlaşılan bunların çoğu harbin ilk safhasında katledilmişlerdir.

---

25. İbn Hişâm, s. 570; Mekrîzi' C. I, s. 128
26. İbn Hişâm, s. 570.
27. İbn Hişâm, s. 610.

Hz. Peygamberin (S.A.) yaralanması ve etrafındakiler tarafından korunması :

102. Burada, bazı küçük teferruatın kaydedilmesi gerekmektedir.

103. Hz. Peygamberin Medine'de içtimâ, teftiş gibi işlerle meşgûl olduğu son iki günde müstakbel harp sahası düşman keşif kıtaları istihkâm ve ağır birlikleri tarafından mânialandırılmıştı. Ebû Âmir'ur-Râhib[28] isimli Medineli bir Hıristiyan papaz evvelden Mekke'ye hicret etmiş ve bura halkını Müslümanlara karşı kıtâle teşvik ve teşci işine iştirak etmişti. Şimdi de kendisiyle beraber elli kadar arkadaşı Kureyş ordusu içinde yer almış, Uhud'a kadar gelmişti. Tarihî kaynaklarda şu malûmat veriliyor ki bu rahip, harbin cereyan edeceği bu sahada birçok çukurlar açmış ve onları başarı ile kamufle etmişti ki, işte harbin son safhasında bunlardan birine Hz. Peygamber (S.A.) düşmüş bulunuyordu[29].

104. Uhud harp sahası taşlık ve molozluktur. Harbin son safhasında düşman, dağılan Müslüman askerler üzerine bunları yağdırmaya başlamıştı. Bazılarının sırtlarından yaralanmalarına mukabil, Hz. Peygamber (S.A.) yüzünden isabet almış, gelen taş ön dişlerini incitmişti; giymiş olduğu zırhlı elbisenin demir halkaları derin surette yüzüne batmış ve buraya takılıp kalmıştı. Ashabdan biri bunu görüp dişleri ile bunları çıkarmak isterken, kendi dişini kırdı,

28. Daha fazla malûmat için bak. **Journal of Pakistan Historical Society**, Karachi, 1959, C. VII, 231-40 da intişar eden «The Christian Monk Abû Âmir» adlı makalem.

29. İbn Hişâm, s. 572.

fakat bu halkaları da Hz. Peygamberin (S.A.) yüzüne batmış olduğu yerlerinden (kemikten) söküp çıkarmaya muvaffak olamamıştı[30]. Daha sonraları, Hz. Peygamber (S.A.) günlük ibâdeti için abdesti sargılar içinde almakta bir müddet devam etmiştir[31].

105. Hakikaten iman sahibi küçük bir muhafız birliği, Hazreti Peygamberi (S.A.) sonuna kadar yalnız bırakmadı, onu muvaffakiyetle korudu. Bunlardan bir çoğu, bu asil ve mukaddes vazife uğrunda hayatlarını fedâ ettiler. Bu muhafaza vazifesine Umm 'Umâre adındaki bir sahâbî kadın da katılmış, onun yaptığı bu hareket Hz. Peygamberin (S.A.) medh ve senâsına mazhar olmuştur[32].

106. Hz. Peygamber, birkaç mü'minin yardımiyle düşman safındaki mezkûr Ebû Âmir tarafından kazılmış olan, içine düştüğü çukurdan çıkmaya muvaffak oldu ve Uhud dağında bir mağaraya doğru tırmandı[33]. Bu mağara, Uhud dağının yarım daire şeklindeki boşluğunun doğu tarafına isabet etmektedir; bir insanın rahatça uzanabilmesine yetecek kadar büyüklükte ve düşman atış mesafesinden uzakta bulunuyordu.

107. Müslümanların mukavemeti kırılır kırılmaz, düşman son derece sevinç ve neşeye kapıldı. Mekkelilerin kumandanı Ebû Süfyân'ın karısı Hind, Hz. Peygamberin (S.A.) amcalarından biri olan ve çarpış-

---

30. İbn Hişâm, s. 571-72.
31. Serahsî, **Şerh'us-Siyer'il-Kebîr**, C. I, s. 89 veya Müneccid neşri, I, 127.
32. İbn Kesîr, C. IV, s. 34; İbn Hişâm, s. 573; Belâzurî, Ensâb, I, 326.
33. İbn Hişâm, s. 572, 576.

mada şehit düşen Hz. Hamza'nın cesedini yardı ve ciğerini sökerek Bedr savaşında Hz. Hamza ile teke tek döğüşüp neticede mağlûp olarak ölen babasının ve ayrıca amcasının ve oğlunun intikamını alabilmek için bunu parça parça edip yutmaya başladı[34].

Ehâbişli bir kadının harp sahasında yere düşen Mekke Ordusu sancağını kapıp, onu sonuna kadar ayakta tutması:

108. Şüphesiz, son olarak verdiğimiz vak'adan daha asil hâdiseler de cereyan etmiştir. Harbin ilk safhasında Müslümanlar tarafından birçok Mekkeli bayraktar birbiri arkasına öldürüldü ve düşman sancağı uzun müddet yerlerde süründürüldü; kimse, onu tekrar dikmeye cesaret edemiyordu. Fakat Mekkeli bir kadın olan Amra bint Alqamat'il-Hârisî (Mekkelilerin müttefiki Ehâbiş kabilesine mensup) onu yerden kaptığı gibi dikti ve ölene kadar muzafferâne bu vazîfesinden ayrılmadı. Bu hâdise, sonraları Müslüman şairlerinden Hassân'ubn Sâbit'in hiciv şiirlerinde işlediği bir konu olacaktır. Kureyşîlere yardım için gelen fakat daha başlangıçta dönüp kaçan Ehâbîş kabilesine dâir yazdığı, kadınlarının erkeklerinden daha kahraman olduğunu gösteren bir hicviyesinde şöyle bir nükte düşürmektedir:

«Hârisîlerin kızı orada olmasaydı, onlar (Ehâbîşler) esirler gibi pazarlarda satılırdı.»[35]

109. Bu fırsattan istifade edip bir müslümandan intikam almak gayesiyle onu öldüren bir münafık,

---

34. İbn Hişâm, s. 570, 581.
35. İbn Hişâm, s. 571.

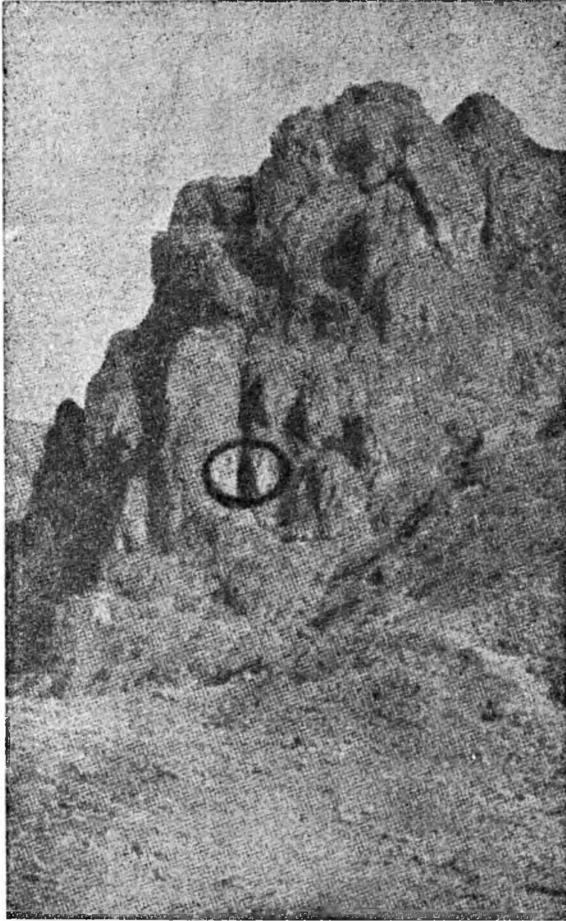
sonra muhakeme edildi, mücrim olduğu tahakkuk edince, Hz. Peygamber (S.A.) tarafından ölüme mahkûm edildi[36].

110. Bir diğer vak'ada da bir Müslüman diğer bir Müslümanı yanlışlıkla öldürmüştü. Bu halde diyet (kan ücreti) ödenmeliydi. Maktûlün oğlu Huzeyfet'ubn'ul-Yemân, «Allah rızası için» bundan ahval ü şartın hususiyetini nazarı itibara alarak, ferâğat etmişti[37]. İhtimaldir ki yaşı ilerlemiş olan bu zât, harbin gürültü patırdısı arasında parolayı yâ hatırlayamamıştır, veya esasen bilmemekteydi; bu zât harp sahasına sonradan gelmiş olduğundan, arkadaşları tarafından tanınmamış olabilir.

Harbin Sonu :

111. Yavaş yavaş, Hz. Peygamberin (S.A.) sağ ve salim olduğu haberi etrafa yayıldı ve Müslümanlar tekrar onun etrafında toplanmaya başladılar. Bir kısım düşman mağaraya doğru tırmanmak isteyince, sayıları epey yüksek olan Müslümanlar yukarıdan düşman üzerine taşlar atmak suretiyle şiddetle karşı koydular. Düşmanda bu vaziyetten Hz. Peygamberin (S.A.) orada olduğuna dâir hiç bir şüphe uyanmamıştı. Daha fazla da ısrar etmeyerek çekilmişlerdi. Düşman ordusu kumandanı Ebû Süfyân, anlaşılan ordusuna karargâha dönmek hususunda kat'î emirler verdikten sonra harp sahasında son bir defa daha dolaştı ve Hz. Peygamber (S.A.) hakkında bazı emâreler tesbit etmeye çalıştı. Harp sahasında durmadan

36. İbn Habîb, **el-Muhabbar**, s. 467; İbn Hişâm, s. 579.
37. İbn Hişâm, s. 577, 607.

Uhud savaşında Resûlullah'ın yaralandıktan sonra dinlenmek ve toparlanmak üzere çekildiği mağara (Ortada daire içinde).

meydan okuyarak bağırıyordu. Fakat, Hz. Peygamber (S.A.) cevap vermemelerini arkadaşlarına emretti. Ancak vaktâ ki Ebû Süfyân, Hz. Peygamber (S.A.) hakkında hakaretamiz sözler sarfetti, o sırada Hz. Peygamber (S.A.) tarafında olan Hz. Ömer ortaya çıktı ve aralarında tarihen meşhur şu söz düellosu cereyan etti[38]:

Ebû Süfyân — «Hübelin» (şanı) yüce olsun.

Ömer ibn Hattâb — Allah yücedir ve uludur!

— Bizim Hübelimiz var, sizin ise yok!

— Allah bizim (sevgili) dostumuz (Mevlâmız) dır. Sizin ise değil!

— Ey Ömer! Bana hakikati söyle! Muhammedi (S.A.) öldürdüğünü iddia eden Kamî'e'den çok, sana itimad ederim, bu iddiası doğru mu?

— Ey Allahın düşmanı! Hz. Peygamber (S.A.) ve Ebû Bekr hayattadır ve şimdi senin dediklerini işitip dinlemektedirler.

— Uhud, Bedr'e mukabildir (Onun intikamıdır); Hanzele, Hanzele'ye mukabildir[39].

— Evet! Fakat bizim şehidlerimiz Cennette, sizinkiler ise Cehennemdedirler.

112. Kureyşliler, artık tamamen karargâhlarına çekilmişlerdi. Kumandanları bu söz kavgasından sonra, adamlarını çağırıp Müslümanların bu son muka-

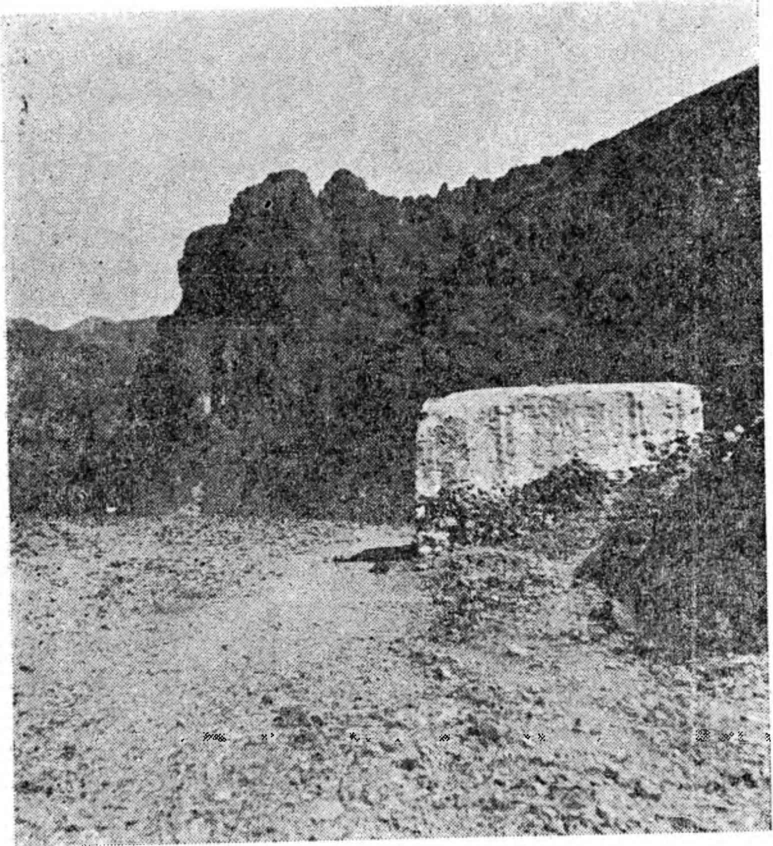
---

38. İbn Hişâm, s. 582-83; İbn Sa'd, II/1, s. 33.

39. Ebû Süfyân'ın oğlu Hanzele, Müslümanlar tarafından Bedr'de öldürülmüştü. Bir Hristiyan papazının oğlu ve pek zâhit bir müslüman olan Hanzelet'ubn Ebî 'Amr er-Râhib Uhud'da şehît düşmüştü. Onun İslâma olan bağlılığı o kadar sıkı idi ki Hz. Peygamberin buyurduğu gibi kendisini gasletmek üzere melekler görevlendirilmişti. Ebu Sufyân bu sözleriyle, kendi oğlunun da bu şehît kadar ulu olduğunu ifade etmek istemektedir.

vemet birliğine hücum etmeleri için emir vermedi veya veremedi ve dönüş için onları takip etti.

113. Hz. Peygamber (S.A.) onların bu şüpheli çekilişlerinden kuşkulanmıştı. Onların müdafaa tedbirleri alınmamış olan Medine şehrini zaptetmeye ha-

Uhud savaşından sonra Resûlullah'ın yeniden toparlanmak üzere arkadaşlarıyla birlikte çekildikleri mağaranın uzaktan bir diğer görünüşü.

zırlandıklarını zannediyordu. Yaralarına rağmen, hemen mümkün olduğu kadar işe yarar güçlü adamlarından bir avuç kuvvet tertip ve teşkil etti; gayesi şehri müdafaa idi. Müslüman istihbârat askerleri düşman karargâhı hakkında bazı haberler getirmişlerdi; bunlara göre Kureyşliler, develerine biniyorlar, atlar ise sırtları çıplak olarak bunların yanı başlarında yedekte bırakılıyordu. Hz. Peygamber dedi ki: «Bu hal, onların hemen yeni bir harbe tutuşmak değil de, memleketlerine dönmek üzere uzun bir yolculuk niyetinde olduklarını gösterir[40].

114. Fakat Hz. Peygamberin (S.A.) gönlü hâlâ rahat edememişti. Düşmanın pek yakında bu dönüşten vaz geçip tekrar Medine üzerine hücuma geçeceğini ve elde ettikleri muvaffakiyeti tamama erdireceklerini zannediyordu; haklıydı da. Hz. Peygamber (S.A.) düşmanın arkasından epey bir müddet yürüdü; hattâ bazı ileri keşif kolları çıkardı. Bunlardan ikisi esir edilmiş ve düşman tarafından şehid edilmişlerdi[41]. Fakat bunlardan bazıları, düşman üzerinde, Hz. Peygamberin (S.A.) ordusunu yeniden tertîp ve teşkil ettiği, hattâ Uhud'da karşılaştıkları Müslüman ordusundan daha kuvvetli bir ordu ile tekrar karşılarına çıkmak istediği zehabını uyandırmaya muvaffak oldular. Düşmanın mukabil blöfü ise Müslümanlar üzerinde hiç bir tesir icra etmemiş oluyordu. Hz. Peygamber (S.A.) Medine'den 16 kilometre mesafedeki Hamrâ'ül-Esed mıntıkasında Vadî Aqîq üzerinde Zu'l-Huleyfe'nin solunda otağ kurdu ve bütün bir gece askerlerine beş bin kadar ateşi mütema-

---

40. İbn Hişâm, s. 583.
41. İbn Sa'd, C. II/1, s. 35.

diyen yakmalarını emretti[42]. Birkaç gün sonra, artık düşmanın tekrar dönmesine imkân olmadığı anlaşılınca Medine'ye dönüş için yürüyüşe geçti[43].

115. İbn Sa'd[44] bize, Hz. Peygamberin (S.A.) Uhud harbinden sonra, düşmanın peşinden takibe çıkmazdan evvel, evinin himaye ve müdafaası için muhafız kuvvetleri ayırıp vazifelendirdiğine dair kat'i malûmat vermektedir. İbn Kesîr[45] ise, bütün teferruatına varıncaya kadar Hz. Peygamberin (S.A.) Uhud'da Ensârîlerin sancağı altında nasıl düşman karşısında vaziyet aldığını ve birçok kumandanına, düşmana karşı koymak üzere muhtelif istikametlere doğru harekâta kalkmaları hususunda nasıl emirler verdiğine dair bol bilgi vermektedir.

---

42. Aynı eser.
43. İbn Hişâm, s. 588-89.
44. C. II/1, s. 34.
45. C. IV, s. 20.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HENDEK SAVAŞI

(Hicrî 5. yıl, 8-29 Şevval / M. 3-24 Ocak, 627)

Hayber şehri Yahudilerinin, Medineli Müslümanlara âit kervanların yollarını kesmeleri:

116. Hendek, Ahzâb, Hisâr gibi çeşitli adlarla yâd edilen Hz. Peygamberin (S.A.) bu savaşı, Resûlullah zamanının mühim bir muhârebesidir. Hicrî beşinci yılda (M. 626) cereyân ettiğine göre, Uhud harbinden iki yıl sonra vukû bulmuştur. Bu hâdisenin şiddet ve ciddiyeti Kur'ân-ı Kerîm'de şu heyecan veren âyetlerle teyid edilmektedir

«O vakit onlar üstünüzden, altınızdan size gelmişlerdi. O zaman gözler yılmış, yürekler gırtlaklara dayanmıştı ve siz Allaha karşı türlü zanlarda bulunuyordunuz.» «İşte orada mü'minler imtihana uğratılmışlardı. Şiddetli bir sarsıntı ile sarsılmışlardı.» (K., 33/10-11).

117. Kureyşliler, Uhud'da muvaffak olmuşlardı; bununla beraber, kendi kervan emniyetlerini temin edecek tarzda bütün Medine garnizonlarını topraklarına ilâve edip, dağılan Müslümanların son askerî mukavemetlerini de kırarak bu zaferlerini bir sonuca bağlıyamadılar. Netice şudur ki, Kureyşli asker-

lerin harp sahasını terklerini müteakib Müslümanlar, hemen eski harp durumlarını kazanmış ve müteakip aylarda ise, daha islâh edilmiş hâle bile gelmişlerdi. O kadar ki, daha sonraları Müslümanların doğuda Bi'r Ma'ûna ve Zât'ür-Riqâ' (ikisi de Necd sahrasındadır) ve kuzeyde Dûmet'ül-Cendel'e[1] yaptıkları askerî seferler şaşmaz bir tarzda bize onların gün geçtikçe genişleyen nüfuz sahalarını göstermektedir. Bunlar sadece kuzeyde Mısır ve Suriye ulaştırma yolları üzerinde değil, aynı zamanda kuzey doğuda Irak kervan yolu üzerinde bulunan mahallerdi. Bu suretle Mekkelilerin kervanlarına bütün yollar artık büsbütün kapanmıştır[2].

118. Mamâfih Benû'n-Nadîr Yahudi kabilesinin Medine'den sürülmesi, devlet merkezi dahilinde Müslümanların durumlarının kuvvetlenmesine sebep olduysa da hâriçte yeni yeni güçlükler doğurmuştur. Çünkü Yahudiler kuzeye hicret etmişler ve Vâdî'ul-Qurâ, Hayber vâhası ve Suriye ticaret kervanları yolu üzerindeki diğer uğrak yerlerine yerleşmişlerdi. Bunlar, burada önce mahallî ve civar halkı Müslüman devleti aleyhine kışkırttılar ve kendileriyle birlikte hasmane hareketlerde bulunmaya teşvik ettiler. Böylece az bir zaman sonra, Dûmet'ul-Cendel hâkiminin bu havâliden Medine'ye giden kervanlara zararlı olduğunu görmekteyiz[3]. Aynı zamanda Gatafân kabilesi ile, Hayber havâlisinin bir senelik hurma mahsulünün tamamını vermek mukabili, Medinelilere karşı girişilen mücadelede karşılıklı yardımlaşmak

1. İbn Hişâm, s. 648, 661, 668.
2. İbn Hişâm, s. 547; Taberî, s. 1374.
3. Mes'ûdi, Et-Tenbîh v'el-İşrâf, s. 248.

için ittifak akdettiler[4]. Bundan başka Hayber Yahudilerinden Nadîrîler, Mekkelileri tekrar Medinelilere karşı hücuma kalkmaları ve bunu bilhassa Gatafân ve Fezârelilerinki ile aynı zamana isabet ettirmek hususunda teşvik etmeye başladılar[5]. Son olarak câlibi dikkat olması dolayısiyle belirtmek lâzımdır ki, kararlaştırılmakta olan Medine muhasarasına Hayberliler, hassaten Nadîrî Yahudileri, kendilerini iştirakten uzak tutuyorlar ve bu mücadeleye hiç bir askerî birlik göndermemeye çalışıyorlardı.

(Tehlikeyi tomurcukken önleme) gayesiyle girişilen Benû Mustalık harbi:

119. Düşmanın hakikî plânını izaha girişmeden evvel, onlar tarafında iş birliğine kalkmış müttefikler mevzuundaki bazı karanlık noktaları aydınlatmamız faydalı olacaktır.

120. Tarihçiler, umumiyetle, Mekkelilerden başka onların müttefikleri olarak Ehâbîş, Gatafân, Fezâre, Mürre, Eşcâ' ve Süleym kabilelerini zikrederler. Belâzurî buna Saqîf'i de eklemektedir[6]. Kimse bu ittifak zincirine Benû Mustalik'in de dahil olduğundan şüphe etmemektedir. Şimdi, biz, bu sonuncuların niçin ve nasıl Hendek harbi ile alâkalı olduğunu göstereceğiz.

121. Mustalikîler, Huzâ'alıların bir koludur; fakat bu kabilenin Hz. Peygamber (S.A.) ile evvelden-

---

4. Belâzurî, **Ensâb**, I, 343.
5. Belâzurî'nin **Ensâb'ül-Eşrâf** (I, 343) adlı eserinde belirtildiğine nazaran Tâif dahi bir birlik göndermişti. Benû Suleym ve Ehâbişler de aynı şekildeydiler (Ayr. bk. İbn Kesîr, C. IV/6).
6. **Ensâb**, I, 343.

beri müttefik diğer kollarından farklı olarak bunlar, Ehâbîş zümresinden bir kısmı teşkil etmekte ve aynı zamanda Mekkeli Kureyşîlerin müttefiki durumundaydılar[7]. Şurası bellidir ki, Hz. Peygamber (S.A.), yâ bu kabileden olan dostları veya bu kabile Müslümanları vasıtasiyle, Mustalikîlerin Medine'ye bir hücum için hazırlandıklarına dâir haberler elde etmişti ve tehlikeyi daha tomurcuk halindeyken koparmak gayesiyle onlara karşı âni bir sefer tertipledi; Hendek muhasaracılarının gelmelerinden iki ay evvel de onları bertaraf etmeye muvaffak oldu.

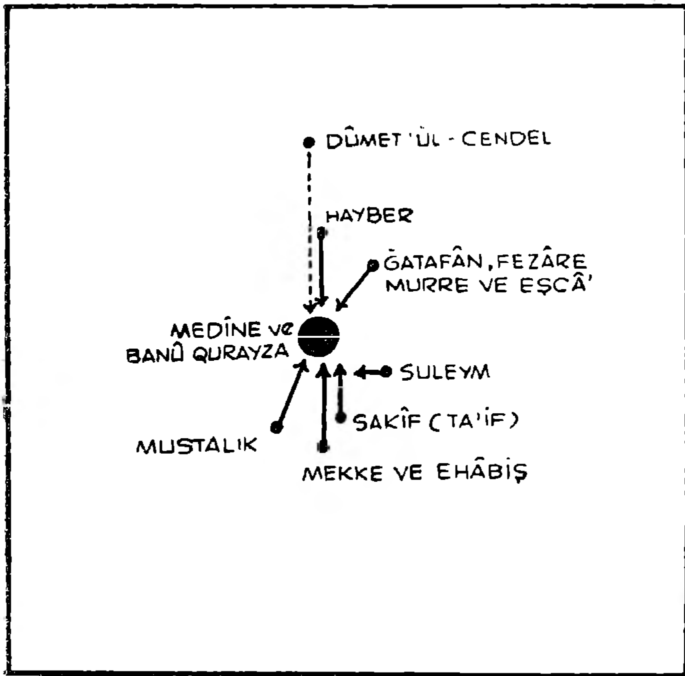
122. Tekrar edelim ki bu sefer, Hendek kuşatma harbinden tam iki ay evvel tahakkuk ettirilmiştir. Bildiğimiz gibi, tarihçilerin bir kısmı bu hâdiseyi H. 4., diğerleriyse 5. ve nihayet diğer bir kısım da H. 6. yıla isabet ettirirler. Fakat, Beyhaqî'nin de izah ettiği gibi[8] bütün bunlar bir hesaplama usuliyle alâkalı şeylerdir. Hz. Ömer'in ıslâhatından evvel Müslümanlar takvim yılını üç ayrı tarzda başlatmaktaydılar: 1) Hicretten bir yıl evvelden başlatanlar, 2) Hicretten bir yıl sonra başlatanlar, nihayet 3) Hakiki hicret yılında başlatanlar. Bu üç grup da Şaban ayında müttefik idiler ki, bu Şâban hakikatte Hendek harbinin cereyan ettiği o yılın Şâban ayıdır.

123. Aşağıdaki şemayı tetkik edecek olursak her taraftan Medine'yi kuşatan düşmânın arzettiği tehlikenin ciddiyet ve önemi kendiliğinden anlaşılacaktır:

---

7. Daha fazla malûmat için bak. Benim «**Studi Orientalistici, Presentation Volum to Levi Della Vida**, C. I. s. 434-447 de çıkan «Les Ahâbich de La Mecque» adlı **makalem**.

8. **Delâil'un-Nubuvve**.

Hendek savaşı öncesi Medine üzerine saldıran düşman kuvvetleri ve geliş istikametleri.

İslâm başşehri olan Medine'nin ortadan kaldırılması için Yahudilerin plânı ve tehlikeyi önlemek hususunda Peygamber (S.A.)'in hazırlıkları:

124. Dûmet'ul-Cendel hâkimi, Medine'ye gelen kervanlara karşı tecavüz hareketlerine başladığı zaman Hz. Peygamber (S.A.) bunu ciddiyetle karşıla-

dı ve bizzat kendisi, bir askerî birliğin başında olduğu halde bu tehdit ile meşgul olmak gâyesiyle yola çıktı. İbn Hişâm, bize eserinin 668. sayfasında naklettiği gibi, Hz. Peygamber (S.A.) Dûmet'ul-Cendel'e karşı olan bu seferinden tam yarı yolda iken geri dönmüştür. Bu yarım kalan sefer esnasında Gatafân ve Fezâre kabileleri arazilerinden geçilmiştir. İşte bu sırada, Medine'ye karşı tertip edilmekte olan askerî komplonun pek yakın olduğunun öğrenilmesi mümkündür. Ve belki de onlar bu hücum tasavvurlarını, Hz. Peygamber Medine şehrinden uzun bir sefer için gaybûbet etmesi, yani Dûmet'ul-Cendel'e doğru yola çıkması sebebiyle öne almışlar ve hemen harekete geçmişlerdi. Her ne hal ise, düşman aynen evvelce Bedr'de olduğu gibi, yani Müslümanların tehdît ettiği kervan kaçıp kurtulduğu halde Bedr'de Müslümanlara karşı sefere devam edildiği gibi, bu defa da Hz. Peygamberin (S.A.) yarı yoldan dönmesi karşısında bile hazırlık ve plânlarında hiç bir değişiklik yapmamışlardır. Nitekim yine Hz. Peygamberin (S.A.) Mekke'deki gizli casusunun hazırlanan bu kıyam ve suikasd haberini Medine'ye ulaştırması mümkündür. Bu haber, her halde Hz. Peygamberin (S.A.) kumanda ettiği hâlen yolda bulunan orduya, onların bulundukları karargâha ulaştırılmış olacaktır. Hakikaten eş - Şe'mî'nin bize verdiği malûmata göre Kureyşlilerin bu hazırlıkları hakkındaki rapor, Huzâîler tarafından fevkalâde bir süratle tam dört günde Medine'ye ulaştırılmıştır (vasatî olarak bu yol on iki günde alınır.)[9].

125. Bana kalırsa bütün bunlar, Hayber Yahudileri tarafından kurnazca hazırlanmış fesat ve sui-

---

9. Eş-Şe'mî, Sîre, Hendek bahsi.

kastlerden ibarettir. Onlar bu suretle Mekkelilerin muazzam kuvvetlerini Gutafânîlerinki ile birleştirip hep birden Medine'ye saldırtmak ve diğer tarafdan da sadece bir avuç insanla Hz. Peygamberi (S.A.) Medine'den on beş gün mesafedeki Dûmet'ul-Cendel bölgesine çekmek istiyorlardı. İki ayrı ve kolay sefer tertiplemeye dayanan bu plân tahakkuk ederse, bir taşla iki kuş vuracaklar, hem İslâmın merkezi mahvedilip yerle bir edilecek, hem de Hz. Peygamber (S.A.) ortadan kaldırılacaktı. Girişilen Dûmet'ul-Cendel seferi bir tesadüf veya apayrı bir hâdise değil, Yahudiler tarafından tertip edilen bir oyunun diğer bir kısmıydı.

126. Her neyse, Hz. Peygamber acele geri döndü ve Medine'de bizzat müdafaa hazırlık ve tedbirleriyle meşgul olmaya başladı.

127. Uhud'da alınan dersten sonra, ittifakla şehrin bizzat dahilden müdafaa edilmesi kararına varıldı; muhasarada kalmak, açık arazide döğüşmeye tercih edilmişti. Muhafaza ve müdâfaayı daha kolay kılmak için bu İslâm şehrinin müsâit ve uygun yerleri boyunca hendekler kazıldı. Müslüman tarihçiler umumiyetle bunun Selmân'ül-Fârisî'nin fikir ve mütaleası üzerine yapıldığını söylerler[10]. Bununla beraber el-Vâqidî ve el-Maqrîzî tarafından mahfuz tutulmuş iki mektup vardır. Ebû Sufyan'ın Hz. Peygamberden (S.A.) çarpışma yerine, harp sahasında niçin birdenbire herkesi şaşırtan bir şekilde hendekler arkasına sığındığını ve hayretini ifade ederek bu yeni sevk'ul-ceyş usulünü kimden öğrendiğini müsteh-

10. Taberî, s. 1465.

ziyâne soran bir mektubu üzerine O, buna bir mektupla cevap verdi: «Allah bunu bana ilhâm etti»[11]. Bir «hendek» kazma fikrinin daha sonra ortaya çıktığını düşünmek insana makûl gelmektedir; işin başında Müslüman mahallelerin daracık sokakları ve gerek evleri ve gerekse bahçe ve bostanları birbirinden ayıran yüksek ve aşılması zor duvarları, düşman ilerleyişini durdurmaya yeterli sayılmıştı. Daha sonra, düşman tarafa dair alınan haberler gitgide artan bir tehlikeyi bildirir bir mahiyet alıp da, Medine'ye karşı tertiplenen bu suikast'a «paralı askerler» olarak katılan kabilelerin sayısının gittikçe arttığı tesbit edilince Resûlullah, daha başka bir takım ek tedbirler alınmasının gerekliliğini düşünmüş olmalıdır. İşte bu noktada gerçekleştirilen istişârî toplantılardan birinde, bir «hendek» kazılması fikri ortaya atılmıştır. Böylece Müslümanlar, önlerindeki iki - üç haftalık zaman aralığında fevkalâde emek ve gayret göstermişler ve düşman ufukta göründüğünde, bu kazı işini güçlükle ancak bitirebilmişlerdi.

128. Fakat, aynı zamanda Hz. Peygamber (S.A.) askerî ihtisas sahasında çok ileri ve bilhassa her iki tarafta da pek az kan akıtmak suretiyle düşmana galebe etme konusunda hasımlarından çok daha üstündü.

Hendeklerin kazılmasında mühendislik işi:

129. İslâmın başşehri Medine'nin etrafına hendekler kazılmasına karar verdiği vakit Hz. Peygamber, beraberinde gerek Mekkeli Muhacir Müslüman-

---

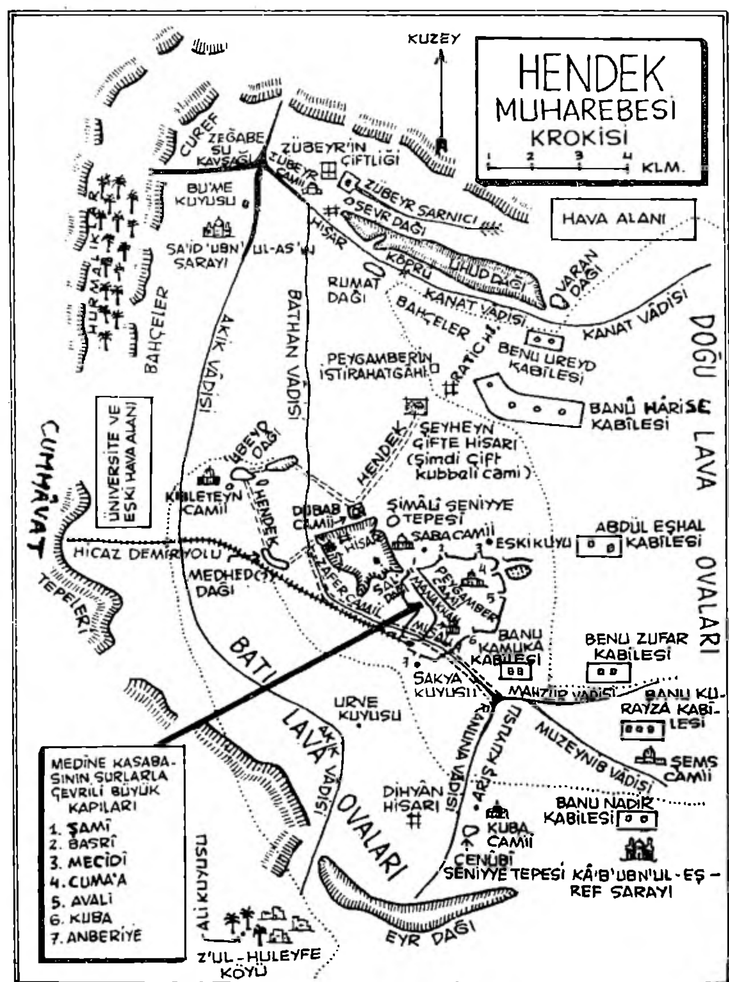
11. Mektup metinleri için bak. benim «el-Vesâiq'us-Siyâsiyye», adlı kitabımın 6 ve 7. mektupları.

lar ve gerekse Ensârîlerden arkadaşları olduğu halde, ata binmiş olarak araziyi tetkike çıktı. Gayeleri arazi hakkında bir fikir edinmek, şevk'ul-ceyş bakımından ehemmiyet arzeden noktaları tayin ve tesbit etmekti[12]. Mutad olduğu veçhile kadınların, çocukların, yiyecek ve içeceklerin, değerli eşyaların, otlak hayvanlarının şehirde bulunan yüzlerce kule ve hisarlarda toplanması ve Ordunun Sal' dağı eteklerinde karargâh kurması kararlaştırıldı. Kezâ, uzun ve derin bir hendeğin açılması lüzûmu tespit edildi. Şehrin etrafında, bilhassa güneyde çok kesâfet arzeden bahçeler vardı. Birçok bahçeler arasında mevcut geçitler ise çok dar ve zikzak bir haldeydi ki, düşman, buralardan yayılarak değil, ancak derin kol vaziyetinde geçebilirdi. Tabiatiyle, düşünülecek olursa çok sayıda dahi olsa, böyle derin kolda gelen bir düşmanı küçük bir askerî müfreze kolaylıkla durdurabilir ve harekâtına mâni olabilir ve onları rahatlıkla bozguna uğratabilirdi. Doğu istikametinde, Benû Qurayza ve diğer Yahudilerin ikametgâhları vardı. Bu Yahudilerle münasebetler bir müddet muslihâne devam etmiştir. Geçen Bölümde de teferruatiyle izah ettiğimiz gibi, kuzey ciheti tamamen açık arazi ve batı tarafında da bazı genişlikler vardı.

130. İlk olarak, iki lâvlık araziyi birleştiren (N) biçiminde bir hendek kazılması kararlaştırıldı. Bu, kuzey doğuda Şeyheyn çifte hisarlarından başlıyacak ve Mezâd denen yerde «Seniyyet'ül-Vedâ» tepesinin kuzey tarafına uğrayacak ve dönerek Benû Ubeyd tepesinin az çok uzağına uzanacak ve buradan tekrar Sal' dağına dönüp «Mescid'ül-Feth» camii-

---

12. el-Vâqıdî, Magâzî, vr. 120b.

Hendek savaş meydanı ile ilgili bir kroki.

ne kadar gelecekti[13]. Daha sonra, batıda yaşıyan kabileler kendi kendilerine mahsus mülâhazalarla hendeği daha da cenuba, el-Ğamâme Mescidinin musallâsına kadar uzatmışlardı[14]. Bu hal, sonradan Vadî Besen suyunun yatak değiştirmesine ve açılan hendek boyunca akmasına sebep olmuştur[15]. Bu hendek kazılması fikri en güneyde mukîm kimseler tarafından da o kadar tutuldu ki, hiç bir tehlikeye mâruz bulunmadıkları halde, Qubâ ahâlisinden bazı aşırı ihtiyatkâr kimseler hisarları etrafına hendekler kazmışlardır[16]. Acaba bu hendek, sadece toprağın kabaca ve genişçe olmak üzere derinliğine kazılmasından ibâret bir engel miydi, yoksa iç kenarları aynı zamanda duvarla örülmüş muhkem bir hendek veya siper miydi? O sırada İslâmın Medine'de başlangıç senelerini (Hicrî 5. yıl) yaşamakta oluşu ve aynı zamanda kazı işinin acele bir zamana raslayışı, insanı birinci ihtimal üzerinde durmaya sevketmektedir. Bununla beraber, bir buçuk asır gibi uzun bir zaman sonra Hz. Ali'nin oğlu İmâm Hasan'ın torununun torunu Muhammed'ubn Abdillah, 144. Hicrî yılda Abbâsî Halifesi el-Mansûr'u makamından kaldırıp kendisi Hilâfet mevkiine geçmek istediğinde, Medine dışında olmak üzere, iki taraf askerî kuvvetleri arasında bir savaş patlak vermişti; işte bu olayla ilgili olarak tarihçiler, Resûlullah tarafından kazdırılan hendek üzerinde kısmî bir kazı ile yeni bir hendek açımı işinin başlatılmış olduğunu bize haber vermek-

13. Es-Samhûdî, Hendek bahsi.
14. Vâqıdî, **el-Mağâzî**, vr. 103b.
15. el-Matarî, Hendek bahsi.
16. Vâqıdi, **el-Mağâzî**, vr. 103b.

tedirler[16/1] ki, işte bu yeni kazı esnâsında bir duvar kalıntısına raslanmıştı. Adı geçen Muhammed'ubn Abdillah, burada bulunan bu tuğla duvarı halka göstererek, bu kalıntıların Resûlullah Muhammed (S.A.) tarafından ilk hendek kazısı esnasında yaptırılmış olduğunu açıklamıştı. Gerçekten de halk büyük bir heyecana kapılmış ve dinî duygulara garkolmuştu. Acaba bu tuğla duvar kalıntıları hakikaten Resûlullah tarafından mı yaptırılmıştı, yoksa bunlar aynı yörede sonradan inşâ olunan bir binaya ait olup da araya giren zaman yahut başka sebeplerle harabe haline gelmiş ve ancak bunun temel yapısı toprak altında kalmış da, buna bakarak Muhammed'ubn Abdillah bunların Resûlullah zamanından kalma yapı parçaları olduğunu mu düşünmüştü? Ben şahsen bu konuda ikinci ihtimali paylaşma eğilimindeyim. Şimdi asıl konumuza dönelim:

131. Tarihçilerimizin bize verdikleri malûmata göre, Hz. Peygamberin (S.A.) Dûmet'ul-Cendel seferinden dönüşü ile düşmanın Medine'ye hücûmu arasında takriben 3-4 aylık bir zaman aralığı mevcuttur. Müslüman gönüllülerin adedi ceman 3000'i bulmuştu. Hz. Peygamber (S.A.) hendeğin kazılması işini şu şekil bir plân altına almıştı: Kazılacak yerleri işâretledi, her on kişilik takıma kırk zirâ'lık yer ayırdı, derinlik ve genişlik mesafeleri de tayin edilmişti[17]. Benim istihraç ettiğime göre, kazılan hendeğin uzunluğunun 5,5 kilometre olması icap etmektedir. Genişlik ve derinlik hiç bir kaynakta sarih olarak

---

16/1. İbn Kesîr, **Bidâye**, X, 88; Taberi, **Terih**, 144 ve ilerki seneler olayları.

17. Taberî, s. 1467.

zikredilmemiştir. Bununla beraber, bu hususa dair tesadüfî bir atıf zikredeceğiz Tarihçiler Selmân'ul-Fârisî'den bahsederlerken onun sağlam bünyeli ve birçok kimsenin yapabileceği bir işi tek başına yapabildiğini, meselâ «5 zirâ' uzunluğunda ve 5 zirâ' derinliğinde» toprağı tek başına kazdığını zikretmektedirler[18]. Bu, hendeğin derinliği hakkında kat'î bir malûmat olamaz; zira diğer kimseler Selmân'ın kazdığı kısma devam edip ameliyeyi ilerletmiş olabilirler. Şöyle bir kayda da rastlanmaktadır: Bir tek dar köşe müstesna, hendeğin hiç bir tarafından düşmanın en seçkin atlıları bile sıçrıyarak içeri nüfuz edemezlerdi. İstisna edilen bu köşe, her halde tarassut kulesi vazifesini gören, tepelerle çevrili ve şayet düşman buradan ilerlerse okçuların mukabelesiyle kolaylıkla durdurulabilecek bir mahaldi. Vâqıdî diyor ki «Hendeğin birçok giriş çıkış kapıları vardı, fakat, biz bunların yerlerini bilmemekteyiz»[19] Belki o bu ifadesiyle, tepelerin hendekle birleşmiş olduğu bu yerlere işaret etmektedir. Mamafih, düşman atlılarından Nevfel'-ul-Mahzûmî, nakledildiğine göre kendisi bu hendekten atlamak istemiş fakat, atı ile birlikte içine düşmüştür[20]. Bütün bu delillere göre, hendeğin 9 metre eninde ve 4,5 metre derinliğinde olması mümkündür*.

---

18. Vâqıdî, el-Mağâzî, vr. 103b.
19. **Mağâzî**, vr. 103b.
20. İbn Hişâm, s. 699.

* Bazı tarihî kaynaklarda «Hz. Peygamberin hendeğinden bir tuğla (= لبنة من خندق) kaydı görülmektedir. Acaba Hendek savaşında kazılan bu hendek kısmen veya tamamen tuğladan bir duvarla da tahkim edilmiş miydi? (bk. Taberî, **Te'rîh**, (145. sene olayları), C. 6, s. 208; İbn Kesîr, **Bidâye**, C. X, s. 88.

132. İbn Hişâm'a göre[21] gönüllüler, hendek kazılmasında bütün gün çalışıyorlar ve geceyi geçirmek için evlerine, ailelerinin yanına dönüyorlardı. Bununla beraber Hz. Peygamber (S.A.), alçak bir tepe üzerine bir çadır kurmuş, gece ve gündüz bu çadırın bulunduğu noktada kalmıştır. (Bu mahalde kurulu Zubâb Camii, bunun hâtırasını hâlen canlandırmaktadır). Kendisi, hendeklerde çalışanları teşcî etmek için zaman zaman bu birliklere gidiyor, bizzat kazma işine katılıyor ve müdafaa plânını bu suretle tatbîk ediyordu[22].

Zubâb Mescidi'nin 1964'deki durumu (resmin ortasında)

21. s. 672.
22. Taberî, s. 1465-67.

Hz. Peygamberin (S.A.) kazı işine nezâreti ve hendeklerin kazılması işine fiilen iştirak etmesi:

133. Tabii olarak bu kazı birliklerinin teşkîli hususunda bazı mâsum münakaşa ve ihtilâflar çıkıyor, fakat bütün bunlar, Hz. Peygamberin (S.A.) huzurunda gayet muslihâne, dostça halledilip mesele yatıştırılıyordu. Yukarda Selmân'ul-Fârisî'nin fevkalâde iş çıkarma kabiliyetini nakletmiştik; herkes onu kendi takımında görmek istiyordu ki, bu yüzden çıkan ihtilâfları bertaraf etmek için Hz. Peygamber şöyle dedi: «Hayır! Selmân bizim, yani Peygamber ailesi (ehl'-ul-beyt)'nin kazı birliğindendir». Buna bakılacak olursa, Hazreti Peygamberin (S.A.) ve Selmân'ın iştirak ettiği birlik sadece Peygamber ailesi, meselâ Hz. Ali v.s. gibi kimselerden ibâretti. Fakat Taberî'ye göre[23] bu birlik, diğer kazı takımları gibi Ensâr ve diğer zümrelerden katılan fertlerden müteşekkildi. Bazı kaynakların[24] naklettiklerine nazaran Hz. Ebû Bekr ve Ömer, birbirlerinden hiç ayrılmamışlardı; hattâ bir gün Hz. Peygamber (S.A.), çok çalışmak ve uykusuzluk sebebiyle bütün bir gün uyumak mecburiyetinde kalınca, Hz. Ebû Bekr ve Ömer, Hz. Peygamberin (S.A.) baş ucunda beklediler ve onu uyandırmamaları için çalışanları o tarafa yaklaştırmadılar. Aynı kaynak şu câlibi dikkat malûmatı da ilâve etmektedir: Acele etmeleri sebebiyle Hazreti Ebû Bekr ve Ömer (muhtemelen diğer bazı Müslümanlar da) bu çabukluk içinde sepet bulamadıklarından, elbiseleri içinde toprak taşımak mecburiyetinde kalmışlardır.

134. Hz. Peygamber (S.A.), bizzat işe nezâret et-

---

23. C. I, s. 1467.
24. el-Vâqıdî, vr. 103b; Eş-Şe'mî, Hendek bahsi.

miş ve işin en küçük teferruatına kadar murakabeyi elden bırakmamıştı. Bir defasında, kazı esnasında çıkan büyük bir taş hendeğin daha fazla derinleştirilmesine mâni olmuştu. Halk hendeğin istikametini bu taşın etrafından dolaştırmak istedi. Fakat Hz. Peygamber aşağı indi ve bizzat aşı kırarak küçük parçalara ayırdı[25].

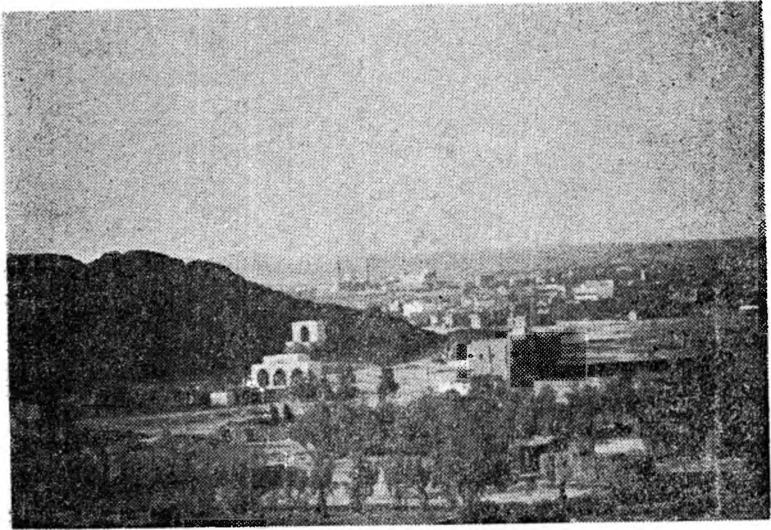

Hendek savaşının cereyan ettiği düzlüğün umumî görünüşü.

135. Her ne kadar o sırada, oruç ayı olan Ramazan ayı içinde bulunuluyor idi ise de, çalışma hararetini kaybetmeksizin devam etti gitti. Kazıcılar iş esnasında türküler söylüyorlar ve kazı işinde birbirleriyle yarışa giriyorlardı. Çocuklar bile gençlik heyecanı ile meşbû oldukları halde onlara en iyi yardımlarda bulundular. Zeyd'ubn Sâbit, o sırada on yaşlarında bir çocuktu. Sıcak ve mütemadî çalışma

25. İbn Hişâm, 673; Taberî, s. 1467 ve müt. bir diğer vaka için, bk. İbn Hişâm, s. 671.

sebebiyle bir gün, iş başında uykuya daldı. Bu, esasen şakacı bir zat olan Umâret'ubn Hazm'ın gözünden kaçmadı; hemen Zeyd'in elbise ve kazı âletlerini aldı, onları lâtife etmek gayesiyle bir yere sakladı. Zeyd uyandığı vakit, tabiatiyle dehşet içinde kaldı. Vak'a Hz. Peygambere (S.A.) kadar vardığı zaman, Zeyd'e «Uykucu» (Ebû Ruqqâd = Uykucular Babası) diye takıldı ve aynı zamanda Umâre'yi dahi, bu yaşta bir çocukla bu tarzda ağır şakalar yapmanın doğru olmadığını izah ederek hafifçe payladı[26].

Hendek savaşı sırasında Resûlullah'ın karargâhının kurulu bulunduğu yer üzerinde inşa edilmiş beş ayrı Mescid (1964) ve arka plânda Medine şehri ile Mescid'un-Nebî görülmektedir.

26. Vâqıdî, vr. 103a.

136. Ara sıra ziyâfetler de veriliyordu; bazısı bir koyun kesiyor, bazısı bir sepet dolusu hurma veya mümâsil şeyler getiriyordu...

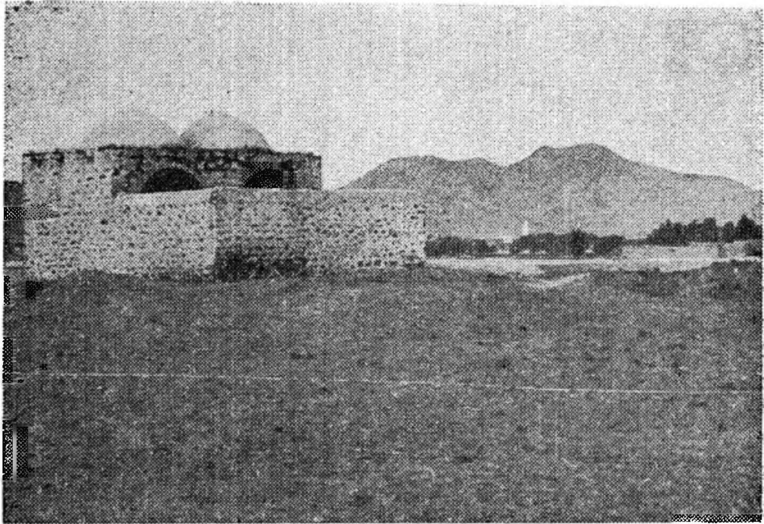
Hendek savaşında Resûlullah'ın karargâhının bulunduğu yerde inşâ edilen beş mescid'in bir diğer noktadan görünüşü

137. Hicrî 1. ve Milâdî 622. yılda meydana getirilen Medine Şehir-Devleti Anayasasının 44. maddesine göre, Medine Yahudileri haricî bir tehlikenin îcap ettirdiği müşterek müdâfaa halinde Müslümanlarla teşrîki mesaî etmek mecburiyetinde bulunuyorlardı. El-Vâqıdî'ye nazaran[27], Hz. Peygamber (S.A.)

27. vr. 103/a.

Benû Qurayza Yahudilerinden ödünç olarak bazı kazı âlet ve edevâtı almıştır.

138. İbn Sa'd'a nazaran[28], hendeğin Doğu tarafı, yani doğudaki lâvlık arazi tarafında kalan Ratic yakınındaki Şeyheyn'in çifte hisarlarından Zubâb Dağına kadar olan hendek parçası Muhacirlere tevdi edilmiş, geriye kalan kısım, yani Zubâb Dağından Kıbleteyn Camii yakınındaki Benû Ubeyd Dağına ve oradan Mezâd Dağına uğrayarak geri dönüp Sal' Dağındaki Feth Camiine kadar olan bu uzun mesafe, çok daha kalabalık olan Ensârîlere tevdi edilmişti.

Şeyheyn Mescidi.

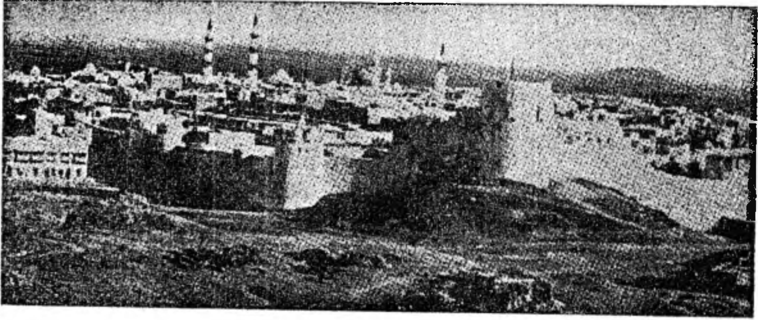
28. II/1, s. 48.

139. Ratic'in, aynı namla anılan ve bir de kaleye sahib bir köyün adı olması kuvvetle muhtemeldir. Bugün bu kasabadan eser yoktur. Şeyheyn hisarları, bugün Uhud dağına yakın bir yerde bina edilmiş çift kubbeli bir cami ile yâdedilmektedir. Bir zamanlar karı koca iki ihtiyar bu hisarlarda yaşamaya başlamıştı. Hisarlar o kadar birbirine yakındı ki, bu iki ihtiyar yukardan birbiriyle konuşabiliyorlardı. İşte çifte hisarlar için «Şeyheyn» (yani iki ihtiyar» ismi, buradan neşet etmektedir. Zubâb hâlâ yerindedir ve ismi değişmemiştir. Halbuki Benû Ubeyd mevkii ad değiştirmiş bulunmaktadır; daha doğrusu bu eski ad kullanılmamaktadır. Batı lâvlık arazi üzerindeki Kıbleteyn camii bu havaliyi tesbit için kâfi gelmektedir. Feth camiinin doğusuna isabet eden Mezâd mevkii, el-Hâzimî'nin **Emâkin** adlı eserinde belirtildiği gibi (No. 832), bir köyün veya bir çiftliğin ismiydi. Sal' Dağı üzerindeki Feth Camii hâlâ bilinmekte olup, hâlâ gerekli hürmet gösterilmektedir. Bu ismin verilişi, Hz. Peygamberin (S.A.) harpten evvel birçok günler mütemadiyen bu mevkide zafer için Allaha dua etmesiyle izah edilebilir; Allah, onu neticede me'yûs etmedi. Bu cami, Hz. Peygamberin (S.A.) şehrin düşman tarafından muhasarası sırasında çadırını kurmuş bulunduğu tarafta inşâ edilmiştir. Bu mevki Sal' Dağının kuzey batı tepelerinden biri üzerine isabet edip araziye tam mânasiyle hâkim bir durumdadır.

Düşmanın gelişi:

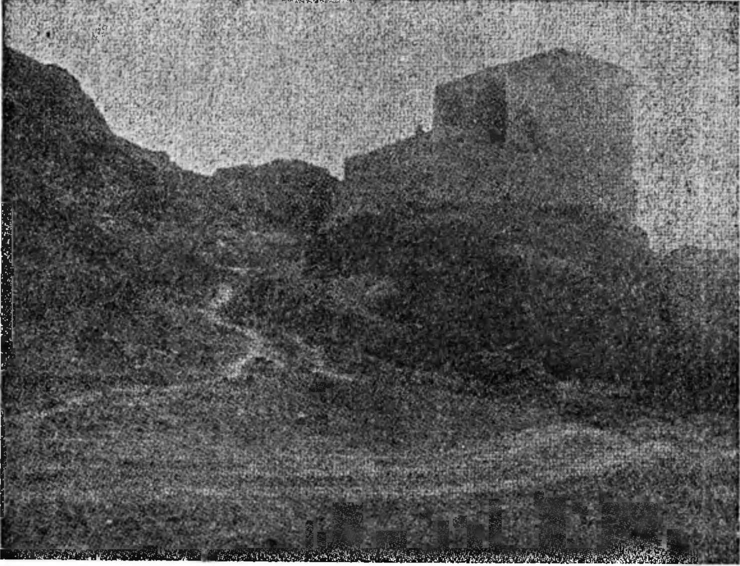
140. Hendek kazma işi süratle inkişaf etti ve düşman birlikleri iki taraftan, şimalden ve cenubdan sökün ettikleri zaman hendek tamamlanmıştı ve o

sırada Şevvâl ayının ilk günlerinde bulunuluyordu. Düşman, Uhud savaşının yapıldığı sahada olmak üzere, Medine'nin kuzeyinde ordugâh kurdu. Kureyşliler Zağâbe birleşme noktasında Ru'menin batısına rastla-

Sal' dağı üzerinden Medine'nin umumi görünüşü.

yan yere, Curef ile el-Ğâbe (orman) arasına yerleştiler. Kendileriyle beraber ücretli askerler olan Ehâbişler, Kinâne ve Tihâme ahalisinden bazı kabileler de gelmişlerdi. Nakledildiğine göre, düşman 10.000 kadar vardı; bunun 7.000'i şimal müttefiklerinden temin edildiği rivâyet edilir. Kureyşliler ve onların yoldaşları, yani güney müttefikleri, Kur'ân-ı Kerim'de yazılana nazaran «Müslümanların alt yanlarından» gelmişlerdi. Gatafânî ve Fezâreli'ler yani şimal müttefikleri ki bunlar, Yahudilerin Hayber'in bir yıllık

Zafer Mescidi.

hurma mahsulüne karşılık[29] Benû Esed ve Necd kabileleri ile birleşmişler ve «Müslümanların üst yanlarından» gelerek Vâdî Na'mân'daki Zeneb Naqmâ'da Uhud'a doğru karargâhlarını kurmuşlardı. Topyekûn 7.000 kadar vardılar.

141. Düşmanın gelmesi üzerine Hz. Peygamber (S.A.), aile fertlerini ayrı ayrı hisarlara gönderdi[30]. Zevcesi Umm'ul-Mü'minîn Hz. Âişe, Benû Hârise hisarındaydı[31]. Akrabası Safîyye, Ensârî şâirlerinden

29. el-Vâqıdî, a.g.e., vr. 101-102.
30. Taberî, C. I, s. 1470.
31. Taberî, C. I, s. 1476.

Hassân'übn Sâbit'e ait olan Fâri' hisarındaydı ki, onun burada iken göstermiş olduğu bir şecâat numûnesi hareket, herkesçe bilinen bir husustur[32]. Medine Yahudilerinden bir güruh Müslümanların şehri boşaltıp dışarıda müthiş bir savaşa tutuşmasını fırsat bilerek Müslümanların evlerini yağma, kadın ve çocuklarına tecavüz etmeyi kararlaştırdılar. Bunlardan biri, mezkûr hisara girmek için hisarın duvarına tırmanınca, Safiyye bir kılıç darbesiyle onu öldürdü ve kafasını aşağıdaki Yahudilerin ayakları ucuna attı. Bunlar ise, dehşet içinde kalıp kaçıştılar[33]. Harbin sonunda her ne kadar kadın ise de, ganîmetten bir hisse alması kararlaştırıldı; hakikaten buna lâyık bir iş görmüştü[34].

142. Yine kaynaklarda naklediliyor ki, harpten bir ay evvel hasad yapılmış ve mahsûl tarlalardan toplanmıştı[35]. Şe'mî bu hesaba göre, düşman atlılarının geldikleri zaman hayvanlarına yedirecek hiç bir şey bulamadıklarını, ancak ordu ile birlikte ne getirmişlerse onunla iktifâ ettiklerini tasrih etmektedir.

143. Düşman, ordugâhını kurup yerleşince Müslüman gönüllüler de karargâhlarını Sal' Dağı yakınında tesis ettiler. Ve Hz. Peygamber (S.A.) de çadırını Zubâb dağından şimdiki Feth Camiinin olduğu yere nakletti. Hemen bunun yakınında, Selmân, Hz. Ebû Bekr, Osmâñ ve Ebû Zerr'e izâfe edilmiş dört cami vardır ki, mezkûr şahısların harp esnasında çadırlarını bu camilerin bulundukları noktalara kur-

---

32. İbn Hişâm, s. 680.
33. **Lisân'ül-Arab**, Qaf-Dad-Dad maddesine bakınız.
34. Ya'qûbî, C. II, s. 49.
35. eş-Şe'mî, C. II, s. 211; el-Vâqıdî, vr. 102a.

Hendek'in en uzak kuzey ucunda inşâ edilmiş Şeyheyn camiinden bir diğer görünüş. Bu mescid Şeyheyn'in çifte hisarlarını yâdetmek üzere sonradan inşâ edilmiştir.

muş olmaları ihtimalini bugün bize, düşündürmektedir. Yukarki beş cami, Medine'ye uğrayan Hacıların büyük tâzimini üzerlerine çekmektedir.

144. Seçkin 3.000 Müslüman asker ve otuzbeş atlı, hendeği enine ve boyuna muhafaza altında tutuyorlar, bunun için daimî devriye halinde faaliyet gösteriyorlardı[36].

Hendek savaşı :

145. Esas olarak Sal' Dağında ve eteklerinde karargâhlarını kuran Müslümanlar, küçük birlikler ha-

---

36. el-Vâqıdî, vr. 105a.

linde ayrıldılar ve bunlar hendeğin daimî ve esaslı bir şekilde tarassut ve muhâfaza altında bulundurulması için devriye usulüne göre kullanıldılar. Süvâriler ve piyâdeler arasında vazife taksîmi yapıldı. Daha esas savaş başlamamıştı, fakat sadece her iki taraftan da bazı kimseler birbirlerine ok atmayı deniyorlardı. Bilhassa düşman, hendeği geçebilmek için bir köprübaşı tesis etmek gayesiyle harekete geçtiğinde şiddetli ok atışına tutuluyorlardı. Düşman atlıları da hendek boyunca dolaşıyorlar, Müslümanlar cihetinde müdafaası ihmâl edilmiş bir giriş mahalli arıyorlardı. Bunlardan bazı cesur atlılar bir iki defa hendeği atlıyarak aşmaya teşebbüs ettiler. Evvelce de gördüğümüz gibi Nevfel'ubn Abdillah el-Mahzûmî de hendeği atlamış fakat aşamıyarak içine düşmüştü. Müslümanlar hemen onu taşlamaya başladılar. Nakledildiğine göre Hz. Ali, arkadaşlarını durdurmuş ve hendeğe inerek onun kafasını koparmıştı. Düşman, onun cesedinin iade edilmesi için on bin dirhem vermek istiyordu; bununla beraber Hz. Peygamber (S.A.) onun bilâ ücret (fidye alınmaksızın) iâde edilmesine müsaade etmişti[37]. Diğer bir defasında birkaç düşman atlısı, İslâm ordusu hatlarına nüfuz etmeye muvaffak oldu. Fakat, kendi birlikleriyle irtibatı kesilmiş olarak hasımları içinde kaldılar. Ölümü bu dünya hayatından daha fazla özlemiş bu Müslüman muharipler arasında daha fazla kalamıyacaklarını anlayarak, hemen geldikleri yere döndüler fakat geride birçok arkadaşlarını ölü bırakmışlardı[38]

146. Karanlık bir gecede devriye gezen ve kar-

---

37 İbn Hanbel, C. I, s. 271; eş-Şe'mi, C. IV, s. 214a ve müt. Taberi, C. I, s. 475-76.

şı istikametlerden gelerek karşılaşan Müslüman iki devriye birliği, birbirleriyle çarpıştılar; bu arada açıkça parola kullanılmış, fakat yanlışlık meydana çıkana kadar yaralananlar olmuş, kan dökülmüştü. Vak'a Hz. Peygambere (S.A.) anlatıldığı vakit dedi ki: «Ölen, şehit olarak ölmüştür, yaralananlar, Allah yolunda yaralanmışlardır.» Neticede bu vak'a dolayısiyle kimseyi cezâlandırmamıştır[39]. Tabiatiyle O bununla, İslâm câmiası mensuplarını ileride daha dikkatli olmaları için ikaz etmiş olmalıdır.

147. Kureyşlilerin gerek kendileri ve gerekse hayvanları için yiyecek yığınakları tükenmeye başlamıştı. Anlaşılan bunlar, yolu daha emniyetli ve Mekke'den daha yakın olan Hayber'den bir miktar yiyecek takviyesi görmüşlerdir. Nakledıliyor ki, Nadîrî Yahudilerinden olan Huyey'ubn Ahtab, Hayber'den 20 deve yükü arpa, hurma ve hurma kabuğu göndermiştir. Fakat bunlar, uyanık Müslüman devriyelerinin eline düşmüştür. Devriyeler, develeri yükleriyle birlikte, ganîmet olarak İslâm Ordusu karargâhına ulaştırmışlardır[40].

148. Erzak yığınlarının tükenmesi ve muhasaranın gayri müessir bir şekilde devam edip gitmesinden son derece sinirlenen Kureyşliler, bir Nadîri Yahudisi olan Huyey'ubn Ahtab'dan, Medine'de yaşıyan Yahudileri İslâm ordusuna karşı şehir içinden harekâta geçmeleri suretiyle arkadan vurmaya teş-

---

39. Fazla malûmat için, Burhan'ud-Dîn el-Merğınânî'nin «ez-Zahiret'ul-Burhâniyye» adlı eserinin «savaşta arkadaşlarını öldüren Müslümanlar» meselesini inceleyen 23. bölümüne bakınız: Yeni Câmi, İstanbul, elyazması.

40. eş-Şe'mî, ait olduğu yerde.

vîk etmesi şeklinde istifâdeyi düşündüler. Medine'de da bu işe iknâ edilmişlerdir. Bunun üzerine Qurayza-Yahudileri, kendi kurnaz dindaşları tarafından (her ne kadar başlangıçta tereddüt etmişlerse de) sonunda bu işe iknâ edilmişlerdir. Bunun üzerine Qurayzalılar hazırlığa başladılar. Fakat onların pek erkenden değişen tavırları, bazılarının Hz. Peygambere (S.A.) ismen tecâvüz ve hakarette bulunması, etraflarında bulunan bazı Müslümanların durumdan şüphelenmelerini mûcip olmuştu. Hz. Peygamber (S.A.) hakikî durumu araştırmak ve haber toplamak gayesiyle, gizli bir memurunu şehre gönderdi; bu ajana, şayet bu söylentiler doğru ise kimseye bir şey sezdirmemesi talimatını vermişti. Bu memur, geri döndüğünde her şeyi öğrenmiş, Hz. Peygambere (S.A.) hakikî durumun mevzuubahis şüphelerden daha da vahim olduğunu haber vermişti[40/1]. Onların bir anî hücuma kalkma düzenleri, Hz. Peygamberin (S.A.) buna karşı almış olduğu tedbirlerden de çıkarılabilir. Şe'mî'ye nazaran[41] Qurayzalılar, geceleyin şehrin Müslüman kesimine taarruz etmek istiyorlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (S.A.), iki yüz kişilik bir kuvvetin başında Selîmet'ubn Eslem'ibn Hureyş ve üç yüz kişilik bir kuvvetin başında da Zeyd'ubn Hârise'yi Müslümanların oturduğu bölgeyi korumak üzere hemen muhtelif istikametlerden şehre sevketti. Bu muhafız askerler, bütün gece yüksek sesle «İslâm harp nidâsı» olan (Allahu Ekber)'i tekrar ettiler. Qurayzî'ler dehşete kapılmışlardı, yerlerinden kıpırdayamadılar bile[42].

40/1. Vâkıdî, vr. 105a.

41. C. II, s. 213a.

42. İbn Sa'd, II/1, s. 48.

149. Diğer bir tarihî rivâyete göre[43] Hz. Ebû Bekr şöyle demiştir: «Ben, bu çok muhataralı olan günlerde, sık sık Sal' Dağının zirvesine çıkar, Medine'ye, Müslüman evlerine bakar ve onları yerli yerinde görünce de Allaha şükrederdim.»

150. Sal' Dağı üzerindeki grafit kayalara kazılmış bazı yazılar dahi, bu savaşın şiddeti hakkında malûmat vermekte ve aynı zamanda Müslümanların hissettikleri ciddî endişelere şehadet etmektedir[44]. Hz. Ömer'in el yazısiyle yazılmış bu yazılardan birinde şunlar okunuyor: «Gece gündüz, bütün bu aksiliklerin düzelmesi için Ebû Bekr ve Ömer, âcizâne duada bulundular». Çok beliğ olan bu ifâde şerhedilirse durum kavranılabilir.

151. Anlaşılan, hendeğin öte tarafından muhasaracılar faaliyetlerini o kadar arttırmışlardı ki Hz. Peygamber (S.A.) ve diğer müdafiler, namazları için bile vakit bulamamaya başladılar. Hattâ, bir defasında, öğlen, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını geceleyin, hepsini birden edâ etmek mecburiyeti hasıl olmuştu[45]. Bu vak'a muhasaranın son günlerinin ne kadar buhranlı olduğuna dair en çok anlatılan hâdisedir. Evvelce de gösterildiği gibi, bu günlerin ciddiyeti için Kur'ân'ın da şahadetine müracaat edilebilmektedir.

151/a. Maqrîzî'nin **İmtâ'** adlı eserinde 15 veya 20 gün yahut da yaklaşık olarak bir ay denmek suretiyle muhasaranın iki ilâ üç hafta sürdüğü ifade

---

43. el-Vâqıdî, vr. 105b.
44. Bu yazılar hakkında bak. **Islamic Culture**, October 1939, Haydarabad/Deccan.
45. **Kenz'ul-Ummâl**, 5/5483, Ahzâb bahsi; İbn Sa'd, II/1, s. s. 49; Makrizî, İmtâ', C. I, s. 233.

edilmiştir. Bu süre farkları, düşman kuvvetlerinin Medine'ye hep beraber aynı anda gelmemiş olmalarıyla izah edilebilir: Buna göre ilk gelenler belki bir ay kaldılarsa, son gelenler sadece onbeş gün savaş alanında kalmış olmalıdırlar.

Soğuk Harp:

152. Hal ve vaziyet süratle hareket etmeyi icap ettiriyordu. Bu yüzden, Hz. Peygamberin (S.A.) düşman safları arasında ayrılık yaratmak için Hâris' ubn Avf ve Uyeynet'ubn Hısn'in reislik ettikleri Gatafân ve Fezâre zümreleriyle, Kureyşlilerin bu haris ve aç gözlü müttefikleriyle ayrı sulh görüşmelerinde bulunmak üzere gizli memurlar gönderdiğini müşahede etmekteyiz. Bir müddet pazarlıktan sonra, bir anlaşma zemini ortaya çıktı ve bu, bir parşömen üzerine kaydedildi. Medine'nin senelik hurma mahsulünden hisse isteniyordu: Hz. Peygamber (S.A.) tarafından **«üçte bir»** teklif edilmesine mukabil, müşkülpesend düşman, **«yarı»** hisse talep ediyordu. Tekrar edelim ki bunlar, Kureyşlilerle esasen buna mümâsil şartlar tahtında kuvvetlerini birleştirmişlerdi; bunu daha evvel arzetmiştik. Ayrıca, bunlarla Müslümanlar arasında hususî bir münazaa ve ihtilâf yoktu; onlar sadece ücretle tutulmuş menfaatperest askerî topluluklardı. Mamâfih Medineli bahçe sahipleri bu fâhiş talebe razı olmakla, pek istifâdeli neticeler doğmayacağını sanıyorlardı; neticede müzakereler kesildi[46].

153. Bundan sonra Hz. Peygamber (S.A.) propaganda ve soğuk harp yoluna müracaat etti. Şi-

---

İbn Hişâm, s. 676; Taberî, 1474.

malî Arabistan kabilelerinden Eşcâ'ların bir mensûbu ve henüz İslâmı kabul ettiği herkes tarafından bilinmeyen, kabilesiyle beraber Hendek muhasarasına gelmiş ve o esnada Müslüman olan Nu'aym'ubn Mes'ûd'u evvelâ Qurayza Yahudileri arasına gönderdi. Bu zât orada dedi ki: «Bu vaziyette Mekkelilerin muvaffakiyet kazanacakları katiyyetten çok uzakta kalmıştır. Fakat, bir defa bu müstevlî yabancılar dönüp giderlerse ki, er geç mutlaka hiç bir şey yapamadan dönüp gideceklerdir, siz kendinizi Hz. Peygambere (S.A.) karşı müdafaadan âciz kalırsınız. Siz, Mekkelilerin eski hemşehrilerine karşı hücuma kalkmaları katiyyet kesbetmedikçe onlarla aranızı son dakikaya kadar bozmayınız. Bu maksatla onlardan teminat olarak rehin isteyiniz.» Qurayzalılar bu nasihatı mâkul buldular; sonra gizli ajan, Kureyşlilerin karargâhına gitti ve onlara aldığı haberlere göre Qurayza Yahudilerinin Hz. Peygamberle birlikte gizli bir harekete giriştiklerini ve onunla olan dostluklarına teminat olmak üzere bazı Kureyş ileri gelenlerini ele geçirip ona rehin olarak teslim edeceklerini vâdettiklerini söyledi: «Bu Yahudilere dikkat ediniz! En iyisi, şu müşterek savaşta sizinle olan teşriki mesâilerinin samimiyet derecesine teminat olmak üzere mukaddes Cumartesi günü onlardan savaşa katılmalarını isteyiniz. Çünkü Müslümanlar, o gün Yahudilerin bu hallerini blidiklerinden onların cephesinde müdafaayı gevşek tutarlar». Bilâhare aynı şekilde Gatafânî ve diğer düşman zümrelerine de öğütler verdikten sonra Nu'aym, İslâm ordugâhına avdet etti ve bu defa burada Yahudilerin Hz. Peygambere (S.A.) teslim etmek üzere, müstevlilerden teminat istedikleri şayiasını yaydı. Hz. Peygamber (S.A.) de, Ordugâhta çıkan bu söylentilerden usûlen haberdâr oldu ve de-

di ki; «Yahudilere bu şekilde hareket etmelerini belki de biz emrettik». Mes'ûd'un-Nemmâm isimli düşman casuslarından biri (Bu zatın, Hz. Peygamber (S.A.) tarafından gönderilen, yukardaki gizli ajan Nu'aym'ubn Mes'ûdun babası olduğu anlaşılıyor; kendisi ebleh bir ihtiyardı), acele Kureyşîlerin kampına koştu, mükemmel bir haber getirmiş olmak kaygu ve özentisi içinde Kureyşilerin kumandanı Ebû Sufyân'a, Hz. Peygamberin (S.A.) Yahudilerden rehin istemeleri hususunda nasıl talepte bulunduğunu olduğu gibi anlattı. Aynı zamanda Yahudilerden de bir heyet gelmiş, Hz. Peygamber (S.A.) ile alenen savaşa başlamalarından evvel rehin almak istediklerine dair arzularını îzah ediyorlardı. Mezkûr propaganda, Kureyşîler arasında şüphe tohumlarının ekilmesine cidden muvaffak olmuştu. Bu suretle, Qurayzalılarla müttefiklerinin arası soğumuş ve teşrîki mesâi etme işi suya düşmüştü[47].

154. Harbe müsâit ayların sonuncusu olan Şevvâl ayı sona ermek üzereydi. Allahın silâhları terk hususunda iradesi olduğu müteakip Eşhur'ul-Hurum denen üç aydan ilki, Zu'l-Qa'de ayı yaklaşmaktaydı. Bu aylarda Mekkeliler Eşhur'ul-Hurum'a tecâvüz edip savaşmaktansa, Kâbe'nin bulunduğu Mekke'ye dönüp gelen hacıları karşılamayı ve onlardan faydalanmayı daha müreccah ve mâkul buluyorlardı; bu onlar için bir dönüş sebebiydi. Nitekim, gıda yığınakları tükenmişti; hattâ hava da bozmuş, müthiş bir rüzgâr çıkmış, ordugâhta söküp atmadığı çadır bırakmamıştı. Ebû Sufyân memleketi Mekke'ye dönmeye

---

47. İbn Hişâm, s. 680-81; Sarahsi, **Şerhus-Siyer'il-Kebîr**, C. I, s. 84-85; yeni neşir; I, 121-22.

karar verdi ve diğerleri de onları takip ettiler. Nakledildiğine nazaran, Ebû Sufyân o kadar perişan bir halde idi ki, bindiği devenin ayaklarının iple bağlı olduğunu hatırlayamayacak kadar şaşkın bir halde ona atladı ve hemen dönmek istedi. Bu halde bile zeki Mekkeli kumandan, telâş arasında Hâlid'ubn'ul-Velîd ve Amr'ubn'ul-As'a herhangi bir Müslüman takibi halinde dönen ordunun ardını iki yüz kişilik bir süvâri kuvvetinin başına geçerek korumalarını emretmeyi unutmadı[48].

Netice:

155. Hz. Peygamberin (S.A.) bu arada yaptıklarına gelince, O, itimat ettiği bir subayını bu soğuk ve rüzgârlı, müthiş gecede, «düşman ordugâhındaki durumun ne merkezde olduğuna dâir haberler toplaması» için hemen gönderdi ve onları asla korkutup tedirgin etmemesini tenbîh etti. Bu vazifeye tayin edilmiş olan Huzeyfet'ubn Yemân bakın neler rivayet ediyor: «Hz. Peygamber (S.A.) birçok defa bu iş için gönüllü istedi. Fakat bu pek korkunç fırtına sebebiyle kimse ortaya çıkmamıştı. Sonra beni ismimle çağırdı. Artık ben de tabiatiyle bu sarih emri reddedemezdim. Ben, düşman karargâhı ile bizimki arasındaki bu uzun mesafeyi hiç bir müşkülâta uğramaksızın, sanki sıcak bir hamam içinde yürüyormuşum gibi rahatlıkla aştım ve geri döndüm. Bizzat gözlerimle, Ebû Sufyân'ın nasıl ayakları bağlı olan devesine binmek istediğini gördüm; o kadar yakındım ki okumu ona muhakkak isabet ettirebilirdim. Fakat, «düşmanı as-

48. İbn Sa'd, II/1, s. 50.

lâ korkutup tedirgin etmemek» hususundaki talimatı hatırlıyarak baş düşmanımızı öldürmekten vazgeçtim ve geri döndüğümde Peygamber (S.A.)'e bütün gözlediğim şeyleri anlattım[49].

156. Bu suretle, Mekke - Yahudi büyük suikast teşebbüsü semeresiz bir şekilde sonuçlandı.

---

49. Beyhaqî'nin «**Sunen'ul-Kubrâ**»sında, Müslim'in **Sahih**'inden alındığı kaydıyla olan Hadis; İbn Hişâm, s. 683.

BEŞİNCİ BÖLÜM

MEKKENİN FETHİ

(Ramazan, 8. H. Yıl / 14 Aralık, 629 M., Çarşamba)

«Namazdan sonra, Hz. Peygamber (S.A.), Kâbe etrafında büyük bir kalabalık halinde toplanmış olan şehir ahâlisine bir hitabede bulundu ve bunlara, kendisine ve ashabına neler yaptıklarını ve onların ne kadar çok haksızlıklarda bulunduklarını hatırlattıktan sonra, artık kendisinden ne bekliyebileceklerini sordu. Kısa bir duraklamadan sonra şöyle devam etti:

«Bugün, artık size hiç bir mes'ûliyet yüklenmeyecek; dağılıp gidiniz, hepiniz serbestsiniz.»[1]

Anî olarak Mekke'nin havası değişti; akşama doğru hemen bütün ahâli İslâmı kabul etmişlerdi. Başka bir şey onları bu derece samimî ve derinlemesine kendisine bağlamamıştı. Onlar, artık mağlûp ve fethedilmiş bir şehir halkı değil, haklar ve mükellefiyetlerde galiplerle müsavî vaziyette idiler. Bir şehrin Fâtihi Allahın Resûlu olursa, esasen hiç bir şekilde bir müfrit hareket beklenemez.»

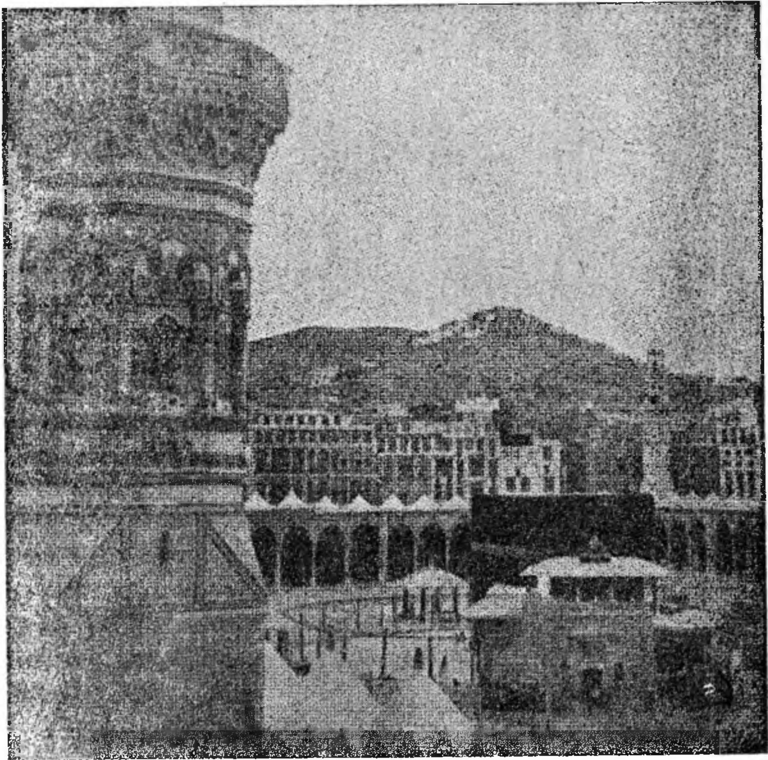
Hz. Peygamberin (S.A.) tatbik ettiği strateji:

157. Resûlullahın da ifâde ettiği gibi Hendek muhasarası (Hicrî 5 — Milâdî 627), Kureyşlilerin hü-

---

1. Taberî, C. I, s. 1642.

cum teşebbüslerinin en yüksek noktasını teşkil ediyordu. Müslümanların devamlı gayretleri neticesi Mekkeliler tamamen bitap bir halde, daimî bir artış gösteren İslâm kuvvet ve kudretine karşı müdafaaya çekilmekle iktifâ ettiler. Bunun sebepleri muhteliftir. Bu değişen tavırlarında, sadece Bedr savaşı ve Hendek muhasarasındaki ademi muvaffakiyetleri müsebbib olarak gösterilemez.

Kâ'be ve Harem'üş-Şerîf'in Maarif Nezâreti binasından görünüşü.

158. Hakikaten Hz. Peygamber (S.A.) her zaman, umumî bir siyaset îcabı olduğu kadar bir prensip meselesi olarak da, düşmanı tamâmen imhâ etmekten ziyâde, sadece ona galebe etmeyi müreccah addetmiştir. Bu gayesine varmak için de iki ayrı yola müracaat ediyordu:

1. Kureyşlileri iktisadî baskı altına almak,
2. Uzak görüşlü siyasetiyle mütemadiyen kendi askerî kuvvetini artırmak.

Hz. Peygamber (S.A.), umumiyetle öyle bir zamanda darbeyi indiriyordu ki, düşman artık mukavemete yeltenemiyordu bile; bu suretle maksat ve gayesi en kansız bir şekilde tahakkuk ediyordu. Neticede, düşman kaynak ve kuvvetleri el değdirilmemiş bir halde, kendilerinden müsbet bir yolda istifade mümkün olduğu nisbette İslâm Devletinin kuvvet ve kudretine ilâve olunuyordu.

159. Mekke, —diğer bir deyişle «mezrû olmayan vâdi» (Kur'an, 14/37) —, sâkinlerinin yegâne olmamakla beraber maişet vasıtaları, yaz-kış yaptıkları kervan ticaretiydi[2]. Medine'ye hicreti müteakip dört ay geçmemişti ki, Hz. Peygamber (S.A.) kuzeyde, Medine'den geçip Mısır ve Suriye'ye varan, Mekkelilerin yaz mevsimi (Rıhlet'us-Sayf)[3] ticaret yolunu seyr ü sefere kapamak için teşebbüse geçti ve bunda fiilen muvaffak da oldu. Hz. Peygamber (S.A.) Medine'nin batısında oturan Yanbû'nun komşusu olan kabilelerle ittifak anlaşmaları akdetti. Bu ara-

2. Kur'an, 106/1-4.
3. Kur'an, 106/2.

zi kesiminde Mekkelilerin sık sık aştıkları yollar bulunmaktadır. Tarih, bu anlaşmaların bir çoğunun metinlerini bize kadar mahfuz tutmuş bulunmaktadır[4]. İslâmın ve İslâm Devletinin yayılıp genişlemesiyle Hz. Peygamberin (S.A.) nüfûz ve tesiri de arttı. Artık o Kureyşlilerin Necd üzerinden geçerek Irak'a varmalarına bile mâni olabilecek bir hâle gelmişti[5]. Bu kuzey mıntakalar yazın sık sık kullanılırdı. Kışın Mekke kervanları umûmiyetle güneye inerler. Tâ'if tarikiyle Yemen ve Umân'a giderlerdi. Tabiatiyle ilk günler bu yolu kolaylıkla kesmek mümkün değildi. Mamâfih Avrupa ile Hindistan arasındaki Mekke üzerinden geçtiği söylenen beynelmilel ticaret durmuş ve neticede bu durum, Kureyşlileri beynelmilel ticaret kervanlarına muhafız kıtaları terfîk etme inhisarından mahrum etmişti. Kuzey bölgeleri le doğrudan doğruya yaptıkları ve kendilerine yüzde yüz kâr bırakan kervan ticareti hiç mevzuubahs edilmese bile, bu muhafızlıktan gelen gelir çok ehemmiyetli bir miktarı bulmaktaydı. Düşmana zarar vermek gayesiyle onun güney ticâret yolları üzerine de küçük askerî birlikler sevkedilmiştir. Bu istikamette tertip edilen askerî seferlerden birine Abdullah'ibn Cahş kumanda ediyordu; kendisi Tâ'if yakınındaki Nahle mevkiini vurmuştur[6]. Bir müddet sonra, bir diğeri Hicrî 3, Milâdî 624 senesinde, Qarada mıntakasına gönderilmiş ve Mekkelilerden 100.000 dirhem kıymetinde gümüş ele geçirmişlerdir[7]. Acaba bu mal transit emteadan mıydı? Hendek savaşından sonra Hicrî

---

4. **el-Vesâiq'us-Siyâsiyye adlı kitabıma bak.**
5. İbn Hişâm, s. 547.
6. İbn Hişâm, s. 423-24.
7. Taberi, s. 1375.

5 ve Milâdî 627 yılında Müslüman nüfûz ve tesiri Necd havalisinden doğudaki Yemâme bölgesine kadar uzaklara yayılmıştı. Yemâme, Kureyşlilerin bütün hububat ithalâtını yaptıkları bir zahîre anbarı durumundadır. Yemâme mıntakası hâkimi Sumâmet'ubn Usâl, Hz. Peygamberin (S.A.) teşviki ile hubûbat ihracını durdurur durdurmaz, tarihçilerin verdikleri malûmata göre, Mekke'de kıtlık baş göstermiştir[8]. Tarihen sâbittir ki, Hicrî 6 ve Milâdî 627 - 628 yılı Hicaz mıntakası için kurak geçmiş ve yağmur yağmamıştır. Rivâyet edilir ki, Hz. Peygamber (S.A.) bir defasında, 500 altın dînar tutarında bir meblâğı, o zamanki düşmanı Mekke'nin mahrumiyet içinde bulunan fakirlerine sarfedilmek üzere göndermiştir. Ebû Sufyân, Hz. Peygamberin (S.A.) şehir ahalisi arasında ayrılık husule getirmek maksadıyla Mekke'deki gençlerin kalblerini kazanmaya teşebbüs etmesi karşısında acı acı homurdanmıştı[9]. Bu hâdisenin yukarıda işaret ettiğimiz kuraklık mevsimine raslaması muhtemeldir. Belki de bu âmiller içinde en esaslısı, Kureyşlilerin müttefikleri tarafından ya İslâm dinini kabul etmeleri veya Hz. Peygamberle (S.A.) dostluk anlaşmaları imzalamak suretiyle tedricen yalnız bırakılmalarıydı. Filhakika, tedkik edersek bu tarihte Mekke'nin bütün istikametlerinde, kuzeyinde, batısında, hattâ güneyinde Müslüman kabilelerinin sâkin oldukları hakikati ile karşı karşıya kalırız. Esasen az sonra da Hudeybiye anlaşması yapıldı. (H. 6 — M. Ocak 628). Kuzeyde Hayber mıntakası, bu tarihten iki ay sonra, İslâm Devletine inkıyât etti (Hicrî 7. yılın Muharrem ayı — M. 628). Ancak, bir yıl geçmişti

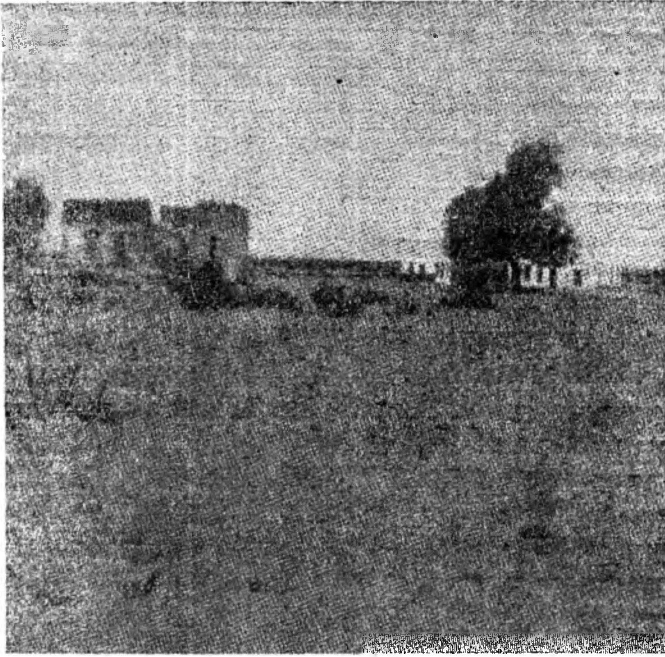
---

8. İbn Hişâm, s. 997; İbn Abd'ul-Berr, İstî'âb, No. 276.
9. Serahsî, el-Mebsût, C. X, s. 91-92.

ki Mekkeliler, bu Hudeybiye anlaşmasını bozdular; her ne kadar pişmân oldularsa da artık iş işten geçmişti. Sonra Medine'ye bir heyet göndererek Hudeybiye anlaşmasını yenilemek istediler. Hz. Peygamber (S.A.) bunu yenilemek taraftarı değildi. Tabiatiyle Mekkeliler, Müslümanların her an bir mukabelei bilmisil yapacaklarından endişeleniyorlardı; sonra artık yalnızdılar, ve fiilen de yardımına güvenecekleri kimseleri kalmamıştı.

Hudeybiye Anlaşması :

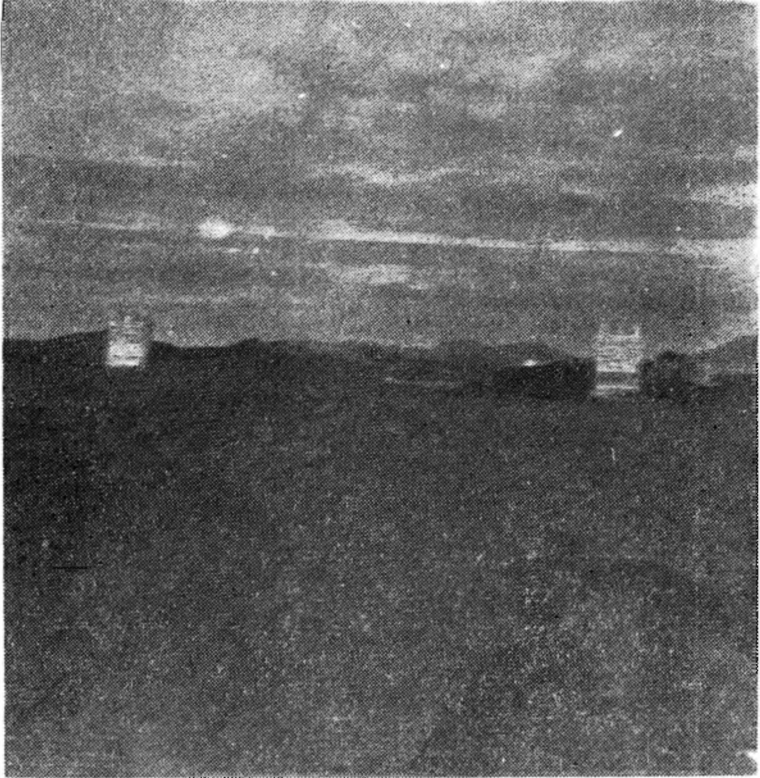
160. Hatırlanacağı gibi Hz. Peygamber (S.A.), Hendek muhârebesini takip eden yıl, Hudeybiye'de, Kureyşileri Müslümanlarla on sene müddetli bir anlaşma akdetmeye iknâ edebilmişti. Kureyşlilere istedikleri her şey verildi ve hattâ Müslümanların üçüncü bir zümreyle harple meşgul oldukları bir sırada Mekkelilerin bitaraf kalmaları mukabili «izzeti nefisleri» bile tatmin edildi. Bu suretle Mekkeliler Hayber Yahudilerini tek başlarına bırakmış olduklarını yâ idrâk ediyorlar, yahut da edemiyorlardı; netice olarak, bu anlaşma, Müslümanlara karşı Yahudilerden yardım alma imkânlarını da ortadan kaldırıyordu. Mekke ve Medineliler, bunlar Hudeybiye anlaşmasının yegâne iki tarafı değildiler. Aynı zamanda bu esas taraflardan birinin müttefiki olmak suretiyle anlaşmanın bütün maddelerine iltihak etmiş, bu suretle taraf vasfını iktisap etmiş olan peyk zümreler de vardı. Bu talî taraflar bir müddet sonra esas tarafları bile harbe sürüklemiştir. Meselâ nakledildiğine göre, bir defasında Bekrî'ler, Hz. Peygamber (S.A.) hakkında hakaretâmiz sözler sarfetmişlerdi. Müslümanların müttefiki olan Huzâî'ler bunun üzerine fe-

Hudeybiye bölgesindeki Şumeysiyye'nin 1939'daki görünüşü.

na halde öfkelendiler ve muhtemelen komşuları Bekrî'lerden bazılarının kanına girdiler. Bekrî'ler, içlerinde Mekkeliler dahi olduğu halde, intikam almak için bir gece hücumu tertiplediler. Daha sonra Huzâalı bir elçinin Medine'de Hz. Peygambere (S.A.) anlattığına göre bu hücum, Huzâî'ler camide cemaatla birlikte namaz kılarlarken îka edilmiş, tabiatiyle bu yüzden müdafaasız bir halde olan bu Müslümanlar arasında ölü ve yaralı sayısı fevkalâde kabarık

olmuştur[10]. Az kalsın iki cephede birden savaşma tehlikesi tahakkuk ediyordu. Hz. Peygamber Hayber meselesini halledip onları kendine bağlayarak silâhsız bir hale getirince, Mekkelilerle hesaplaşmak için yeter derecede serbestiye kavuştu. Kan akıtmak asla

Hudeybiye yakınında Mekke'nin Haram hududlarını işâretleyen hisar şeklindeki yapılar

10. İbn Hişâm, s. 805.

arzu etmediği bir şeydi; bunun için düşmanı gâfil avlamak üzere teşebbüse geçti. Bu zor vazifesinde onun elde etmiş olduğu muvaffakiyeti ne kadar gayret etsek takdirden âciz kalırız.

Hz. Peygamber (S.A.) 10.000 kişilik Ordusunu Mekkeliere karşı nasıl harekete geçirdi?

161. Bir askerî sefer için geniş hazırlıklar yapılmaya başlandı. Fakat Hz. Peygamber (S.A.), niyet ve kararının ne tarafa olduğunu hiç kimseye açıklamadı. Bu sır, o kadar titizlikle saklandı ki, Hz. Ebû Bekr gibi seçkin bir kimse bile, kızı Hz. Âyşe'nin (Hz. Peygamberin (S.A.) o sırada hanımı) evine gittiğinde, ondan bu seferin ne tarafa olduğunu sorması üzerine Ummu'l-Mu'minîn Hz. Âyşe, babası Hz. Ebû Bekr'e bu hususta yeter bir bilgi verememiştir[11]. Diğer Müslümanlar da tabiatiyle aynı şekilde bilgisizdiler. Aynı zamanda, az sonra göreceğimiz gibi toplanan gönüllü askerler on bin kadar olmuşlardı[12].

162. O devirde on bin kişilik bir ordu, görülüp alışılmış bir şey değildi. Düşman haber alma teşkilâtı veya dostlarından bunu gizlemek, saklamak da çok zor bir şeydi. Burada bir gece baskını mevzu bahis olamaz; zira düşmanla arasındaki mesafe on iki gün gibî uzak bir mesafedir. Bunun için Hz. Peygamber (S.A.), her şeyden evvel Medine'den bütün çıkışları durdurdu, yasak etti; buna gerek dostları ve gerekse bîtaraf kimseler de dâhil bulunuyordu. İstihbârat teşkilâtı o kadar verimli çalışıyordu ki, ahmak bir Müslüman olan Hâtib'ubn Ebî Balta'a, Mekke'ye

---

11. Maqrîzî, **İmtâ**, adlı eseri, I, 361.
12. Mür. ed., **Solomon's Song**, C. V, s. 10.

gizli bir haber gönderdi. Bu haberi götüren, Medine'nin hemen yıkınında kolayca yakalandı. Mektupta, şunlar yazılı idi: «Burada büyük hazırlıklar yapılıyor; her halde Mekke'yi düşünüyorlardır». Bu mektuba el koydular, fakat Hz. Peygamber (S.A.) mektubu götüreni yolunda serbest bıraktı; bu bir köle kadındı. Serbest kalınca doğru Mekke'ye gitti. Hz. Peygamber, okuma yazması olmayan bu kadının orada mâcerasını anlatacağını ve Mekkelilerin suçluluk hâleti ruhiyesi içinde, bundan Müslümanların işine yarayacak bazı neticeler çıkarabileceklerini düşünüyordu; bu sırada bazı şaşırtmalar vermek zarûreti de vardı. İbn Sa'd'ın eserinde[13], yazılı olduğu veçhile «Hz. Peygamber (S.A.) Ebû Qatâde'nin kumandasında bir askerî birliği Medine'nin tam kuzey kesiminde, üç günlük mesafede bulunan «İdam» mevkiine gönderdi. Böylece herkes, Hz. Peygamberin (S.A.) bu bölgeye gitmek istediğini ve bu «İdam» seferinin bunun keşif kısmı olduğunu düşünecekti; bu suretle şâyiaların merkezi sikleti bu yöne çevrilecekti.»

163. Hz. Peygamber (S.A.), fiilen bir büyük sefere çıktığı zaman, sadece gideceği yeri değil, aynı zamanda ordusunun hakikî büyüklük ve kuvvetini de saklamak istemiştir. İşte, bu sebeple, müverrih Ya'qûbî'ye nazaran Hz. Peygamber (S.A.), beklenen birçok gönüllünün Medine'de toplanmamalarını, ancak Mekke'ye doğru hareketinde yol boyunca kabilelerinin bulundukları yerlerden geçtikçe kendisine iltihak etmelerini emretti. Bu strateji o kadar muvaffak oldu ki Kureyşliler, Müslüman Ordusu Mekke civarındaki dağlar arkasına ordugâhlarını kurunca-

---

13. II/1, s. 96; keza bk. Belâzurî, Ensâb, I, 381.

ya kadar onların harekete geçtiklerine dair zerre kadar bir haber elde edememişlerdir. Bundan başka, tam Mekke'ye hareket edeceğine yakın, az evvel de işaret ettiğimiz gibi, Medine - Suriye yolu üzerinde Batn İdam'lıları cezalandırmak için kuvvetli bir askerî birliği harekete geçirmişti; bununla dikkati dağıtmak ve herkesde, Hz. Peygamberin (S.A.) Medine kuzeyindeki düşmanlarından birine sefere gittiği zehâbını uyandırmak istiyordu[14]. Darbe tesirini daha da arttırmak gayesiyle İslâm Ordusu Mekke'yi kuşatınca Hz. Peygamber, o gece her Müslüman askerin ayrı ayrı birer ateş yakmasını emretti. 10.000 ateşin bütün bir gece yakılması daha büyük, daha fazla sayıda insanın yemeklerini pişirdikleri intibâını veriyordu. Cenabı Hak da Müslümanlara lûtfunu esirgemedi. Ebû Sufyân, Mekkelilerin bu en büyük kumandanı, aynı gece Müslüman keşif kıtalarının eline düştü. Bunun neticesi, Mekke ahâlisi ne yapacağını bilmez hale geldi. Ertesi sabah, Hz. Peygamber (S.A.) şimdi anlatacağımız Mekke yürüyüşüne başladığı zaman, Ebû Sufyân Mekke ahalisinin evlerine kapanmaları ve silâhlarını terketmeleri, yahut Kâbe civarına toplamaları veyahut da Ebû Sufyân'ın kendi evine kapanmalarını ancak bu haldedir ki kimseye zarar verilmeyeceği hususunda halkı temin etmek üzere serbest bırakıldı.

164. Hz. Peygamber (S.A.) tarafından bir kimsenin evinin sığınılıp emniyet içinde kalınacak bir yer olarak seçilmesi muhakkak ki büyük bir şereftir. İhtimâl ki, Ebû Sufyân bu şerefe lâyıktı. Çünkü meşhur müverrih Sâbit'ül-Bunanî (Tabiîndendir), bize İs-

---

14. Muk. ed. İbn Sa'd ve Belâzurî, ait olduğu yerde.

Mekke'nin Fethi ile ilgili yürüyüş hattını gösteren bir kroki.

lamın ilk günlerinde Hz. Peygamberin (S.A.) sokak çocukları ve diğer avâma mensup kimseler tarafından izâç edildiği zaman melce olarak Ebû Sufyân'ın evini sık sık kullandığına, zîra Ebû Sufyân'ın misafirini anlayıp müdafaa edebilmek için gerekli kültür ve cesarete sahip olduğuna dair malûmat vermektedir[15]. Hz. Peygamber (S.A.) bunu unutamamıştı; mezkûr hareketi ise evvelkinin bir mükâfatı idi.

165. Bu sırada, Mekke'de tecrübeli ve nüfûz sahibi bir kimse bulunmuyordu Ebû Cehl ölmüş, Hâlid'ubn Velîd ve Amr' ubn'ul-As Müslüman olmuşlar, Ebû Sufyân anî olarak ortadan kaybolmuştu (arzedildiği gibi kendisi Müslümanların eline düşmüştü). Şayet hâlâ varsa, müttefiklere yardım için haber gönderecek kadar da vakit kalmamıştı. (Ebû Cehl'in oğlu) İqrime gibi bazı genç kumandanlar, şüphesiz bazı mukavemet hareketlerine kalkıştılar. Onlara kendi kılanlarına mensup kimseler yardım ediyorlardı. Âteşîn bir kumandan olan Hâlid'ubn Velîd'in idaresindeki Müslüman askerî birlikleriyle bunlar arasında bazı sokak muharebeleri cereyan etmiştir. Mamâfih, ekseriyet itibariyle Mekkeliler, Ebû Sufyân'ın almış olduğu teminata ve onlara tavsiye ettiği şeylere ve sulh yoluyla ve kan dökülmeksizin icrâ edilecek bir işgâl vaadine inanıyorlardı.

166. Ebû Sufyân, şayet derhal kuvvetlerini teşkil edip bir mukavemete kalkışsa bile, bu onun için çok geç bir davranış olacaktı. Zira Hz. Peygamber (S.A.), kendi birliklerini fiilen Mekke'ye doğru hare-

---

15. İbn Cevzî, **el-Muctebâ,** elyazması, Kahire, s. 83; **Islamic Literatur**, Lahor, 1953, V/539-44 de çıkmış «New Ligt on the Character of Ebû Sufyan» adlı makaleme bakınız.

kete geçirip, şehrin iyice yakınlarını tamamen işgâl etmeden evvel, onun İslâm ordusu karargâhını terketmesine müsaade etmedi[16]. Ebû Sufyân'ın gönüllülerini toplayıp harekete geçmesi veya yakınlardaki müttefiklerine — şâyet hâlâ kaldıysa — yardım için bir haber göndermek ve onların yardımlarını talep etme meselesi mevzûbahis olamazdı. Ebû Sufyân, Mekkelilerin itimadını kazanmış bir liderdir. O, şuna samimî olarak inanıyordu ki, böyle bir mukavemet hareketi neticesiz ve son derece faydasızdı; tarihçiler tarafından nakledilmiş olan, onun karısı ile bu meseleyi münakaşaları, bu kanaatini aksettirmektedir. Hasımlarının mukavemet edilmez kuvvetlerine bir de onların inanılmaz merhamet ve şefkatlerinin eklenmesi, bu çok nâzik anda Mekkeliler üzerinde o kadar derin tesirler bıraktı ki, onların İslâma karşı beslemekte oldukları kin ve düşmanlık hisleri bir anda yepyeni bir kalıba dökülerek en müsbet bir tarza inkılâp etmiş oldu.

Hz. Peygamberin (S.A.) Müslüman Ordu birliklerine vaziyet aldırması:

167. Mekke, her taraftan dağlarla çevrili bir vadide kurulu bir şehirdir. Şehri, kuzey - güney istikametinde kateden bir tek ana yol vardır; bu ana geçide iki talî yol bağlanır ki, biri Hacûn, diğeri Kadâ' yoludur.

168. Müslüman ordusunun büyük kısmı, aralarında Hz. Peygamber (S.A.) olduğu halde kuzey istikametinden ilerledi. Yukarı şehir denen yer (Ma'lât), bu tarafta yer almaktadır. Diğer bir askerî birlik

16. İbn Hişâm, s. 814.

Zübeyr'ubn'ul-Avvâm idaresinde Kadâ' yolu üzerinden ilerleyerek düşmanın deniz sahiline, Vâdî Fâtıma yoluyla kaçmasına mâni oluyordu. Diğer bir büyük askerî birlik, şehre güney'den Lît yolunu takiben girdi ve Mesfele'yi yani aşağı şehir denen mıntakayı işgal etti. Muhtemelen bu bir süvari kıtasıydı, çünkü diğer ordu birlikleriyle aynı zamanda birlikte şehre girebilmek için bunların çok çabuk şehrin etrafından dolaşmaları îcap etmektedir. Bu düşüncemiz, bu birliğin süvâri kuvvetleri kumandanı Hâlid'ubn Velîd'in kumandasında sevkedilmesi vakasiyle kuvvetlenmektedir. Diğer bir birlik de Hacûn yolu üzerinden şehre girmiştir. Bunlar aynı zamanda Cidde'ye olduğu kadar, Yemen istikametinde de düşmanın kaçış yolunu kapamakla vazifeliydiler[17].

169. Diğer bütün askerî seferlerde olduğu gibi bu sefer münâsebetiyle de bir parola ittihaz edilmişti[18].

170. Ordunun safları ve kademeleri titizlikle tanzim edilmişti. Hususî bir subay (Vâzi'), bütün bu işlere nezaret ediyordu[19]. Hz. Peygamber (S.A.) bu vazifeli vasıtasiyle talimatını veriyor ve onunla emirlerini icrâ ettiriyordu. İbn Hişâm'ın kitabının aynı sahifelerinde Mekke'nin en yüksek tepelerinden görülürcesine, İslâm ordusunun şehre girişinin pek özlü bir şekilde tavsifi bulunmaktadır. Hakikatte Hz. Ebû Bekr'in babası Ebû Kuhâfe, o sırada Mekke'de yaşamaktaydı. Kendisi âmâ idi. Bir yabancı ordunun

---

17. Muk. Ed. İbn Hişâm, s. 816-817; Taberî, s. 1635.
18. İbn Hişâm, s. 818.
19. İbn Hişâm, s. 815.

şehre hücuma geçtiğini haber alınca, kız torununun elinden tutarak yüksek bir tepeye çıktı ve torunundan gördüğü her şeyi kendisine anlatmasını istedi. Küçük kız, ona Vâzi'nin nasıl safları ve kademeleri ayarladığını vesair teferruatı aynen nakletti. Nihayet kızın «askerlerin nasıl yayılıp ilerlediğini» anlatması üzerine: «haydi, çabuk eve gidelim; hareket halinde bir ordunun eline geçmek tehlikelidir» dedi.

171. Böyle, dört bir taraftan harekâtta bulunan bir orduda Baş Kumandanın olup bitenlerden haberdar olma ve her şeyi tam ve lâyıkiyle elde tutması hususunda hakikaten fevkalâde maharet ve teşkilâtçılığı görülüyordu. Hz. Peygamber (S.A.) yeni tâlimatlar vermenin ve müdahalelerde bulunmanın lüzumlu olduğu yerlerde derhal işi ayarlıyordu. Şehrin işgalinin son safhalarına doğru subaylarından biri, kendi emrindeki askerlere, «bugün artık mağrur Mekke'nin başının öne düşeceği ve şehrin yağma edileceğine dâir» imâda bulunması üzerine hemen Hz. Peygamber (S.A.) geldi, meseleyi öğrenir öğrenmez mevzuubahis subay derhal kumandanlıktan alındı[20] ve bu vazife başka bir kimseye[20/1] tevdi edildi. Hz. Peygamber (S.A.) dedi ki: «Hayır! Mekke'nin şeref ve haysiyeti asıl bugün artacak. Madem ki orada İslâmın kıblesi mevcuttur, müessestir; bu yüzden her ne suretle olursa olsun onun kudsiyetine tecavüz edilmeyecektir». Bunun üzerine şehirde sulh, sükûn ve nizam işini sağlamak üzere umumî bir tebliğ yayınlandı.

---

20. Taberî, C. I, s. 1636.

20/1. Bu «kimse» vazifeden alınan kumandanın oğlundan başka bir kimse değildi. Anlaşılıyor ki bu yüzden kalbi kırılmış kumandanın gönlü alınmak istenmiştir.

172. İslâm ordusunda herbir askerî birlik, tabiî bir taksimat üzere teşkil olunmuştu; yâni herbir kabile ayrı bir birlik,, ayrı bir takım teşkil ediyordu. Filhakika, Mekkeli Müslüman Muhâcirler, Medineli Ensârîler, Eslemîler, Gifârîler ve diğerleri herbiri ayrı ayrı olmak üzere müstakil askerî birlikler, kuvvetler olarak tertîb olunmuşlardı. Bununla berâber, durum o tarzda ayarlanmıştı ki bütün bu ayrı zümreler, aynı makinenin çeşitli parçaları gibi bir tek gayeye hizmet eder şekilde muntazam çalışmışlardır. Bu şekilde bir tertip ve teşkil, psikolojik bir tesir uyandırma imkânlarına sahiptir; bu tarzda tertip ve teşkil edilmiş askerî birlik ve takımlar, o devirdeki herhangi bir insan üzerinde kuzey - batı Arabistan'ın bütün kabilelerini temsil ediyormuş gibi muazzam bir tesir husule getirir.

Hz. Peygamberin (S.A.) Mekke'ye girişi:

173. Mekkeli Muhâcir, Peygamber Muhammed Mustafâ (Sallallahü aleyhi ve sellem), şimdi doğum yeri olan bu şehre muzaffer bir Kumandan olarak dönüyordu. Hâriçte peşini bırakmamış olan hemşehrileri tarafından maddî ve mânevî ağır ıstıraplara düçar edilerek tam sekiz sene geçirmişti. Şimdi ise, zafer kazanmış bir ordunun başındaydı; buna rağmen tavır ve hareketleri ne şekilde olmuştur? Diğer herhangi bir tiran gibi kibir ve azamet dolu, Kadiri Mutlak, bütün sebeblerin Sebebi olan Allahı unutmuş, gururundan sarhoş olmuş bir halde miydi? Hayır!.. O bütün bunlardan tamamen uzaktı. İbn Hişam'ın kitabının 815'inci sayfasında da anlattığı gibi, o, hakikatte gayetle çekingen bindiği devenin sırtında sık sık secdeye kapanıyor, lütfettiği bütün bu

şeylerden dolayı Tek olan Allaha şükrediyordu. Herkese şâmil olmak üzere umumî af ilân ediyor, geçmişte mâruz kaldıkları maddî ve mânevî ıstırablardan intikam alma düşüncesi yerine sulhu yayınlıyor; bununla hakikatte Allahın, muttakî olan mü'minlerden beklediği şeyi gösteriyordu. Kur'ânın 2. Sûre, 58. âyet ve 7. Sûre, 161. âyette, Allah şöyle buyuruyor: «Şu şehre girip, dilediğiniz yerden istediğinizi bol bol yiyin, kapısından secde ederek girin ve Umumî Af (= Hıtta) deyin». Taberî'nin **Te'rîh** adlı eserinde de gayet güzel belirttiği gibi[21], Peygamber Mûsâ (aleyhisselâm) devrine ait askerlikle alâkalı bu ilâhî emirleri, Amâlikalı'larla olan savaşlarında Yahudiler gerektiği gibi yerine getirmekten uzak kalmışlardır. Hz. Muhammedin (S.A.) «Harp Peygamberi» olması ve fakat bunun yanında, harplerinde bile «Rahmet Peygamberi» olduğunu isbat etmesi mukadder kılınmıştı. Evvelce zikri geçen bir hadîste şöyle denmektedir: «Ben harp peygamberiyim, ben Rahmet peygamberiyim»[22].

174. Kur'nda 48. sûrenin 24-25. âyetinde şayanı dikkat bir vak'a zikredilmektedir. Zaferden sonra, inatçı düşman askerlerinden bir kısmı, şehrin iç kısmında İslâm ordusuna karşı ciddî bir pusu kurmuştu; mezkûr âyetlerde, Allahın onları bu inatçı düşmanlardan nasıl kurtardığı hatırlatılmaktadır Bu vakada dahi «Rahmet Peygamberi», suçluları affetmek fırsatını zayi etmemişti.

---

21. C. I, s. 1532-33.
22. Ahmed'übn Hanbel, **Musned**, IV/395.

Hz. Peygamberin (S.A.) «affı umumî» ilân etmesi:

175. İşgalin hemen akabinde insan yapısı ilâhlar, lâyık oldukları «seviyeye» indirildiler. Ebû Sufyân'ın evinde ise durum hakikaten insana heyecan vericiydi Karısı korkusuz Hind, evindeki putlara vurmaya ve onları parça parça etmeye ve bu arada: «Sizden ne fayda gördük; biz nasıl oldu da bunlara inanarak aldandık» diye sık sık haykırıyordu. Aynı Hind, yüzü örtülü bir şekilde, şehrin diğer kadınları ile beraber, İslâma girmek üzere Hz. Peygamberin (S.A.) huzuruna geldi. Bu esnada cereyan eden muhavere cidden çok alâka çekicidir:

— «Çocuklarınızı öldürmemeye söz veriyor musunuz?»

— «Biz onları çocuklar olarak yetiştirdik, onları Bedr savaşında öldüren sizsiniz.»

— «Gayri meşrû münasebetlerde bulunmamaya ve zinâ etmemeye söz veriyor musunuz?»

— Hür doğmuş bir kadın bunu yapabilir mi hiç?»

— «Hırsızlık yapmamaya söz veriyor musunuz?»

176. Bu sualler üzerine Hind nâçâr kaldı ve anladı ki İslâm, sadece siyasî bir lüzumdan ibaret değildir; o aynı zamanda insanın ferdî ve içtimaî hayatına hâkim bir kaideler külliyesidir ve dedi ki:

— «Ya Resûlullah! Hırsızlık hakikaten kötü bir şeydir. Fakat, şimdi düşün: Kocam çok hasis ve cimridir; evimin zarurî ihtiyaçları için bazı bazı kocamdan bir miktar para çalmak mecburiyetinde kaldım...»

Hz. Peygamber (S.A.), gülmekten ve şunları söylemekten kendini alamadı:

— «Pek âlâ haklısın, işte böylesi yasak değildir.[23].

177. Bu bahsi, Hz. Peygamberin (S.A.) fethedilen şehirdeki son durumunu da zikrederek kapıyoruz. İşgâli takip eden günde, sulh, sükûn ve asayiş şehre hâkim olunca cemâatla kılınan namaza imamlık etti; bu durum şehirdeki putperestler tarafından merakla takip edildi. Namazdan sonra, Kâbe etrafındaki sahada toplanmış olan hemşehrilerine bir hitâbede bulundu ve bunlara, gerek kendisine ve gerekse ashâbına neler yaptıklarını hatırlattı ve onların ne kadar haksızlık ve adaletsizlik yapmış olduklarını îzah etti. Son olarak, onlara artık kendisinden ne bekleyip, ümit ettiklerini sordu. Kısa bir duraklamadan sonra devam etti

«Bugün, artık hiçbir şeyden mes'ûl değilsiniz. Gidiniz, hepinizi hür addediyorum.»[24].

Anî olarak Mekke'nin havası değişti ve akşama doğru hemen bütün halk İslâmı kabul etti. Onlar hiç bir şeyi böylesine derin, böylesine samimî bir şekilde kabul etmemişlerdi. Hem onlar, şimdi mağlûp edilmiş ve işgâl altına girmiş bir memleketin ahâlisi değiller, haklar ve vazifeler hususunda, zaferi kazananlarla tamamen müsâvî vaziyetteydiler. Bir şehrin fâtihi, Allahın Resûlü olursa, böylece en küçük bir ifrat hareketi dahi ortaya çıkamaz. Bu siyâsete bir ışık tutacağını umduğum şu hâdiseyi nakletmeyi faydalı bulurum Hz. Peygamber, henüz yukarıda zikrettiğimiz hutbesine başlamamıştı. Müezzin Bilâl'ül-Habeşî (R.A.), Kâbenin damına çıkmış namaz için ezan okuyordu:

«Allahu Ekber, Allahu Ekber...»

---

23. Taberî, Te'rîh, C. I, s. 1643-44; Suheyli II, 277.
24. Taberî, C. I, s. 1642.

Mekkeli bir putperest olan 'Attâb'ubn Esîd arkadaşlarından birinin kulağına eğildi ve dedi ki: «Allaha şükür ki babam şimdi hayatta değil; şayet o, şu siyahînin mukaddes Kâbe'nin damına çıkıp anırdığını işitseydi, buna katiyen tahammül edemezdi.» Biraz sonra, Affı Umumînin ilân edildiğini işiten aynı Attâb, galeyana geldi ve anî olarak ileri fırladı. Hz. Peygambere (S.A.) yaklaşarak şöyle dei: «Ben Esîd'in oğluyum, Allahdan başka Allah olmadığını ve senin de onun elçisi olduğunu tasdik ederim.» Hz. Peygamber (S.A.) cevap verdi: «Pek âlâ; seni Mekke vâlisi yaptım.» Biliyoruz ki askerlerinden hiç birini Mekke'de garnizon tesis etmek için bırakmaksızın Hz. Peygamber (S.A.), gayet kısa bir zaman içinde Medine'ye çekilmiş ve Mekke'nin idaresini gördüğümüz gibi, henüz İslâmı yeni kabul etmiş bir Mekkeliye bırakmıştı. O, sonradan buna aslâ pişman olmamıştır. Bütün bunlar, insan kalbinin nasıl kazanılacağını gösteren apaçık vâkı'alardır.

ALTINCI BÖLÜM

HUNEYN ve TÂ'İF SAVAŞLARI

(Şevvâl, 8. H. Yıl / Kasım 629)

Huneyn mevkii ne tarafa düşer:

178. Bizzat ismi Kur'ân'a geçmekle ebediyete intikal eden meşhur ve mühim bir meydan muharebesi olan Huneyn savaşının daha İslâmın kuruluşunun ilk günlerinden itibaren unutulmaya yüz tutması câlibi merak bir şeydir. Eski tarihçiler ve coğrafyacılar, bu savaşın yerini tam ve doğru olarak tesbit edememektedirler. Bazıları, meselâ Maqrîzî gibi[1], bu mevkii Mekke'den bir günlük mesafe, yani yirmi beş kilometre olarak, diğer bazı müverrihler ise bu yeri, mukaddes beldeden dört günlük mesâfe olarak târif ederler. Bir kısmı da bu ikisi arasında rakamlar ileri sürerler ki bu sırada yani Fethin akabinde Hz. Peygamber (S.A.), bu son zaferini sağlam esaslara bağlamak ve Feth'i, İslâm Devletinin iktisadî ve siyasî prensiplerine göre itmâm etmek için Mekke'de meşgul bulunuyordu.

179. Bu gibi ihtilâfların sebebini bulmak zor değildir: Huneyn mevkii meskûn olmayan bir mıntaka

1. İmtâ adlı eserinde.

idi. Hz. Peygamber (S.A.) Havâzinîler ile karşılaşmak üzere, ordusu ile birlikte bir sefere çıkmıştı. Sabahın erken saatlerinde, dar bir vâdiden geçerlerken İslâm ordusu, düşman tarafından anî bir hücuma uğradı. Bu ârızî vakıa bir yana, ne evvelce, ne de bundan sonra hiç bir münâsebetle Huneyn, tanınan, bilinen bir yer olmuş değildir. Burasının susuz, otsuz, göçebe topluluklarına bile câzip gelmeyen yaban bir mıntaka olduğu muhakkaktır.

180. Son birkaç sene zarfında, birçok ilim adamı ve en sonuncu olarak Şekib Arslan, Bâ Selâme ve diğer kimseler, Huneyn mıntakasını keşfetmek için teşebbüslere giriştiler. Pek tabiîdir ki, her biri ayrı neticelerle, birbirleriyle asla uzlaşmayan çeşitli görüş ve kanaatlara vardılar. Bu mütehassıslar umumiyetle araştırmalarını Tâif - Mekke anayolu üzerinde yapmışlardır. Bu suretle onlar, Hz. Peygamberin (S.A.) askerî seferlerinde daima, düşman üzerine ilerleyişinden hasımlarının haberdar olmamasını teminat altına almak için, asla ana yolları takip etmemeyi şiâr edindiğini nazarı itibara almamaktadırlar.

181. Bâ Selâme, bu işi yapacak en iyi kimseydi; bu topraklarda dünyaya gelmiş ve 1946 yılında ölümüne kadar, Saudi Arabistan'ın Mekke parlamentosunda âzalık etmiş ve dört ciltlik Hz. Peygamberin (S.A.) hayatına dair bir eseri olan ve seyahatten hoşlanan, hakikî bir memleket evlâdıydı. Havaliyi gâyet iyi tanımaktaydı. O, eserinde, bu tarihî mıntakayı araştırmak ve bulmak için epey bir zaman harcadığını yazmakta ve bu mahallî bugünkü Necd otomobil yolu üzerinde, Mekke'den takriben yirmi beş kilometre mesâfede bir nokta olarak göstermektedir. Onun çizdiği bu yolu takip ettim; itiraf etmeliyim ki,

12.000 kişilik bir ordunun, üstelik de Hz. Peygamberin (S.A.) kumandasındaki bir ordunun düşman okçuları tarafından pusuya düşürülebileceği hiç bir müsâit mahalle raslamadım. Sonra buradan, İslâmdan evvel her sene bir panayırın kurulduğu tarihî meşhur Zu'l-Mecâz kuyusuna geldim. Burada Kureyş göçebe kabilelerinden biri yaşamaktadır. Göz alıcı ve sanatkârane işlenmiş elbiseleriyle derhal diğer göçebelerden tefrik edilen bu kabileye mensup kızlar, otomobilimizin suyunu, seve seve ikmâl etmemize yardım ettiler. Bu kuyu, Arafat'ın kuzeyinde ve Arafat ile şimdiki Necd otomobil yolundan biraz sapa talî bir havâlîde bulunmaktadır. 1932 ve 1939'da Hicâz'a ilk ziyaretlerimde, Huneyn mıntakasını tayin etmek için teşebbüs ettim, hattâ bir defasında Karâ' Dağı üzerinden Tâif'e olan yüz yirmi kilometrelik mesâfeyi bir merkeble katettim; gayem, yolda Huneyn'i araştırmaktı. Huneyn savaşı ile alâkalı olarak tarihin kaydettiği Evtâs v.s. mahalleri de bu yol üzerinde aradım, durdum. Bütün bunlar boşa gitti; bu araştırmaların devamını, bizlerden daha çok imkân ve müsâit şartlara mâlik olacak olan müstakbel araştırıcılara bırakıyorum.

Muhtemelen Huneyn, Tâ'ifin 50-60 km. kuzey-doğusunda bulunmaktadır:

182. Sultan II. Abdülhamîd devrinde «Hicâz Demiryolları İdaresi» tarafından hazırlanmış olan haritaya kısaca bir göz atalım. Her ne kadar pek fazla itimada şayan olmasa bile bu harita, bize Evtâs namıyla[2] bir yer vermekte ve bunu Tâif şehrinin kuzey-

---

2. Huttideki değil de Karaşetteki «t» ile ki, bu da esasen mezkûr yerin umum imlâ şeklidir.

doğusunda, 50-60 kilometrelik bir mesâfeye yerleştirmiş bulunmaktadır. Ben, bu havaliyi ziyaret edemedim, bununla beraber, Huneyn yeri için yapılan araştırmalarda gösterilen yerlerin en mâkulü olarak haritadaki bu mezkûr yeri kabul etmekteyim; sebebini de şimdi îzah edeceğim :

183. Evvelce de îzah edildiği gibi, bütün eski müverrihlerin de naklettiklerine göre[3], Hz. Peygamber (S.A.) Tebûk seferi müstesna, her defasında şaşırtıcı ve aldatıcı istikametlerde yola çıkmıştır. Önce, aksi istikamette yola çıkıyor, epey gittikten sonra, yarım daire şeklinde çark ederek esas seferdeki hedefin istikametini alıyordu. Bununla beraber, aynı zamanda ihtiyatî tedbir olarak her zaman kullanılan yolları değil, aksine, az istîmal edilen düşmanın şüphelenemiyeceği geçit ve bölgeleri tercih ediyordu. Hz. Peygamber (S.A.) Mekke'yi fethettikten sonra, Hevâzin kabilesinin İslâm topraklarına hücuma hazırlandıklarını haber aldı[4]. Hz. Peygamber (S.A.), bunun üzerine hemen tebdili kıyafet etmiş bir subayını Hevâzin kabileleri arasına gönderdi. Burada, birkaç gün geçiren ajan, düşmanın hakikaten pek yakın bir zamanda hücuma geçeceğini tesbit etti[5]. Bunun üzerine Hz. Peygamber (S.A.) düşmanı, kendi arazisinde iken yakalamak üzere Mekke'den hareket etti.

---

3. İbn Hişâm, s. 894 bilhassa zikre değer.
4. Hakikaten, bugün Hevâzin bedevileri, yaptığım araştırmalarda bana söylenenler doğru ise, hâlâ Tâ'if'in kuzey doğusunda, epey bir mesâfe ileride yaşamaktadırlar.
5. Ibn Hişâm, s. 842; Kettani, «et-Terâtîb'ül-İdâriyye», C. I, s. 363 adlı eserde, Hevâzinîlerin memleketinde Evtâs adlı mahalde yerleştirilmiş, Hz. Peygamberin (S.A.) devamlı olarak bir casusunun mevcut olduğu gösterilmektedir.

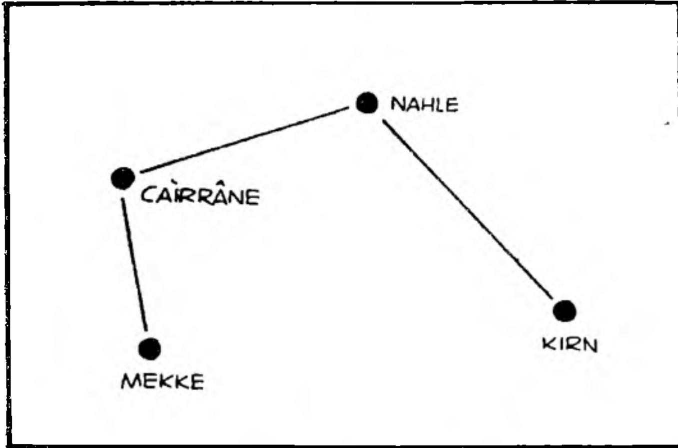
184. Huneyn'in Mekke'den bir günlük mesafede olduğu şüphelidir. Düşmanın Mekke yakınlarına bu kadar sokuluşu ve İslâm haber alma teşkilâtının bundan bîhaber olması, o devrin şartları nazarı itibara alınırsa, uygun düşmez. Bundan başka, «dört günlük mesafededir» görüşü de muvafık değildir; çünkü, Huneyn karşılaşması her iki hasmın tam yarı yollarında bir nevi buluşma yeri gibi bir manzara arzetmektedir. Bu arada, Tâ'if'in bile Mekke'den deve ile iki - üç günlük bir mesâfede bulunduğunu düşünmek îcab eder. Hevâzinîlerin arazileri Mekke'de dört günlük mesafede olduğuna göre, Huneyn karşılaşmasının Mekke'den 50 - 60 km. mesâfede cereyan etmiş olması îcab etmektedir.

185. Huneyn savaşının, Evtâs dağı yakınında cereyan ettiği söylenmektedir[6]. Bugünkü nesil bu ismî dahi unutmuş vaziyettedir. Diğer kayda değer bir malûmat da şudur: Huneyn'den alınan ganîmet, Hz. Peygamber (S.A.) tarafından muhafaza edilmek üzere Ca'irrâne'de bırakılmıştı[7]. Çünkü, etrafı kale duvarlariyle çevrili Tâ'if şehrine sığınmak üzere kaçan düşmanı takip eden Ordunun ağırlıklarından kurtulması icab ediyordu. Bu münasebetle, kaynaklarda zikredilen Ca'irrâne bize, Huneyn'in Arafatta veya sâir yerlerde değil, bu istikamette araştırılması gerektiği fikrini telkin etmektedir. Her neyse kaynaklarımız, Tâ'ife doğru kaçan düşmanın takib edilmesi sırasında, Hazreti Peygamberin (S.A.) Nahle-Yemeniyyeden geçerek Liyye'ye vardığını nakletmektedirler[8].

---

6. İbn Hişâm, s. 840 ve müt.
7. Bu mevki hâlâ bilinen, Mekke'den on beş kilometre mesâfede, mukaddes şehrin şimal doğusunda bir yerdir.
8. İbn Hişâm, s. 872.

Ca'irrâne ve Nahle ve Qırn'dan geçirilecek olan bir hat, yarım dâire teşkil etmektedir; Liyye ise Tâ'ifin güney doğusunda, Mekke'nin tam aksi istikametinde, eskiden olduğu gibi hâlen de Tâ'ifin meşhur bir kenar mahallesini teşkil etmektedir.

Huneyn savaşı için takip edilen muhtemel yürüyüş plânı.

186. Hatırlanacak diğer bir şey de 1939'da evlerinde misâfir kaldığım kimselerin bana kat'i olarak söylediklerine göre Hevâzin göçebe kabilelerinin hâlâ Tâ'if'den üç günlük mesafede yaşamakta oluşlarıdır.

Hz. Peygamberin (S.A.) askerî yürüyüş yolu :

187. Öyle zannediyorum ki şimdi biz, Hz. Peygamberin (S.A.) bu seferinde katettiği askerî yürüyüş yolunu sarahaten takip edebileceğiz. Hz. Peygam-

ber (S.A.), Hevâzinîlerin Tâ'if halkı ile birleşmesine mâni olmak istiyordu. Önce, Mekke'yi kuzey istikametinde terk etti... Bir müddet sonra, kuzey doğu istikametine kıvrıldı ve bir yarım daire çizmeye başladı. İşte, bu sırada, Huneyn havalisinde düşman ile karşılaştı. Düşmanın burada kurmuş olduğu pusu, hiç de beklenmeyen bir darbe teşkil ettiğinden, önce muvaffak oldu. Fakat, Hz. Peygamber (S.A.) yine örnek bir hareketle darbe tesirinden yavaş yavaş sıyrılarak Müslümanları tekrar bir araya getirdi. Hevâzinîler, sayısız zigzaglar halindeki vâdilerin koruyuculuğu ve avantajından istifadeyle kaçmaya başladılar; takib edenlere asla karşı koyamayacak bir haldeydiler. Müverrihlerin verdikleri malûmata göre, düşman beraberinde kadınlarını, çocuklarını, hattâ bütün koyun ve deve sürülerini alıp getirmişti; onlar, bu saydıklarımızın zafer veya ölüm tahakkuk edene kadar, askerlerin bütün gayretleriyle savaşmalarına müessir olacağını düşünüyorlardı. Fakat bu düşünceleri, iyi tâlim ve terbiye görmüş disiplinli İslâm ordusu karşısında neticesiz kalmıştır. Sonunda da bütün kadın ve çocukları, hayvan sürüleri, bu askerlere ganîmet olarak kaldı. Hz. Peygamber (S.A.), ganâimi Ca'irrâne'de muhafaza edilmek üzere Mekke istikametinde bir subayın muhafızlığı altında yola çıkardı; gâyesi, daha kolaylıkla hareket edebilmekti[9]. Aynı şekilde yarım dâire biçiminde bir yürüyüş hattı takip edilerek Tâ'if'in doğu güney doğusunda yer alan Liyye'ye varıldı ve buradaki kale tahrip edildi[10]. Bahçeli ev ve bostanlardan müteşekkil bu müreffeh kasaba, büyük bir iktisadî ehemmiyet taşıyordu. Bu-

---

9. İbn Hacer, İsâbe, No. 2066.
10 İbn Hişâm, s. 872.

ranın kaybedilmesi, Tâ'if halkı için pek elim bir netice olmuştur. Bundan sonra Hz. Peygamber (S.A.), etrafı surlarla çevrili Tâ'if şehrini ordugâh kurmaya ve manevra yapabilmeye müsait geniş bir araziye bakan tarafından muhasaraya başladı. Bu harbin Müslümn şehitler mezarlığı, bugünkü İbn Abbâs Camii Kebîrinin yanında bulunmaktadır; burası aynı zamanda Müslüman ordusunun çadırlı ordugâhını kurduğu mahaldir.

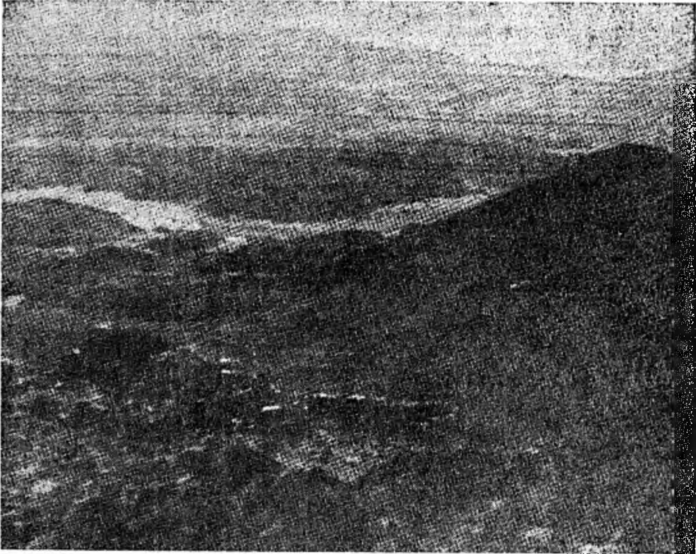
TÂ'İF KUŞATMASI

Tâ'if ve etraf bölgenin tavsîfi:

188. Tâ'if, Vâdî Vacc üzerinde kurulu, yağmur yağma zamanları, içinde su bulunan bir nehirle yarı yarıya muhât ve etrafı surlarla çevrili bir şehirdir. Bir sayfiye yeri olup, denizden yüksekliği 900 metre kadar vardır. Mekke ile irtibatını sağlayan üç yolu mevcuttur. En kestirmesi Arafattan geçer, Karâ' Dağına tırmanır. Sadece merkep ve katırların aşmaya cesaret edebilecekleri 80 - 100 km. uzunluğundaki bu yol, bu vasıtayla yirmi saatte kat'edilebilmektedir. Öğleden sonra, geç vakit Mekke'den ayrılan bir kimse, devamlı bir hareketle gece yarısı Karâ' Dağına varır ve burada tevakkuf ederek sabahleyin erkenden tepeler üzerinden yola devamla öğleden sonra Tâ'if'e varabilir. Diğer bir yol Ca'irrâne üzerinden develerle katedilmektedir ki, ben bu yoldan Tâ'if'e şahsen gitmedim. Tâ'if'e gidebilmek için, üçüncü olarak Vâdi Na'mân ve Mesîl üzerinden bugün (1939) motorlu vasıtaların kullandıkları yol vardır ki 100 - 125 km olan bu yolu vasıtalar üç saatte almaktadırlar.

Vâdîler geniş ve düzdür, yolda hiç bir mâniaya rastlanmamaktadır.

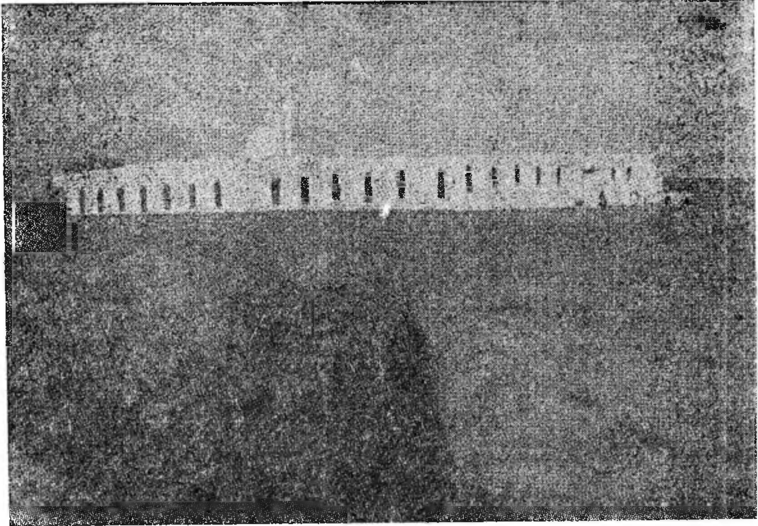
189. Eski Arabistan'ın diğer bütün şehirleri gibi, Tâ'if şehri de o zaman, birçok kasabalardan müteşekkildi. Bunlardan her biri, iki yüz veya dört yüz

Mekke düzlüğünden Tâ'if'e doğru uzanan tırmanma bölgesi

veyahut bin beş yüz metre gibi aralıklarla kurulu idiler ve her birinde ayrı bir kabile (kılan) oturuyordu. Bu yerleşik durumların veya kasabaların hepsi ayrı bahçelere, tarlalara, hisarlara ve tarassut kulelerine sahiptiler. Bu satırların yazarı, bu neviden

kasaba harabelerine 1939 yılında, mahallinde bizzat rastlamıştı. Bu bahçe ve çiftlikler, bunlar arasında geçen Vâdî Vacc tarafından sulanmaktaydı. Bu nehir, aynı zamanda surlarla çevrili şehrin tam kıyısından geçmektedir. Ancak havaliye yağan yağmurlar kısa zamanda bu nehrin yatağı vasıtasıyla boşaltılmakta ve senenin ekseri günleri ise kuru kalmaktadır. Mamâfih toprak altı su yatakları zengindir; bir nevi borulu kuyu vasıtasiyle eski devirlerde bu yeraltı suları, mebzûlen satha çıkarılmakta ve arazi sulanmaktaydı ve hâlen de bu usul tatbik edilmektedir. Bu borulu kuyulardan gelen sular arklara verilmekte, tarlaların ve bahçelerin sulanmasında bunlar ihtiyaca kifâyet etmektedir.

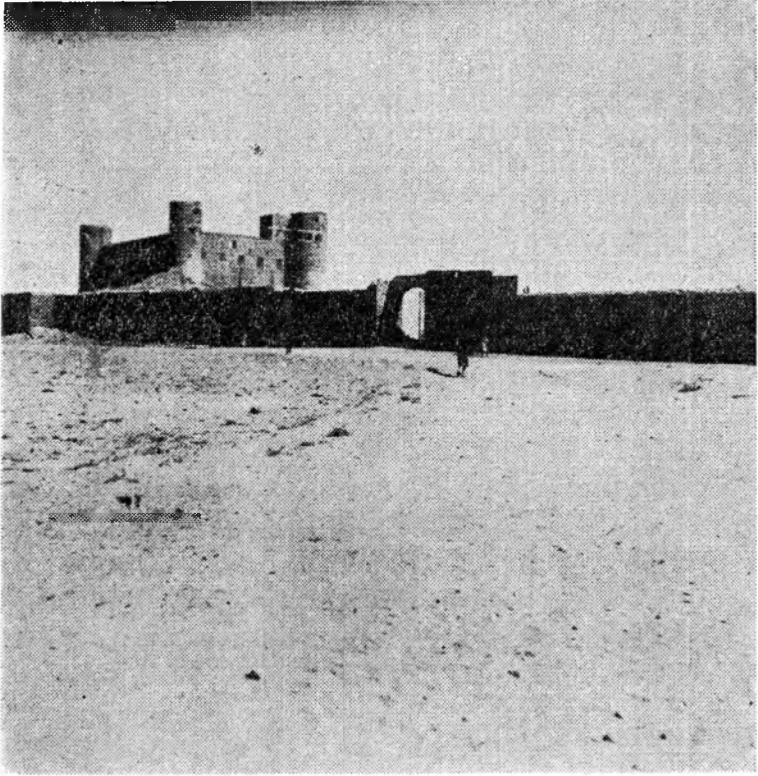
Tâ'if'de kurulu İbn Abbâs Mescidi.

190. Çok eski devirlerden birinde, buranın şeflerinden biri, İran hükümdarının teveccühünü kazanarak buraya bir mühendis gönderilmesini temin etti. Bunun yardımı ile, etrafı kale ve tahkimatla çevrili bir şehir meydana getirildi. Neticede «tâ'if» sıfatı (kelime mânası «etrafı duvarla kaplı»dır), kısa zamanda buranın ismi hâline inkılâb etti[11]. Umumiyetle bu mahallin diğer kısımları Vacc diye anılmaktadır ki, genişlik itibariyle bazan Tâ'if'i de içine almaktadır. Arazinin münbit oluşu buraya çeşitli mıntakalardan insanların gelip yerleşmesine sebep olmuştur. Ancak, buranın hakikî yerlileri olanlar, buraya gelip yerleşmek istiyenleri «müttefik» olarak kabul etmekte kâfi derecede müsâmahakâr davranıyorlardı. Bu yüzden İslâmın zuhurunda, Tâ'if (yahut Vacc) şehrinde iki ayrı halk kütlesine rastlıyoruz Benû Mâlik ve Ahlâf (kelime mânası «müttefikler»).

191. Bu mahalle ait bize kadar gelen nakillere göre, Lât ve Uzzâ mâbetleri etrafı surlarla kaplı olan şehirde (Tâ'if) bulunmaktaydı. Ben 1939'da bu mâbetlerden birinin bulunduğu yerde resmî bir misafirhâne inşa edilmiş olduğunu ve ötekinin yerinde de bir şahsa ait büyük bir ikametgâhın inşa edilmiş olduğunu görmüştüm.

192. Tâ'if'te rastlanan bugünkü sûrlar, Türkler zamanından kalmadır. Fakat, bunların eski temeller üzerine oturtulmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü, Hz. Peygamber (S.A.), devrinden kalan Tâ'if muhasarası sırasında şehit düşenlerin mezarları hâlâ İbn Abbâs Camii Kebîri yakınında, tam şe-

11. Eğânî, C. 12, s. 48-49.

Tâ'if kalesi (1939).

hir sûrlarının dibinde bulunmaktadır. (Sonradan Hz. Peygamberin (S.A.) zabıt kâtiplerinden Zeyd'ubn Sâbit dahi aynı mezarlığa defnedilmiştir.) İbn Hişâm, eserinin 872. sayfasında, Hz. Peygamberin (S.A.) ordugâhını şimdiki «İbn Abbâs Camiinin» bulunduğu yere kurduğunu beyan etmektedir.

Hz. Peygamberin (S.A.) muhâsarada kullandığı harp âletleri hakkında bilgi:

193. Arab Yarımadasında etrafı sûrlarla çevrili sadece birkaç mahal vardır. Bu yüzden, ilk İslâm orduları için bir muhâsara harbi biraz fevkalâdelik arzediyordu. Hayber kalelerinden sonra Tâ'if, Hz. Peygamberin (S.A.) karşılaştığı mukavemet etme kabiliyeti olan bu nevi sûrlu şehirlerdendi. Müslümanlar, Hayber'de mancınıkla atılan taşlardan epey zahmet çekmişlerdi. Bunlardan ders alan Hz. Peygamber (S.A.) tarafından, taş fırlatmak hususunda bu mancınıklar[12] ve kezâ muhkem - örtülü arabalar (debbâbe, debbûr, arrâde yahut elle sürülen tanklar) Tâ'if sûrlarına karşı istimal olunmuştur. Keza Belâzurî'nin «**Ensâb'ul-Eşrâf**» adlı eserinde[13], Tâ'if'de kullanılan mancınığın Selmân'ul-Fârisî tarafından inşâ edildiğini ve debbâbe denen (örtülü muhkem araba) âletin (جرش) denen yerden (az sonra izah edilecektir) Hâlid'ubn Saîd tarafından temin edildiğini bize bildirmektedir. Mamâfih, İbn Sa'd'ın eserinde ise[14], gerek araba ve gerekse mancınığın Devs'li et-Tufeyl'ubn Amr tarafından getirildiği zikredilmektedir. İsimler münakaşalı olmakla beraber vak'a sâbittir, aksi söylenmemiştir. Mamâfih İbn Hişâm, «**Sîre**» adlı eserinin 869. sayfasında bir kıssa nakletmektedir. Buna göre, Tâ'ifli iki Sakîfi olan Gaylan'ubn Se-

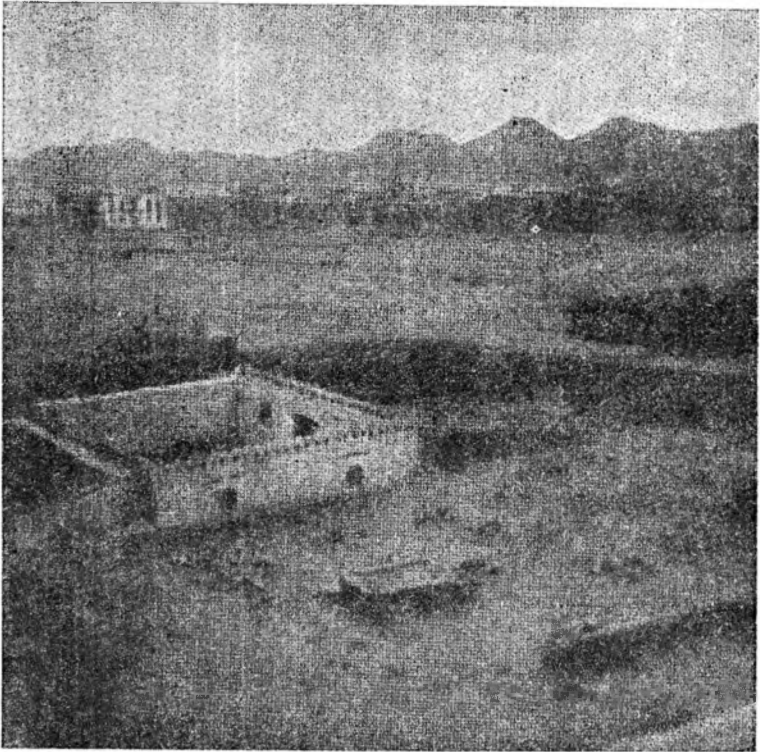
---

12. İbn Hişâm, s. 872; Taberî, s. 1672.
13. Kahire neşri, I, 366.
14. C. II/1, s. 114.

leme ve Urvet'ubn Mes'ûd, Tâ'if harbine iştirak etmemişlerdir; kıssada şöyle denmektedir: «Muhkem (?) örtülü arabaların ve mancınıkların nasıl inşa edildiklerini öğrenmek üzere CRŞ gittikleri için...» ve onlar tam döndükleri sırada muhasara da esasen kaldırılmış bulunuyordu. Aynı vakayı anlatırken İbn Sa'd daha geniş ve mufassal malûmat vermekte[15] ve bu iki kişinin İslâm dinini, henüz o sıralarda kabul etmemiş olduklarını, bunu daha sonra tahakkuk ettirmiş olduklarını ilâve etmektedir. Acaba Tâ'ifliler, Hazreti Peygamberin (S.A.) bu son hareket ve teşebbüsüne aynı tarzda bir mukabelede mi bulunmayı düşündüler. Yani aynı âletlerle kendi ordularını da mı teçhiz etmeyi düşünmüşlerdi? Muhakkak ki mevzuubahis mancınıklar, İslâm ordusuna karşı kullanılabilirlerdi, fakat muhkem - örtülü arabalar ne işe yarayacaktı? Bu arabalar, cepheden girişilen hücûmlarda ve göğüs göğüse yapılan savaşlarda çok zor kullanılırlar. Muhtemel ki, onlar bu arabaların îmâlini, ileriki zuhûrat ve ihtimalleri de düşünerek veyahut da kendi hemşehrileri için değil de, sırf bir müşteriye satmak ve ihrâc gayesiyle ticâret için öğreniyorlardı. Hz. Peygambere (S.A.) gelince, o, en aşağı bir veya iki mancınığa sahip bulunuyordu. Bunlar, bir evvelki yıl Hayber cenginde ganîmet olarak alınan harp âletlerindendi. Selmân'ın bunları tamir veya aynen bir kopyasını îmâl etmesi muhtemeldir. Buna rağmen, şunu da söylemek icab eder ki, sadece bir veya iki ufak çapta mancınığın bu kadar geniş bir sahaya yayılan muhasara karşısında kullanılmasının hiç de müessir olamıyacağı gayet açıktır. Hakîkaten bunların kullanılması, Tâ'if'in teslimi için yet-

---

15. İbn Sa'd, I/2, s. 52.

Zeyd'ubn Sâbit'in medfûn bulunduğu Tâ'if'deki kabristan.

mezdi. Üstelik Tâ'if'de müdâfî asker ve yiyecek stokları eksik değildi. Diğer yandan, düşman okları ve kızgın çiviler, İslâm ordusu içinde birçok zayiata sebep oluyordu[16]. Bu kızgın çiviler Müslüman askerler tarafından kullanılan tankların örtülerini bile deliyorlardı. Bu esaslı müdafaa tedbirleri karşısında, şe-

16. İbn Hişâm, s. 873.

hir surlarını hariçten rahneler açmak suretiyle yıkmanın imkânsızlığı anlaşıldı.

194. Gerçi düşman, göğüs göğüse çarpışmak üzere sûrlar dışına çıkmayı düşünmüyordu. Fakat, onların kale burçlarından attıkları oklar, bazan muharebe edenler arasında isabetlere sebeb oluyor, bilhassa geceleyin ordugâhta korunaklar hâricine çıkan askerler kayıplara uğruyordu. Belâzurî'nin Ensâb'ul-Eşrâf adlı eserinde[17], «Hz. Peygamberin (S.A.) yanında haşeb (tahta, odun) bulundurduğu, bunlarla Tâ'if muhasarasının devamı boyunca çadırının etrafını çevirdiği» zikredilmektedir[18].

195. Neticede, muhâsara sürüncemede kalıp arzu edilen netice istihsal edilemeyince, Hz. Peygamber (S.A.) iktisadî baskı çaresine başvurdu ve şehir dışındaki Tâ'if'in ileri gelenlerine ait yüksek evsafta ve nâdir üzümler yetiştiren bağ ve bahçeleri tahrip edeceğini duyurdu[19]. Bu teşebbüs, düşman arasında büyük bir heyecan ve karışıklık yarattı. Neticede düşman, onların tahrip edilmesindense, harp ganimeti olarak alınmasını teklif etti. Hz. Peygamber (S.A.) de bu emrinin fiilî bir netice doğurmaktan uzak olduğunu görerek onu geri aldı.

196. Hz. Peygamber (S.A.) diğer bir baskı çaresi olarak, «Herhangi bir düşmana ait köle, İslâm dinini kabul ettiği ve İslâm ordusu safları arasına katıldığı takdirde, hür bir müslüman gibi muamele göreceğini» ilân etti[20].. Bu münasebetle birçok iltihak

17. C. I, s. 367.
18. Mür. ed. İbn Sa'd, II/1, s. 114.
19. İbn Hişâm, s. 873.
20. İbn Sa'd, II/1, s. 114-115; İbn Hişâm, s. 874.

vak'aları vuku bulmuş ve bunlar İslâm Hukuk Müdevvenatı arasına, müstakar ve kuvvetli emsaller olarak katılmıştır (Aşağıda 217. paragrafla mukayese ediniz).

197. Bugünlere ait bir taktik olmak üzere Hz. Peygamber (S.A.) muhasara etmiş olduğu şehrin etrafında bulunan dikenli nebatların taze dallarını kestirdi ve gerek malzeme ve gerekse insanlar için giriş çıkışı imkânsız hale getirmek için sûrların münasip yerlerine koydurdu; bunlar aynı zamanda anî bir gece baskınına veya başka türlü bir hücuma karşı mânia teşkil ediyorlardı[21].

198. Kırk gün süren bir muhâsaradan sonra, Hz. Peygamber (S.A.) çekilmeye, cephe savaşı ve demir, ateş gibi vasıtalar yerine, siyasî silâhlarla mücadeleye devama karar verdi. Az ileride de göreceğimiz gibi, sonraki vak'alar bu usulün isâbetini tamamen isbât etmişlerdir.

«CRŞ» nin müşâbeheti meselesinin münâkaşası:

199. Az evvel, CRŞ (= Cim, Râ, Şın diye adlandırılan bir mahalle dikkati çekmiştik. Burası hakikatte «Curâş» yahut «Carş» mıdır? 1) İbn Hişâm'a göre[22], «Curaş» Tâif'in güneyinde, etrafı duvarlarla çevrili mahfuz bir şehirdi (Medine muğlaka, kelime mânası: kilitli, yahut kapalı şehirdir); burada, Yemen menşeli bazı insanlar oturmaktaydılar. Arap coğrafyacıları, bu havaliyi gayet yakından tanımakta ve bura-

---

21. İbn Sa'd, II/1, s. 114; Vâqıdî, Mağâzî, adlı eseri vr. 228b, British Museum, elyazması.

22. s. 954.

yı Yemen topraklarından saymaktadırlar. Mamafih ne olursa olsun bizim merâkımızı çeken nokta, bu küçük ve alelâde kasaba, harp âlet ve edevâtı imâlinde, Mekke, Medine ve hattâ Tâ'if'den daha ileride bulunuyor ve bu tekâmül ile iftihar ediyordu. Buraya, diğer yerlerden insanlar, sadece mancınık ve elle idare edilen tanklar ve muhkem - örtülü arabalar satın almak üzere değil, fakat aynı zamanda bunların yapımını öğrenmek için de gelirlerdi. 2) Hz. Peygamberin (S.A.) Bizans toprakları içinde kalan Ürdün'de kurulu «Carş» şehrine hususî murahhaslar göndermesi ihtimali mâkul addolunamaz. Hakîkaten «Carş»ın bir sanayi şehri olduğu hükmüne varmak pek münasiptir. Bugün, ondan kalan harabeler hâlâ onun eski büyüklük ve tekâmül seviyesine şehâdet etmektedir. Aynı zamanda, gayet iyi bilinmektedir ki Bizanslılar, bu şehir ahalisine, Arabistan topraklarında yaşayan bedevîlere harp donanımı ihraç etmelerini sıkı sıkıya yasak etmişlerdi. Bundan başka, Mu'ta denilen yerde, son zamanlarda, Müslüman askerî birlikleriyle Bizans kuvvetleri arasında bir çarpışma cereyan etmiş ve Müslümanların ağır zayiat vermesiyle sona ermişti. Bu yüzden artık Müslümanlar, silâh satın almak üzere burada teşebbüse geçmeyi düşünemezlerdi. Ayrıca bu harp malzemesini bir aylık uzaklıkta bulunan Tâ'if'e kadar nakletme zorlukları da nazarı itibara alınmalıdır. Mezkûr kıssayı bir kerre de, «Tâ'iflilerin ayni maksatlarla bu yere elçi gönderdikleri» şeklinde mülâhaza edecek olursak, Tâ'iflilerin İslâm Devletine kıyasen gerek sermaye ve gerekse sair kaynaklar bakımından çok âciz bir durumda bulunmaları dolayısiyle, hemen yakınlarında bulunan bir şehrin Ürdün'de bulunân Carş'den daha tercihe şayan addedilmesi lâzım geldiği neticesi-

ne varırız. Bundan başka, anlaşılıyor ki Hz. Peygamberin silâh almak üzere vazifelendirmiş olduğu hususî murahhas heyeti, Yemenli Ezd kabilesinin aşinâsıydı. Bunlar, Yemen'in bir şehri olan Cureş'de, şüphe ve düşmanlıkla karşılanabilecekleri Bizans arazisi üzerinde bulunan Carş'dakinden daha fazla nüfuza ve itibara sahib olabilirlerdi. Yemenliler, Hicaz ahalisinden daha fazla talîm ve terbiye görmüş, kültürlü, yetişkin kimselerdi. Bu yüzden, onların sadece şehirlerinin etrafını kalın duvarlarla çevirmekle iktifâ ettiklerini zannetmek yanlıştır. Ahalî Hıristiyan olsun, Yahudi olsun, aynı zamanda marangozluk mesleğine âşina, hafif mancınık ve muhkem örtülü araba imâline muktedir insanlardı. Hayat hikâyesine baktığımızda, marangozlukla zerre kadar ilgisi olmayan Selmân'ul-Fârisî'nin bile bir mancınık yapmaya muvaffak olduğunu düşünecek olursak, Cureş ahâlisinin de bu sanatta ileri olduğu iddiasını niçin reddedelim? Bu arada, Hindistanlı Müslüman bir âlim olan Şiblî Nu'manî, ayrı bir görüşle bu «CRŞ»nin Ürdün'deki Carş şehri olduğunu ileri sürmektedir. Eminim ki, kendisi bunu söylerken yukarki mülâhazaları hiç nazarı itibare almamıştır. Hakikaten onun büyük bir eseri olan **Sîret'un-Nebî**[23] adlı kitabında bu noktayı hiç münakaşa etmeksizin sadece Suriye'deki (Ürdün) Carş şehrine atıfla iktifa etmektedir.

Hz. Peygamberin (S.A.) mağlûp Hevâzinîlere karşı gösterdiği muamele tarzı :

200. Neticede Hz. Peygamber, S.A.) Mekke'ye dönmeye karar verdi ve yolda Ca'irrâne'ye uğraya-

---

23. C. II, s. 77, ikinci tabı.

rak Huneyn ve Evtâs'da ele geçirilen ganîmetleri askerleri arasında bölüştürdü.

201. Mağlûp olan Hevâziniler, Hazreti Peygamberin (S.A.) doğumunu müteakip temin edilen süt annenin mensup olduğu kabileydi. Bunu bildiklerinden, dadılık ettikleri çocuktan çekinmeyerek, az sonra Ca'irrâne'ye döndüler ve İslâm dinine dahil oldular. Hz. Muhammed (S.A.) dedi ki «Birçok haftalar tek siz nâdim olup tövbe edeceksiniz ümidiyle ganîmeti bölüşmeyi geciktirdim durdum. Gayem bu suretle sizlere âile ve sürülerinizi iâde etmekti. Şimdi artık çok geç... Bir zamanlar sizlere âit olan bu şeyleri sizlere iâde, şimdi taksim edilmiş olmaları sebebiyle mümkün değildir. Mamâfih, aileleriniz ve sürüleriniz arasında şimdi hemen bir seçim yapın, bakayım; yapabileceğim şeyi sonra bildireceğim.» Bunun üzerine onlar kadın ve çocuklarını seçtiler. Hz. Peygamber (S.A.) dedi ki: «Ailelerinizden bana ve benim aile efradıma ganîmetten isabet eden miktarı şu anda size iâde ediyorum. Cemaat namazını bitirdiğim zaman, halkın içinde, diğer ganîmetlere müteallik bu talebinizi bana tekrar ediniz.» Onlar da böyle yaptılar. Hz. Peygamber (S.A.) de kendisine ve ailesine ganimetten düşen mezkûr hisseyi iâde ettiğini halkın ortasında tekrar etti. Hz. Ebû Bekr ve Ömer ve onlardan sonra diğer ileri gelenler, birbiri arkasından Hz. Peygambere (S.A.) katıldılar. Bu arada bir iki kılan, bu fikre iştirak etmeyip kendilerine düşen harp esirlerini (yani artık köle durumuna sokulmuş olan Hevâzinlileri) azât etmekten geri kalmışlardı. Müslüman askerler, hiç bir fidyei necât vesair karşılık almaksızın harp esirlerine hürriyetlerini iâde ettiler. Hattâ, Hz. Peygamber (S.A.) bazı dikbaşlı ve

tamahkâr kimselere, «insan» cihetinden ganîmet olarak aldıkları hisseleri Hevâzinîlere iâde etmeleri emrini vermiş ve buna mukabil uğrayacakları kaybın devlet hazinesinden ödenmesi suretiyle telâfi edileceğini bildirmişti[24].

202. Bütün bu siyasî hâdiseler, Tâ'if'in bu en son müttefikinin de kendisinden ayrılmasına sebep oluyordu. Tâ'if etrafında şimdi artık İslâmın nüfûz ve tesiri kuvvetlenmiş, atlayıp sıçramalarla yayılıp duruyordu. Tâ'if'de istihsal edilen ticarî ürünler için yegâne bir pazar yeri olan Mekke, şimdi Müslümanların kontrolu altındaydı. Muhtemeldir ki artık Tâ'if kervanları, bizzat kendi şehir hudutları haricine çıkamamaktaydılar ve hattâ senelik Ukâz panayırı şimdi Tâ'iflilere kapatılmıştı[25]. Neticede, Tâ'if muhasarasının üzerinden bir yıl geçmemişti ki bunlar, Medine'de bulunan Hz. Peygambere (S.A.) bir heyet göndererek gerek mânen ve gerekse siyasî olarak İslâm Devletine inkıyât etmek istediklerini bildirdiler ve artık kendi el yapılarından başka bir şey olmayan Lât ve Uzzâ gibi putlara tâbi olmayı bıraktıklarını, Allahın bir tek olduğunun gerçekliğine inandıklarını ve ibâdetin sadece Ona ait olduğunu itiraf ettiler. Hz. Peygamber (S.A.) derhal artık müslüman kimseler olarak onların kendilerine has olan istîdat ve dirâyet-

---

24. İbn Hişâm, s. 877 ve müt.
25. Calibi dikkattir ki, sonradan Tâ'if ile İslâm devleti arasında akdedilen muahedenin 5. maddesinde, Tâ'iflilerin Ukâz panayırında faizli ticarî muamelelerde bulunabileceklerine dair bir nevî imtiyaz teşkil eden bir hüküm vardır. (Muahede metni için bakınız: Ebû Ubeyd, **Kitâb'ül-Emvâl**, Kahire, Hadîs No. 506; benim **«el-Vesâiq'us-Siyâsiyye»** adlı kitabım, No. 181 ve benim **Corpus des documents**, Paris 1936, No. 160.

lerini sâlim bir mecraya akıtmasını bildi: Devletin çeşitli işleri başına idareciler ve memurları, bizzat yine onlar arasından seçip tayin etti. Bu adamlar, İslâmın sağlamlaşmasında ve yayılıp gelişmesinde muvaffakiyet ve fayda sağladılar. Bu husus, Hz. Peygamberin (S.A.) devamlı surette müdafaa ve tatbik ettiği akıllı siyaset, yâni, insan kanı ve mağlûblara karşı da müsamahakâr ve âli cenâb, davranma siyâsetinin bir neticesidir.

YEDİNCİ BÖLÜM

YAHUDİLERLE YAPILAN SAVAŞLAR

(Medine'den Yahudi Kabilelerinin Sürülmesi)

Benû Qaynuqâ :

203. Müslümanlarla aralarında birçok müşterek taraflar bulunan Yahudilerin, Hz. Peygamberle (S.A.) birlikte yaşamayıp onunla birlikte bulunmamaları, insanlık için acıklı bir hâdise telâkkî edilmelidir. Müslüman Devleti ile olan düşmanlıkların kaynaklarına dâir teferruâta girmeksizin şunu hatırlatalım ki ilk silâhlı askerî çatışma teşebbüsü, Medineli Benû Qaynuqâ kabilesinden gelmiştir. Onların meslekleri esasında kuyumculuk olup, şehrin merkezinde kendilerine ait meşhur Sûk, yani pazarda, iş yerlerini teksif etmişler ve anlaşılan buradan şehrin haricî ticaretini kontrol altında bulunduruyorlardı. Onlar, ziraata elverişli bir araziye malik değillerdi ve fakat aralarında harp çıktığında Müslümanlara karşı iki hafta kadar muhâsarada dayandıkları birçok hisarlara sahiptiler. Utanç duyulacak şekilde bir Müslüman hanımın şeref ve nâmusu ile oynamak şeklinde harbi doğuran sebeb etken olduğu kadar, şehrin diğer yahudileriyle olan münasebetleri de o durumdaydı ki harp başladığı vakit kimse yardımlarına gelmedi.

Neticede kayıtsız şartsız teslim oldukları vakit Hz. Peygamber (S.A.), onları nereye isterlerse oraya hicret etmede tamamen serbest bıraktı[1]. Hicretin, 2., Milâdın 623. senesinde cereyan eden bu hicret harekâtına nezâret etmek üzere, bir resmî memur tayin etti[2]. Bu kısa süren savaş, kendi evinden bir kaç yüz metre uzakta olmasına rağmen şehirde Müslümanların oturduğu kısma bir vekil tayin etti (aynı eser ve yerde).

Benû'n-Nadîr :

204. Ertesi sene, diğer bir Yahudi zümresi olan Benû'n-Nadîr'ler, çok ağır bir cürüm ika ettiler; Hz. İsmâ'il soyundan bir Peygamberin gelmesi gerçeği, bir İsrâiloğlunun içgüdü ve insiyaklerine zıt düşmekteydi. Bedr'de Müslümanların kazandığı zafer, antipati duygularına şimdi bir de kıskançlık ve hasedi de eklemiş bulunuyordu. Benû Kaynuka' Yahudi kabilesine mensup olup da cürüm işlemiş kimselerin bölgeden çıkarılıp atılması, ayrıca korku ve endişe ortaya çıkarmıştı. Bu arada Resûlullah'ın Yahudiler arasındaki bazı suçlu şahıslara karşı aldığı tedbirler, onların sabırlarını da taşırmıştı. Elimiz altındaki klâsik kaynaklara[2/1] nazaran, bu psikolojik durumun baskısı altında Yahudiler, Resûlullah'a şu haberi gönderdiler :

---

1. İbn Hişâm, s. 546.
2. Taberî, I, s. 1361.

2/1. Müslim, 32/62, 116 ve 33/22; Ebû Dâvud, 19/23; Abd'ubn Humeyd'in Kur'an-ı Kerim tefsiri ve İbn Merdûye'nin hadis eseri (Bu son iki kaynak, Samhûdî'nin Vefâ'ul-Vefâ adlı eserinin ikinci neşrinin 298. sahifesinde kayıtlı bulunmaktadır).

«Sen bize üç adamını alarak gel! (Ebû Dâvud'a göre bu, «otuz adam» şeklinde nakledilmektedir). Buna mukabil bizim hahamlarımızdan da üç kişi çıksınlar, her iki taraf da (böylece) aralarında dinî meseleleri seninle birlikte münâkaşa etsinler. Şâyet bu (hahamların) gönlü hoş olursa, hepimiz senin dinine geçeriz.»

Bu Yahudi hahamlar abâ ve harmaniyeleri altına hançerler alıp gizlemek sûretiyle Resûlullah'ı öldürmeyi kurdular. Fakat evvelce bu kabileye mensup Yahudilerden biri ile evlenmiş bir Arap hanım vardı. O, Ensârî Müslümanlardan olan erkek kardeşine bu suikast haberini ulaştırabildi ve bu erkek Müslüman kardeş de tam o sırada Benû'n-Nadîr Yahudi kabilesi bölgesine gitmek üzere evinden çıkmış bulunan Resûlullah'a yolda yetişti ve kendisine getirilen bu kötü haberi nakletti. Bunun üzerine Resûlullah derhal geri döndü ve ertesi sabah, silâhlı kuvvetlerinin başında olduğu halde onların oturmakta olduğu bölgeyi işgali altına aldı. Onlar, şehrin güney doğu kesiminde yaşıyorlardı. Adedleri cem'an iki - üç bin kadar vardı. Buhârî'ye nazaran[2/2], Resûlullah onları kuşattığında, komşu bir Yahudi kabilesi olan Benû Qurayza, Müslümanları arkadan vurmak üzere askerî hazırlıklara girişti. İşte bu gerçek sebebiyledir ki Benû Nadîr'lerle savaşı bir gün sürdürdükten sonra girişmiş bulunduğu kuşatmayı kaldırdı ve Kurayza'lılar üzerine yürüdü. Onlar sayıca daha azdılar ve kısa bir zaman içerisinde sulh teklifinde bulundular; Nadîr'lilere hiçbir şekilde yardıma kalkışmamaları şartıyla Kurayza'lıların bu sulh talepleri kabul edildi.

2/2. Sahîh, 64/14/1.

Bunun üzerine Resûlullah, Benû Nadîr'in oturduğu yerleşim bölgesine döndü ve öyle bir yere (Avâlinin biraz güneyinde) karargâh kurdu ki, Benû'n-Nadîr kabilesile Benû Qurayza Yahudi kabilesinin yardımlaşması ihtimalleri tamamen ortadan kalktı. el-Fadih Camii (keza Şems Camii olarak da anılır) bugün Hz. Peygamberin (S.A.) çadırını kurduğu yeri yadetmektedir. Mahsur kalan Yahudiler, sığınmış oldukları vahanın hurmalıkları arasında, Müslüman ordusuna zarar verip zorluklar çıkartabileceklerinden, rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber (S.A.) bez yahut deri çadır yerine, düşman oklarından korunmak üzere kendisi için tahtadan bir kulübe inşa ettirmişti[3]. Kur'ânda da zikredildiği gibi, Müslümanlar düşmana ait bazı hurma ağaçlarını kestiler; gayeleri hücuma geçtiklerinde, kolaylık temin etmeleriydi. Her türlü iâşe ikmâlinden mahrum kalan Yahudiler, pek kısa zaman sonra bitap düşüp teslim oldular. Hz. Peygamber (S.A.), bunlara da silâhları müstesna, diğer bütün menkul mallarını beraberlerinde alıp hicret etmeleri hakkını tanıdı[4]. Kezâ, onlara Müslüman ahâlisinden olan alacaklarını tahsil edip beraberlerinde götürmelerine de müsaade etti. Aynı şekilde, uzun süreli ticarî muamelelerde, ödenen miktarı tenzîl edip kalan kısmı tahsil etmelerine de izin verdi[5]. Medine'yi 600 develik bir kervan halinde terkettiler[6]. Onların çoğu Hayber'e gidip yerleştiler ve burada, İslâm devletine karşı düzenler tertip etmeye koyuldular. Az sonra, bunlar neticeleriyle birlikte îzah edi-

3. Şe'mî, Sîre, ait olduğu yerde.
4. İbn Hişâm, s. 653.
5. Serahsî, **Şerh'us-Siyer'il-Kebîr**, C. III, s. 229.
6. Maqrîzî, **İmtâ**, C. I, s. 181; İbn Sa'd, II/1, s. 41.

lecektir. Hiç şaşılmasın ki bunlar, Medine'yi terkederken utanç ve acılarını örtbas etmek istediler ve bunun için de şehirden uzaklaşırlarken çalgı çalıp şarkı söylemek yoluna müracaat ettiler[7]

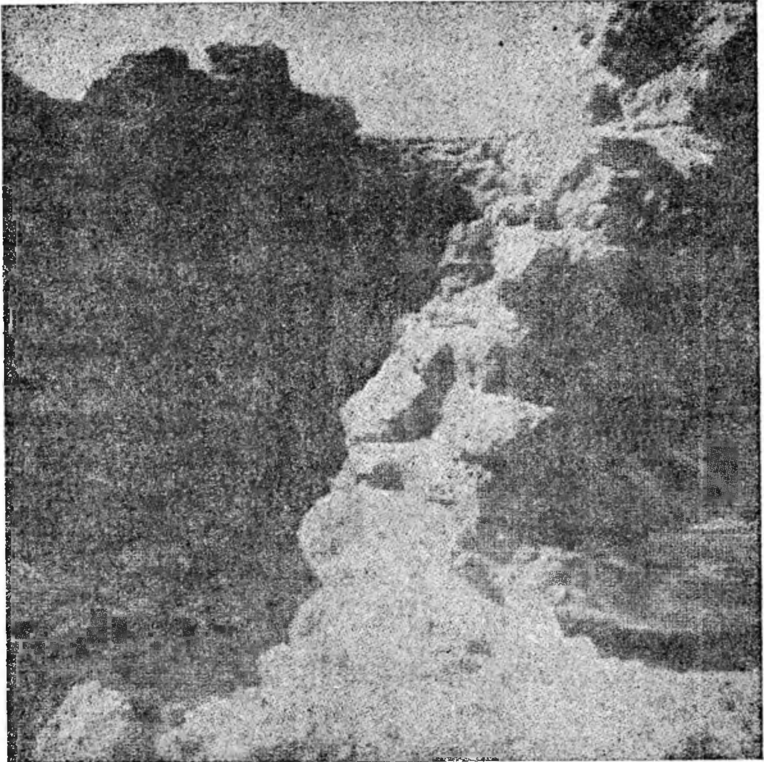
205. Benû Qaynuqâ kabilesinin ikamet etmekte olduğu köy şimdi (1939) düz bir ovadan, harabe namına da hiç bir iz bulunmayan bir yerden ibarettir. Benû'n-Nadîr Yahudi kabilesinin o zamanlar oturduğu kısımda bulunan Ka'b'ubn Eşref'e ait kaleli sarayın harabeleri zamanımıza kadar gelebilmiştir. Bu harabeler İslâmdan evvelki devre ait Medine şehrinin askerî mimarîsi hakkında bize tetkik imkânları bahsetmektedir. Benû'n-Nadîrlerin sahib olduklarına hamledilen arazi üzerinde yani lâvlık arazinin cenubuna isabet eden yerde ve Vâdî Muzânib yakınında küçük bir tepe vardır. Bu tepe üzerinde Ka'b'ubn Eşref'in saray duvarları hâlâ ayakta durmaktadır. Kalıntılarının takribî yüksekliği 115 cm. olup, taşdan örülmüştür. Sarayın içinde bir kuyu bulunmaktadır ki herhalde bir muhasara halinde veya sâir bir tehlike vukuunda kullanılırdı. Sarayın cephesine isâbet eden yerde, tepenin eteğinde büyük bir su deposu bulunmaktadır. İnşaatında kireç kullanılmış olup, birçok bölmelerle gözlere ayrılmıştır; herbir göz diğerine toprak künklerle bağlanmıştır. Herhalde bu su mahzeni, sürü hayvanlarının sulanmasında kullanılırdı.

Benû Qurayza :

206. Taktik ve strateji noktai nazarından, Medine'de Yahudilerle girişilen evvelki savaşlara kıyasla Benû Qurayza ile tutuşulan bu harp, daha da az mâ-

---

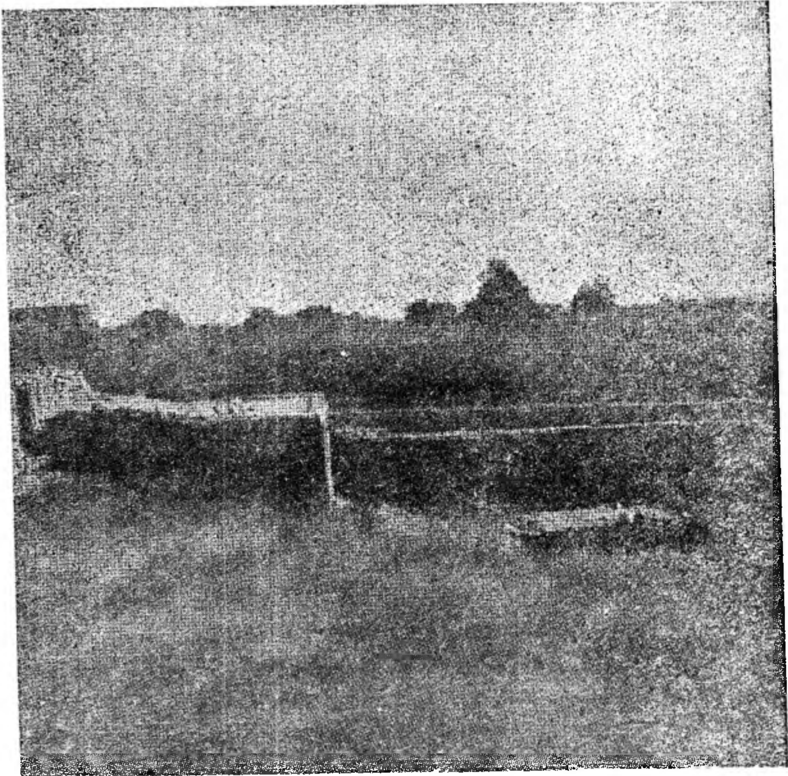
7. Taberi, I, s. 1452; İbn Hişâm, s. 653.

Kâ'b'ubn Eşref'in Kasrı ve bu kasr'a ait su haznesi.

lûmata sahip olduğumuz bir harptir. Bunların Hendek savaşı sırasında Müslümanlara karşı ne kadar hâinâne bir harekette bulunduklarını biliyoruz (bk. yukarıda 148. paragraf); bu hâdise onlarla ilk ve son olarak bir harbe tutuşmak için Müslümanların elinde bir vesile olmuştur. Hendek kuşatmacıları harbi bırakıp yurtlarına döndükleri günü takip eden gün, Hz.

Peygamber Benû Qurayza'yı muhâsara hareketine girişti. Birkaç hafta süren bir mukavemetten sonra bîtâb düşüp kendi seçecekleri bir hakemin kendi mukadderatlarını tayin etmesi şartıyla teslim oldular. Hz. Peygamber Muhammed (S.A.) bunu kabul etti. Benû Qurayza'nın bizzat seçmiş olduğu hakem, hük-

Benû Kurayza'nın yerleşme bölgesinden kalma binâ harabeleri.

münü Yahudilerin mukaddes kitabı olan Tevrât'ın mağlûp düşman karşısında Yahudilere tanımış olduğu hakları, aynen Müslümanlara tanımak şeklinde verdi[8] ve bu hüküm infâz edildi.

207. Bunlardan alınan ganîmetten beşte bir hisse, «Beyt'ul-Mâl»e yani Devlet hazinesine tahsis olunmuştur. Şe'mî'nin Sîre adlı eserinde bu mevzu ile ilgili olarak verdiği bilgiye göre bu hisse, Suriye ve Necd'den silâh ile at satın alınmak üzere sarfolunmuştur.

208. Az evvel Benû Qaynuqâ kabilesinin 623 Milâdî yılında Medine'den nasıl ihrâç edildiğini görmüştük. Câlibi dikkattir ki bu tarihden sonra da bu kabilenin Medine'de bulunduğuna dir kaynaklarda telmihler mevcuttur. Meselâ bunlardan biri, Kureyş'e karşı Hicrî 2, Milâdî 624 yılında cereyan eden Uhud savaşında bu kabilenin Müslümanlarla beraber savaşmak üzere arzı hizmet ettikleri (bk. yukarıda 90. paragraf) rivâyetidir[9]. Bir başka kaynak, Benû Qurayza Yahudi kabilesine karşı girişilen savaşta Müslümanlara yardım ettiklerini söylemektedir[10]. Bu kaynaklardan hiçbiri, Qaynuqâ'ların İslâmı kabul ettiklerini zikretmemektedirler. Ancak kaynaklardan bir diğeri bunların Hayber'e karşı girişilen savaşta yine İslâm ordusuna yardım ettiklerini nakletmektedir[11]. Bu son kaynakta sarahaten «bunlar Gayrı Müslim olduklarından Hayber harbi sonunda ganîmetten sadece bir **mükâfat** aldıkları, nizamî ve normal hisseye dahil olmadıkları» bildirilmektedir. Anlaşılan müs-

---

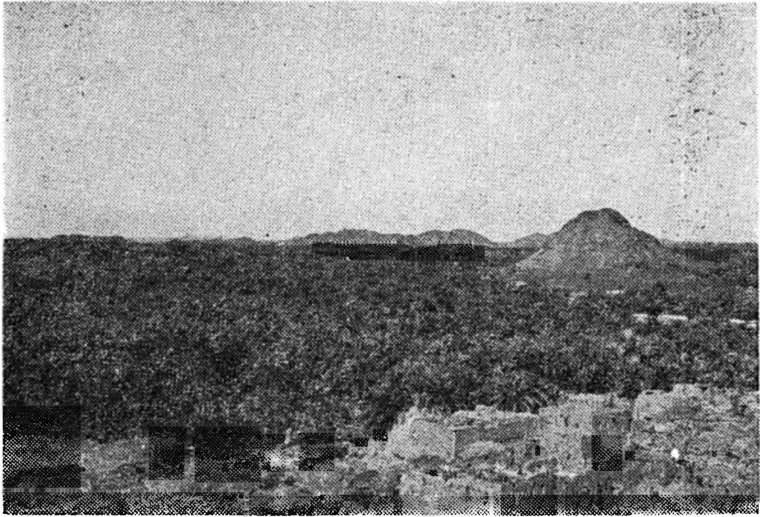
8. Tesniye kitabı, 20/13-14.
9. İbn Sa'd, II/1, s. 34.
10. Serahsî, **Mebsût**, C. X, s. 23.
11. Beyhakî, **Sunen'ul-Kubrâ**, C. IX, s. 53.

lümanlar tarafından suçlu duruma düşmüş olan Yahudiler cezalandırılmak üzere kuşatıldıkları vakit kardeşlerine hiç bir surette yardımda bulunmamış bir kısım Yahudilerin Medine'de kalmalarına ve burada sulh ve sükûn içinde meşguliyetlerine devam etmelerine Hz. Peygamber müsaade etmiştir.

HAYBER'İN FETHİ

209. Elinizdeki bu kitabın bütün dillerdeki 1964'den önceki eski neşirlerinde bu bölge hakkındaki benim tavsiflerim, kulakdan dolma malûmat üzerine binâ edilmişti. Buraları henüz ziyâret etmemiş bir kimse olarak Hayber'le ilgili önceki tavsiflerimde ben, tarihî metinlerde verilmiş malûmata veya Bay K. S. Twitchell tarafından Saudî Arabistan'ın ziraî durumuna dair hazırladığı bir rapora dayanmak mecburiyetindeydim. Kezâ ismi geçen Twitchell'in bana şahsen göndermek lûtfunda bulunduğu bir mektupdan ve bununla birlikte gönderdiği Hayber havâlisinin kaba bir harita-krokisinden de istifâdeler sağlamıştım. Bütün bu vesâik faydalı olmuştur ve fakat yine de hiç biri şahsen girişilecek bir ziyâret ve müşâhedenin yerini tutamazdı. 1964 yılında sıcak bir zamana raslayan Haziran ayı içinde Hayber'e bir gün süren bir ziyarette bulunmuştum. İşte bu yüzden bu kısım tamamen yeni baştan yazılmış bulunuyor. Daha uzun zaman sürecek müstakbel bir ziyaretimin ümîdi içinde okuyucularıma şu geçici malûmat ve neticeleri arzetmekle bahtiyarım.

210. Gerek Medine ve gerekse Hayber, her ikisi de lâvhk — volkanik bir arâzi üzerine müesses iki şe-

Hayber vâdisinde uzanan hurmalıklardan bir görünüş.

hirdir; bununla beraber aralarında büyük farklar bulunduğu anlaşılmaktadır. Medine bir c e v f 'dir, yani geniş bir ova üzerinde kurulmuştur — deve ile enine bir günlük, boyuna da bir günlük yol alınabilecek bir vüs'attadır—. Halbuki Hayber bölgesi, lâvlık arazi ile örtülü **yaylalık** bir yerdir ki, bunun ortasında birden derin bir çöküklük, bir gedik müşâhede edilir. Azamî bir veya iki kilometrelik bir genişliğe sahip bu vâdide Hayber şehri kuruludur. Mahallin zıraat yapılan yegâne yeridir. Havâlinin yayla kısmında üzerinde sayısız binâ harabesi mevcut kilometrelerce uzanan düzlükler bulunur. Orada burada küçük lâvlık toprak parçaları vardır ki, eski devirlerde bu kısımlarda da ziraat yapıldığı düşünülebilir. İslâm coğrafyacılarından Ya'qût'un bize naklettiği bilgiye gö-

re, Hayber'de sadece yedi kale (veya kule) vardı. Fakat gerek İbn İshâq ve gerekse İbn Sa'd, eserlerinde açıkça belirtirler ki burada sayısız kaleler bulunuyordu. Her iki müellif de bunların Hayber vadisinde ve yaylalık bölgede olduğunda müttefiktirler. Hâlen buralarda mevcut kale harabeleri, bu son iki müellifin naklettiklerinin doğruluğuna şehadet etmektedir.

211. Bugün Türkiye, Suriye ve Ürdün'ü Medine, Mekke ve Arafat'a bağlayan iyi durumda asfalt bir yol yapılmış vaziyettedir. Bu yol, Tebûk ve Hayber'den geçer. Böylece biz, ikindi namazını müteakip Medine'den araba ile ayrıldık ve akşam namazı vakti büyükçe bir kasabada konakladık ve geceyi burada geçirdik. Burası münbit bir vâdi idi ve katiyyetle ifade edildiğine göre, ovanın yarısı tatlı su kaynaklarıyla bezenmiştir; bu ovanın diğer yarısında bulunan kuyular ise, acı suludur. Ben Fedek bölgesinin yerini de tesbit etme ümid ve düşüncesindeydim; fakat bu ad, bugün bölgede artık bilinmemektedir. Sabah namazını müteakip tekrar yola koyulduk ve takriben üç saatlik bir yol almak suretiyle Hayber'e vardık. Yeni otomobil yolu ise, Uhud Dağını soluna alarak, yeni hava meydanının yakınındaki 'Aqûl gölüne yaklaşır ve buradan ardı arkası kesilmeyen ve son derece manzaralı vadilere ve lâvlık ovalara girer. Bu kısım, yeşillik ve su durumu müstesnâ, Lübnan'ı andırmaktadır. Bu lâvlık ova, hemen hemen Hayber civarına kadar devam eder. Medine'den gelen bir kimsenin Hayber şehrine tam gireceği yerde sağa doğru bir patika vardır ki bu yol, sayısız harâbelere ve artık kullanılmaz hâle gelmiş olan dağınık su bendleri istikametine gider. Artan Hac seyr ü seferi — Türkiye, Yugoslavya ve Fransa'dan gelip de buradan Mek-

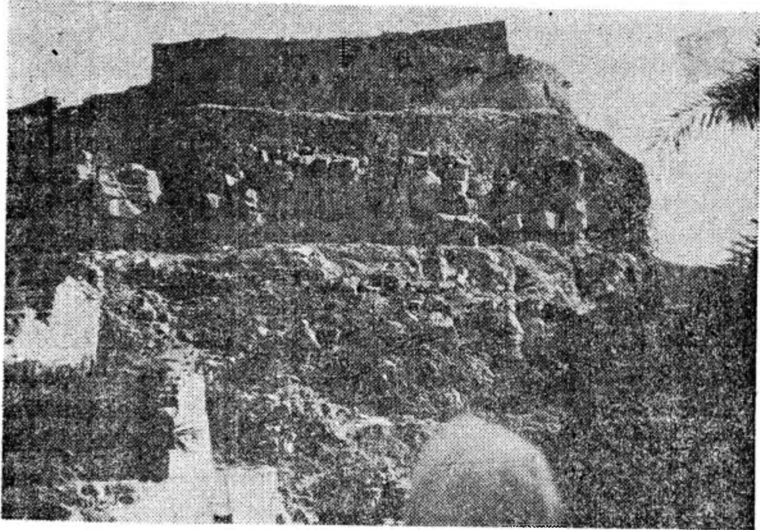
ke'ye geçen yüzlerce vasıta mevzu bahistir — ihmâl edilmiş vaziyetteki ve hâlen sıtma hastalığıyla kötü bir şöhret yapmış olan Hayber'e refâh getirmiş vaziyettedir. Bu yüzden artan nüfus, gelip geçenlerden bir gelir sağlamakta ve buralarda yeni yeni binâlar yükselmektedir. Şu kadarı var ki bu bölgede, eski ha-

Hayber bölgesinde raslanan bazı harabelikler.

rabelerin tahrib edilmesi yoluyla elde edilecek taşların yeni inşaatlarda kullanılmasını önleyecek manî bir tedbir alınmamış bulunmaktadır. Dediğimiz gibi yayla bölgesinde çok sayıda eski binâ iz ve kalıntılarına raslanmakta ise de, benim gibi bu işlerin mütehassısı olmayan biri tarafından bunların sivil binâlar mı, yoksa askerî maksatlarda kullanılan muhkem yapılar veya burçlar olup olmadığını söylemek müm-

kün bulunmamaktadır. Bunlar kilometrelerce uzunluktaki bir bölgeyi kaplamaktadır. Medine'den itibaren 150 kilometre kadar tutan bu güzergâh, eskiden deve kervanlarıyla dört günde aşılırdı.

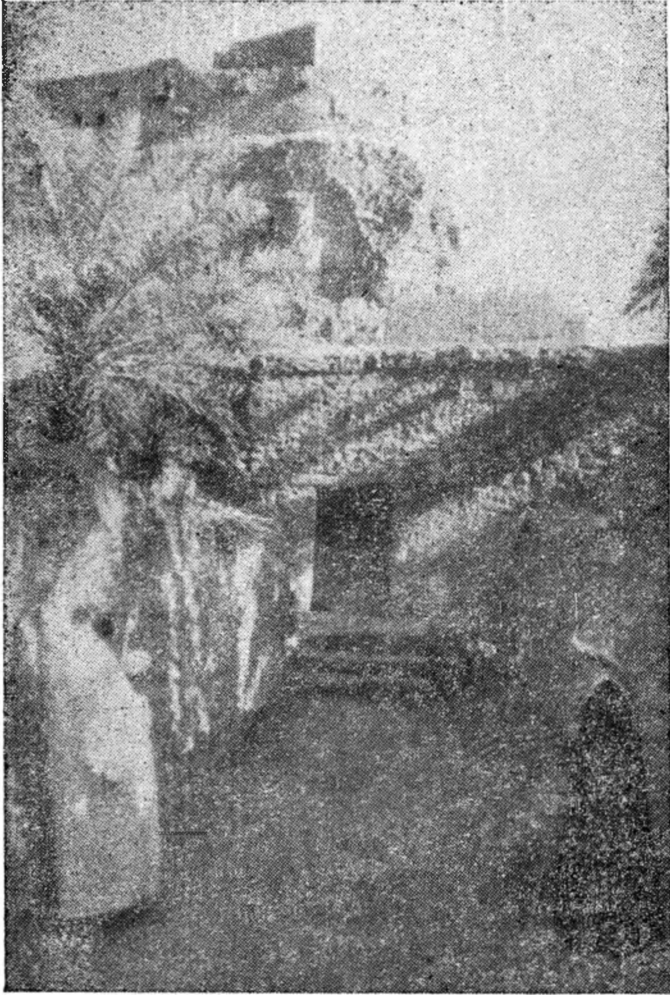

Hayber vâdisindeki Kasr Merhab harabelikleri ve arka plânda 1964'de de kullanılmakta olan Vâlilik binası.

212. Mezkûr yayla, pek derin bir vâdi ile kesilmiş bulunduğundan, burada çok sayıda su kaynakları ve sulanan hurmalıklar, sair ziraî çiftlikler ile hayvan üretme merkezleri vardır. Bugünkü mevcut duruma bakacak olursak, Hayber'de içinde 12.000 hurma ağacının —hattâ Makrîzî'ye göre 40.000— bulunduğu çiftliklere dâir tarihî bir kayıtta mübalâğa olmadığı neticesine varabiliriz. Bu çiftliklerle kaplı vâ-

dide dik bir yokuş vardır ve bugün de Qasr Merhab diye adlanmaktadır. Klâsik tarihçilere göre Merhab, Hayber'in belli başlı reislerinden biri idi ve onun muhkem kalesi, en-Netât adındaki vâdide bulunuyordu. İşte onun bu kalesinin tam alt yanında fetihten sonra Hz. Peygamberin çadırını kurup bir müddet kaldığı yerde Peygamber Mescidi inşâ edilmişti. Hâli hazır topografik durumla beraber bu kalıntılar ve büyük mescid burada bulunmaktadır. Pek tabiîdir ki tam tepedeki eski Merhab Kalesi artık mevcut değildir; şimdi onun bu yerinde Saudî Hükûmetinin Hayber Vâlisinin ikamet ettiği mütevazi bir ev kurulmuş vaziyettedir. Bu nokta şüphesiz ki vâdinin en sıhhata elverişli, havadar ve hâkim tepesini teşkil etmektedir.

213. İki noktaya işaret edilmelidir: 1) Yaylanın en yüksek hattı üzerinde Hayber Vâdisine inen yolun tam başladığı noktada, Hz. Peygambere izafe edilen bir camiin harabeleri mevcut bulunmaktadır. Pek muhtemeldir ki Hz. Peygamber, Medine'den geldiğinde ilk olarak bu noktayı fethetmiş ve karargâhını burada kurmuştur. Bu nokta hâkim bir kesimdir ve buradan vâdide bulunan kimseler ok atışı altında bulundurulabilir. 2) Diğer nokta biraz zihin karıştırıcıdır: Eski mezarlık burada değil de, vâdinin alt tarafında, şehrin artık bittiği ve otomobil yolunun Tebûk'e doğru yeniden yaylaya tırmanmaya başladığı kesimdedir. Acaba yaylada bulunan kalelerin fethi esnasında şehit düşen müslümanlar ne olmuşlardı? Bunların mezarları bugün için kayıp mıdır, yoksa bu şehidler, topluca bir yere gömülebilmek için harbin sonunda ilk mezarlarından çıkarılıp bir arada buraya mı gömülmüşlerdir? Her hâl ü kârda şurası muh-

Arka plânda Kasr Merhab ve önde Resûlullah Mescidi (1964)

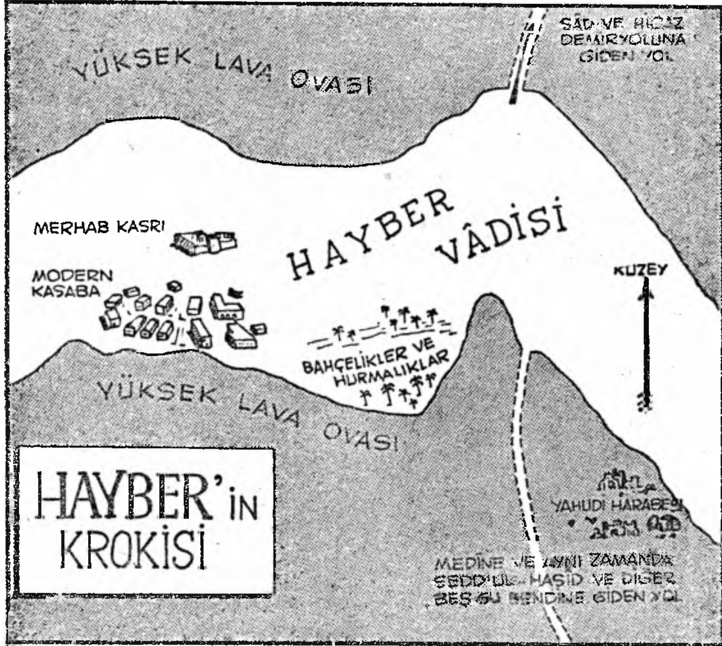
temel ve hattâ mâkuldur ki Müslümanlar muhtelif vesile ve fırsatlardan bilistifade yaylanın yahut vâdinin değişik yerlerinden ve hattâ aynı anda farklı istikametlerden hücûma geçmiş bulunuyorlardı.

214. Hz. Peygamber (S.A.) devrine döndüğümüzde, evvelce de gösterdiğimiz gibi, Medine'nin Benû'n-Nadîr Yahudilerinin kısmı küllisinin Hayber bölgesine hicret ettiklerini müşâhede ediyoruz. Onların buraya göçmelerinden itibaren burada bulunan İslâma karşı vaziyet almış kuvvetleri, ayrıca Mekkelileri, Ğatafanlıları ve diğerlerini bir araya getirip teşkilâtlandırmışlar ve bu, Hendek Savaşı ve Medine'nin Muhasarası ile sonuçlanmıştı (Yukarıda 116. ve müteakip paragraflara bakınız). Mekkelilerle gerçekleştirdiği Hudeybiye Anlaşması, Hz. Peygamberin kuvvetlerini gitgide Hayber'de büyüyen bu tehlike ile uğraşmak üzere serbest bırakmıştı. Bu anlaşma ile Müslümanlar, bir üçüncü taraf ile meselâ Hayber ile bir harbe tutuştuklarında, Mekke'lilerin bîtaraf kalacağına dair onlardan muvafakat almış bulunuyorlardı. Ğatafan ve Fezâre kabileleri, Hayberli müttefiklerine yardım edeceklerini ifâde ediyorlardı ve gerçekte de onlar, Hz. Peygamberin bir ordu ile Hayber'e karşı bir sefere çıktığını öğrenir öğrenmez 4.000 kişilik bir askerî kuvvet ile müttefiklerine yardım etmek üzere koştular. Hz. Peygamber (S.A.) derhal tabiye değiştirdi ve Hayber üzerine değil de, Hendek Savaşında Müslümanlara karşı aldıkları düşmanca tavır ve hareketin cezalandırılması için bizzat Ğatafan ve Fezâre üzerine yürüyormuş gibi yaptı. Mezkûr iki kabile geride bıraktıkları âile ve sürülerini savunmak üzere derhal geri döndüler ve artık bunların yerlerinden kımıldamayacaklarından emîn olması üzerine

Hz. Peygamber, Hayber üzerine olan esas yürüyüşüne döndü. Halbuki evvelce o, Medine'nin bir kısım hurma mahsûlünü bu kabileler Hayber seferi esnasında bîtaraf kalacak olurlarsa, kendilerine mükâfat olarak verileceğine dâir bir teklifte bulunmuş ve bunlar da red cevabı göndermişlerdi. Şe'mî, **Sîre** adlı eserinde zikretmektedir ki, bu aç gözlü ve harîs kabile halkı Hayber'in fethinden sonra Hz. Peygambere gelip ondan, evvelce vâdedilen hurma tutarını talep etmek istedilerse de pek tabiîdir ki huzurdan kovulmuşlardır. Bir sabah, mûtad veçhile Hayber ahâlisi, ziraat âlet ve edevâtı ve sürüleriyle evlerinden çıktıklarında, İslâm Ordusunu karşılarında buldular ve alelacele kendilerini müdafaa maksadıyla muhkem kalelerine koştular.

215. İslâm tarihçilerine nazaran **Nâ'im Kalesi** ilk teslim olandır. Buradan atılan bir değirmen taşının bir müslüman askeri şehit ettiğinin tarih kitaplarında nakledilmiş olmasına bakacak olursak, buranın muhkem bir kale burcuna sahip olması îcab ettiği neticesi çıkacaktır. Qâmûs adlı eserde nakledildiğine göre, **Ebû'l-Huqayq** adlı bir aileye ait olan bir diğer kale bölgenin en büyük aklesiydi ve düşen ikinci kale buydu. Sonra **eş-Şıqq** ve **en-Netât** kaleleri gelir; nakledildiğine göre Qasr Merhab yaylada değil de, vâdinin aşağısında bulunan en-Netât bölgesindeydi. İbn Hişâm'a bakılacak olursa, Merhab, Yemenli bir Hımyerî idi. Kendisi teke tek bir döğüş yapmak üzere kaleden aşağı inmişti. İbn Hişâm bu döğüş hakkında epey tafsilât verir: **'Uşâr** adında çok uzun ve alçak dallı, bol yapraklı bir ağaç vardı ki bir tarafda duran bir kimse öteki yandakini hiç göremezdi. Merhab ve hasmı Müslüman savaşçı, birbirlerini yaka-

lamak üzere ağacın etrafında dönmeye başladılar ve her biri bir kılıç savuruşta bir dal kesip uçurmaya başladı; neticede öyle oldu ki, sadece ağacın gövdesi

Hayber savaşının cereyan ettiği bölgeyi gösteren bir kroki.

ortada kaldı ve Merhab'ın maktûl düşmesiyle bu teke tek dövüş son buldu. Hemen arkasından Merhab'ın kardeşi Yâsir ortaya çıktı ve bu da bir diğer Müslüman cengâverin kılıcı altında can verdi. Kaynaklarımıza bakacak olursak, **Dâr Benî Qımme** işte bu Yâ-

sir'e aitti. Anlaşıldığına göre burası yiyecek maddeleri stok edilen bir ambar veya bir mağaza idi. Tarihçilerin bize bildirdiklerine nazaran, uzun süren harp yüzünden sıkıntı çekmeye başlayan müslümanlar için bu binânın düşüşü çok istifâdeli olmuştur. Daha sonra **el-Ketîbe Kalesi** gelir. **el-Vetîh** ve **es-Sülâlim** Kaleleri ise en son düşen kalelerdendir ve muhasara edilmeleri iki hafta kadar sürmüştür. Tarihçilere göre bir defasında müdafiler, tahkim edilmiş bir mahalden sürülüp çıkarıldıklarında, hemen az ilerdeki bir diğer muhkem mevkie ric'at edip çekilmişler ve burada mukavemete devam etmişlerdir.

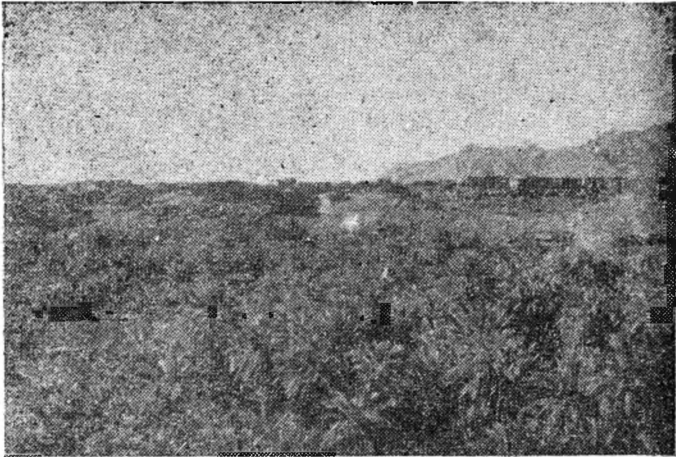
216. Diğer kale isimleri de bize rivâyet edilmiş bulunuyor. Medine tarafından gelen birinin ilk raslayacağı kale **Vecde**'dir. ez-Zubeyr adında bir Yahudiye ait bir kale olan **es-Sa'b Kalesi** bilinmektedir. Şe'mî'ye nazaran[12] bu kale, bölge ile irtibatı temin eden gizli bir yeraltı geçidine sahipti. Bu geçidin mevcudiyetini Hz. Peygamber bir Yahudiden öğrenmiş ve kalenin kolaylıkla fethedilmesi üzerine onu mükâfatlandırmıştı. Kaynaklar, muhâsara edenlerin üzerine taş fırlatmak üzere bazı kalelerde az miktarda da olsa mancınık bulunduğunu bize nakletmektedirler. Makrîzî'ye göre[12/1], **Nitât** hisarının fethi esnâsında buradan bir mancınık ganîmet olarak ele geçirilmişti; işte bu mancınık hiç vakit geçirilmeden Müslümanlar tarafından **Nizâr** hisarının düşürülmesinde kullanılmıştır. Merhab Kalesinin üzerine oturduğu tepenin gâyet dik yokuşlu eteklerini yerinde müşahede etti-

---

12. **Sîre** adlı eserinin Hayber bölümüne bakınız; ayrıca bk. Samhûdî, (II. neşir, Beyrut), s. 1320-1321.

12/1. A.g.e., I, 312.

ğimde, en şiddetli harbin bu kale önünde verildiğine dair tarihçilerin rivâyet ettikleri haberler hakkında en ufak bir şüphem kalmadı. Hz. Ali o günün en bahadır savaşçısı idi. Hiç bir tarihçi Hz. Ali'nin, atılan ok ve taş ve sair şeylere karşı kendine siper etmek üzere, kalenin alınmasından sonra yerinden çekip çıkardığı büyük bir kapıyı elinde taşıdığı vâkıa'sını nakletmeyi ihmal etmez; bu kapı hakikaten o kadar ağırdı ki, sonradan sekiz kişi bu kapıyı yerinden kaldırmaya muvaffak olamamışlardır. Makrizi, ele geçirilen ganîmetlerle ilgili uzun bir liste[12/2] vermektedir ki bunlar arasında bir mancınık, birçok üstü tahkim edilmiş (zırhlı) araba (debbâbe) ve çok miktarda şarap da bulunmaktaydı; bu son ganîmet maddesi derhal dökülüp yok edilmiştir.

Kasr Merhab'dan Hayber vâdisinin bir görünüşü (1964).

12/2. A.g.e., I, 318.

217. Hayber Harbi sırasında, bir gün siyahî bir köle çoban geldi ve Hz. Peygamber ile görüşüp İslâm dinini kabul etti. İbn Hişâm'ın Sîre adlı eserinde[13] bize naklettiğine göre, Hz. Peygamber bunun üzerine bu köleye şu emri vermiştir: «Şimdi sürüsünü Yahudi efendine geri götür; İslâm Dîni, emânete hıyânet etmemeyi emretmektedir.» Çoban köle, koyun ve keçi sürüsünü efendisinin hisarına kadar sürdü ve tam kapının yanında sürüyü ürküttü. Hayvanlar esasen sâhip oldukları alışkanlıklarıyla ağıla dönüp girdiler ve köle de bunu müteakip İslâm Ordusu Karargâhına (yukarıda 196. paragrafda îzah edilen sebebler tahtında) hür bir insan olarak döndü.

218. Maqrîzî[14], ganîmet hakkında Hz. Peygamberin (S.A.) şu asîl Sünnetini bize nakletmektedir: Hz. Resûl, müdâfîlerin mukavemeti sona erip sulh tahakkuk edince, Müslümanların eline geçen bütün Tevrât nüshalarını Yahudilere iâde etmiştir.

219. Gerek İbn Hişâm ve gerekse İbn Sa'd'ın aynı şekilde beyân ettiklerine göre Hayber önünde İslâm Ordusu, iki yüzü süvâri olmak üzere, tamamı 1600 askerden ibarettir[15]. Bu duruma mukabil düşman tarafda Ya'qûbî'ye nazaran[16] 20.000, halbuki Makrîzî'ye göre[16/1], 10.000 asker bulunuyordu ki bunlar ayrıca, müdafaada bulunmak ve harbi kendi kalelerinde kabul etmek gibi bir muharebe üstünlüğüne de sahiptiler. İbn Sa'd'a göre Harbin sonunda Müslümanlar

---

13. s. 669-70.
14. **İmtâ'**, I, 323.
15. İbn Sa'd'ın değişik bir rivâyetine göre süvârî adedi sadece 100 binekten ibaretti.
16. II, 56.
16/1. A.g.e., I, 310.

tarafından 15 şehîde mukabil düşman tarafında 93 Hayberli maktûl düşmüştü. Hayber arazisini Devlet hudutları içine aldıktan sonra İslâm Hükûmetine düşen en başta gelen vazife, sadece yeni tebeanın meşru hak ve menfaatlarını korumak değil, fakat aynı zamanda bölgede sükûnet ve âsâyişin de devam etmesini sağlamaktı. Medineli Benû'n-Nadîr Yahudilerinin harp, kan diyeti v.s. gibi ne zaman vukû bulacağı evvelden bilinmeyen anî zaruretler karşısında toplumun ihtiyaçlarını karşılamak üzere teşkil ettikleri bir «müşterek-beledî» hazine meselesi vardı. Nadîrî Yahudileri Medine'yi terkedip de Hayber'e yerleştiklerinde işte bu «Hazîne»yi de beraberlerinde buraya taşımışlardı. Yukarki Bölümlerde bu Yahudilerin Hendek Muhâsarası sırasında Müslümanlar aleyhine oynadıkları rolü belirtmiştik. Hayber'in düşüşünü müteakip Hz. Peygamber (S.A.), aynı «Hazine»-nin bu defa «yeni beledî teşkilât»a devr ü teslim edilmesini istemiştir. Eski Hazîne muhafızı bütün meblâğın harpler sırasında harcanıp tüketildiğine dâir yemin etmesi üzerine Hz. Peygamber şöyle cevap verdi : Ben sana inanmak isterim. Fakat şayet sonra yalan söylediğin meydana çıkacak olursa, emniyet ve hayatını kaybedersin. Tarihçilerin kaydettiklerine göre, sonradan bu «Hazîne», yerli bir Yahudinin ihbârı üzerine ortaya çıkarılmış ve yalancı «muhafız» akıbetini bulmuştur.

220. Neticede teslim şartları, Hz. Peygamberin (S.A.) Hayberlilere hayatlarını bağışlayacağı ve onlara memleketi sırtlarındaki elbiseler müstesna, yanlarına hiç bir şey almaksızın terkedecekleri şeklinde tezâhür etmişti. Mamafih, daha sonra bundan vazgeçip şu şekilde bir hâl tarzını muvafık buldu On-

lar evvelce sahib oldukları arazîde kalacaklar, İslâm Hükûmeti ile ziraî bir işletmede ortaklık akdetmiş gibi, işledikleri araziden yarı nisbetinde bir hisse vereceklerdi. Bu şart Devlet tarafından aksi hükmolunmadıkça gayrı muayyen bir müddetle devam edecekti. İlerki senelerde Hayber Yahudileri İslâm Devletinden görmüş oldukları yüksek idare üzerine kendi aralarında: «o kadar adâlet var ki, cennet yer yüzünde kuruldu» demeye başladılar. Hakikaten Müslüman vergi tahsildarlarının âdeti şuydu: Mahsûlü iki eşit yığın halinde topluyorlar ve bunlardan arzu ettikleri birinin seçimini Hayberli vergi mükelleflerine bırakıyorlardı.

Diğer Yahudiler:

221. Teymâ', Vâdî el-Qurâ ve Fedek mıntakalarında ya pek az veya hiç çarpışma olmamıştır. Neticede bunlar da aynen Hayberlilerin teslim olduğu şartlarla teslim olmuşlardır. Teymâ'da (Samav'el ibn Âdiye'ye âit) meşhur bir kale vardı. Bu kalenin teslimiyle neticelenen askerî sefer hakkında fazla bir şey bilememekteyiz.

222. İki yıl sonra Tebûk seferi esnasında (Hicrî 9 — Milâdî 630), Akabe körfezindeki Maknâ gibi bazı Yahudi kasabaları da teslim oldular. Bununla beraber askerî noktai nazardan, Yahudilerin oturduğu bu kasabaların alınmasında anlatılacak husûsiyet arzeden bir şey yoktur.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Hz. PEYGAMBER (S.A.) DEVRİNDE İSTİHBARAT (HABER ALMA VE CASUSLUK)

İlk bilgiler:

223. Hz. Peygamberin zamanındaki fütûhatın süratine mukabil bu harplerde nisbeten çok az insan kanının akmasının tarihte misli yoktur; ancak eski istîla harplerinin yoğunluğu ve bu harplerden mağlûb çıkan milletlerin zihniyetlerinde meydana gelen değişiklik kabili kıyas olabilir. Hz. Peygamberin siyasî hayatı evvelâ küçük bir şehir-devletin yani Medine'nin bir kısmında başlamıştır. Bu şehir devlet, bütün Arabistan Yarımadasını enine boyuna kaplamış, sonu gelmeyen ihtilâflar, kan dâvaları ve anarşi ile kuşatılmıştı. On yıla varmadan evvelce küçük bir kasaba olan Medine, bir İmparatorluğun başşehri oldu ki, bu devletin kapladığı saha, Rusya hariç, Avrupa büyüklüğündeydi ve üç milyon kilometre kareden fazla tutan bu diyarda bir sulh ve sükûn nizâmı tesis edilmişti.

224. Ortaya çıkan bu mûcizede istihbarat servisinin hissesi asla küçümsenemez. Hz. Peygamber tatbik ettiği yüksek sevkulceyş ile düşmana galebe etmesi yanında, bir düşman hakkında bilinmesi gerekli bütün esaslı mâlûmatı elde etmesi sayesindedir

ki onları gâfil avlamıştır. Mevzû bahis ettiğimiz bu konuya evvelce temas edilmediği anlaşılmaktadır. Bunun için onun bu devirde istihbarat servisini ve karşı casusluk şebekesini nasıl ve ne şekilde tesis ettiğini tam mânasiyle belirtmek mümkün değildir. Ben sadece cereyan eden vak'aları toplayıp bu şebekenin nasıl çalıştığını göstereceğim.

225. Hz. Peygamber tarafından kurulan ve faaliyete geçirilen İslâm Devleti, kat'î ve sarih surette Hicretten bir ay evvel tesis edilmişti. Bu tarih, üçüncü 'Akabe anlaşmasının (bîat) akdine tesadüf eden tarihdir ki Minâ'da hac mevsimi esnasında, bir taraftan Hz. Peygamber, diğer taraftan da içlerinde iki de kadın olduğu halde yetmiş üç Müslüman tarafından akdedilmiştir. Bu Müslümanlar ona **«fi'l-mekre ve'l-menşat»** yani sıkıntılı ve sevinçli yahut harp ve sulh zamanlarında itaat edeceklerine, kim olursa olsun bütün insanlara karşı gerek onu ve gerekse Mekkeli ashabını ve hattâ onların da akraba ve dostlarını, kendi şehirlerine yani Medine'ye hicret ettikleri takdirde himâye edeceklerine dair sadâkat yemini ettiler. Siyasî bir cemiyet ortaya çıkaran bu «içtimaî mukavele» derhal icrâ ve tatbîk edildi. Mekkeli Müslümanlar gruplar halinde bu yeni melce'lerine sığındılar. Bu 'Akabe anlaşmasından (= bîat) sonra üç ay geçmemişti ki, Mekkeli Gayrı Müslimler İslâmın Peygamberini yani kendi hemşehrilerini öldürmek için bir suikast tertib ettiler; kendi cihetlerinden bu, bir harp ilânından başka bir şey değildi[1]. İşte mevzuumuz burada başlamaktadır.

---

1. İbn Hişâm, s. 304-305; ayrıca bk. s. 299. Yazar burada Akaba bîatını aynı zamanda «bir harp anlaşması» olarak isimlendirmektedir.

Hicret sırasında haber alma işi:

226. Mekke Şehir - Devletinin kabile esasına dayanan cemiyetinde, birinin diğerini öldürmesi neticesi öldürülenin mensub olduğu kabilenin öfke ve intikam duygusu, kaatilin mensub olduğu kabileye de teşmîl edilir ve onu da tehlikeye sokardı. Mekke'de kabileler arasında akdedilen askerî ittifaklar, münferit yaşayan kabilelerin emniyetlerini daha da arttırmıştı. Mekke'de yaşayan Gayrı Müslim Kureyşliler, katil vâkı'alarını ve buna müteallik işleri, azaları herbir kabileden seçilmiş bir halk meclisine tevdi etmeyi kararlaştırdılar. Gayeleri şuydu: Hz. Peygamberin mensub olduğu kabile ile bunun müttefiki bulunduğu kabileleri, hasımlarından sayıca az oldukları hissine kaptırmak ve ayrıca mücrimin iâdesi ve hattâ kaatilin mensup bulunduğu kabilenin en ileri gelen bir ferdinin, asıl kaatile bedel cezalandırılması gibi taleplere tercîhan (tabiatıyla şâyet böyle bir talebi icrâ etmek imkânı varsa) kan diyeti ile iktifâ etmek. Bu tertib müessirdi fakat henüz olgunlaşıp kemâle gelmemişti. Bu tertibden güdülen esas gaye, anlaşılan hemen yayılmış ve Hz. Peygamber de bundan tam vaktinde (bk. aşağıda 230. paragraf) haberdâr olarak artık hicret etmeyi kararlaştırmıştı.

227. Mekke'de emniyet ve selâmet kalmamıştı. Ancak Hz. Peygamber, kendisinin yola çıkmasından önce hemşehrileri olan Müslümanların Medine'ye hicret hareketlerinin tamamlanmasını bekliyordu. Onun bu kararında bir şahsiyet ve ahlâk asâleti görmekteyiz. Şayet 'Akabe anlaşmasının hemen arkasından, geride Müslümanları olduğu gibi bırakıp gitseydi,

onlar burada mağdur duruma düşeceklerdi. Mekkeli idarecilerin asrımızda süper medeniyet seviyesine ulaşmış seküler devletlerdekinden daha iyi idâreciler olmadıkları muhakkaktır. Müslümanların devamlı surette Mekke'den ayrılıp Medine'ye hareket etmeleri hergün biraz daha Hz. Peygamberin emniyet ve selâmetini tehlikeye düşürüyordu. Bu yüzden gizlice hicreti tercih eti. Hakikaten Müslümanlardan güçlü kuvvetli işe yarar kimseler tamamen gitmişlerdi. Nihâyet suikast planı Hz. Peygamberin er yahut geç yapacağı şeye karar vermesinde âmil oldu.

228. Hz. Peygamber bu arada diğer bir tehlikeye de katlandı; evlât edinmiş olduğu Hz. Ali'nin (vef: 661) kendi yerine geceleyin yatağında yatmasını, dışarda bekleyen kaatillerin şüphesini çekmeyecek tarzda hareket etmesini tenbih eti. Ve bu arada şu asîl harekette de bulundu: Aralarında düşmanlık mevcut olmasına rağmen bazı Mekkeli Gayrimüslimlerin kendisine saklayıp muhafaza etmesi için vermiş oldukları emânetleri asıl sahiblerine iâde etmesini Hz. Ali'ye tenbih eti.

229. Anlaşılıyor ki Hz. Peygamber suikast haberini öğlen vakti haber aldı ve hemen hayatı boyunca yanından ayırmadığı dostu Hz. Ebû Bekr'e (vef: 634) gitti. Onunla birlikte şehri terk etme plânını hazırladı. Buna göre şehrin haricindeki Sevr mağarasında saklanacaklar, bu arada bir kılavuzla anlaşacaklar ve şehirde ortaya çıkacak heyecanın yatışmsı için bu mağarada üç gün bekleyeceklerdi. Bu müddetin sonunda her zaman kullanılmayan apayrı bir yoldan Medine'ye müteveccihen yola çıkacaklardı. Bundan sonra evine dönen Hz. Peygamber burada gece geç

vakte kadar kaldı. Kamerî ayların son günleri olduğundan ortalık zifîrî karanlıktı. Hemen evini terkedip yola çıktı; evi kuşatılmış olmasına rağmen düşmanlarına görünmeden, evvelce kararlaştırıldığı gibi Sevr mağarasına vardı*

230. Ayrıca rivayet edilir ki, evin kuşatıldığı haberini Hz. Peygambere ulaştıran Ruqayqa Bint Ebî Sayfî ibn Hâşim adlı bir hanımdır. Verdiği haberde o, Hz. Peygamberin geceleyin yatağında suikasd'a uğrayacağını bildirmişti. İsminden de anlaşılacağı gibi Hz. Peygamberin dedelerinden akrabalık bağı almaktadır[1/1].

231. Şimdi burada herkesce gayet iyi bilinen bu tarihî hicret hâdisesiyle meşgul olmayıp sadece, bu ve bundan sonra gelen vakalarda cereyan eden haber alma faliyetinden bahsetmekle iktifa edeceğiz. Ertesi gece Hz. Ebû Bekr'in oğlu gizlice mağaraya gelerek o gün şehirde cereyan eden bütün hâdisatı aynen nakletti; bu haber getirme işi böylece mağarda kaldıkları üç gün müddetince devam etmiştir Haberci geceleri mağarada kalıyor, sabah erkenden ayrılarak gündüz vakti şehre iniyor ve gece karanlığı iyice basınca tekrar mağaraya dönüyordu. Bu arada Ebû Bekr' in kızlarından biri, kendilerine durmadan yiyecek maddeleri vesâir lüzumlu eşyalar getirmiştir.

232. Hz. Peygamber tarafından bertaraf edilen Mekkelilerin casusluk şebekesini göstermeyi bir tarafa bırakıyoruz.

---

* Hişâm, **Sîre**, s. 325-26; Belâzurî, **Ensâb**, I, 261.

1/1. İbn Sa'd, VIII, s. 75.

Bedr Harbi sırasında haber alma işi:

233. Hz. Peygamberin amcalarından biri olan Abbâs hicret etmemiş, Mekke'de kalmıştı. Büyük bir banker ve zengin bir tüccar olarak birçok yerlerde meselâ Tâ'if ve Medine gibi şehirlerile geniş şekilde temaslarda bulunuyordu; bu arada devamlı olarak Mekke'de cereyan eden hâdisatın aldığı son şekillere dâir Hz. Peygambere yazıyor ve onu bunlardan haberdâr ediyordu. Nitekim bu durumu izah eden bir rivâyete İbn Sa'd'ın eserinde raslanmaktadır: «Kureyş kervanları Suriye'ye doğru yola çıktıkları vakit Hz. Peygamber de onlara manî olmak için Medine'den hareket ediyordu. Çünkü kervanın hareketlerine dair Mekke'den kendisine haber geliyordu»[2]. Yine aynı eserinde s. 6 da: «Hz. Peygamber Medine'den hareketle Yanbû limanına çıkan yol üzerindeki Zu'l-Uşeyre'ye kadar gitti... Talhat'ubn Ubeyd'illah ve Saîd'ubn Zeyd isimli iki casusunu kervanın peşini Suriyeye kadar nereye giderse takip etmek, orada kalmak ve kervanın ne zaman dönüş seyahatine çıkacağını kendisine bildirmek üzere vazifelendirdi. Onlar da aynen böyle yaptılar, fakat Medine'ye döndükleri vakit Hz. Peygamberin diğer kaynaklar vasıtasıyla kervanın dönüşünü öğrenmiş olduğunu ve daha onlar şehre dönmeden evvel ordusu başında hareket ettiğini öğrendiler» demektedir.

234. Hz. Peygamber Muhammed (S.A.), kervanın gelmekte olduğu kuzeye düşen Suriye cihetine doğru ilerlemedi; bilakis kervanın varış yeri olan Mekke'ye doğru yani güneydeki Bedr tarafına hareket etti. Bu,

---

2. İbn Sa'd, II/1, s. 4.

kervanı tam zamanında ele geçirmek için en emniyetli hareket tarzıydı. Bundan başka bir dağ geçidi —ki Bedr'de mevcuttur— düşmana üstünlük sağlamak hususunda açık araziye nazaran daha müreccahtır.

235. Hz. Peygamber Bedr'e doğru yola çıktığı vakit Basbas ve Adî isimli iki casusunu düşmanın nerede bulunduğunu araştırmak gayesiyle önden yola çıkarmıştı[3].

236. Yolda düşman hakkında doğru ve tam bilgi edinebilmek için elinden gelen her şeyi yaptı[4]. Bazan yürüyüş halindeki ordudan ayrılıp, bizzat dağ geçitlerinde dolaştığı oluyordu. Bir defasında yaşlı bir adama raslamış ve ondan kervanın nerede bulunduğunu sormuştu. O da buna dair bilgisi olduğunu, fakat bunu ancak muhatabının (yani Hz. Peygamberin) kim olduğunu ve nereden geldiğini öğrendikten sonra, söyleyebileceğini söyledi. Hz. Peygamber bunu söyleyeceğine söz vermesi üzerine geveze Bedevî dedi ki: «aldığım haberlere göre kervan filân filân tarihlerde filân yerlerde görülmüştür. Şayet bu haberi bana veren yalan söylememişse şimdi kervanın filân yerde olması gerekir» ve ilâve etti: «Aynı zamanda, şunu da öğrendim ki, Hz. Peygamberin ordusu şu tarihte şuradan hareket etmiş şayet bu doğru ise şimdi filân yerde bulunması lâzım gelir». Hakikaten de öyleydi; bu adam doğru söylemekteydi. Hz. Peygamber cevaben şöyle dedi : «Biz su kaynağından yani ırak'dan geliyoruz» (Nahnu min mâ', Mâ mâ'? el-ırak). «'ırâk» akar su manasına gelen bir kelimedir.

---

3. İbn Sa'd, II/1, s. 7.
4. Taberî, C. I, s. 1302 ve müt.

237. Bedr yakınlarına varıldığı vakit Hz. Peygamber (S.A.), tekrar en son haberleri toplamak gayesiyle iki tane develi süvari yola çıkardı[5]. Bu ikisi Bedr kasabasının içine kadar girdiler, gayeleri gûya içecek su te'min etmekti. Burada kuyu başında iki hizmetçi kızın lâkırdılarına kulak misâfiri oldular. Kızlardan biri diyordu ki: «Yakında kervan geliyor; onlara hizmet edip kazandığım parayla borcumu ödeyeceğim». Bu kadarı kâfi idi. Casuslar derhal geri dönüp Hz. Peygambere «daha henüz kervanın Bedr'den geçmemiş» olduğunu bildirdiler ve strateji de buna göre tesbit olundu.

238. Bu arada kervan da Suriye'de bulunduğu esnada Hz. Muhammed'in (S.A.) kendi yolunu keseceğine dâir bazı haberler almıştı; bu yüzden herhangi bir pusu için hazırlıksız değildi. Dönüşte, kervanı sevk ve idare eden Ebû Sufyân, Bedr'in dağlık vâdilerine girmeden evvel Huneyn'de mola için durdu[6]. Ve tek başına Bedr'e doğru geldi. Ebû Sufyân gerek araziyi ve gerekse ahâliyi gayet iyi tanıyordu. Bedr'e gelince herhangi bir haber olup olmadığını soruşturdu. Boşboğaz bedevîler herhangi bir mutad harici hâdiseye tesadüf etmediklerini sadece az evvel develi iki süvarinin su içmek için gelip gittiklerini söylediler. Ebû Sufyân bu iki süvarinin izlerini takip etti ve neticede hayvanlara ait tezekleri buldu. Bunları aldı ve içini tetkik ettiğinde hurma çekirdeklerine raslar raslamaz haykırdı «Allaha yemin ederim ki bu havali hayvanları bu çeşit yemle yemlenmezler; bunlar mutlaka Medine vahasının develeridir ve süvârileri de

---

5. Taberî, I, s. 1299, 1302, 1303, 1305.
6. Şe'mî, Sîre, ait olduğu yerde.

Muhammed (A.S.)'ın câsuslarıdır». Hemen acele kervana katıldı ve dönüş yolunu değiştirerek Bedr etrafından dolaşacak şekilde istikamet verdi ve sâhil yolunu takibe başladı. İki gecelik yolu bir hamlede alarak muhtemel tehlikeden böylece kaçtı. Ayrıca Ebû Sufyân çok süratli bir haberciyi (nezir üryân) Mekke'ye göndererek ordunun yardıma koşmasını talep etti[7]

239. Neticede kervan bu suretle kaçıp kurtulunca Hz. Peygamber Bedr kasabasına döndü geldi; gâyesi, anlaşılıyor ki bu havali kabileleriyle istikbâle mâtuf ittifaklar akdetmekti. Az sonra da Mekke ordusunun Bedr'e doğru gelmekte olduğunu öğrendi ve ona karşı koymaya karar verdi. Hz. Peygamberin Ordusuna mensub birliklerden biri, iki Mekkeli süvariyi yakalayıp esir ettiler. Onlar buraya kadar su için gelmişlerdi. Bu iki esir Hz. Peygamberin huzuruna çıkarıldıkları vakit kendisi namaz kılıyordu. Onlar da cevâben Kureyş ordusuna su taşıyan askerler olduklarını söylediler. Subaylar dediler ki: «Hayır! Yalan söylüyorsunuz; siz Ebû Sufyân'ın kervanına mensub adamlarsınız» ve sorgu esnasında şiddet usûlü tatbik ettiler: Onları evvelâ dayakla söyletmek istediler, bunlarsa aynı şeyi söylemede ısrar ettiler. Sonra tatlı dille sordular gene aynı şekilde Kureyş ordusunun askerleri olduklarını tekrar ettiler. Hz. Peygamber namazını bitirdiği zaman şahsen bu işle meşgûl oldu ve arkadaşlarına ahvâl ve şerâitin birçok malla gelen bu kervanın artık iyice uzaklaştıktan sonra geriye su için adam göndermesini veya onun bu yakınlarda olduğunu insana pek düşündürmediğini izah etti. Sonra bu esirlerden düşman ordusunun kaç kişi olduklarını

---

7. İbn Hişâm ,s. 428.

sordu. Onlar da bunu bilmediklerini söylediler. Hz. Peygamber sormaya devam etti: «Günde orduda yemek için kaç deve kesiliyor?»; cevâben dediler ki: «Bir gün on, bir gün dokuz olmak üzere değişiktir.» Bunun üzerine Hz. Peygamber (S.A.) düşmanın 900 1000 arasında olduğu hükmünü çıkardı; hakikaten düşman 950 askerden müteşekkildi[8].

Diğer seferlerde ve Uhud savaşında haber alma:

240. Karkarat'ul-Kudr seferine çıktığı zaman Hz. Peygamber, düşman kabileye mensub bazı çobanları esir aldı ve onlardan kabilelerin nerede bulunduğuna dâir malûmat edindi[9]

241. Ğatafân'a karşı girişilen seferde İslâm Ordusu müfrezelerinden biri, Zu'l-Qassa'da, Sa'lebe kabilesinden bir şahıs ile karşılaştılar ve onu Hz. Peygamberin (S.A.) huzuruna çıkardılar. Bu zatın ismi Cabbâr'dı; kendisi düşman hakkında Hz. Peygambere epey mâlûmat vermiştir Ve sonunda İslâmı kabul etti[10].

242. Bedr savaşından Müslüman ordusunun muzaffer çıkması, Medine'de yaşayan Yahudi sermayedarlar için beklenilmeyen ve hiç de arzu edilmeyen bir şeydi. Yahudi Benû'n-Nadîr kabilesinin şeflerinden biri olan Kâ'b'ubn'ul-Eşref, bu zafer üzerine hiç vakit kaybetmeksizin Mekke'ye hareket etti ve orada Mekkelileri intikam için hazırlanmaya teşvik etti, hattâ onlara elinden gelen her yardımı da yapacağını

---

8. İbn Sa'd. II/1, s. 9.
9. İbn Sa'd, II/1, s, 21.
10. Aynı eser, II/1, s. 24.

vadetti. Bunun haberi Hz. Peygambere (S.A.) gelince küçük bir askerî birliği bu Yahudinin şatosuna gönderdi. Bunlar mezkûr kabile şefini kendi evinde öldürmeye muvaffak oldular. Bu suretle hazırlanan fesat hareketi henüz tomurcuk halinde iken koparılıp atıldı[11].

243. Bedr mağlûbiyetinin intikamını almak üzere Mekkeliler hazırlığa girişmişlerdi. Bunun için insan ve malzeme topluyor, yeni yeni ittifaklar akdediyorlardı. Hz. Peygamberin (S.A.) amcası Abbâs bütün bu olan bitenleri Medine'de bulunan Hz. Peygambere (S.A.) yazmış ve o bu suretle gâfil avlanmamıştır[12].

244. Düşmanın Medine yakınlarına geldiği anlaşıldığı vakit Hz. Peygamber (S.A.) onların izlerini takip etmek üzere iki casus gönderdi. Bunlar düşmanın Medine yakınlarından geçerek daha ileriye kuzeye çıktığını ve hâlen Uhud dağının takriben ku-

---

11. İbn Kesîr, **Te'rîh**, IV, 6.
12. İbn Sa'd, II/1, s. 25.
13. Öyle anlaşılıyor ki bu 'Ureyd mahalli, Uhud dağının Batı tarafına düşmektedir. Diğer bazı rivayetler ise Zağâbe'nin batısından bahsederler. Bugün ise (1947), Uhud'un doğusuna düşen bir yerde 'Ureyd adında bir câmi bulunmaktadır ki, bunun mezkûr mahalli temsil ettiği pek söylenemez. İkinci Hicrî yılda, Sevîk adı verilen seriyye esnasında, Ebu Sufyân'ın, Benû'n-Nadîr'in başkanı Huyeyy'ubn Ahtâb'ın evini terk ettikten sonra uğradığı rivâyet edilen Ureyd adını taşıyan bir bölge meselesi de vardır (bk. İbn Sa'd, II/1, s. 20). İşte bu son rivayetteki Ureyd'in, Uhud'un batısında olduğu söylenen Ureyd olması ihtimali mevcuttur ki, Ebû Sufyân Medine'nin güneyinden geçmek suretiyle Yahudi mahallerini terketmiş ve Kanât su yatağını takiben Akîk suyu yatağına varmış ve böylece Mekke'ye varmaya muvaffak olmuştur.

zey batısına düşen el-Ureyd'de[13] karargâh kurmuş olduklarını, düşman develerinin buralarda otlamakta oldukları haberini Hz. Peygambere (S.A.) getirdiler. Hz. Peygamber (S.A.) bunun üzerine diğer bir casusunu tahrik etti; el-Hubâb'ubn'ul-Munzır ismindeki bu zat düşman karargâhına kadar nüfuz edip onların hakikî sayıları hakkında ayrıntılı mâlûmat edindi[14].

245. «Hz. Muhammed (S.A.), Sufyân'ubn Hâlid'il-Huzâlî (bu zatın kabilesi Urana civarında yaşıyordu)'nin İslâm Devletinin bütünlüğü aleyhinde savaşacak gönüllüler topladığını öğrenmişti...». Atılan adımlar da bu habere göre ayarlanmıştır[15].

246. «Medine'ye bir tüccar mallarıyla beraber geldi. Anmâr ve Sa'lebe kabileleri halkının Müslümanlara karşı çıkmak üzere hazırlandıklarını beyân ve ifade etti.» Bu haber üzerine Hz. Peygamber (S.A.) Zât'ur-Riqâ' seferinden vazgeçti[16].

247. Benû Mustaliq isimli büyük bir kabilenin reisi olan el-Hâris'ubn Dirâr, gerek kendi kabile efradını ve gerekse etraflarında bulunan, üzerinde nüfuz sahibi olduğu sâir kabileler ahâlisini Medine'ye karşı bir hücuma geçmek üzere toplanmaya çağırdı. Onlar da buna müsbet cevap verip hemen hazırlığa giriştiler. Bu rivayet Hz. Peygambere (S.A.) ulaşınca, mezkûr düşman kabileye mensub bulunan Bureydet'ubn Huseyb el-Eslemî isimli müslüman zâta derhal gidip hakikati meydana çıkarmasını emretti. Dönü-

14. Aynı eser, s. 25-26.
15. Aynı eser, s. 36.
16. Aynı eser, s. 43.

şünde bütün lüzumlu haberleri toplamıştı. Bunlara göre hareket edilerek neticede büyük bir zafer elde edildi[17].

Hendek savaşında haber alma:

248. Hz. Peygamber (S.A.) Mekke ve Medine'den Suriye'ye giden kervanların kavşak noktası olan Dûmet'ul-Cendel'de kuvvetli bir askerî birliğin türediği ve bunun Medine'ye gelen kervanlara zarar vermekte olduğu ve kezâ Medine'ye hücuma geçmeye niyet ettikleri haberini aldı[18]. Hz. Peygamber (S.A.) bunlara karşı kuvvetli bir askerî birlikle yola koyuldu fakat yarı yoldan Medine'ye geri döndü[19] Öyle anlaşılıyor ki, Mekke'deki Müslümanlar hesabına hareket eden ajan, Mekkelilerin Medine'yi muhasaraya girişeceklerine ve müttefiki bulunduğu kabilelerden binlerce kimse topladıklarına dair bazı haberler göndermiştir. Bu mâlûmat Medine'ye gelir gelmez, süratle Hz. Peygamberin (S.A.) başında bulunduğu askerî sefer birliğine ulaştırılmış olsa gerektir. Bu anî dönüş şu şekilde de izah edilebilir: Hz. Peygamber (S.A.) Kureyşlilerle müttefik bazı şimal kabilelerinin yaşamakta olduğu arazilerden geçmekteydi; arazilerinden geçtiği bu kabileler aynı zamanda Gatafân ve Fezârelilere bağlı idiler; herhalde Hz. Peygamber (S.A.) bunlardan Medine'ye karşı kararlaştırılmış olan muhasaraya dair bazı haberler almış ve derhal geri dönmüştür. Medine'ye vardığında düşman gelip İslâm Devletinin bu başşehrini muhasara etmeden

17. Aynı eser, s. 45.
18. Mes'ûdî, **Tenbîh**, s. 248.
19. İbn Hişâm, s. 668.

evvel şehrin etrafında meşhur hendeği kazacak pek az vakit bulabilmişti (bk. yukarıda 116. ve sonraki paragraflar).

249. Hendek, Müslüman ordusunun bulunduğu tarafta nöbetleşe bir surette gece gündüz tarassut altında bulunduruldu. Bir defasında nöbetçi iki Müslüman birliği, geceleyin karşılaştılar ve birbirlerine girdiler. Halbuki birbirini tanımak için bir parola tesbit edilmişti. Neticede bir miktar kan aktı ve hâdise icab eden şekilde hükmetmek üzere Hz. Peygambere (S.A.) ulaştırıldı[20]. (Ayrıca mukayese ediniz: Yukarıda 146. paragraf).

250. Muhasaranın bu şekilde ümit edilmedik bir tarzda uzayıp gitmesi, müttefiklerin insan ve hayvan için gerekli gıda yığınaklarını tüketmişti. Bu yüzden Yahudilerden erzak tedariki cihetine teşebbüs ettiler. Huyayy'ubn Ahtab kendisinden talep edilmesi üzerine yirmi deve yükü arpa, hurma ve hayvanlar için hurma posası topladı, bunları yola çıkardı. Bütün bu mallar, devriye gezen Müslüman birliklerinin eline geçmiştir[21].

251. Müttefikler Medine'yi hücumla almak ümidlerini kaybedince, Medine'deki Yahudi kabilelerini isyan ettirip içerden Müslümanları vurmak için teşvik etmeye başladılar. Yavaş yavaş Yahudilerin de bu işe akılları yatmaya başlamıştı. Fakat Müslümanlar da durumdan şüphelenmeye başlayınca, Hz. Peygamber (S.A.) hususî olarak bu işi tahkik edip öğrenmeleri için bazı memurlar gönderdi ve onlara «şâyet bu hi-

20. Merğınânî, Zahîre, (Yeni Cami, elyazması 23. Bölüm)
21. Şe'mî'nin Sîre adlı eseri, ait olduğu yerde.

yânet rivâyetlerinin hakikatla bir ilgisi varsa bunu etrafa yaymamalarını, şâyet Müslümanlar bu mesele hakkında bir sual soracak olurlarsa evvelden kendi aralarında tesbit edecekleri bir başka şekilde cevap vererek onları atlatmalarını tenbih etti». Bu gizli ajanlar neticede, durumu Müslümanların da şüphelendiklerinden daha fecî buldular[22].

252. Bu arada Hz. Peygamber (S.A.), müttefik muhasaracılar arasında ayrılık ve nifâk tohumları ekmeye teşebbüs etmiştir. Yeni ihtidâ etmiş bir Müslüman, çok mühim bir işle vazifelendirildi. Bu zat ilk defa Medine'deki Qurayzî Yahudilerine gitti ve onlara dedi ki: «Mekkelilerin muvaffak olacakları yüzde yüz değildir, şâyet çekilip gidecek olurlarsa sizler tek başınıza Hz. Peygambere (S.A.) karşı kendinizi müdafaa edemezsiniz. Bunun için Müslümanların kökleri kazınıncaya ve Mekkelilerden iyi niyetlerine dâir bir teminat alana kadar Mekkelilerin tarafında yer almayınız... Bana kalırsa siz Mekkelilerden, Müslümanlara karşı baş kaldırmadan evvel teminat ve rehin isteyin». Onlar da bu fikri muvafık buldular. Aynı casus bu defa müttefiklerin karargâhına yani Ğatafân ve Müşrik Kureyşliler arasına gitti ve edindiği haberlere göre Yahudilerin Hz. Peygamberle birlikte bir fesât hareketine giriştiklerine dâir dikkatlerini çekti ve müttefikler tarafına mensub meşhur kumandanlardan bazılarını Yahudilerin ele geçirip bunları, Hz. Peygambere (S.A.) karşı Müslüman Yahudi anlaşmasının bir delili olarak ileri sürmek

---

22. Yukarda Hendek savaşı, VI. Bölüm'e bakınız.

istediklerini anlattı. «Bunun için dikkatli olun, bilhassa tavsiye ederim ki, Yahudilerden Cumartesi günü Müslümanlara karşı savaşa katılmalarını isteyin. Çünkü bu günde Müslümanlar, Yahudilerin bulunduğu kesimde gâfil bulunacaklardır». Sonra Müslümanların karargâhına avdet etti ve bambaşka haberler yaydı. Bunlara göre Yahudiler sonuna kadar çarpışacaklarına dair müttefiklerinden bazı teminat ve rehin istemişlerdi. Bu rivayetlerin ordu içinde yayıldığını gören bir Müslüman, Hz. Peygambere (S.A.) koştu ve haberi nakletti. O da dedi ki: «Onların bu şekilde hareket etmelerini belki de biz emrettik» (= Leallenâ emernâhüm bizâlik). Mes'ûd'un-Nemmâm isminde biri, Hz. Peygamberin (S.A.) bu sözünü işitir işitmez derhal Kureyşlilerin karargâhına koştu ve Ebû Sufyân'a Hz. Peygamberin (S.A.) sözünü ulaştırdı[23]. Tam bu sırada Yahudilerin gönderdiği hey'et müttefiklerin karargâhına varmıştı. Bunlar te'minat olarak rehin talep ediyorlardı. Buna mukabil müttefikler ise Yahudileri her hal ü kârda kaybetmek istemiyorlardı. Propaganda iyi netice vermişti. Müttefikler rehin talebini reddettiler ve aksine Yahudilerden mukaddes Cumartesi günü de çarpışma fedakârlığında bulunmayı ve harbe başlamalarını istediler. Bu suretle de Müslümanlar gâyelerine varmış oldular[24].

253. Kureyşliler bir iki kerre Müslüman hatlarını yarmak hususunda teşebbüse geçtilerse de muvaffak olamadılar. Ve hattâ bu cephe taarruzunu tek-

---

23. Bunun için İbn Hacer'in İsâbe adlı eserinin 3074 numaradaki Mes'ûd'un-Nemmâm maddesine bakınız.

24. İbn Hişâm; Taberî; İbn Sa'd, v.s. ait olduğu yerlerde.

rarlamaya bir daha cesâret edemediler. Fakat geceleri mütemadiyen Müslümanları gâfil avlamak için devriyeler çıkarıp fırsat kolluyorlardı. Bu minvâl üzere Müslümanlar on gün, gece ve gündüz muhâsara altında kaldılar[25].

254. Muhâsaranın son anlarında korkunç bir rüzgâr ve soğuk çıktı. Hz. Peygamber (S.A.) hususî bir keşif eri çıkararak birkaç kilometre ilerdeki düşman karargâhına gönderdi ve gördüklerine dâir haber getirmesini emretti. Keşif eri, son derece heyecan ve karışıklık içinde Kureyşlilerin Mekke'ye dönmekte olduklarını ve bir Müslüman hücûmundan korktuklarından, Hâlid'ubn Velid ve Amr'ubn'ul-As'ın 200 kişilik bir süvâri kuvvetinin kumandanı olarak artçı vazifesi görmek üzere tayin edilmiş olduklarını gördü. Huzeyfet'ubn Yemân adlı bu keşif eri bütün bu gördüklerini dönüp Hz. Muhammede (S.A.) anlatmıştır[26].

Diğer talî askerî seferlerde ve Hudeybiye harekâtında haber alma:

255. Akkâşet'ubn Mihsân adlı bir zâtın kumandasında bir askerî birlik, te'dîp maksadıyla bir kabile üzerine gönderilmişti. Düşman bunu haber almış ve bütün ahalisi ve hayvanlarıyla birlikte firâr etmişti. Bu kumandan, Şucâ'ubn Vehb'i keşif için gönderdi; bu zât da deve izlerinden düşmanı takibe başladı. Az sonra Müslüman askerleri düşmanla karşılaştılar ve galebe kolay oldu; neticede selâmete kavuşa-

---

25. İbn Sa'd, II/1, s. 49.
26. Aynı eser, s. 50.

caklarının vâdedilmesi üzerine bunlar, hayvan sürülerinin nerede olduğunu gösterdiler. Müslüman askerleri 200 deve ele geçirdiler ve vaadleri mucibince düşman esirlerini şükrân içinde serbest bıraktılar[27]. Makrîzî'ye göre[27/1], bu bölge, Benû Esed'in Ğamr adını taşıyan arâzisi idi.

256. Gene te'dîb maksadiyle Zeyd'ubn Hârise idaresinde bir askerî birlik Benû Suleym'e karşı gönderildi : Ele geçen bir kadından kabilesinin nerede olduğu öğrenildi. Neticede esirlerden başka, ganîmet olarak deve ve koyunlar ele geçti[28].

257. Hz. Ali'nin Fedek kabilesine karşı aynı şekilde te'dip gayesiyle yaptığı sefer : El-Hemec mevkiinde düşmana mensub biri yakalandı. Kendisinin selâmete ulaşacağı vâdedilip bu hususun temin edilmesi üzerine, kabilenin nerede bulunduğunu hemen söyledi. Ellerine bu seferde 500 deve ve 2000 koyun ve keçi geçmiştir[29].

258. Sefere çıkan İslâm kıt'alarından biri vazifesinden muvaffakiyetle dönmüştü. Birliğin bütün mensubları düşman kumandanını kendisinin öldürdüğünü iddia ediyorlardı. Hz. Peygamber (S.A.) bütün bunların kılıçlarını tetkik etti ve bunlardan birisinin üzerinde hazım olmuş yiyecek maddelerine rasladı ve

---

27. Aynı eser, s. 61.
27/1. Makrizî, I, 264.
28. İbn Sa'd, II/1, s. 62.
29. Aynı eser, s. 65.

bu kılıcın sahibi kimse, onun düşman kumandanını öldürdüğünü beyân etti[30].

259. Hicrî 6 ve Milâdî 628 yılında Mekke'ye hac gayesiyle çıkıp Hudeybiye seferine giriştikleri vakit, Hz. Peygamber (S.A.) bir keşif erini önden gönderdi. Mekke'ye doğru yürüyüşü esnasında düşmanın da haber alma durumu hakkında kendisine ihbarlarda bulunulmuştu. Hakikaten şurası âşikârdır ki Kureyşliler bu sefer hakkında bazı haberler almışlar ve karşı koymaya karar vermişlerdi. Bunun için de müttefikleri Ehâbîş kabilesinden yardım istemişlerdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (S.A.) askerî şurasını topladı ve Kureyşlilerin bu câhil ve zavallı müttefiklerine karşı bir hücûma geçmenin münasib olup olmadığı hususunu müzâkere etti. Bir bakıma neticede zahmetsizce ganîmet elde edilmekle kalınmıyacak, aynı zamanda diğer bazı iyi neticelerin de istihsalinde, meselâ İslâm devletinin düşmanlarına yardımda bulunmak niyetinde olan diğer kabilelerin dahi bundan iyi bir ders çıkarmaları hususunda müsbet tesirleri olacaktı. Neticede Hz. Peygamber (S.A.) Hz. Ebû Bekr'in fikrine iştirâk etti; buna göre muslihâne bir surette bu hac seferine devam edilecekti[31]. Bundan sonra Hz. Peygamber (S.A.), Kureyşlilerden kendi hareketlerini gizlemek gayesiyle, pek az kimsenin kullandığı bir yoldan seyahatine devam etti[32].

Hayber Harbinde haber alma işi:

260. Hz. Peygamber (S.A.) Hayber'e doğru yürüyüşü esnasında Gatafânîlerin, müttefikleri Hayber-

---

30. Aynı eser, s. 66.
31. İbn Kesîr, **Te'rîh**, 4/173; Buhârî, 64/37.
32. İbn Kesîr, s. 165.

lilere yardım için harekete geçtiklerini öğrenmişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (S.A.), gûya asıl hedefi Hayber değil, Gatafân'mış gibi istikamet değiştirdi ve bu haberin yayılması için gerekli tertibatı aldı. Bu oyuna düşen Ğatafâniler müdafaasız bıraktıkları mal ve mülklerinin ve âilelerinin yanına koşup döndüler ve Hayber harbi boyunca yerlerinden kıpırdamadılar[33].

261. Hayber'de mevcut müteaddit kalelerden birinde bulunan ve bu kalenin kolaylıkla sükûtuna yardım eden yeraltı geçidi, Hz. Peygamber (S.A.) sâyesinde bir düşman şahıstan öğrenilmiştir[34].

262. Hayber'in zabtı üzerine Resûlullah, Hazîne muhafızından Beledî Hazinenin kendisine teslim edilmesini istedi. Muhafızın artık hiç bir şey kalmamış olduğunu beyan etmesi üzerine onu serbest bıraktı ve kendisine: «Şayet bu hususta yalan söylemiş olup da sonradan Hazîne bulunduğu takdirde bunun cezasını hayatıyle ödeyeceğini» hatırlattı. Sonradan bir Yahudi vasıtasiyle bu hazine muhafızının şüpheli bir tarzda harabeliklerden birine zaman zaman girip çıkmakta olduğu haberini alması üzerine, mezkûr yer araştırıldı ve Hazîne meydana çıkarıldı. Bunun üzerine Yahudi nazırın başı vurulmuş ve muhbir ise mükâfatlandırılmıştır[35].

---

33. İbn Hişâm, s. 757-758; Taber, s. 1575-1576.

34. Şe'mî, Sîre, Hısn'uz-Zubeyr bahsi; ayrıca mukayese ediniz: Makrîzî, I, 312.

35. İbn Hişâm, s. 763; ayrıca mukayese ediniz: Makrîzî, I, 320.

Mekke'nin zabtında, Huneyn ve Tâ'if seferlerinde haber alma:

263. Mekkeliler Hudeybiye anlaşmasını ihlâl etmişlerdi; bunun üzerine Resûlullah hazırlığını epey geniş tuttu. Medineli bir Müslüman, Mekke'de itimad edilen bazı arkadaşlarına yazdığı bir yazıda, Resûlullahın çok esaslı bir surette sefer hazırlığına girişmiş olduğunu ve muhtemelen bunun Mekke'ye karşı olduğunu bildiriyordu. Resûlullah bundan haberdar oldu ve Hz. Ali'yi, henüz Medine'yi tek başına terke hazırlanan ve şüpheli bazı tavırları olan deveye binmiş bir kadını tutup getirmesi için gönderdi. Hz. Ali atına atlayıp az sonra bu kadına yetişti ve yakaladı, ona götürdüğü yazıyı ortaya çıkarmasını emretti. Kadın böyle bir şey olmadığını iddia ediyordu. Neticede, kendisine elbisesinin soyulacağının söylenmesi üzerine, kadın saç topuzları arasından Resûlullahın tam zamanında haberdar olduğu mektubu çıkardı[36].

264. Resûlullah Hevâzinîlerin İslâm devleti arazisine baskın vereceklerine dâir haberler almıştı. Bu sırada kendisi Mekke'yi zabtetmiş ve henüz burada bulunuyordu. Oradan hususî bir haber alma subayını gönderdi; bu zâbit mezkûr düşman arasında birkaç gün geçirdi ve lüzumlu haberleri topladı[37].

265. Hevâzinîlere karşı girişilen sefer esnasında bir düşman casusu İslâm Ordusu karargâhına girdi ve birçok şey görüp öğrendi; tam kaçıp gideceği zaman şüpheli tavır ve hareketleri Resûlullahın dikkatini çekti ve etrafındakilere onu takip etmelerini ve

---

36. İbn Hişâm, s. 809.
37. Aynı eser, s. 842.

yakalamalarını emretti. Neticede bu casusun başı vurulmuştur[38].

Mevzûa umumî bir bakış:

266. Resûlullah Mekke, Necd, Hayber ve Evtâs (Hevâzînlerin bölgesi)'da casuslar bulunduruyordu. Bu casuslar gizlice ona öğrendikleri şeyler hakkında yazarlardı. Tabiî olarak bu şehirlerdeki mezkûr faaliyet, bu mıntakaların İslâm Orduları tarafından zaptından evvel mevzuu bahis olmaktadır[39].

267. «Beşinci Kol»a benzer bir teşkilâtın da mevcudiyetine dâir tarihî eserlerde bazı malûmata rastlanır. Meselâ Belâzurî'ye[40] göre Mekke'de ailesi tarafından eziyet edilen ve evde hapis kalmaya mahkûm edilmiş iki Müslüman genç vardı. Hicrî 3. yılda Hz. Peygamber (S.A.) Mekke'ye gönderdiği bir casusuna «Mekke'ye git ve orada filân adında, gizlice İslâma girmiş samimî bir Müslüman kuyumcu vardır; onu bul, gör. Kendini onun evinde sakla ve mahpuslarla teması sağlamaya çalış...» şeklinde bir talimat vermiştir. Hakikaten de bu iş muvaffakiyetle sona ermiştir.

268. Qutbet'ubn Âmir'in seferi esnasında düşmana mensub bir fert yakalandı, kendisinden bazı malûmat istendiği vakit, dilsiz olduğunu ileri sürdü. Bunun üzerine göz hapsine alındı. Bir müddet sonra

38. Buhârî, 56/173; Ebû Dâvud, 15/100; Müslim ve Mişkât, âit olduğu yerde.
39. el-Kettânî, et-Terâtîb'ul-İdârîyye, I/362-363.
40. Ensâb, C. I, s. 210.

kendi kabilesi adamlarına tehlikeyi haber vermek için bir sayha kopardı ve akabinde başı uçuruldu[41].

269. Hareketlerinin gizliliğini teminat altına almak gayesiyle Resûlullah dâima ters ve şaşırtıcı istikametlerde hareketlerde bulunmuştur. Meselâ birçok günler başka bir istikamette yol alır ve sonra asıl hedefine doğru bir kavis çizmeye başlardı. Tebûk seferinde Bizans imparatoru ile karşılaşmak mevzuubahisti ve bu iş hiç de kolay değildi. Bu yüzden sadece bu sefere mahsus olmak üzere halka evvelden asıl hedef bildirilmiştir[42]. Bu Tebûk seferine, Medine'ye gelen Nabatî kervanlarından Heraklius'un İslâm Devleti arazisini istilâ edeceğine dair bazı mâlûmat elde edilmesi üzerine teşebbüs edilmiştir[43].

Askerî istihbaratın hukukî görünüşüne dair birkaç söz:

270. Şimdiye kadar daima harp zamanında cereyan eden casusluk hâdiselerinden bahsettik. Aynı mesele sulh zamanında da mevzuubahis olabilmektedir.

271. Muharebe esnasında hasmını öldürmek en tabiî muhariblik haklarındandır. Buna göre yakalandıkları zaman düşman casuslarını ölüme mahkûm etmede hiç bir mahzur yoktur. Yakalanan bir casusa en yüksek cezanın mı verileceği, yoksa daha hafif bir cezanın mı tatbik edileceği veya artık casusluktan vazgeçip ilerde rahat duracağına dair söz alı-

41. İbn Sa'd, C. II/1, s. 117.
42. İbn Sa'd, II/1, s. 119.
43. Maqrizî, İmtâ', C. I, s. 445.

nıp serbest mi bırakılacağı meselesi, tamamen yüksek askerî şeflerin takdirine kalmış bir şeydir. Yakalanan casuslara bildikleri haberleri söyletmek gayesiyle bazan işkenceye tâbi tutulurlar. Bu normaldir ve şimdiye kadar hiç bir devlet çıkıp da bu tarz sorguya çekme işinden ferâgat ettiğine dair bir beyanda bulunmamıştır. Aynı şekilde halen de bu yakalanan casusların içine düştükleri tehlikelere rağmen hiç kimse bu casusluk teşkilâtından veya haber alma servisinden vaz geçtiğini beyan etmemiştir.

272. Sulh zamanında yakalanan casuslara gelince; İslâm hukukçuları bu halde kadın veya erkek arasında hiç bir tefrik yapılmayacağını, ikisinin de aynı âkıbete tâbi tutulacağını söylemektedirler. Mamafih bu âlimler en yüksek cezâ olan ölüm cezasının bâliğ olmamış casuslara aslâ verilemiyeceğinde ısrar etmektedirler. Klâsik hukukçulardan bir kısmı vardır ki bunlar nazarî olarak casusluğun kâfirlikten daha az derecede suç teşkil ettiğini ileri sürerler. Onlara göre bir casus ölümle cezalandırılmamalıdır. Çünkü İslâm, Gayrı Müslimleri mukîm yabancılar olarak müsâmaha etmekte ve kendisine tâbi olan bu insanları kanun karşısında, Müslümanlarla beraber tam bir müsâvat ile korumaktadır. Fakat bu hukukçular, bir düşman câsusunun, İslâm Devletinin bütünlüğüne, ülkede oturma hakkına sâhip bir Gayrı Müslim mukîm yabancıdan çok daha fazla zarar verebileceğini gözden uzak tutmaktadırlar. İslâm Hukukuna göre, şayet bu konuda beynelmilel bir anlaşma varsa, bu halde casuslar ölümle cezalandırılmayabilirler. İslâm Devletleri için böyle bir anlaşmaya dâhil olmaya hiç bir mâni bulunmamaktadır.

273. Casusluk şüphesiyle töhmetlendirilen biri-

nin, âdil bir mahkeme huzurunda muhâkeme edilmesini talep ve kendini müdâfaa hakkının mevcudiyeti hususunda hiç bir ihtilâf yoktur: Harp îcabı, kısa ve kestirme muhâkeme usûlü tercih edilirse de İslâmın adalet anlayışı, hiç bir ferdin kanunî usul ve muhakemeye tâbi tutulmaksızın cezalandırılmasına müsaade etmemektedir.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Hz. MUHAMMED (S.A.) ZAMANINDA DENİZLERDE YAPILAN SAVAŞLAR

274. Hz. Peygamber (S.A.) zamanında İslâm deniz kuvvetleri mevzuunda anlatılacak pek fazla bir şey olmamakla beraber, deniz harpleri ve seferleri tam mânasiyle ihmâl edilmiş de değildir. Mamâfih askeri olmayan seferleri, meselâ Mekkeli ilk müslümanların Habeşistan'a deniz yoluyla ilticâ etmeleri. Eş'arîlerin Yemen'den Car'a kadar gemilerle gelip Medine'ye kara yoluyla muvasalatlarını veya Temîm' ud-Dârînin iştirak ettiği vak'alar gibi hâdiseleri mevzu bahis etmekten sarfı nazar ediyoruz[1].

275. Bu deniz savaşlarına dair ilk tarihî bilgi, Hicretten sonra 8. yıla aittir. İbn Asâkir, **Te'rîh Dimaşk** adlı eserinde[2], Mu'ta harbi münasebetiyle şu vakayı da zikretmektedir: «Esasında Eş'ar kabilesine mensub ve Hz. Peygamberin (S.A.) eshâbından olan biri, Resûlullahın kendisini bir heyetin başkanı olarak bir gemiyle Eyle (Eliat) mıntakasına (şimdiki modern Akabe limanı) gönderdiğini söylemektedir. Bu zât bu-

1. Bu sonuncusu Müslim'in **Sahih**'inde nakledilmektedir.
2. 1951 baskısı, Cilt I, s. 394.

rada, Zeyd'ubn Hârise ve onun Balqâ'ya muvasalat eden ordusu, bu ordunun Bizanslılar ve bunların Arab kabileleri arasında sahib oldukları müttefiklerle giriştikleri çarpışmalara dair mâlûmat toplamış ve acele olarak İslâm Ordusunun harbetmekte olduğu sahaya koşmuş, arkadaşlarıyla beraber Ordu saflarında yer almış, hararetle savaşa katılmıştır». (Kıssanın bundan sonrası mevzûumuzla alâkalı değildir). Netice olarak şunu anlıyoruz ki Hz. Peygamber (S.A.) kara yoluyla Mu'ta'ya göndermiş olduğu orduya, deniz yoluyla da bir yardımcı kuvvet yetiştirmiş bulunmaktadır.

276. Bu hususta diğer bir vak'a İbn Sa'd[3] ve diğer müellifler tarafından nakledilmektedir. Maqrîzî'nin **el-İmtâ** adlı eserinde[4] aynı vak'a, Hicrî 9. yılda (M. 639) cereyan etmiş olarak gösterilir. Bunlardan öğrendiğimize göre, Hz. Peygamber Rebî'ul-Âhir (Haziran) ayında Alqamat'ubn Mücezziz'il-Müdlicî kumandasında 300 kişilik bir kuvveti Mekke yakınındaki sâhil bölgesine gönderdi. Şu'ayba limanı ahâlisi o sırada gemilere binmiş bir halde, bazı zenci kuvvetler (korsanlar?!) görmüşlerdi. Alqama ve beraberindekiler bir adaya vardılar. Bunun üzerine zenciler buradan kaçtı ve Müslüman ordusu da bunu müteakib geri döndü.

277. Netice olarak söyliyebiliriz ki, Kur'an-ı Kerîm'de[5] deniz harplerine ve insanlar tarafından denizde meydana getirilen felâket ve fesatlara dâir işa-

---

3. C. II/1, s. 117-118.
4. Cilt I, s. 443.
5. K., 30/41.

retler vardır. Rûm Sûresinde bu hususlara temas edilir. Korsanlığa dâir olan âyet[6], İslâmdan evvelki devirlere aittir. Kur'ân-ı Kerîm'de denize temas eden diğer âyetler o kadar çoktur ki onları burada nakletmeyi fazla addediyoruz. Hadîsler arasında da Müslümanların giriştiği deniz savaşlarına dâir birçok mâlûmata rastlanır. Bilhassa Hz. Peygamberin (S.A.) müstakbel devirlere dâir önceden verdiği haberler arasında bu mevzû da yer almış bulunmaktadır; fakat bunlar, mevzumuzla doğrudan doğruya alâkalı bulunmamaktadır.

---

6. K., 18/79.

ONUNCU BÖLÜM

Hz. PEYGAMBER ZAMANINDA DEVLETİN ASKERLİK TEŞKİLÂTI

278. Meslekten olmayan bir kimsenin girişmiş bulunduğu elinizdeki şu kısa tetkikin, Hz. Peygamber zamanında askerlik teşkilâtının nasıl işleyip nasıl tekâmül ettiğine dair mülâhhas bir bölüm ile nihayetlenmesi faydalı olur düşüncesindeyim.

279. İslâm Devleti, Hz. Peygamberin gelip Medine'ye yerleşmesiyle fiilen de mevcûdiyet kazanmıştır. İster müdâfaa ve ister taarruz maksatlarına müteveccih olsun, başlangıçta askerî bir teşkilât mevzû bahis değildi. Hz. Peygamberin bütün teşkilâtıyla kendine mâl edebileceği bir Devlet, İslâmdan evvel Medine'de mevcudiyet kazanmış da değildi; kezâ Hz. Peygamber Medine'yi kendi Devlet ülkesine ve esasen kurulu bulunan idaresine bağlamak üzere bir fâtih sıfatıyla da buraya gelmemişti. Aksine o buraya elinde hiç bir maddî vasıta olmaksızın, denebilir ki bir mültecî olarak göçetmiştir. Medine'ye geldiğinde burada bir karışıklık ve anarşi havası ile karşılaştı. Bu yüzden bir nevî Şehir-Devlet şeklinde siyasî bir teşkilât ihdas edilmesi teklifinde bulundu;

yerli ahali de buna muvafakat ettiler. Fakat her şeye yeniden başlamak icab ediyor, deneme ve tecrübe ile gelişmeyi temin lüzumu hasıl oluyordu.

280. Dikkati çeken nokta, Medine'deki karmakarışık insan yığınları arasına katılışından azamî altı ay sonra, yeni kurmuş olduğu devletin düşmanlarına karşı askerî seferler tertib etmeye başlayabilmesidir.

Savaşlarda kollanan gâye:

280/a. Yukarda, 3 sayılı paragrafta naklettiğimiz:

«Ben rahmet peygamberiyim, ben harp peygamberîyim» şeklindeki hadisiyle Hz. Peygamber (S.A.), onun gözünde savaşın, kendisinden vazgeçilmesi mümkün olmayan bir «kötü gerek» olduğu ve aslâ kendine menfaat sağlamak gayesiyle ve kendi arzu ve isteğiyle hiç bir zaman harbe tutuşmadığını, olan savaşların ise, tamâmen karşı tarafta bulunan hasımlarının arzu ve istekleriyle çıktığını beyân ve ifâde etmektedir. Bu duruma göre onun giriştiği savaşlarda kollanan gâye, düşmanı itaat altına almak ve onun bozuk mantık ve muhâkemesini doğrultup düzeltmekti; aslâ onun kökünü kazıyıp yok etmek değildi. Resûlullah Muhammed aleyh'is-salâtu v'es-selâm kan akıtma maksadına dayanan bir harp değil, psikolojik bir harp yapmayı tercih ediyordu. Tam gerektiği an ve yerde merhametli ve şefkatli davranmasını bilmiş ve Kur'an-ı Kerîm'de yer alan şu âyetteki prensibe göre (K. 41/34) hareket etmiştir:

«İyilik (hasenât) ve kötülük (seyyiât) bir düzeyde değildir. Sen en iyi olan şekilde hareket et!

Bir de bakarsın ki, seninle aranda düşmanlık bulunan kimse çok sıcak bir dost hâline gelivermiş!..»

Samhûdî'nin naklettiğine göre (bk. ikinci neşir, Beyrut, s. 1246) ,müşriklerden Suheyl'ubn 'Amr, Bedr savaşında Müslümanlar tarafından esir edilmişti. Medine'ye doğru götürülürken yolda, defi hâcet etmek üzere Müslüman muhâfızından müsaade istedi ve gözden uzaklaşıp bir tenhâ yere ulaşınca da kaçmaya kalkıştı, takip edilip yakalandı; ancak Resûlullah onu, başvurduğu bu «hile» ve işlediği «savaş suçu» dolayısiyle cezalandırmamıştır. Diğer bir savaş esiri olan Ebû 'Azze, Medine'ye gelindiğinde, fidyei necâtını ödemek üzere ne parası ve ne de bu konuda kendisine yardım edecek bir kimsesi olduğunu beyan ederek şâyet Resûlullah onu azâd edip serbest bırakacak olursa, medyûnu şükrân olacağını ve ilerde çıkacak savaşlarda aslâ ona karşı harbe tutuşmayacağını vâdetti. Böylece o, hiçbir şekilde fidye alınmaksızın serbest bırakıldı. Fakat kısa bir zaman sonra, Müslümanlara karşı tertiplenen bir intikam savaşının hazırlıklarına katılarak gönüllülerin ve paralı askerlerin toplanması işinde aktif bir rol oynadı. Daha sonra bir fırsatta yeniden Müslümanların eline esir düştü ki, Resûlullah bu defa onun boynunun vurulması için emir vermiştir (bk. İbn Kesîr) Resûlullahın bizzat kumandanlığını yaptığı bir «seriyye»de, bir dinlenme molasının verildiği bir sırada Ğevres*

* Belâzurî ve Maqrîzi'ye göre, bu Başkan'ın adı Du'sûr'-ubn'ul-Hâris el-Muhâribî'dir; fakat Buhârî, Tabarî, İbn Hişâm ve İbn Hazm, bunun adını Ğevres'ubn'ul-Hâris el-Muhâribî olarak verirler. Bazı yazarlar, bu farklı isimlerden birinin ad, diğerinin ise ünvân yahut lâkab olduğunu iddia etmektedirler.

adında bir düşman askeri, Resûlullah'ın hafifçe kestirmekte bulunduğu yere kadar ustalıkla ve gizlice sızıp onun bir kenara bırakmış olduğu kılıcını kaptığı gibi karşısına dikildi ve şöyle haykırdı:

«— Şimdi seni benim elimden kim kurtaracak, ey Muhammed!?» Resûlullah yavaşça doğruldu ve büyük bir sükûnet içinde şu cevabı verdi:

«— Allah!..»

Düşman askeri hiç beklemediği bu cevap karşısında kendine sâhip olamadı ve elindeki kılıcı yere düşürdü. Bu defa Resûlullah düşen kılıcı yerden aldı ve şöyle hitâb etti:

«— Yâ şimdi seni benim elimden kim kurtaracak?!.»

«— Hiç kimse!»

diye cevap verdi câhil düşman askeri Ğevres tir tir titreyerek... Bunun üzerine Resûlullah onu affetmiş ve çıkıp gitmesi için yolunu açık tutmuştur (bk. Belâzurî, Ensâb). Bu olaydan ayrı, Selemet'ubn'ul-Ekvâ', tek başına ve yaya olarak Fezâreli bir haydut sürüsünü takip etmiş ve bu haydutlardan, yağmalamış bulundukları malların hemen hemen yarısını esâsen yeniden eline geçirmiş bulunuyordu ki tam bu sırada, yanında silâhlı askerleri de olduğu halde Resûlullah koşup onun yardımına yetişti. Seleme Resûlullah'tan, susuzluk ve yorgunluktan elini kaldıramayacak halde bulunan bu haydut sürüsünü takip edip tamamını yok etmek üzere haklarından gelmesi için kendisine bir at vermesini ricâ etti ise de Resûlullah kendisine şu cevâbı vermiştir:

> «— Şimdi (onları) eline geçirmiş bulunuyorsun; o halde yumuşak ve hoşgörü sâhibi ol!» (bk. İbn'ul-Cevzî, el-Vefâ, s. 696).

Bütün bu gibi durumlarda düşüncesiz ve câhil putperestler, hiç beklemedikleri bir şekilde uğradıkları bu merhamet ve şefkat yağmuru karşısında, eninde sonunda İslâma girmişlerdir ki, Resûlullah'ın bir İlâhî Tebliğ Elçisi olarak esâsen peşinde koştuğu ve kolladığı nihâî gâye de bundan başka bir şey değildir.

Muvazzaf ve devamlı bir ordu kurulması:

281. Muvazzaf bir Ordu mevcut değildi ve hattâ böyle bir Ordunun teşkili için zarûrî maddî vâsıtalar dahi yoktu: Devlet fakirdi ve muntazam gelirlere malik değildi; Kur'an-ı Kerîm bu güçlüğü şöylece hal ve faslediyordu «Orduya katılma Dinin bir rüknü, asıl vecibesidir. Allah müslümanların şahıslarını ve mallarını Cennet karşılığında satın almıştır». Bu duruma göre Müslümanlar, Allah yolunda savaşma, öldürmek ve ölmek mecburiyetindedirler[1]. Bu durumda bütün Müslüman halk muktedir savaşçılardan müteşekkil, devamlı - muvazzaf bir Ordu haline getirilmişti. Herkes askerî tâlim ve terbiye görmek mecburiyetindeydi ki gerçekte İslâma girişlerinden önce bile bu tâlime tâbi tutulmuşlardır. Hükûmet gerek maddî ve gerekse manevî imkânlarla olmak üzere her yoldan bu işi destekleyip teşvîk etmiştir. Bu arada şunu da göstermekte fayda vardır ki, Kur'an sadece müdafaa harbine müsaade etmektedir. Bu konu ile ilgili âyet şöyledir[2]: «Sana harp açanlara karşı sen de Allah yolunda savaşa gir ve mütecaviz, haddi aşan

---

1. İlk günlerde veya sonradan nâzil olmuş diğer âyetler meyânında, K. 9/111 hassaten zikredilebilir.
2. K., 2/190-191.

olma; gerçekte de Allah mütecavizleri sevmez. Artık onları (düşmanları) nerede bulursan öldür...». Aynı şekilde Kur'anın XXII. sûresinin 39-41. âyetlerinde: «Kendilerine harp açılanlara (savaş) izni verilmiştir...». Yukardaki ilk âyetin ikinci kısmı[3] ile düşman nerede bulunursa öldürüleceğine dair Kur'anın diğer âyetleri, kendisi ile esasen harp halinde bulunulan Devletler ahalisi hakkındadır.

Askerî seferler için Ordu teşkili işi:

282. Usul şöyle idi: Devlet Reisi ve Başkumandan yetkileri ve iktidarı içinde Hz. Peygamber, —belki de itimat ettiği arkadaşlarıyla istişare sonucu— muayyen bir askerî seferin ihtiyaç gösterdiği asker miktârı üzerinde bir karara varır ve bunu herhalde bir cemâat namazı esnasında Camide ilân etmek suretiyle bu maksatla açılan bir deftere kendilerini gönüllü olarak yazdırmalarını Müslümanlardan isterdi. Hiç kimse tertiplenen seferin ne tarafa olduğunu önceden bilemezdi. İstenen asker miktarı temin edilir edilmez, Hz. Peygamber bunlara bir de Kumandan tayin der ve ancak bu kumandana gerekli talimatı verir, askerî yönden takip etmesi gerekli yol ve usulleri bildirirdi. Bazen daha da tedbirli davranılıp gizlilik içinde hareket edildiğini gösteren vâkı'alar malûmumuzdur: Hz. Peygamber, mühürlü bir zarfı Kumandana teslim eder ve ona «şu açık arazî istikametinde ilerle (bunun manâsı görünüşe göre, "sahil tarafına değil, aksi istikâmete doğru yürüyüşe geç" olmalıdır) ve üç gün bu suretle yol aldıktan sonra mektubu aç, içindeki talimatı yerine getir!» derdi.

K., 2/191.

Her bir gönüllü kendi özel silâhları ile gelir ve şayet ihtiyaç varsa Hükûmet dahi bu hususta yardımda bulunurdu.

283. Yukarda gördüğümüz gibi ilk askerî seferler (seriyyeler), müşrik Mekkelilere karşı kervan yolunu kapamak maksadıyla tertiplenmişlerdi. Bu şekilde bir müdâhalenin başlaması, karşılıklı ve zincirlemesine tepkiler doğumuna âmil olmuştur. Hattâ bazen tabiatıyla pek ehemmiyet arzetmeyen maksatlar için ânî seriyyeler tertiplemek icab ediyordu. Bu gibi durumlarda, Devlet Başkanı ikamet ettiği mahallin hemen bitişiğinde tam Mescid'un-Nebî içerisinde müesses ve Suffa diye adlandırılan leylî üniversite kâfi bir kaynak teşkil etmiştir. Suffa sakinleri en zâhit ve en heyecanlı, ateşli, umumiyetle ticaret, sanayi veya rizaî maksatlarla bir toprağa bağlı bulunmaktan uzak pek fakir genç kimselerdi. Bunlar, sadece asgarî seviyede kendilerine bir yaşama imkânı temin etmek ve çoğunlukla vakitlerini ilim elde etmek, ibâdette bulunmak ve ruhî-mânevî alanda inzivâ hayatı sürmek üzere şehirde açılan bazı işlerde çalışıp hayatlarını kazanıyorlardı. Gece - gündüz Hz. Peygamber kendilerine her zaman güvenir ve onlar da Hz. Peygamberin kendilerini sevketmek istediği hedeflere derhal yönelir, görevlerini lâyıkıyla ifâ ederlerdi.

284. Tarihî kaynaklar[4], hususî kayıt defterlerine gönüllülerin isimlerinin kaydedildiği (= **iktitâb**) her vak'ayı nakledişlerinde umumiyetle, talep edilen gönüllü adedinden daha fazla müracaatların mevzu bahis olduğunu rivâyet ederler. Bu kaynakların, hak-

---

4. Buharî, Cihâd, 140; Müslim, Hâcc, 424 v.s.

kında malûmat taşıdıkları yalnız Tebûk seferinde değil, fakat aynı zamanda Mekke'nin Fethi gibi seferlerde de ihtimal ki bu gibi vak'alar ortaya çıkmıştı. Hz. Peygamber (S.A.), Mekke'nin Fethi seferinde düşmana ânî bir baskın verip onu şaşırtmak istemiştir ve bunun için de İslâm ülkelerinin muhtelif kabile ve kasabalarına haberciler çıkarmış ve «asıl Ordu ile birleşmek üzere alarm vaziyetinde hazır bekleyiniz!» şeklinde bir talîmat vermişti. Bunu müteakip kendisi Medine'den hareketle geniş zig-zaglar çizerek Mekke'ye doğru yollandı. Yol boyunca mevzu bahis kabilelere âit birlikler birbiri arkasına esas Orduya katılmak suretiyle, Hz. Peygamberin yönettiği askerî kuvvetlerin mevcudunu arttırıp durdular. İşte bu vaziyette pek tabiî ki merkezî bir kayıt defterinin tutulmuş olması imkân haricidir.

Ganîmetlerin dağıtım işi:

285. İslâm öncesi Arap Yarımadasında teâmüle dayanan kaide, Ordu Kumandanının askerler tarafından ganimet olarak ele geçirilen eşyânın dörtte birini kendi şahsına alması şeklindeydi. Umumî yağmadan önce ele geçen şeyler ve kezâ bölünmesi mümkün olmayan mallar, yine ona giderdi. Medine'ye Hicretini hemen müteakip Hz. Pygamber bu konu ile ilgili kaideleri ilgâ etti ve şu şekilde bir tedbir aldı:

286. Bir düşmandan ele geçen bütün ganîmet malların yakılacağına dair Tevrat'ta mevcut kanunu[5] ilgâ ettiği gibi İslâm öncesinde bir cahiliye âdeti olarak Araplar arasında yaygın bulunan ve Ordu Ku-

5. Tesniye, XIII/16 v.d.

mandanının ganimetten almakta olduğu 1/4 hisseyi lağvetti ve bundan böyle onun alelâde bir nefer kadar hisse alacağı kaidesini getirdi. Ayrıca eskiden Ordu Kumandanının ganimetten almakta olduğu mezkûr hisseyi merkezî Hükûmete tahsis etti ve bununla da kalmayarak bu eski hissenin miktarını 1/4 den 1/5'e (hums) düşürdü ki gerçekte kalan miktarın (4/5) bundan sonra askerî sefere iştirak eden Ordu mensupları arasında bölüştürülmesi esası vaz'edilmiş oluyordu. Hükûmet hissesi aleyhine, gönüllüler için ayrılan parçada görülen bu artış, bitaraf bir takım dış askerî kuvvetler bakımından câzibe kaynağı olmuş ve bunlar, düşman tarafına katılmak yerine, İslâm Ordusu saflarında yer almayı tercih eder olmuşlardı. Müslümanların tertiplediği seferlere Gayrı Müslim bazı askerî birliklerin de katıldığı bizim bugün malûmumuz bulunmaktadır. Askerî alanda girişilen diğer bir reform da, İslâm Öncesi devreden farklı olarak ferdî gayret neticesi harpte ele geçen ganîmet eşyadan diğer Ordu mensuplarının hisse alamamaları yerine, —askerlerin disiplini hiçe sayıp daha çok mal ele geçirmeyi, Ordu ve kabile veya bütün topluluğun menfaatlerinden çok kendi şahsî menfaatlerini düşünmeleri mülâhazasıyla— ele geçen bütün ganîmet eşyanın hiç bir tefrike tâbi tutulmaksızın merkezî bir elde toplanması şeklinde olmuştur. Teşrî edilen bu yeni İslâmî kaideye göre, her neferin elde ettiği ganîmet eşyanın miktarı veya kıymeti hiç nazarı itibare alınmaksızın, kezâ bir neferin asıl harp cephesinde değil de, ihtiyatta kalmasına veyahut da Kumandanın emri ile herhangi bir diğer geri hizmette vazifelendirilmesine bakılmaksızın bütün ganîmet mallar Ordu mensupları arasında eşit surette dağıtılacaktı.

287. Şayet tertiplenmiş bir askerî sefer varsa, çarpışma sonunda ele geçen ganîmetin 1/5'i (=Hums) merkezî Hükûmetin Bütçesine (Beyt'ul-Mâl'e) gelir olarak girmeye başladı. Ancak düşman tarafdan, çarpışma yapılmaksızın (Harbe tutuşulmaksızın) ele geçmiş menkul mallar mevzû bahis olursa, bunlar için ayrı kaideler tatbik edildi. Yazılı halde bulunmayan bir örf - kanuna göre ganîmet olarak gelen her bir mal topluluğundan Ordu kumandanının seçimine tâbi bir hediye kendisine takdîm olunurdu. Bu kaide muhafaza edilmiş ve bu hediye - hisse Hz. Peygambere (A.S.) tahsis olunmuştur. Bunların teferrüatına girmek istemiyoruz. Dikkat etmemiz lâzım gelen mühim bir nokta, ganîmetten Devlet payı olarak ayrılan 1/5 hisseden kimlerin istifade edebileceklerine dair Kur'anda bazı kaidelerin yer almış bulunmasıdır. Savaşlarda şehit düşen askerlerin fakir, muhtaç aileleri, pek tabiîdir ki bu parçadan istifadede bir rüçhaniyete sahip olmuşlardır. Fakat İslâm Devlet Ülkesinin emniyet ve selâmetini temin, hiç bir şekilde ihmâl edilemezdi. Gerek sivil kaynaklardan ve gerekse ganîmet gibi ârızî ve gayrı muntazam kaynaklardan doğan Devlet gelirlerinin önemli bir miktarını Hz. Peygamber, müdafaa tedbirleri için hasr ü tahsis etmiştir. Kur'an (9/60. âyet) Devlet gelirlerinin sarf yerlerini gösterirken bunlar arasından askerî bazı tedbir ve hazırlıklar için tahsisler yapılacağını da tasrîh etmiştir. İmâm Muhammed Şeybânî, **Şerh'us-Siyer'il-Kebîr** adlı eserinin dikkati çeken bir yerinde[6] bir nevî yarı devamlı - muvazzaf Ordu birliklerine dâir tafsilâtlı bilgi vermektedir ki bu, daha ilerki de-

---

6. C. II, s. 255-56, yeni neşirde paragraf No. 1978.

virde Halife Ömer'in İslâm Devletinin artan ihtiyaç ve çoğalan gelirleriyle inkişaf ettirmek istediği bir askerî sistemdi. Aşağıda Şeybânî'nin bu konuda verdiği bilgiyi bulacaksınız

«Bu meselenin asıl ve menşe'i şudur ki Hz. Peygamber, Mahmiyyet'ubn Caz'iz-Zubeydî'yi, kendisinin esâsen ganîmetlerden alınan beşte bir (hums) Devlet hissesi işlerine bakan bir memur (âmil) olması dolayısıyla, onu Benû Mustalik seferinden gelen ganimetlerle meşgûl olmak üzere tayin etmişti. Devletin sivillerden gelen gelirleri ayrı tutulmuştu ve bunların ehli (buradaki «ehl» bu işle uğraşan vazifeliler mi, yoksa bu devlet gelirlerinden istifâde eden kimseler mi kasdediliyor?) ayrı ve kezâ düşmandan elde edilen gelirlerin ehli (aynı şekilde vazifeliler mi yoksa müstefîtler mi bu nokta metinde müphemdir) ayrı idiler. Sivil kaynaklardan gelen gelirlerden Hz. Peygamber yetimlere, hayatını kazanamayacak derecede yaşlı kimselere ve fakir kimselere yardımda bulunurdu. Maamâfih yetim kimse, erginlik çağına ulaştığında askere gitmek onun vazifesiydi; bu halde kendisi (sivil kaynaklardan gelen Devlet gelirleri müstefîtleri zümresinden), askerî yollardan gelen gelirler (müstefîtleri) zümresine nakledilirdi. Bununla beraber, şayet o, askerlik hizmetini tercîh etmeyecek olursa, Devletin sivil kaynaklarından gelen gelirlerden dahi hiç bir şey alamaz ve kendisine çalışıp hayatını kazanması emri verilirdi. Hz. Peygamber kendisine yapılan talepleri reddetmezdi. Bir defasında iki kişinin gelip de ondan Benû'l-Mustaliq savaşında ele geçen ganimetten alınan 1/5 (hums)'dan bir şeyler talep etmeleri üzerine onlara şu cevabı vermiştir: «Arzu ediyorsanız bundan size bir şeyler vereyim; fakat (şunu bilmelisiniz ki) zengin ve vücûdu çalı-

şıp kazanmaya müsâit hiç kimse bu cins gelirden istifâde etme hakkına sahip değildir».

Harp Vâsıta ve Silâhları :

288. Hz. Peygamber Devri Ordularında aşağıda gösterilen şu silhların adları ile karşılaşıyoruz. Fakat bu liste mükemmel ve eksiksiz olarak telâkki edilmemelidir :

Kılıç,
Kalkan,
Ok ve yay,
Mızrak ve kargı,
Mancınık,
Her nevî üstü kaplı (zırhlı) hareket edebilen arabalar (= debbâde, dabûr, arrâde),
Zırhlı elbiseler.

Zencilerin bazen kendilerine has değişik silâhlar kullandıkları anlaşılmaktadır. Meselâ Hz. Peygamberin amcası Hamza'nın Uhud Harbi sırasında Vahşî adındaki birinin uzaktan atılan ve kendi ekseni etrafında dönerek giden bir silâhla katledilmesi böyledir. Zırhlı arabalar sûrlara yaklaşmak maksadıyla kullanılıyordu Askerler bu arabaların içine sığınıp düşman kalesinden atılan ok, mızrak ve taşlardan kendilerini korumak suretiyle surlara yaklaşabilirlerdi. Yukarıda gördük ki Hz. Peygamber, Ordugâhının etrafında sadece bir hendek kazdırmakla yetinmemiş, aynı zamanda Müslümanlara karşı hücûma geçen düşmanı engellemek ve onu müşkilâta uğratmak için hususî surette imâl edilmiş çentikli taşlar ve dikenli nebatların dallarını atma çaresine de baş vurmuştu. O devirde gece hücumları da bilinmekteydi.

289. Bu gibi muhtaç olunan harp silâh ve âletlerini imâl etmek üzere yerli bir sanâyi de mevcuttu. Meselâ Bizans ülkelerinden gelen silâhlara ambargo konmuş olmasına rağmen, bu malzeme mümkünse buralardan ithâl de edilmekteydi. Demircilik işinde Benû'l-Qayn Kabilesi Arap atasözlerine geçecek kadar şöhret yapmıştı. Yesrib (Medine)'in de okları epey meşhurdur. Kılıç üzerinde iki isim (marka) tercih ediliyordu: biri **Meşrefî** (Suriye mamûlatı), diğeri **Mühenned** (Hind mamûlatı)'dır.

290. At, bir savaş hayvanı olarak gerek hücum ve gerekse ric'at hareketlerinde kullanılıyordu. Deve, insan veya eşyâ için bir nakliye vasıtası olarak bol miktarda istîmal ediliyordu. Bu hayvanın sahip olduğu kuvvet ve fevkalâde tahammül kabiliyeti Arap Ordularına, komşu Bizans ve İran İmparatorluklarının teveffük edemeyecekleri bir hareket üstünlüğü sağlamıştı.

291. Burada söylemesek bile kendiliğinden anlaşılır ki, bir yandan ganîmet ve diğer yandan satın alma, tedricen İslâm Ordusunda silâh stoklarının artması neticesini doğurmuştu. Yukarda 207. paragrafta da gördüğümüz gibi, Orduda at mevcudu da artmıştı.

Askerî tâlim - terbiye :

292. Askerî tâlim ve terbiyeyi yaymak ve teşcî etmek üzere Hz. Peygamberin birçok teşvikkâr sözleri vardır. Fakat kendisi tatbikî değeri haiz tedbirler de almıştı: Gerek süvârilerinin ve gerekse bineklerinin istifâde sağlamaları için sık sık at yarışları tertibleniyor ve bu yarışlara katılan Hz. Peygamber bizzat

mükâfatlar dağıtıyordu. Bugün Medine'de bulunan Mescid'us-Sibâq (Yarış Camii) Hz. Peygamberin bu yarışlar esnasında oturduğu ve hangi atın yarışı kazandığını seyrettiği yeri işâret edip yâdetmektedir. O, atma ve nişan alma tâlimlerine büyük önem atfediyordu. Taş atmak suretiyle hedefe nişan alma, güreş ve benzeri dallardaki sâir tâlimler, siyer yazarları tarafından nakledilmiş bulunuyor. Yüzme dahi pek fazla tavsiye edilmiş tâlimlerdendir ki Hz. Resûl bizzat kendisi yüzmeyi öğrenmiş bulunuyordu.

Askerî idâre:

293. Hali hazır veya muhtemel düşmanlar hakkında işe yarar malûmat ve bilgi toplamak yani istihbârat işi, hayli inkişâf etmişti. Muhtelif düşman merkez ve şehirlerinde çalışan muhâbir ajanlar veya görgüye ve kulak misafirliğine dayanan casusluklara dahi raslanmaktadır (bk. yukarda VIII. Bölüm).

294. Ordu Kumandanlığının seçilip tayin edilmelerinde onların tecrübe, akıl ve basîret durumları rol oynuyordu. Bunlar harbten harbe, serriye'den serriye'ye değişilerdi ki bunun neticesi tecrübeli ve olgun kumandanların adedi gün geçtikçe artmıştır.

295. Propagandaya dahi çok başvurulmuştur. Araplar şiiri severler; bunun neticesi hicivli şiirler son sür'atle yayılırdı. Bunun ülkedeki önemini iyi değerlendiren Hz. Peygamber, İslâm düşmanlarına karşı Devlet hizmetinde istihdâm edilen resmî şâirler edinmiştir. Onun şu Hadîsi Şerifi pek meşhurdur: Hassân'ubn Sâbit İslâm ve Resûlullahı müdafaa zımnında kabiliyet ve dehasını harekete getirdiğinde, Rûh'ul-Kuds kendisini büsbütün şevklendirip, canlan-

dırır ve onun mısraları düşmana okların deliciliğinden daha fazla tesir eder.

295/a. Savaşa katılıp vuruşmanın bir Müslüman için profesyonel bir iş olmayıp, aynı zamanda herbir ferde ait ve mevcut mükellefiyetleri arasında en büyük önemi taşıyan bir görev olduğu hususunda Resûlullah'ın, Orduya katılan askerlerini heyecanlandırıcı konuşma ve hitâbelerinden ayrı, Allah yolunda, gereği gibi vuruşan askerlerin Âhiret Günü Allah katında kavuşacağı ilâhî mükâfatlar ve karşılaşacağı dokunaklı sahnelere dair savaşa henüz başlanmazdan önce bilgiler verdiğini görüyoruz. Türk Ordusundan emekli bir subay olan Mahmud Gündüz dostum bana, bugünün modern savaş prensiplerinden biri olan ve ingilizcede MOSSCOMES şeklinde kısaltılan yani, **movement** (hareket), **offensive** (hücum), **surprise** (şaşırtma), **security** (emniyet), co-**operation** (işbirliği), **objective** (hedef), **mass** (asker yığınağı), **economy of forces** (askerî birliklerin zayiatını önleme) ve **simplicity** (sâdelik) esasları açısından Resûlullah'ın idâre ettiği savaşların bir tahlile tâbi tutulması fikrini verip hatırlatmıştı. Bundan başka Resûlullah acaba savaş durumunu nasıl tesbit edip bunun üzerinde tahminlerde bulunuyor, harekât kararlarını nasıl alıyor ve emri altındaki kuvvetleri nasıl bir sevk ve idare ile harekete geçiriyordu? Elinizdeki kitabın geçen Bölümlerinde arzedilen ve daha çok «ham madde» niteliğindeki bilgiler, günümüzde modern askerî eğitim görmüş, gerekli tecrübelere ulaşmış ve neticede iyi yetişmiş bir generalin, bu savaşları idare etseydi Resûlullah'tan daha iyisini yapamayacağı fikrine okuyucuyu götürecektir. Meslekten olmayan bir tedbirli ve uzak görüşlü Ordu Kumandanının (aleyh'-

is-salâtu v'es-selâm) hayat ve faaliyetini gözönüne aldığımızda, tehlikeli ve korkulu durumlarda, özellikle Uhud ve Huneyn savaşları gibi görünüşte telef olmanın tam yanı başına gelindiğinde bile bu gibi durumlardan sıyrılıp kurtulmak için tatbik edip kullandığı diğer prensipleri de bunlara eklememiz gerekmektedir. Sonuç olarak Resûlullah kendinden emîn ve en ufak bir mübalâğaya kapılmaksızın şöyle buyurmaktadır:

«Bir aylık uzak mesâfedeki düşman üzerine saçtığım bir dehşet ve ürpertme havası ile (karşımdaki hasmımı) yenerim.»

Pek az kan dökülmesi suretiyle en kesin sonuçların alınması şeklinde bir savaş tekniği geliştirme yolunda ağırdan ilerleyen bir gayret, onunkilerden daha az kan dökülmek suretiyle daha kesin sonuçlar alınan ve çok daha geniş çapta sosyal tesir ve değişikliklere ulaşılan bir başka savaş insanlık tarihinin sahifeleri arasında gösterilemez; yoktur. Onun idare ettiği bu savaşlar, sırf bir askeri üstünlük tesis etmek ve bunu kendi menfaatlarına kullanmak maksat ve niyetiyle değil ve fakat hasta yatağına düşüp mecalsiz kalan insanlığı tedâvi edip ayağa kaldırmak maksadıyla gerçekleştirilmişlerdir. İşte bu sebebler dolayısiyledir ki herkes, bu savaşların önemini kavrayıp hüküm vermek ve bu «örnek» savaşları bize bırakan insanın büyüklüğünü tasavvur etmek durumundadır (aleyh'is-salâtu v'es-selâm).

Bayrak ve Sancaklar*

İslâm edebiyatında en meşhur ve İranlıların elindeyken düşman tarafından hiç ele geçirilememiş en kıymetli bayrak hiç şüphesiz Hz. Ömer'in halifeliği zamanında cereyan eden el-Kaadisiyye meydan muharebesinde, yani Hicrî 14. senede Müslümanların eline geçen **Direfş-i Kâveyân** adındaki İran bayrağıdır. Pek mütevâzî bir menşee sahip olan bu bayrağı İranlılar Müslümanların eline geçtiği sırada değeri iki milyon altın dînâr tutan en kıymetli taşlarla süslemişlerdi[7]. Çünkü bu bayrak isyân edip memleketi bir zâlim hükümdarın idaresinden kurtarmasını bilen bir kahramana aitti.

İslâm Öncesi Arap Yarımadasındaki durum:

Yukarıdaki izahatımız arasında, anayasa ve İslâm öncesi Mekke'sinden bahsederken görmüştük ki, bu Şehir-Devleti oligarşisinde bayraktarlık (**Livâ'**) ve bir de sancaktarlık (**râye**) vazifesi vardı. Bu iki eş anlamlı kelime arasında bir fark olup olmadığını kaynaklar zikretmemekle beraber **livâ'** ve **râye** kelimelerinin Arapça olduklarını söyliyebiliriz. (Bu fark ilerde ele alınacaktır) Maamafih kaynağımız İbn Abdi

---

* Müellifin (**İslâm Peygamberi**, İstanbul 1981) adını taşıyan diğer bir eserinin II. Cildinin 1065-1076. sahifelerinden usûlüne uygun iktibas edilmiştir. İrfan Yayınevi'ne teşekkürü bir borç biliriz (mütercim).

7. el-Kaadî er-Reşîd'in «**Ez-Zehâir ve't-Tuhaf**» adlı eserinde s. 157 de ve kezâ Taberî ve Mesûdî'nin eserlerinin ait olduğu bölümlerinde bu husus teyit edilmektedir.

Rabbih ilâve eder ki, Benû Ümeyye tarafından tevârüs yoluyla taşınan râye, **el-Ukaab** (kelime manâsı: Kartal) şeklinde diğer bir has isme de mâliktir. Buna mukabil **livâ'** ise Benû Abd'id-Dâr nezdinde saklanıyordu.

Bu kitabın baş tarafında Bedr savaşından bahsederken İslâm peygamberinin sürgünde fakat **de jure** Devleti, gerçek Mekke devletini temsil ettiğini ısrarla iddia ve **de facto** olsa bile gayrı meşrû olan müşrik otoritelerini tanımadığını beyan ve ilân eder gibi gözüktüğünü açıklamıştık. Bu sebepledir ki o, Mekke oligarşisinin muhtelif kabilelerine mensup Müslüman fertleri, mensup oldukları aynı kabilelerin Mekke'de esasen sahip olduğu idârî fonksiyonları îfâ etmek üzere tâyin ediyordu. Dış işleri ile meşgûl olmak üzere Hz. Ömer, (harp esnasında) bayraktar olarak (Abd'ud-Dâr'ların kabilesinden) Mus'ab 'ubn Umeyr mevzubahs olmaktadır. Hakikaten de Bedr ve Uhud savaşları esnasında işte bu Mus'ab'dır ki, Müslümanların livâ'ını taşımaktaydı. Hz. Peygamberin (râye) adındaki bayrağı az ilerde göreceğimiz vechile el-Ukaab adını da taşımaktaydı.

Kendi zaviyelerinden Mekkeli müşrikler, âdetleri olduğu vechile kendi livâ'larını hattâ Bedr savaşı sırasında olduğu gibi, Abd'ud-Dâr'lardan bir kimseye tevdi ve teslim ediyorlardı. Naklettiği bir hadîste İbn Hişâm (s. 562) bize şu mâlûmatı vermektedir:

(Ordu başkumandanı ve Râye fonksiyonu üzerinde verâset yoluyla vazife sahibi) Ebu Süfyân daha da şecaatli ve yiğitçe bir davranışa teşvik etmek gayesiyle (onlara) Uhud'da şöyle hitap etti: «Ey Abd'ud-Dâr mensupları! Siz Bedr savaşında bizim livâ'mız üzerinde vazifeli bulunuyordunuz ve başımıza gele-

ni gördünüz. İşte bu râye ise insanların kaderini tâyin eder: Şâyet bu mahvolacak olsa insanlar (da beraber) ölüp giderler. Bu hâle göre ya bizim livâ'mızı lâzım geldiği gibi muhafaza ve müdâfaa ediniz, yahut onu bize bırakınız; bu hususta biz kifâyet ederiz.» Tabiatıyla onlar bu (ithamı) reddettiler ve şöyle dediler: «Karşılaşma sırasında yarın nasıl hareket edeceğimizi göreceksin.» Hakikaten yalan söylememişlerdi; fakat onu müdâfaa endişe ve gayreti onları cidden acıklı ve elîm bir duruma düşürdü: Belâzurî, **Ensâb'ul-Eşraf**[8] adlı eserinde birbiri arkasından bu kabileye mensup on bir başkanın bayrağı nasıl taşıdıkları ve onu müdâfaa için ölünceye kadar nasıl çarpıştıklarını tasvir eder. On ikinci müdâfi bir kadındı ve o bunu harbin sonuna kadar taşıyıp müdâfaa etti[9].

Burada Abd'ud-Dâr'ların vazifeli bulundukları **Livâ'** mevzubahistir. Aşağıdaki hadîste ise öyle zannediyoruz ki, Benû Umeyye'ye tevdi ve teslim edilmiş olan **Râye-Ukaab** söz konusudur: Ali-Muâviye zamanında zuhur eden iç harpler sırasında Ammâr'ubn Yâsir, Ali taraftarı olarak Sıffîn harbine iştirak etmişti; kendisi Râye'yi Amr'ubn'ul-Âs'ın elinde görünce şöyle haykırmıştır: «Hakikaten Hz. Peygamberin yanında olmak üzere üç defa ona karşı savaştığım Râye budur; şimdi ise dördüncü defa... Vallahi, ben bu **Râye**'ye karşı Peygamberin yanında olduğum halde üç defa çarpıştım, ve şimdi ise artık o bir zühd ve saflığa vesile teşkil etmiyor... Bu gün bu Râye Hişam'ubn'Utbe'nin elindeydi»[10]. Burada zikredilen, Hz.

---

8. C. I, s. 53-55.
9. Kezâ İbn Sa'd, II/1, s. 28-29.
10. Belâzurî, **Ensâb'ul-Eşrâf**, I, 171.

Peygamber ile Benû Umeyye'nin giriştiği üç savaş Bedr, Uhud ve Hendek savaşlarıdır. Az evvel de gördüğümüz gibi bu münâsebetle bahsi geçen bayrak, Abd'ud-Dâr'ların Livâ'sıdır.

Meselenin çözüm yolu olarak şunu düşünüyoruz: Livâ, müşrik Mekke'de düşmana karşı hücum ve çarpışma esnasında ordunun en kahraman ve yiğit eri tarafından taşınan umûmiyetle askerî sancaktır; halbuki râye ordu kumandanının alâmet veya timsâli olan bir bayraktır. Bu iki kelime bazan eş anlamlı olarak da kullanılmıştır. İslâmda ise bu, zıt anlama bürünmüştür.

Hz. Peygamber'in tatbikatından bahsetmeden evvel İslâm ile harbe tutuşmuş ve bayrağının zikri geçen bir diğer kavimden bahsedelim. Evvelce Tâ'if bölgesinde iki ayrı halk unsurunun mevcudiyetinden bir vesileyle bahsetmiştik: Benû Mâlik ve (muhtelif menşe'lerden gelen epey miktar nüfusa sahip ve kuvvetli bir unsur olan) Ahlâf zümresi. Evtâs bölgesinde Hevâzinlerle tutuşulan harp sırasında, İbn Hişâm'ın[11] açıkladığına göre, Hevâzinlerin Râye'si siyah renkli, uzun bir mızrağa takılmış ve kızıl bir devenin üzerine binmiş bir kimse tarafından taşınmaktaydı; bunun öldürülmesi üzerine bu bayrağı bir diğer kimse taşımıştır. Ahlâf unsurunun Râye (bayrak) sine gelince, bunu bir Kaarif taşımaktaydı. Fakat ordunun bozulduğunu görür - görmez bu bayrağı bir ağaca asmış ve (kaçıp) kendini kurtarmıştır.

---

11. s. 845-850.

Hz. Peygamber (S.A.) in tatbikatı:

Hz. Peygamberin hayatında daha pek erken bir devrede bayrak görülür; buna hayret etmemelidir. Zira Mekke'li hemşehrileri İslâm öncesinden beri esasen bayrağa sahiptiler.

Evvelce Hicret yolculuğunu gösterirken zikretmiştik ki, Hz. Peygamber Mekke'den Medine'ye giderken, Eslemlerin arazisinden geçtiği sırada bunların başkanları Bureyde, İslâmı kabul etmiş ve Hz. Peygambere iki kişilik bir muhafız kıtası tahsis etmişti. İşte bunlar iki ayrı bayrak çekmiş vaziyetteydiler. Kettânî, **et-Terâtîb'ul-İdâriyye** adlı eserinde[12], İbn Hibbân'dan naklen verdiği mâlûmata göre mezkûr Bureyde alelacele bu bayrakları yapıp temin etmek kastıyla sarığının kumaşını kesmişti.

Medine'ye varışından itibaren sadece birkaç ay geçmesini müteakip Hz. Peygamber artık harp halinde bulunduğu Mekkelilere ait kervanların yolunu kesmek veya sair hedeflere evvelce gösterildiği gibi bazı askerî birlikler (seriyye) göndermeğe başlamıştı. İşte bu seferlerde kullanılan bayraklara dair mâlûmat şöyledir:

1. Ubeydet'ubn'ul-Hâris'in seferleri: İbn Hişâm'ın İbn İshak'tan naklettiğine göre[13] Hz. Peygamber ona bir **râye** vermişti. İbn Sa'd'ın Vâkıdî'den rivayet ettiğine göre[14] ona beyaz renkli bir **livâ** vermiş ve bayraktar olarak da Mistet'ubn Usâse vazife görmüştür. Taberî ise İbn İshak ve Vâkıdî'den kaynak olarak istifade ettiğinden her iki bayrak adını da zikreder.

---

12. C. I, s. 317.
13. s. 418.
14. II/1, s. 2.

2. Hamza'nın seferi: İbn Hişâm'a göre[15] râye; İbn Sa'd'e göre[16] ise beyaz bir livâ' ve bayraktarı Ebû Mersed Kennâz'ul-Ğanevî idi. Taberî (1.) numarada olduğu gibi iki ayrı bayraktan bahseder.

3. Sa'd'ubn Ebî Vakkas seferi: İbn Sa'd'a göre[17] bayraktarı el-Mikdâd'ubn'Amril-Behrâni olan beyaz bir livâ'' idi.

4. el-Ebvâ'ya karşı Hz. Peygamberin seferi: İbn Sa'd'a göre[18] Hamzanın bayraktarlığını yaptığı beyaz bir livâ' idi. Taberî'de aynısıdır.

5. Buvât'a karşı Hz. Peygamberin seferi: İbn Sa'd'a göre[19] bayraktarı Sa'd' ubn Ebî Vakkas olan beyaz bir livâ'.

6. Hz. Peygamberin Kurzul-Fihrî'yi takibi esnasında: İbn Sad'a göre[20] bayraktarı Aliyy'ubn Ebî Tâlib olan beyaz bir livâ'.

7. Zu'l-Uşeyre'ye karşı Hz. P eygamberin seferi: İbn Sa'd'a göre[21] Hamza'nın bayraktarlığını yaptığı beyaz bir livâ'.

8. Bedr savaşında Hz. Peygamber: Mus'ab'ın bayraktarlığını yaptığı beyaz bir livâ'. Ayrıca El-Ukaab adını taşıyan ve Ali tarafından taşınan ve diğeri Sa'd'ubn Mu'az'il-Ensârî'nin bayraktarlığını yaptığı iki siyah râye Hz. Peygamberin huzurunda tutulmuştur[22]. Birçok da livâ vardı: Mus'ab'ın elinde Muhaci-

15. s. 419.
16. II/1, s. 2.
17. II/1, s. 3.
18. II/1, s. 3.
19. II/1, s. 4.
20. II/1, s. 4.
21. II/1, s. 4.
22. bk. İbn Hişâm, s. 432-433.

rûn zümresinin, el-Hubab'ubn'ul-Munzir'in elinde Ensar zümresi arasından Hazrec'in, Sa'd'ubn Muâz'ın elinde yine Ensâr zümresinden Evs'in livâ'ları gibi... Hasım taraf olan Mekkeliler de üç livaya sahiptiler: Biri Ebû Aziz'ibn Umeyr ve diğeri en-Nadr'ubn'ul-Hâris ve nihâyet bir üçüncüsü Talhat'ubn Ebî Talha tarafından taşınandır ki bütün bu bayraktarlar Abd'ud-Dâr kabilesine mensuptular[23].

9. Benû Kaynukaa'ya karşı Hz. Peygamberin seferi: Hamza tarafından taşınan beyaz bir livâ'ya sahipti. Bu seferde râye mevzubahs olmamıştır[24].

10. Karkarat'ul-Kudr'a karşı Hz. Peygamberin seferi: Ali'nin bayraktarlığını yaptığı, rengi hususunda bir sarahata rastlanmayan bir livâ'ya sahipti[25].

11. Uhud savaşında Hz. Peygamber: Üç adet mızrak getirildi ve bunlara üç ayrı livâ' çekildi; Evs'in bayraktarı Useyd'ubn Hudeyr, Hazrec'in el-Hubâb'-ubn'ul-Munzir ve Sa'd'ubn Ubâde ve Muhâcirûn'un Ali ve Mus'ab idi[26]. İbn Hişâm'da[27], Mus'ab şehîd edilince, Hz. Peygamberin livâ'yı Ali'ye verdiği... ve Uhut'ta harbin kızıştığı bir sırada, Hz. Peygamberin Ensar'ın Râye'si altına oturduğu ve Ali'ye: «Râye'yi ilerlet!» şeklinde bir emir gönderdiği kaydedilmektedir.

12. Hamrâ'ul-Esed'e karşı Hz. Peygamberin seferi: Uhud harbinden bir gün evvel kullanılmış olan livâ' bu savaşta çekilmiş olduğu mızraktan henüz in-

23. İbn Sa'd, II/1, s. 8.
24. İbn Sa'd, II/1, s. 19.
25. İbn Sa'd, II/1, s. 21.
26. İbn Sa'd, II/1, 26, 27.
27. s. 566-567.

dirilmeden Uhud'a gelinmişti. Ebû Bekr veya Ali tarafından taşınmıştır[28].

13. Ebû Sâlime'nin başkanlığında Katan'a karşı tertiplenen sefer: Bir **livâ**[29].

14. Hz. Peygamber sefer maksadıyla ikinci defa olarak Bedr'e geldiğinde Ali tarafından taşınan bir **livâ**[30].

15. el-Mureysî'ye karşı Hz. Peygamberin seferi: Ebû Bekr'in bayraktarlığını yaptığı Muhâcirûn'un ve Sa'd'ubn Ubâde'nin bayraktarlığını yaptığı Ensarın **râye**'si[31].

16. Hendek savaşı: Düşman Mekke'den yola çıkarken livâ'sını Abd'ud-Dâr kabilesinden Osman'ubn Talha'ya tevdî etmişti[32]. Hz. Peygamberin bu savaştaki bayrağına dâir bir mâlûmat mevcut değildir.

17. Gâbe'ye karşı Hz. Peygamberin seferi: Bir mızrak ucuna çekilmiş ve Mıkdâd'ubn Amr tarafından taşınan bir **livâ**[33].

18. Dûmet'ül-Cendel'e karşı Abd'ur-Rahmân 'ibn Avf'ın seferi: Hz. Peygamber kumandanın sarığını kendi eliyle sarmış ve sonra Bilâl'e, **livâ**'yı kendisine tevdî etmesi emrini vermiştir[34].

19. Hayber savaşında Hz. Peygamber: Ali'nin bayraktarlığını yaptığı beyaz **râye**[35]; burada bir gün,

---

28. İbn Sa'd, II/1, s. 34.
29. İbn Sa'd, II/1, s. 35.
30. İbn Sa'd, II/1, s. 42.
31. İbn Sa'd, II/1, s. 45.
32. İbn Sa'd, II/1, s. 47.
33. İbn Sa'd, II/1, s. 58.
34. İbn Hişâm, s. 992.
35. İbn Hişâm, 756.

bir burca karşı tertiplenen hücumda Hz. Peygamber râyesini Ebû Bekr'e tevdî etti. Fakat muvaffakıyyet elde edilmedi. Ertesi gün râyeyi Ömer'e tevdî etti ve yine muzaffer olunamadı ve üçüncü gün onu Ali'ye verdi ve bu defa zafer tahakkuk etti[36]. Çok kıymetli mâlûmat veren İbn Sa'd'a göre[37] Hayber'e varılmasını müteakip Hz. Peygamber muhtelif râyeler dağıtmıştır. O devre kadar sadece livâ' mevcuttu. Ancak Hayber savaşından sonradır ki râyeler kullanılmağa başlamıştır. Hz. Peygamberin siyah renkli râyesi kendi zevcesi Ayşe'ye ait bir kaftan veya sırt atkısından (bürd) biçilip dikilmişti ki bu râye, Ukaab adını taşıyordu. Beyaz renkli livâ'sını ise Ali'ye tevdi etmişti. Bir diğer râyeyi el-Hubâb'ubn'ül-Munzir'il-Hazrecî'ye bir diğerini Sa'd'ubn Ubâdet'il-Evsî'ye vermişti. İbn Sa'd eserinde[38] bazı kaleleri fethetmeğe muvaffak olan Ali'ye verilen râyenin tarihini hulâsa olarak zikretmektedir. Aynı tarihî mâlûmatı verirken Taberî, «râye» ve «livâ'» şeklinde iki ıstılah kullanmaktadır. Râye adını taşıyan bayrakların ilk olarak Hayber savaşı esnasında ortaya çıktıkları hakkında Serahsî'nin Şerhu's-Siyer'il-Kebîr, 5. bölümüne de bakılabilir. İbn Kesîr'e göre[39] Hz. P eygamberin Ukaab denen siyah râyesi Hz. Ayşe'nin mirt'inden (Bürdün eş anlamında bir kelime, kaftan) imal edilmişti. Bu mirt, müreccel idi. Lisânu'l-Arab adlı büyük arapça lügatinde[40], bu kelime hem müreccel ve hem de noktasız olarak murahhal okunabilir ve mânası (yün ve ipek ka-

---

36. İbn Hişâm, s. 761-762.
37. II/1, s. 77.
38. II/1, s. 80-81.
39. Bidâye, VIII, 293.
40. Ra-ha-lâm maddesine bakınız.

rışımı) hazz denen bir dokumadır; rahl (nakliye devesi?)'ler v.s. gibi her nevi nakış ve desenleri hâvî bulunmaktadır. el-Kettânî, **et-Terâtîb'ul-İdâriyye**[41] adlı eserinde el-Kudâî'nin **el-İnbâ**'ından nakletmektedir ki Hz. Peygamberin **râye-Ukaabı** siyah yünlüdendi. Yine aynı müellif, İbn Cumâ'a'nın **Muhtâr'us-Sîre** adlı eserinde naklettiğine göre Hz. Peygamberin **râye**'si siyahtı ve kare şeklindeydi. Nakış olarak **numre müc-mele** (sık puanlı, noktalı) bulunuyordu.

20. Mu'ta seferi: Hz. Peygamber beyaz renkli **livâ**'yı Zeyd'übn Hârise'ye tevdî etmişti[42]. İbn Hişâm aynı şey için **livâ'** olduğu kadar **râye** ıstılahını da kullanmaktadır[43]. Taberî ise sadece **râye** ıstılahıyla iktifa etmiştir.

21. Mekke'nin fethi sırasında Hz. Peygamber: O, Kudayt'a ulaşıldığında ayrı kabilelere ait askerî kıtalara ayrı ayrı **livâ**'lar ve **râye**ler tevdi etti. Hz. Peygamberin **râye**'si Sa'd'übn Ubâde'nin elindeydi. Fakat Hz. Peygamber onun Mekkelileri kılıçtan geçirmeyle tehdit ettiği haberini alınca, onu bunun elinden aldı ve oğlu Kays'ubn Sa'd'ibn Ubâde'ye verdi... Hz. Peygamberin çadırı el-Hacûn'a kurulmuştu ve Zübeyr'ubn ül-Avvâm buraya kadar kendi **râye**'si ile beraber gitti ve bunu da oraya dikti[44]. İbn Kesir[45] dört aded sünen hadîs kitabı zikrederek Mekke'nin fethi günü Hz. Peygamber'in **livâ**'sının beyaz renkli olduğunu söylemektedir.

---

41. C. I, s. 321-322.
42. İbn Sa'd, II/1, s. 93.
43. s. 794, 795, 796.
44. İbn Sa'd, II/1, s. 97-98.
45. Bidâye, VIII, 293.

22. Huneyn'de Hz. Peygamber: Hz. Peygamber fecirden itibaren ordunun yayılması emrini verdi ve livâ ve râyeleri dağıttı; (askerlerin bir çoğu için) çok sayıda bayrak vardı: Muhâcirlerinki Ali'nin elinde bir livâ', Sa'd'ubn Ebî Vakkas'ın elinde bir râye ve Ömer'in elinde bir râye olmak üzereydi. Hazreclilerin bir livâ'sı el-Hubâb'ubn'ul-Munzir'in elinde ve dendiğine göre aynı kabilenin bir diğer livâ'sı Sa'd'ubn Ubâdenin elindeydi. Evs'in livâ'sı Useyd'ubn Hudeyr'in elindeydi. Ve Evs ile Hazrec'in her bir boyu (batn'ı) için ya bir livâ ya bir râye mevcuttu. Aynı şekilde Arabistan'ın muhtelif kabilelerine ait kıt'aların her birinde ünlü kişilerin taşıdığı livâlar ve râyeler mevcuttu[46].

23. Tayy'lara karşı Ali'nin seferi: Siyah bir râye ve beyaz bir livâ' mevcuttu[47].

24. Tebük'de Hz. Peygamber: Ensâr ve diğer kabilelerde ya bir livâ veyahut bir râye mevcut bulunuyordu[48].

25. Ali'nin Yemen seferi: Hz. Peygamber ona bir livâ vermiş ve kendi eliyle sarığını sarmıştır[49].

26. Usâme'nin Filistin seferi: Bureydet'ubn'ül-Huseyb'il-Eslemî'nin taşıdığı bir livâ' mevcuttu[50].

27. Bir gün Medine camiinde büyük bir kalabalık toplanmıştı ve bir de siyah bir râye bulunuyordu. Bu hadîsi nakleden râvinin suali üzerine kendisine Amr'ubn'ul-Âs'ın bir askerî seferden dönmüş bulunduğu cevabı verilmiştir[51].

---

46. İbn Sa'd, II/1, s. 108.
47. İbn Sa'd, II/1, s. 118.
48. İbn Sa'd, II/1, s. 119.
49. İbn Sa'd, II/1, s. 122.
50. İbn Sa'd, II/1, s. 136.
51. İbn Mâce, 24. kitap, 20. bâb.

28. el-Berâ'ubn'Azib şöyle nakleder: Bir râye taşıyan amcama rastladım. Sormam üzerine, «kendi pederinin dul zevcesi ile evlenmiş olan birinin katillerini cezalandırmak üzere Hz. Peygamber tarafından sefere çıkarıldığı» cevabını vermişti[52]. Burada sefere gönderilen bir tek şahıs mıdır, yoksa bir birliğin başkanı olup birlik mensuplarıyla mukarrer bir buluşmaya mı gidiyordu?

Diğer bilinen askerî seferlerden burada bahsetmiyoruz. Zira kaynaklar bunlar hakkında mâlûmat verirlerken, bayrak meselesine dâir en ufak bir tafsilât vermezler.

Tafsilâtını yukarda verdiğimiz bu 28 askerî seferde, bayrak konusu ile ilgili olarak sefer sırası bilhassa dikkatimizi çekmektedir. Çünkü Hayber harbinden evvel cereyan etmiş olan seferlerde râye adlı bayrağa dâir bir sarahat mevcut olmayıp, sâdece livâ' adı geçmektedir, yine Hayber savaşı sırasında hem birçok livâ'lar ve hem de birçok râyelerin mevcudiyetinden bahsedilmektedir (çok sayıda bayrak olması belki de 1600 kadar çok sayıda askerin bu harbe iştirakiyle alâkalıdır). Bayrakların böylece çok sayıda bulunduğu İbn Sa'd tarafından zikredilmiştir. Fakat aynı müverrih 15 numaada aksini söylemektedir ve keza 8 numaradaki mâlûmat, verilen bu bilginin ister - istemez aksi gibi durmakta ve o sırada cereyan eden hâdisatın bünyesine zıt düşmektedir. Zîra ordu içinde çeşitli menşe'lere sâhip fakat çok yekûnlara bâliğ

52. İbn Hanbel, IV, 297.

olan birçok kimseler var olunca her bir müşterek menşe' taşıyan sınıf, ayrı bir zümre, ayrı bir birlik teşkil ediyor ve ayrı bir bayrağa sahip olması gerekiyordu. Hz. Peygamber dâima Muhacirûn ile Ensâr ve Ensâr zümresi içinde de Evs ile Hazrec arasında, bizzat İbn Sa'd'ın da kabul ve ifade ettiği gibi[53], bir alınganlık çıkabileceği endişesini taşımıştır. 1 ve 2 numaralarda görüldüğü gibi aynı şey, bazı kaynaklar tarafından **livâ'**, diğerleri tarafından da **râye** olarak adlandırılmaktadır ki bu durum, her iki ıstılahın da esasında eş anlamlı olduğunu ve birbirlerinin yerine kullanılabileceğini ve henüz Hayber devrindeki teknik mânâyı iktisab etmediğini ve ancak bu Hayber savaşındadır ki ordu kumandanının **livâ** çekme hakkına ve orduya mensup her bir birliğin de **râye** sahibi olma hakkına malik olduğunu isbat etmektedir.

Kelime aslı bakımından **livâ'**, «sarılıp dürülen şey»e işaret eder ki, teşhire ihtiyaç duyulmadığı vakit, rabtedilmiş bulunduğu bir nevi mızrağın üzerine sarılıp dürülen kumaş parçası mânasınadır. **Râye** kelimesinin kökü «görmek»dir ki, kendinin veya düşman ordusunun merkezini gösteren şeya işâret eder, yani kumandanın itibârî olarak bulunduğu yeri gösterir. Bayrak kelimesini ifade etmek üzere Arapçada eş anlamlı bazı kelimeler de vardır: Fakat Hz. Peygamberin hayatıyla ilgili tarihî mâlûmat arasında bu kelimelere rastlamadık, bu yüzden bunlarla vakit kaybedecek değiliz.

Çeşitli bilgiler:

a) Sa'd'ubn Mâlik Ebe'l-Kânûd'il-Ezdî adındaki kimse, İslâmı kabul ettiğini bildirmek üzere Medine'-

---

53. İbn Sa'd, III/1, 151.

ye geldi ve Hz. Peygamber onu kabilesine başkan olarak tayin etti ve ona, üzerinde **beyaz renkli bir HİLÂL bulunan siyah bir Râye** tevdi etti[54].

b) Hz. Peygamber Ebû Zur'at'ut-Tumâlî'ye (acaba es-Sumâlî midir ve bunu kendi kabilesine başkan olarak tayin için midir?) bir Râye tevdi etti. Bahis konusu **Râye** beyaz bir ruk'a (acaba deri parçası mı?) idi ve bir zirâ' eninde bir zirâ' boyundaydı[55].

c) Kattânî, en-Nesâî ve Ebû Dâvûd'dan naklen, Mekke'nin fethi sırasında Hz. Peygamberin livâsının sarımtırak beyaz (ebyad'ul-asfar) olduğunu beyan etmektedir[56]. Ben en-Nesâî'nin eserinde yaptığım araştırmada böyle bir kayda rastlayamadımsa da, Ebû Dâvûd'da[57] bu bayrağın sâdece beyaz olduğu zikredilmektedir ki, aynı hususta İbn Mâce'de de teyit edici bir nakil vardır[58]. Yukarda eserinin zikri geçen yerinde Kettânî, Ebû Dâvûd'dan naklen Hz. Peygamberin râyesinin siyahımsı sarı (Safrâu'l-ağbar) olduğunu söylemekte ise de Ebu Dâvûd yukarda zikredilen aynı yerde şöyle söyler: «Siyah kare şeklinde ve numrâ (yani noktalı, puanlı veya çizgili nakışlar bulunan) kumaştan biçilip dikilmişti». Yukarda zikredilen aynı yerde Kettânî İbn Cumâ'a'nın **Muhtâr'us-Sîre** adlı eserinden naklen Hz. Peygamberin livâsının koyu siyah (ağbâr'ul-esved) renkte olduğunu beyan etmekte ise de eseri görüp bunu tahkik etme imkânını elde edemedim.

---

54. İbn Hacer, **İsâbe**, No. 4083, el-Kettânî, **Terâtîb, I**, 320.
55. Kettânî, **et-Terâtîb**, I, 320 de bu konuda ibn Minde'yi zikretmektedir.
56. **et-Terâtîb**, I, 321.
57. Kitab'ul-Cihad, 69. bâb.
58. **Sünen**, 24. kitab, 20. bâb.

d) İbn Abbâs'ın naklettiğine göre, Hz. Peygamberin livâsı üzerinde kelime-i şehâdet bulunmaktaydı. **Yâni**:

لا إله إلا الله محمد رسول الله

ibâresi işlenmişti[59] Fakat burada verilen mercii tahkik benim için imkânsız olmuştur.

e) Hz. Peygamberin bir râyesi **Ukaab** (kartal), bir diğeri ise **rîbe** adını taşımaktaydı[60].

Bu bahis için derlenip toplanmış olan yukarki mâlûmattan çıkan neticeye göre Hz. Peygamber zamanında orduya mahsus asgarî iki nevi bayrak mevcut bulunuyordu ki renkleri başka başkaydı. Bir kimseyi kabilesinin başkanı olarak tayin ederken Hz. Peygamber ona bir bayrak tevdi ediyordu. Sulh zamanında kabile başkanının hemen yanında çekili durması bir yana, belki de aynı bayrak o kabileden merkezî İslâm ordusuna katılan birliği, bu ordu içinde diğerlerinden tefrik etme işinde kullanılıyordu.

Muhtemelen Hz. Peygamberin seferden sefere değişmeyen hususî bir bayrağı vardı. Bu bayrak, askerî sefere başkanlık edecek herhangi bir kimseye, sefere çıkarken Hz. Peygamber tarafından mutlaka veriliyor da değildi.

Muhtelif kabilelerden gelen ve ordunun çeşitli kıt'alarını teşkil eden kuvvetlerin ayrı bayraklarını hesaba katmasak bile, büyük bir orduda başkuman-

---

59. Kettânî, **et-Terâtîb**, I, 321.
60. Kettânî, aynı eser, aynı yerde.

dan için bir sancak ve süvari kıt'alarında, sağ ve sol kanatta, cephede v.s. yerlerde keza öncü ve ardcı olarak vazife gören her bir ayrı birliğin kumandanı için ayrı bayrakların mevcudiyetini düşünmek pek tabiî ve mâkûl olacaktır.

NETİCE

Bu konuda söylenecek şeyler şimdilik kâfi addedilmelidir. Okuyucu o devirde nelerin mevzu bahis olduğu ve ayrıca bunların nasıl ve ne istikametlerde inkişâf ettiği hususunda böylece bir fikre sahip olmuş bulunmaktadır.

296. Hindistan / Dekkan eyaletinin Haydarabat şehrinde geçen talebelik yıllarımda izci şefimiz olan Ali Musa Rıza Bey bana, 1932'de ilk defa Hicâz'a hareket ederken havalinin gezib dolaştığım yerlerinin harita ve krokilerini çıkarma fikrini verdiğinden dolayı, burada minnet ve şükranlarımı arzederim. Fakat ancak bu, mahdut bir sahada kaldı ve ben sadece Uhud havalisinin haritasını çıkarmaya muvaffak olabildim. 1939 yılında mezkûr havaliyi yeniden ziyaret ettiğimizde, bu defa Bedr ve Tâ'if civarını da görmek, buralarda dolaşmak saadetine erdim. Bu seyahatlarımdan sonra Bedr haritasını hazırladım ve Uhud'u yeniden gözden geçirerek Hendek haritası ile karşılaştırdım. Aynı senenin haziran ayında Fransa'nın Sorbonne Üniversitesinde bu mevzuda projeksionlu bir konferans vermek üzere dâvet edildiğimde, ilk defa bu malzemeyi efkârı umumiyeye arz etme fırsatını elde etmiştim. Bu arada Paris'te, gayet kısa bir zamanda haritaların çizilmesi ve bunların projeksion

filimlerinin hazırlanmasında emeği geçen M. Glaezer'e teşekkürlerimi arzetmem benim için bir borçtur. Sonra 1946 yılında tekrar, fakat bu sefer daha uzun bir müddetle İslâmın bu mukaddes mıntakalarını ziyaret fırsatını elde ettim. Bu seyahatim esnasında Hendek muharebesinin cereyan ettiği sahanın haritalarını, mühim birçok noktaların mahallerini tesbit etmiş olduğumdan, yeni baştan hazırlamak icab etmiştir. Hindistan'da bir şehir olan Kuravai yerlilerinden Nevvâb tarafından, kendi cip otomobili ile yüksek Uhud dağlarının etrafından dolanarak Birket'uz-Zubeyr'e ve 'Aqul gölüne ve sâir yerlere kadar dolaştırıldım. Bu arada Şeyheyn'in çifte kulelerinin bulunduğu yeri meydana çıkarma saadetine de eriştim. 1964 yılında Medine'yi yeniden ziyâret etme şerefine erdiğimde, Hayber'e de kısa bir ziyârette bulunmuştum; bu ziyâretimde bana yardımları dokunan Medineli dostlarıma burada teşekkürler ederim; Allah onlardan râzı olsun!

297. Bütün bunlara rağmen meslekten yetişme bir harita mühendisi olmadığımdan ve elimin altında küçük bir pusula ve bir fotoğraf makinesi müstesna, hiç bir âlet bulunmadığından, bu haritaları sizlere bu şartlar altında yapabildiğim en iyi şeyler olarak arzetmenin mahcubiyeti içindeyim. Şayet bu harita ve vesikalar benden daha kabiliyetli birine ilham verecek olursa, işte o zaman bu eser esas gayesine varmış olacaktır. Ancak Saudi Hükûmeti bana veya başka bir kimseye daha başka sahaları, bilhassa Vâdî'l-Qurâ, Tebûk, Dûmet'ul-Cendel, Maqnâ, Cerbâ', Azruh, Mu'ta ve sâir bölgeleri tetkik ve Hz. Pey-

gemberin buralarda giriştiği harplerin haritasını çıkarma fırsatını verirse, çalışmalardan elde edilecek neticeler, katlanılan zahmeti mutlaka telâfi edecektir. Bunun kısa zamanda tahakkukunu Allahtan niyâz ederim.

BİTTİ

BİBLİOGRAFYA

Alî el-Muttaqî (Ö. 975), *Kenz'ul-Ummâl,* Haydarabad 1311 (Cild ve Hadîs sırasına göre)

el-Azraqî (Ö. 219), *Ahbâr Mekke,* Leipzig 1855

Belâzurî (Ö. 279), *Ensâb'ul-Eşrâf,* Kahire (I. Cild), el yazması

Beyhaqî (Ö. 458), *Sunen'ul-Kubrâ,* Haydarabad 1344 (on cild)

Beyhaqî (Ö. 458), *Dalâil'un-Nubuvve,* İstanbul (el yazması)

Bezzâz, *Müsned,* el yazması

Buhârî(İmâm)(Ö. 256), *es-Sahîh* (Kitab ve Bâb sırasına göre)

Ebû Dâvud (Ö. 275), *Sunen*

Ebû Nu'aym (Ö. 430), *Delâil'un-Nubuvve,* Haydarabad 1320

Ebû Nu'aym (Ö. 430), *el-Muntaqâ* (hususî el yazması)

Ebû Ubeyd (Ö. 224), *Kitâb'ul-Emvâl,* Kahire 1353 (Hadîs sırasına göre)

el-Fâsî. Taqî'ud-Dın (Ö. 832), *Tahsîl'ul-Merâm fi Ahbâr Beldet'il-Harâm,* Karaviyyin (Fas), el yazması

Gibbon, *Decline and Fall of the Roman Empire,* Oxford University Press

Halebî (Ö. 1044), *Sîre (İnsân'ul-Uyûn),* Mısır

Hamidullah. Muhammed, *İslâm Peygamberi,* İstanbul 1966 (I. Cild) ve 1960 (II. cild) ve İstanbul 1981 (IV. yayın).

Hamidullah, Muhammed, *İslâmın Hukuk İlmine Yardımları,* İstanbul 1962 (S. Tuğ derlemesi)

Hamidullah, Muhammed, *el-Vesâiq'us-Siyâsiyye,* Kahire 1956/ Beyrut 1969.

el-Hatîb'ut-Tibrîzî, *Mişkât'ul-Mesâbîh* (muhtelif neşirler)
el-Hâzimî *Emâkin,* İstanbul ve Strasburg (Fransa) el yazmaları
İbn Abd'il-Berr (Ö. 463), *İstî'âb,* Haydarabad 1309 (Biografı sırasına göre)
İbn Asâkir (Ö. 571), *Te'rîh Dimaşq,* Şam 1371/1951
İbn'ul-Cevzî (Ö. 497), *el-Muctebâ min'el-Muctenâ,* Kahire ve İstanbul el yazmaları
İbn Habîb (Ö. 245), *Muhabbar,* Haydarabad 1361
İbn Hacer (Ö. 852), *el-İsâbe,* Kalkütta 1856
İbn Hanbel (Ö. 241), *Musned,* Kahire 1313 (Henüz tamamlanmamış olan yeni neşir (1368) hadîs sırasına göredir)
İbn Hişâm, *Sîre,* Göttingen 1858
İbn Kesîr (Ö. 774), *Terîh (el-Bidâye v'en-Nihâye),* Kahire 1351/1932
İbn Mâce (Ö. 275), *Sunen* (Kitab ve Bâb sırasına göre)
İbn Manzûr el-İfrîqî (Ö. 711), *Lisân'ul-Arab,* Kahire 1374/1955
İbn Sa'd (Ö. 230), *Tabaqât,* Leiden 1904-12
el-İsbehânî, Ebûl-Ferec (Ö. 356), *Kitâb'ul-Eğânî,* Kahire 1285
Kettânî, Abd'ul-Hayy, *et-Terâtîb'ul-İdâriyye,* Rabat 1346-1349
el-Maqrîzî (Ö. 845), *İmtâ'ul-Esmâ',* C. I, Kahire 1941
el-Matarî, *et-Ta'rîf Bimâ Enset el-Hucre Min Me'âlim Dâr'il-Hicre,* Medine-Şeyhulislam Arif Hikmet Bey Kütüphanesinde el yazması
Menâzir Ahsen Ğîlânî, *Ebû Zerr Gıfârî, Karachi* (İkinci Tabı)
el-Merğınânî, Burhan'ed-Dîn, *ez-Zahîret'ul-Burhâniyye,* İstanbul — Yeni Cami Ktb., el yazması
Mes'ûdî (Ö. 326), *et-Tenbîh v'el-İşrâf,* Leiden 1894
Muslim, İmâm (Ö. 261), *Sahîh* (Kitâb ve Hadîs sırasına göre)
Nesâ'î (Ö. 303), *Sunen* (Kitab ve Bâb sırasına göre)
Qays'ubn'ul-Hâtim, *Dîvân* (Kowalski neşri), Leipzig 1914
Samhûdî, *Vefâ'ul-Vefâ,* Kahire 1326
Serahsî (Ö. 483), *Mebsût,* Kahire 1324-1331
Serahsî (Ö. 483), *Şerh'us-Siyer'il-Kebîr,* Haydarabad 1335-36

Suheylî (Ö. 581), *Revz'ul-Unuf*, Mısır 1914
eş-Şe'mî, Muhammed'ubn Yûsuf (Ö. 942), *es-Sîre eş-Şe'miyye*
Şiblî Nu'mânî, *Sîret'un-Nebî*, Azamgarh/Hind. (ikinci tabı)
Taberî (Ö. 310), *Te'rîh*, Leiden 1897
Taberî (Ö. 310), *Tefsîr*, Kahire 1322-1330
Tirmizî, *Sahîh*
Vâqıdî (Ö. 207), *el-Meğâzî*, British Museum (London), el yazması
War Office Regulations, No 2, London
Ya'qûbî (Ö. 284), *Te'rîh*, Leiden 1883

Dergi ve Armağanlar:

Atti del III. Congresso di Studi Arabi e Islamici, Ravello 1966 (ed. Naples 1967)
Islamic Culture, Haydarabad — Dekkan
Islamic Literatur, Lahore
The Islamic Review, Woking/İngiltere
Journal of Pakistan Historical Society, Karachi
Studi Orientalistici (Levi Della Vida'ya Armağan)

KARMA KELİME FİHRİSTİ

(Aksine işaret edilmemişse, eser metninde kullanılan paragraf sayılarına göre tasnif edilmiştir. Siyah rakamlar, kelimenin o paragrafta çokca geçtiğini göstermektedir.)

— A —

— S —

— Ş —

— T —

— U, Ü —

— V, W —

— Y —

— Z —

BİR DÜZELTME

1) 151. sahifenin ikinci satırı üzerine:

yaşayan Yahudilerin en kuvvetlileri olan Qurayza

satırını lütfen kesip yapıştırınız.

2) 181. sahifenin 3. satırı üzerine

(H. 8. yıl, Şevvâl / M. Aralık 629)

satırını lütfen kesip yapıştırınız.

3) 206. sahifenin 23, 24 ve 25. satırları üzerine:

rinde götürmelerine de müsaade etti; ancak hayli uzun vâdeli bu alacakların, belli bir indirim uygulanması şartıyla, derhal tahsîline izin verdi[5].

satırlarını lütfen kesip yapıştırınız.